

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRK-RUS GÜVENLİK İLİŞKİLERİNDE BİR
REKABET VE İŞBİRLİĞİ ALANI OLARAK
KARADENİZ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SERHAT BAYRAK

BURSA - 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRK-RUS GÜVENLİK İLİŞKİLERİNDE BİR
REKABET VE İŞBİRLİĞİ ALANI OLARAK
KARADENİZ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SERHAT BAYRAK

Danışman: Doç. Dr. SEZGİN KAYA

BURSA - 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701516008 numaralı Serhat BAYRAK'ın hazırladığı "Türk-Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz" konulu Yüksek Lisans Tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 20/08/2019 günü 11:30-12:45 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Sezgin KAYA

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU

Yalova Üniversitesi

20/08/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: **23/07/2019**

Tez Başlığı / Konusu: Türk – Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam ...**209**... sayfalık kısmına ilişkin, **23../07../2019** tarihinde şahsım tarafında**Turnitin**..... adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanara alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre te çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23-07-2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Serhat BAYRAK
Öğrenci No: 701516008
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Programı: Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Sezgin KAYA , 23.07.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Türk – Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

23.07.2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Serhat BAYRAK

Öğrenci No: 701516008

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Yüksek Lisans

Doktora

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Türk – Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Serhat BAYRAK

Öğrenci No: 701516008

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Serhat BAYRAK

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans

Sayfa Sayısı : ix + 208

Mezuniyet Tarihi : / / 20.....

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Sezgin KAYA

Türk – Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz

Karadeniz, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küresel ve bölgesel aktörlerin önem verdiği bir alan olmuştur. Yaşanan siyasi gerginlikler ve çatışmaların gölgesinde, istikrarsızlığa yol açabilecek gelişmelere karşı devletlerin bir araya gelerek güvenlik ve işbirliği ortamı yaratılmasına önem verilmiştir. Rusya-Gürcistan Savaşı ve Rusya ile Ukrayna arasında krize neden olan gelişmeler sonucunda yaşanan kırılmalar devletler arasında olası çatışma ihtimalini gözler önüne sermiştir. Bu durum Karadeniz'in barış, güven ve istikrarına yönelik belirsizliği önlemede işbirliği fırsatlarına daha fazla önem verilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Karadeniz'in önemli aktörlerinden arasında yer alan Türkiye ve Rusya'nın ilişkileri havzada yaşanan gelişmelerden etkilenmesine rağmen 2000'lerden itibaren siyasi ve ekonomik alanlarda birlikte hareket ederek işbirliğinin geliştirilmesine önem verilmiştir. Bu çalışmada Karadeniz Havzası'nda yaşanan gelişmeler ışığında Türkiye ve Rusya'nın güvenlik ilişkilerine olan etkisi incelenmiştir. Havzadaki artan istikrarsızlığa karşı Türkiye ve Rusya ilişkilerinde mutlak kazançlarını ön planda tutarak geliştirilen işbirliğiyle birlikte havza güvenliğinin sağlanabileceği önerilmiştir. Bu durumun hem Türkiye hem de Rusya'nın ilişkilerinde işbirliği fırsatlarının değerlendirilmesine imkân sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, Dış Politika, Güvenlik, Türkiye, Rusya, İşbirliği

ABSTRACT

Name and Surname : Serhat BAYRAK

University : Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : International Relations

Branch : International Relations

Degree Awarded : Master

Number : ix + 208

Degree Date : / / 20.....

Supervisor : Assoc. Prof. Sezgin KAYA

Black Sea as a Competition and Cooperation Area in Turkish-Russian Security Relations

After the end of the Cold War, the Black Sea has become an area of importance for global and regional actors. In the shadow of lived political tensions and conflicts, it was given importance to creating an atmosphere of security and cooperation of get together by states against the developments that could lead to instability. The breaks of encountered of as a results of the war of between Russia and Georgia and the crisis of between Russia and Ukraine has revealed the possibility of conflict between states. This case has led to the need for greater emphasis on cooperation opportunities in preventing uncertainty about the peace, security and stability of the Black Sea. The relationships between Turkey and Russia which are one of the important actors in the Black Sea affected by the developments in the basin although it has been given importance to develop cooperation by acting together in political and economic fields since the 2000s. In this study were examined in the light of developments in the Black Sea Basin with its effects on Turkey and Russia's security relations. It has been proposed that basin security can be obtained by keeping in forefront the absolute gains in relations of Turkey and Russia against the growing instability in the basin. This situation is thought that it could be enable evaluation of cooperation opportunities for in the relationships between both Turkey and Russia.

Keywords: Black sea, Foreign policy, Security, Turkey, Russia, Cooperation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ÇIKAR VE ULUSAL ÇIKAR.....	5
1.1. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ.....	5
1.2. ANLAMI VE TEORİK ALTYAPISI.....	7
2. REKABET VE İŞBİRLİĞİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	17
2.1. NEOREALİZM.....	17
2.2. NEOLİBERALİZM	20
2.3. NEOREALİZM VE NEOLİBERALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI VE İŞBİRLİĞİNE BAKIŞI.....	24
3. ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNDE MUTLAK VE GÖRELİ KAZANÇ	27

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ'İ ANLAMAK/ANLAMLANDIRMAK

1. KARADENİZ'İN COĞRAFİ KAPSAMI	34
1.1. KONUMU VE SINIRLARI	35
1.2. HAVZA - BÖLGE TARTIŞMALARI	37
1.3. JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	39
2. KARADENİZ'İN GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN MESELELER.....	42
2.1. GÜVENLİK KAVRAMI.....	42
2.2. RENKLİ DEVRİMLER.....	44
2.3. DONMUŞ/DONDURULMUŞ ÇATIŞMALAR	46
2.3.1. Dağlık (Yukarı) Karabağ	48
2.3.2. Güney Osetya.....	52
2.3.3. Abhazya	56
2.3.4. Transdinyester	59
2.3.5. Kırım ve Donbass	62
2.4. SINIR ANLAŞMAZLIKLARI.....	66
2.5. DENİZ YETKİ ALANLARI	68
3. ENERJİ GÜVENLİĞİ VE NAKİL HATLARI	70
3.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ	71
3.2. DOĞALGAZ NAKİL HATLARI	73
3.3. PETROL NAKİL HATLARI	80
4. KARADENİZ HAVZASI'NA YÖNELİK AKTÖRLERİN BAKIŞLARI	82

4.1. RUSYA FEDERASYONU'NUN KARADENİZ POLİTİKASI	82
4.2. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASI	88
4.3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI.....	93
4.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE - RUSYA 'NİN İKİLİ İLİŞKİLERİNDE REKABET VE İŞBİRLİĞİ..	108
1.1. 1990'LI YILLARDA İLİŞKİLERE BAKIŞ	109
1.2. 2000'Lİ YILLARDA İLİŞKİLERE BAKIŞ	112
1.3. 2008 RUSYA - GÜRCİSTAN SAVAŞI SONRASI İLİŞKİLERE BAKIŞ....	116
1.4. 2014 KIRIM KRİZİ SONRASI İLİŞKİLERE BAKIŞ	121
2. MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ'NİN TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	134
3. KARADENİZ HAVZASI'NDAKİ İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ VE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	144
3.1. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ	145
3.1.1. Kurumsal Yapısı ve Geliştirilen Projeler.....	148
3.1.2. KEİ'nin İşbirliğine Katkıları	156
3.2. KARADENİZ DENİZ İŞBİRLİĞİ GÖREV GRUBU	164
3.2.1. Yapısı ve Faaliyetleri	164
3.2.2. Karadeniz Bünyesindeki Gelişmelere Katkısı	167
3.3. KARADENİZ UYUM HAREKÂTI.....	171
3.4. KARADENİZ'DE GÜVEN VE GÜVENLİK ARTIRICI ÖNLEMLER İNİSİYATİFİ	174
3.5. KARADENİZ'E SAHİLDAR DEVLETLER SINIR/SAHİL GÜVENLİK TEŞKİLATLARI İŞBİRLİĞİ FORUMU.....	176
3.6. HAVZADAKİ DİĞER GİRİŞİMLER	178
SONUÇ	184
KAYNAKÇA.....	190

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AEB:	Avrasya Ekonomik Birliği
AK:	Avrupa Konseyi
AKP:	Avrupa Komşuluk Politikası
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BiO:	Barış İçin Ortaklık
BLACKSEAFOR:	Black Sea Naval Co-operation Task Group / Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gücü
BM:	Birleşmiş Milletler
BMDHS:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BSCF:	Black Sea Cooperation Forum / Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu
BTC:	Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTK:	Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu
BTE:	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı
DST:	Demokratik Seçenek Topluluğu
GUAM:	Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova / Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
Ibid.	Ibidem / Aynı yerde
IEA	International Energy Agency / Uluslararası Enerji Ajansı
IMO	International Maritime Organization / Uluslararası Denizcilik Örgütü
KEİ:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KGGAÖ:	Karadeniz’de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisyatifi
KİİP:	Kafkasya İstikrar Ve İşbirliği Platformu
KUH:	Karadeniz Uyumu Harekâtı
Loc.cit.	Loco Citato / Bahsedilmiş eserde
MEB:	Münhasır Ekonomik Bölge
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
NATO:	North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Op.cit.	Opus Citatum / Adı geçen eserde
OPEC:	Organization of Petroleum Exporting Countries / Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP:	Trans Anadolu Boru Hattı
TAP:	Trans Adriyatik Boru Hattı

GİRİŞ

Karadeniz, tarih boyunca birçok devletin sahip olmak amacıyla uğruna mücadele ettiği, Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan özelliğiyle stratejik öneme sahiptir. Bizans, Osmanlı, Çarlık Rusya gibi imparatorlukların kontrolü altında kalan Karadeniz günümüze kadar birçok savaşa da sahne olmuştur. Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında kalmasından dolayı denge ortamına sahip olup, uzun süre sakinliğini koruyabilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel sistemde yaşanan değişikliklerin Karadeniz'e de sirayet ettiği görülmektedir. Karadeniz, jeopolitik, ekonomik ve stratejik öneminden dolayı küresel aktörlerin ilgisini çekmiş ve üzerine çeşitli politikalar üretilmesine neden olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından birlikten ayrılan devletler bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde iç meseleler ve etnik temelli çatışmalar yaşanmıştır. Bahsi geçen çatışmalar büyüyerek havzanın güvenliğini etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu durum Karadeniz'de belirsiz bir ortam oluşmasına neden olmuştur.

Devletlerin politikalarını geliştirmesinde Karadeniz'de meydana gelen değişimler etkili olmaktadır. Bu hususta Karadeniz'in önemli aktörleri olan Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun¹ öne çıktığı görülmektedir. Türkiye ve Rusya 500 yılı aşkın tarih boyunca süregelen ilişkilerinde genel itibariyle birbirlerini rakip olarak algılamıştır. Ancak oluşan yeni düzende her iki devletinde birbirlerine gereksinim duyduğu aşikârdır. 1990'lı yılların başlarında ilişkilerinde ayrılıkçı faaliyetler, boğazlar ve enerji ön plana çıkmaktadır. Rus gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçişlerinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi üzerine tartışmalar yaşandığı ve havzadaki çatışmalara farklı yönlerden yaklaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte birbirleriyle rekabet içerisinde oldukları farklı enerji projelerini desteklemeleri iki devleti karşı karşıya getirmektedir. Türk - Rus ilişkilerindeki rekabet ortamı ılımlı hale gelerek yerini 2000'li yıllardan itibaren işbirliğine bırakmaya başladığı görülmektedir. İki devlet arasındaki bağların giderek güçlenerek havzadaki sorunların aralarındaki ilişkilerini etkilememesine özen gösterdikleri ve siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında işbirliğini geliştirmeye çalıştıkları dikkat çekmektedir.

¹ Çalışma da Rusya Federasyonu, Rusya olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma da “Türk – Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz” konusunu tercih ederken literatürde Karadeniz’in Ortadoğu, Orta Asya, Balkanlar gibi diğer çalışma alanlarına kıyasla daha geri planda kaldığı görülmesi etkili olmuştur. Son zamanlarda yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı ve Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesi ilginin Karadeniz’e yönelmiş, Soğuk Savaş Sonrası Dönem itibariyle Karadeniz adeta yeniden keşfedilen bir alan olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

Karadeniz’de Türkiye ve Rusya’nın etkin birer aktör oldukları, havzanın şekillenmesinde önemli rol oynadıkları düşünülerek; ikili ilişkilerinde rekabet unsurlarının ön planda olduğu görece kazanca odaklanan bir yönelim yerine mutlak kazanç doğrultusunda hareket edebildikleri takdirde Karadeniz’in iki devlet açısından işbirliğinin gerçekleştiği ve ortak çıkarlarının genişletildiği bir istikrar alanı olabileceği varsayılmaktadır.

Çalışmada konu itibariyle bir takım genel değerlendirmesinin yapılabilmesi için zamansal sınırlama, Soğuk Savaş Sonrası Dönem ile günümüz arasında tutulmakta, oluşan bu yeni dönem itibariyle Karadeniz’de Türk-Rus ilişkilerinin gelişimi ve dış politika tercihleri incelenmektedir.

Teorik açıdan bakıldığında devletlerin farklı konu ve alanları kapsayacak şekilde işbirliği yapmaları mümkündür. İşbirliği, neorealizm ve neoliberalizm yaklaşımlarında bahsedilen mutlak - görece kazanç kavramları doğrultusunda açıklanmış ve mutlak kazanç öne çıkarılmıştır. Çalışma da yöntem olarak tercih edilmesinin nedeni, aktörlerin işbirliği yaparken partnerinin kazançlarıyla ilgilenmesi yerine kendi kazançlarıyla ilgilenmesinin daha fazla kazanç elde edeceği düşünülmesinden dolayıdır. Zira devletler ulusal çıkarları gereği mutlak kazançlarıyla ilgilendiklerinde birçok alanda işbirliği geliştirmenin faydasını görmektedir.

Bu bağlamda çalışmada;

- Karadeniz’in aktörler açısından önemi nedir?
- Karadeniz Havzası’nda Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşma Batılı aktörlerle olan ilişkilerinden mi kaynaklıdır? Yoksa tarafların işbirliğini tercih etmelerinden mi kaynaklıdır?
- Türkiye ile Rusya arasında geliştirilen işbirliğinin Karadeniz üzerinde etkisi var mıdır?

- Türkiye ile Rusya arasındaki gelişen işbirliğinin güvenlik ilişkileri üzerinde etkisi var mıdır?

soruları göz önünde bulundurularak cevaplar aranmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada;

- Türkiye ile Rusya arasında gelişen ilişkiler Batı kaynaklı zorunlulukların dışında kendine has bir durumu mevcuttur.
- Karadeniz'in güvenliğini tehdit eden sorunlar, Türk-Rus işbirliğini engellememektedir.
- Karadeniz'in güvenliğini tehdit eden sorunlar, Türkiye ve Rusya'nın ortak bakışlarıyla çözüme kavuşturulabilir.
- Türk - Rus ilişkilerinde enerji alanında yürütülen işbirliği siyasi, askeri, ekonomi gibi alanlardaki işbirliğine katkı sunmaktadır.
- Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Karadeniz Havzası'ndaki devletler arasında güvenliği sağlamaktadır.
- Karadeniz'de işbirliğine yönelik geliştirilen kurumlar, havzanın güvenliğine katkıda bulunmaktadır.

gibi hipotezler oluşturulmuştur.

Ortaya konulan sorular ve hipotezler çerçevesinde çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konunun kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmektedir. Çıkar ve ulusal çıkar kavramlarının tarihsel ve uluslararası ilişkiler bünyesinde tanımlanan teorik altyapısına değinilmektedir. Kuramsal çerçeve kapsamında rekabet ve işbirliğine dayalı neorealizm ve neoliberalizm yaklaşımlarının yanı sıra uluslararası ilişkilerde işbirliğinin olabirliğine dair mutlak kazanç ve görelî kazancın devlet politikalarına olan etkileri incelenmektedir.

İkinci bölümde Karadeniz'i anlayabilmek için genel bir çerçevesi çizilmektedir. Karadeniz'i öncelikle coğrafi açıdan konumu ve sınırlarıyla neresi olduğu, havza mı bölge mi olarak tanımlanabildiğinden bahsedilmektedir. Karadeniz'in jeopolitik, stratejik, ekonomik önemine vurgu yapılarak güvenliğini etkileyen meseleler üzerinde durulmaktadır. Güvenliğin tanımı ve kapsamı yapılarak ilişkilerde devletleri ilgilendirecek boyutları ele alınmaktadır. Karadeniz'i öne çıkaracak gelişmeler

kapsamında yaşanan renkli devrimler, ayrılıkçı faaliyetler ve çatışmaların havza güvenliğini tehdit etmesi, sınır anlaşmazlıkları ve deniz yetki sorunlarından bahsedilmektedir. Enerji güvenliğinden hareket edilerek, Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması noktasında Karadeniz'in enerji güzergâhı açısından önemi, biten ve devam eden doğalgaz ve petrol boru hatları projeleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca aktörlerin Karadeniz'e yönelik politika ve stratejilerinden hareketle Türkiye ile Rusya'nın Karadeniz'deki ikili ilişkilerinin yapısının anlaşılmasına çalışılmakta ve küresel aktörlerin havzaya yönelik geliştirdikleri politikalar ele alınmaktadır. Bu doğrultuda Rusya, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB)'nin havzaya yönelik politikalarından bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde ise Soğuk Savaş Sonrası Dönem'den günümüze kadar Türkiye ile Rusya'nın aralarındaki ilişkilerin genel seyri çizilmektedir. Bu doğrultuda, yaşanan süreçte kriz ve kırılmaların ikili ilişkilerine ve güvenliğine etkisine değinilmektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin içeriği, tarihsel açıdan gelişimi ve Türk - Rus ilişkisine olan etkisi irdelenmektedir. Ayrıca Karadeniz'deki Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de ortaya atılan işbirliği girişimleri ve mekanizmaların oluşum süreçlerinin Türk - Rus ilişkilerine ve Karadeniz'e olan etkisi üzerinde durulmaktadır.

Türkiye ile Rusya'nın Karadeniz Havzası'ndaki ilişkilerinin incelendiği bu çalışmada iki devlet arasındaki ilişkilerin mutlak kazanç bağlamında ele alınarak işbirliğinin yürütülebileceği; tarafların görece kazanç bağlamında politika yürütmelerinin çıkarlarına uygun olmayacağı öne sürülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkiler, sosyal bilimler alanının en karmaşık disiplinlerden biri olarak kabul edilmekle birlikte aktörlerin politikalarını açıklamada farklı yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Her yaklaşım olayları farklı yönlerden ele aldığından dolayı yapılan analizlerde de farklılıklar yaşanmaktadır. Bu bölümde uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan teoriler dikkate alınarak tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesine yer verilmiştir.

1. ÇIKAR VE ULUSAL ÇIKAR

Tarih boyunca dünya siyaset sahnesinin temel kavramları arasında kabul gören çıkar ve ulusal çıkar, ulus devletlerin varlığının tartışılmaya başlandığı dönemde ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası örgütler, ulus-üstü birlikler ve çok uluslu şirketler gibi yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla ilişkilerin giderek karmaşıklaştığı ortamda kendisini koruması kolay gözükmesine de hala uluslararası ilişkiler disiplinde önemli bir konuma sahip olmaya devam etmektedir.

1.1. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Kökleri yüzyıllar öncesine dayanan çıkar kavramı, Thucydides'in rakip şehir devletlerarasındaki güç ve çıkar mücadelesinin anlatıldığı ünlü eseri olan "*History of the Peloponnesian War*" da görülmektedir. Bahsi geçen eserde, Atina'nın giderek artan gücünün Sparta'yı tedirgin ettiği ve kendi çıkarları gereği bir mücadele içerisine girdiği vurgulanmıştır. Güç ile çıkar arasında kurulan bu bağ, şehir devletlerini sahip oldukları zenginlikleriyle güçlü konuma getirmekte; çıkarları doğrultusunda girecekleri mücadelelerinde daha akılcı hareket etmeleri önem arz etmektedir.² 15. - 16. yüzyıllarda İtalyan şehir devletlerinde yaşamış olan Machiavelli, eserlerinde çıkar

² Mitat Çelikpala, "Geçmişten Günümüze Vazgeçilmeyen Kavram: Ulusal Çıkar", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1 (2005), ss.442-443.

kavramını tam olarak kullanmamış olsa da güce ve çıkara her zaman ayrı bir önem atfetmektedir. Çıkar kavramı yerine kullandığı zaruret (*necessita*) kavramında, prenslerin halkı için doğru olana karar vermede büyük etkisinin olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda devletlerin öncelikle kendi çıkarlarını düşünmesi ve geliştirmesi gerekmekte; dolayısıyla bu durum diğer devletlerle aralarında bir düşmanlık konusunu da beraberinde getirmektedir.³ Başka bir deyişle devletlerarasında var olan güç ve dolaylı olarak çıkar ilişkisi devletin bütünlüğünü sağlamaktadır. Çıkar kavramı modern anlamda ilk defa 1638 yılında Kardinal Richelieu'ya atfedilerek yayımlanan “*De l'interest des Princes et des estats de la Christiente*” adlı eserde Dük Henri de Rohan tarafından kullanılmıştır. Rohan'a göre çıkarın düzensiz arzular, şiddetli tutkular ve yanlış vicdanı veren batıl inançlara karşı sadece akılla yönlendirilen ve güç ile sağlanabilen olgu olduğu ifade edilmektedir.⁴

Modern uluslararası ilişkilerin temelini atılmış olduğu 1648 Westphalia Barış Antlaşması'yla egemen ulus devlet anlayışı ortaya çıkmakta; din temelli prenslikler imparatorluklardan daha akılcı hale gelmekte ve ulusun çıkarına hizmet eden devlet yapısına yönelik dönüşüm yaşanmaktadır.⁵ Söz konusu bu antlaşma ile birlikte ulus devletlerin kapısı aralanmakta ve 17. yüzyıldan itibaren çıkar kavramı, literatürde yoğun bir şekilde yer alarak günümüzde kullanılan anlamı oluşmaya başlamaktadır. Toplum içindeki her bir bireyin yaşamını ve güvenliğini sağlamak için temel çıkarları olduğunu, devletlerin de tıpkı toplum içindeki bireylere benzer bir durum yaşadığını savunan Hobbes'in çıkar kavramındaki yeri oldukça önemlidir. Bireyler nasıl kendi çıkarlarını düşünmek zorundaysa devletlerinde anarşik uluslararası sistemde kendi çıkarlarına göre hareket ettiği; bireylerin güvenlik ihtiyaçları gibi devletlerin de güvenliklerini sağlayacak politikalar izlediği görülmektedir. Hobbes için çıkar kavramı, prensin çıkarından ziyade daha evrensel norm olarak ele alınmakta ve devletlerin politikalarında kullanılan olgu olarak ileri sürülmektedir.⁶

1789 Fransız Devrimi'yle Avrupa'da ulus ve ulusçuluk kavramlarının gelişmeye başlamasının ardından ulusal çıkar kavramının öneminin arttığı ve devlet politikalarında

³ Ibid., ss.443-446.

⁴ Harvey C. Mansfield, “Self-Interest Rightly Understood”, *Political Theory*, C. 23, S. 1 (1995), s.64.

⁵ Çelikpala, op.cit., s.451.

⁶ Ibid.

sıklıkla kullanılan kavram haline geldiği görülmektedir. Nitekim Napolyon Savaşları sonrası toplanan 1815 yılındaki Viyana Kongresi'nde *Avrupa Uyum* adı verilen bir sistem oturtulmaya çalışılarak sistemin içinde bulunan devletlerin birbirlerinin güvenliğine ve hayati çıkarlarına karşı bir tehdit oluşturmaması sağlanmaktadır. Oluşturulan bu düzen sonrası sistemde, devletlerin kendilerine ait farklı çıkarlarının aslında benzer olduğunu; mütekabiliyet ilkesi doğrultusunda çıkarların tek tek ele alınmasından ziyade genel bir çıkar anlayışına doğru dönüştürülerek ulusal çıkar kavramının oluşturulmasında etkili olduğunu göstermektedir.⁷ Birinci Dünya Savaşı itibariyle sistemde ulusal çikara yönelik etkinin hissedildiği iki ayrı yaklaşım ortaya çıkmaktadır: Kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan yaklaşımları. Kıta Avrupası'nın ulusal çıkar anlayışında devletlerin hayati çıkarlarını ve güvenliklerini önemsemeleri bununla birlikte anarşik devletler sisteminde gücün ilişkiler üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Anglo-Amerikan ulusal çıkar anlayışında ise devletin önemi reddedilmemekte; moral unsurlarıyla birlikte ulusal çikara anlam kazandırılarak devlet ile uyumundan bahsedilmektedir.⁸

1.2. ANLAMI VE TEORİK ALTYAPISI

Anlam itibariyle görüş birliğinin sağlanamadığı ulusal çıkar kavramı, uluslararası ilişkiler alanının önemli kavramları arasında yer almaktadır. Ulusal çıkarın nasıl tanımlanacağı, devletlerin politikalarını belirleme de yararlandıkları kavramın hangi aktörün ele alınarak oluşturulacağı, ulusal çıkar ölçütlerinin zaman ve mekân koşullarına göre nasıl belirleneceği hususunda belirsizlikler ve zorluklar mevcuttur. Uluslararası ilişkiler disiplini için ulusal çıkar kavramının iki farklı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, devletlerin dış politikalarındaki amaç ve hedeflerini belirleme de kullandıkları analitik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer, devletlerin tercihlerine gerekçe olarak sundukları kapsamlı bir söylem olarak kabul edilmektedir.⁹ Aslında her iki ifadede de devletlerin ilişkilerinde kullandıkları politikalarına dayanak noktası sağlama düşüncesi yatmaktadır. Ulusal çıkar, sadece

⁷ Ibid., ss.453-454.

⁸ Ibid., ss.455-457.

⁹ Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Londra: Penguin Books, 1998, s.344.

devletin siyasi iktidarının veya karar alıcılarının kullanabildiği bir kavram olmayıp, ülke içerisindeki farklı grupların da kendi çıkarlarını oluşturma da referans aldıkları kavramdır. Genel itibariyle devletlerin politikalarında ulusal çıkarı her zaman dile getirme zorunlulukları bulunmamakla birlikte ulusal çıkarı gözeterek hareket etmeleri veya herhangi bir aykırılık taşımamaları beklenmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini için bu kavram belirsiz bulunup zaman zaman kullanılmaktan kaçınılmış olsa da disiplinde ulusal çıkarı açıklamaya çalışan birçok yaklaşımdan söz edilebilir.

Klasik liberal düşüncenin kurucu isimlerinden olan Jeremy Bentham'e göre ulusal çıkar olarak tanımlanan kamu çıkarı, genellikle liberal demokratik rejim devletlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi devletler bireylerin çıkarlarını engelleyebilecek girişimlerde bulunmaktansa çıkarların gerçekleşmesini sağlayacak gerekli ortamı yaratmaktadır.¹⁰ Devletin mümkün olduğunca topluma ve ekonomiye müdahale etmemesi sağlanmalı; görevleri iç politikada adalet ve güvenliğin sağlanması şeklinde sınırlandırılmalıdır.¹¹ John Stuart Mill, bireyin ön planda olduğu bir çıkar anlayışından bahsetmektedir. Bireyler her zaman öncelikli olmalıdır. Çünkü birey kendisi için yararlı olan ne varsa onu bilme ve ona yönelme anlayışını benimsemektedir.¹² Liberal yaklaşımın diğer bir önemli ismi olan Adam Smith'e göre, ulusal çıkar anlayışının temelinde bireyin kendi çıkarı yatmaktadır. Birey kendi çıkarlarını gözeterek toplumun çıkarlarını takip etmekte; toplumun çıkarlarını teşvik ederek kendi çıkarlarını geliştirmektedir.¹³ Diğer bir deyişle kendi çıkarları peşinden koşan birey, aslında herkesin yararına da çalışmış olmaktadır. Her birey kendisi için en iyi olanı yapmaya çalışmakta ve sonuçta toplum için en iyi olan ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Smith'in bu düşünceleri, bireyin çıkarının sadece kendisi için değil aynı zamanda küresel bir barış ortamının kurulabileceğine inanan liberaller üzerinde derin bir etkiye sahiptir.¹⁵

¹⁰ İlhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2004, ss.57-58.

¹¹ Atilla Yayla, *Liberalizm*, 4.b., Ankara: Liberte Yayınları, 2002, ss.189-190.

¹² Uzgel, op.cit., s.63.

¹³ Scott Burchill, *The National Interest in International Relations Theory*, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s.107.

¹⁴ Yayla, op.cit., ss.74-83.

¹⁵ Burchill, op.cit., s.108.

Bireylerin çıkarlarının bir araya gelmesiyle oluşan toplum çıkarı, toplumdaki hemen hemen her kesime ait çıkarlardan oluşmaktadır.¹⁶ Diğer bir ifadeyle devleti oluşturan birimlerin aralarındaki ilişkiler ulusal çıkarı oluşturmaktadır. Bununla birlikte devletin karar vericileri de ulusal çıkar kararlarında toplumdan bağımsız olarak hareket edememektedir. Ulusal çıkar, sabit ve değişmeyen unsurlardan ziyade içerisinde öznelliği barındırmaktadır. Çünkü zamansal, mekânsal ve bağlamsal olarak koşulların değişmesiyle ulusal çıkarlar da değişiklik gösterebilmektedir.¹⁷ Liberalizme göre bu durum uluslararası ilişkilerdeki iç politikaya benzetilebilir. İç politikalarında aktörler arasındaki çikara yönelik uzlaşma ortamı, devletleri birbirleriyle olan ilişkilerinde de ortak çıkarlarının hesaba katıldığı çalışmalara yöneltebilir. Çıkarlarında uyumlaşma görülen bu devletler arasında barış ortamı da sağlanabilmektedir.¹⁸

Liberaler, ulusal çıkarın liberal demokratik bir siyasi düzeni olan devletlerde daha yaygın görüldüğüne inanmakta ve bunun yaygınlaştırılmasıyla uluslararası sistemin daha uzlaşmacı olarak barış arayışı üzerine yoğunlaşabileceğine inanmaktadır.¹⁹ Nitekim Birinci Dünya Savaşı ortamında liberal düşünce geleneğinden ve dönemin ABD Başkanı olan Woodrow Wilson'un ilkelerinden²⁰ yeşeren idealist kurama göre, uluslararası sistemdeki örgütler güçlendirilerek ve çatışmalara karşı uygulanan politikalar geliştirilerek barış ve güven ortamı sağlanabilir. Dolayısıyla ulusal çıkar için çatışma yerine ortak çıkarların ön planda olacağı işbirliği daha uygundur.²¹

İdealistlerin kurmak istedikleri dünya düzeni, İkinci Dünya Savaşı ikliminin hissedilmeye başlamasıyla sekteye uğramakta; Edward Hallett Carr'ın "*The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*" isimli eserinde idealizme asıl darbe vurulmaktadır. Uluslararası ilişkilerin ütopya olarak görülen öngörülere göre değil, yaşanmış olanlara

¹⁶ Uzgel, op.cit., s.67.

¹⁷ Tarık Oğuzlu, "Liberalizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Ali Balcı, Şaban Kardeş. 4.b., İstanbul: Küre Yayınları, 2015, s.151.

¹⁸ Uzgel, op.cit., s.73.

¹⁹ Burchill, op.cit., ss.114-115.

²⁰ Bakınız: Yale Law School, "President Woodrow Wilson's Fourteen Points", http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp, (Erişim tarihi:17.10.2018).

²¹ Uzgel, op.cit., s.57.

ve çatışmaların çözümüne yönelik olması gerektiğini savunmaktadır.²² Dönem itibariyle uluslararası ilişkilerin odağı, kuramın önemli isimlerinden olan Carr ve Hans Morgenthau etkisiyle idealizmden realizme doğru seyretilmektedir. Realizmin önemli kavramlarından biri olarak kabul gören ulusal çıkar, modern anlamda ilk olarak Charles Beard tarafından ele alınmakta ve modern devlet sisteminin evrimine dayandırılmaktadır. Ulusal çıkar, Westphalia Barışı öncesi hanedanlıkların hâkimiyetinde olan dünyadaki hanedanın çıkarından, uluslararası sistemde ulus devletlerin ve ulusalcı düşüncelerin ortaya çıkmasıyla başlayan ve özellikle 18. yüzyıl itibariyle halkın çıkarının da önemli hale geldiği bir süreçtir.²³ Belirli bir aile veya zümreden ziyade daha geneli ilgilendiren ve halkın çoğunluğun çıkarlarını kapsayan bir durumdan bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra ulusal onur, kamu çıkarı, milli irade gibi kavramlarda dönem itibariyle türetilen kavramlar arasında yer almaktadır.²⁴

Realistler için ulusal çıkar, dış politikada rehber vazifesi görmektedir. Devletin iktidarında bulunan kişiler tarafından savunulması gereken ahlaki bir değerdir.²⁵ Realizmin önde gelen isimlerinden olan Morgenthau ulusal çıkara ayrı bir önem atfetmektedir. Ulusal çıkarın içeriğinin iki unsurdan oluştuğunu ve ulusal çıkarın bir ulusun siyasal geleneklerinden ve kültürel bağlarından oluşturulan dış politikasıyla belirlendiğini savunmaktadır. Ulusal çıkar olarak belirlenen dış politikanın devletin fiziksel, siyasal, kültürel değerlerine de sahip olması gerekmektedir. Çünkü uluslararası sistemin anarşik ortamında egemen devletler güç için birbirleriyle rekabet içerisinde olduğundan kendilerini diğer devletlere karşı korumaları ve dış politika değerleri gereği hayatta kalmaları gerekmektedir.²⁶ Dış politika, devletlerin başarıya ulaşmaları için önem vermeleri gereken bir unsurdur. Rasyonel her devlet ulusal çıkara sahiptir ve

²² Ali Balcı, “Realizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Ali Balcı, Şaban Kardaş. 4.b., İstanbul: Küre Yayınları, 2015, s.129.

²³ Uzgel, op.cit., s.55.

²⁴ James Rosenau, “National Interest”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L. Sills, Vol. 11, New York: The Macmillan Company & The Free Press, 1968, s.34.

²⁵ Robert Jackson, Georg Sørensen, *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, 5.b. , United Kingdom: Oxford University Press, 2013, s. 81.

²⁶ Hans J. Morgenthau, “Another “Great Debate”: The National Interest of the United States”, *The American Political Science Review*, C. 46, S. 4 (1952), s.972.

bunun da belli bir sürekliliği söz konusudur.²⁷ Devletin iktidarındaki kişi/kişiler ve içinde bulunulan koşullar değişebilirken ulusal çıkar çoğunlukla aynı kalmaktadır. Morgenthau, 1948 yılında yayımlanan “*Politics Among Nations*” kitabında siyasi gerçekliğin altı prensibini sıralamıştır. Bu prensiplerde “*ulusal çıkar*” kavramının tanımına ve anlayışına yer verilmiş ve güç ile ulusal çıkar arasında bağlantı kurulmuştur. İlkinde, insanın doğası gereği bencil olduğu ve her zaman önceliğinin kendi çıkarından oluştuğu belirtilmektedir. Uluslararası politikada insan doğası, köklerinden gelen nesnel yasalarla şekillenmiştir. İkincisinde bir önceki ilkeyle bağlantı kurularak ulusal çıkar, güç açısından tanımlanmaktadır. Devlet adamlarının güçle ilişkilendirilen ulusal çıkara göre düşünüp hareket ettikleri varsayılmaktadır. Üçüncüsünde, ulusal çıkarın nesnel olduğu ve politikanın özünü oluşturduğu vurgulanmaktadır. Ancak çıkar, devletlerin uygulayacağı politikaların siyasi ve kültürel bağlamına göre zaman zaman değişiklikler gösterebilmektedir. Dördüncüsü, ahlaki ve etik değerlerle ilgilidir. Devletler dış politikalarında ahlaki değerlerden ziyade ulusal çıkarını ön planda tutmaktadır. Bir devletin dış politikasının ulusal çıkara dayanması gerektiği belirtilmektedir. Beşincisinde, bir devletin ahlaki davranışlarını uluslararası sistemi yöneten yasalarla özdeşleştirilmesine karşı olduğundan bahsedilmektedir. Ahlaki aşırılıktan ve politik hatalardan ancak güç ile tanımlanmış çıkar üzerinden korunabilir. Altıncısında ise siyasi gerçekliğin, diğer alanlardan özerk ve farklı olduğu savunulmaktadır.²⁸ Kısaca Morgenthau'nun çalışmalarında ulusal çıkar üzerine inşa edilmiş gerçekçi bir uluslararası politika karşımıza çıkmaktadır.

Realist yaklaşımın diğer temsilcilerinden birisi olan Robert Osgood'e göre ulusal çıkar, bir devletin bütünlüğünün sağlanması, öz kaynaklarıyla yetinebilmesi, ulusal alanda kazanılmış olan saygınlığını sürdürebilmesi anlamına gelmektedir.²⁹ Realist görüş içinde kavramı bir modele oturtmaya çalışan Donald Nuechterlein'e göre ulusal çıkar, uluslararası ortamın egemen devletler arasında olan ilişkilerinde egemen devletin

²⁷ Birgül Demirtaş Coşkun, “Çıkar”, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007, s.60.

²⁸ Hans Morgenthau, Kenneth Thompson, *Politics Among Nations*, 6.b., Singapore : McGraw-Hill Higher Education, 1997, ss.4-17.

²⁹ Uzgel, op.cit., s.56.

dış politikasını oluştururken algıladığı ihtiyaç ve arzularıdır.³⁰ Nuechterlein, kavramı devletin ve vatandaşlarının dış tehdide karşı korunmasını içeren *savunma çıkarları*; devletin ekonomik refahını içeren *ekonomik çıkarlar*; uluslararası ortamda barış içinde yaşanabilecek bir *dünya düzeni çıkarları* ve değerlerin ön planda olduğu *ideolojik çıkarlar* olarak dört başlık haline getirdiği bir model oluşturmaktadır.³¹ Ayrıca, kurmuş olduğu modelin analizinin daha iyi bir sonuç vermesi için çıkar yoğunluğunda da bahsedilmektedir. Buna göre çıkarlar, varlığını devam ettirme (sürdürme), hayati olma, temel (asıl) olma, çevresel (periferi) olmak üzere dörde ayırmaktadır.³²

Karar verme yaklaşımına göre ulusal çıkar, devletlerdeki karar vericilerin algılarını ve almış oldukları kararlarını kapsamaktadır. Devletlerdeki karar vericilerin tutumları, izledikleri politikalardaki algılamaları onların ulusal çıkarlarını yansıtmaktadır.³³ Genel itibarıyla ulusal çıkar iktidar açısından tanımlansa da toplumun kendi çıkarlarının bir ulusun politika yapıcılarının eylemlerine yansıtacağı bunun yanı sıra karar vericilerin ulusal çıkarları koruyacağı ve geliştireceği varsayılmaktadır. Söz konusu yaklaşım ulusal çıkarı karar vericilerin ulus için aldıkları kararlar olarak görmektedir.³⁴ Ulusal çıkar, realist kuramcılarının ifadelerinde sık sık başvurduğu bir kavram olmakla birlikte 1950’lerde üzerinde yoğun bir tartışma da gözlenmektedir. Özellikle kavramın farklı anlamlarda kullanılması ve kesinlik hususunda netlik taşımaması bir süreliğine popülerliğini yitirmesine neden olmuştur. Fakat 1970’lerden sonra kavram yeniden ilgi görmeye başlamıştır.³⁵

Neoliberalizme göre uluslararası ilişkilerde aktörler sadece devletlerden ibaret değildir. Uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler de devletlerin yanı sıra sistemin işleyişinde etkin rol oynayabilmektedir. Söz konusu olan bu aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimlerine göre ulusal çıkar belirlenmekte; bununla birlikte aktörlerin ilişkileri doğrultusunda ulusal çıkarların her zaman rekabet

³⁰ Donald E. Nuechterlein, “National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making”, *British Journal of International Studies*, C. 2, S. 3 (1976), s.247.

³¹ Ibid., ss.247-248.

³² Ibid., ss.249-250.

³³ Uzgel, op.cit., s.57.

³⁴ Rosenau, op.cit., ss.35-36.

³⁵ Uzgel, op.cit., s.58.

ya da çatışma halinde olması beklenmemekte, ortak çıkarları gereği işbirliği ortamı da yaratılabilmektedir.³⁶ Dolayısıyla ulusal çıkar daha çok toplumun çıkarlarını yakınlaştıran veya uzaklaştıran unsur olarak görülmektedir.

Ulusal çıkarın sabit, mekânsal ve zamansal olarak tek olması söz konusu değildir. Bu durum ulusal çıkarın, hem devletin hem de diğer aktörlerin çıkarlarını çoklu ve değişen olarak görülmesini sağlamaktadır.³⁷ George ve Keohane' e göre, “fiziksel olarak hayatta kalmak”, “özerklik” ve “ekonomik refah” şeklinde üçe ayrılan ulusal çıkarın var olduğundan bahsedilmektedir. Onlara göre ulusal çıkar yaşam, özgürlük ve mülkiyeti ifade etmekte olup; bunların bir bütün olarak sağlanması gerekmektedir.³⁸ Ulusal çıkar, sadece politik ve güvenlik konuları ile ilgili değil; aynı zamanda ekonomi, çevre, sağlık gibi konuları da kapsadığı belirtilmektedir. Kavramın sınırlılıkları neoliberalizmle genişletilmektedir.³⁹

Neoliberalizme göre devletler ortak çıkarlarını geliştirmeye yönelik kurumsallaşmaya da yönelebilmektedir. Çıkar, öncelikle kurumsal bağlam dışında tanımlanmakta; sonrasında ortak çıkarlarının gerçekleşmesini kolaylaştırmak için aktörler tarafından tasarlanan kurumlar aracılığıyla sağlanmaktadır.⁴⁰ Devletler, işbirliği ortamı sağlandığında ve karşılıklı çıkar sağlayacaklarını düşündüklerinde ortak kurumları da meydana getirebilmektedir. Uluslararası sistemdeki kurumlar aracılığıyla ulusal çıkarların yanı sıra uluslararası çıkarlarında ön plana geçtiği görülmektedir. Neoliberalizmin önemli isimlerinden olan Robert Keohane ve Joseph Nye, ulusal çıkarların dar bir pencereden bakılmasından ziyade devletlerin çıkar tanımlamalarını genişlettiği işbirliği ortamı olarak görmektedir.⁴¹

³⁶ Demirtaş Coşkun, op.cit., ss.60-61.

³⁷ Mark W. Zacher and Richard A. Matthew, “Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands”, *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ed. Charles W. Kegley Jr. New York: St. Martin's Press, 1995: s.118.

³⁸ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s.235.

³⁹ Ole R. Holsti, “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challengers”, *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ed. Charles W. Kegley Jr. New York: St. Martin's Press, 1995, s.43.

⁴⁰ Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction*, New York: Routledge, 2008, s.40

⁴¹ Scott Burchill, “Liberalism”, *Theories of International Relations*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit and Jacqui True. 3.b., New York: Palgrave Macmillan, 2005, s.64.

Neorealizm kuramına göre, realizmin uluslararası politikada aktör olarak sadece devletlere yoğunlaşılması eleştirilmekte; bunun yerine sistem üzerine odaklanılması gerektiği belirtilmektedir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin davranışlarındaki etkileriyle belirlenmeye çalışılmaktadır.⁴² Neorealizm yaklaşımının önemli isimlerinden olan Kenneth Waltz'ın ulusal çıkar anlayışı realist kuramdan Morgenthau'inkinden farklılaşmaktadır. Waltz'a göre ulusal çıkar, iktidarda bulunanların yönetim ve sorumluluklarından ziyade uluslararası sistem yapısının bir ürünüdür. Yani ulusal çıkar, uluslararası sistemin anarşik durumuyla ilintilidir. Sistemin getirdiği durumdan ötürü liderlerin ulusal çıkarı tanımlamada sınırlı bir takdir yetkisine sahip olduğuna inanılmaktadır.⁴³ Dolayısıyla ulusal çıkar, devlet liderlerine ne zaman ve nereye hareket edeceğini hükmeden otomatik uyarı sistemine benzetilmektedir.⁴⁴ Waltz, ulusal çıkarı her devletin kendi çıkarlarına en iyi hizmet edeceğini düşündüğü rotayı çizmesi olarak tanımlamaktadır.⁴⁵ Genel itibariyle ulusal çıkar, uluslararası alandaki meselelerde devletlerin benimsemiş oldukları bir araç olarak görülürken sistemde devlet davranışlarına daha az önem verilmektedir.⁴⁶

Neorealizmin diğer bir ismi olan Stephan Krasner için ulusal çıkar, toplumdaki belirli grupların orantısız şekilde fayda sağlamalarına yönelik olmayan, deneysel olarak geçerli kılınan, birtakım sıralanan amaçlar anlamına gelmektedir. İster ulusal ister uluslararası sistemdeki aktörler olsun, devlet tarafsız bir güç aracı olarak her zaman ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurmaktadır.⁴⁷ Toplumun refahını sağlamak için geçici olarak düzenlenen devletin tercihlerinden oluşmakta; bazı özel istek ve arzulara indirgenememektedir. Krasner'e göre, karar vericilerin ifadelerini ve eylemlerini içeren

⁴² Yücel Bozdağlıoğlu, "Neorealizm", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007, ss.143-144.

⁴³ Burchill, "Liberalism", op.cit., s.43.

⁴⁴ Jackson ve Sørensen, op.cit., s.81.

⁴⁵ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s.113.

⁴⁶ Burchill, "Liberalism", op.cit., s.44.

⁴⁷ Martin Griffiths, Steven C. Roach and M. Scott Solomon, *Fifty Key Thinkers In International Relations*, 2.b., New York: Routledge Press, 2009, ss.45-46.

ulusal çıkar, herhangi bir grup veya sınıfın tercihlerine göre değil genel hedeflere göre belirlenmeli, politika tercih sıralaması da zaman içerisinde kalıcı hale gelmelidir.⁴⁸

Uluslararası ilişkilerin diğer yaklaşımlarında da ulusal çıkara yer verilmektedir. Marksizm yaklaşımı ulusal çıkar konusuna öncelikle “kimin çıkarı” sorusunu sorarak başlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, burjuva ve proletaryanın çıkarları arasındaki uyumsuzluk ulusal çıkarı ilgilendirmektedir. Marx, ulusal çıkarı genele hitap etmediğinden farklı grupların farklı çıkarları olabileceğini düşünmektedir. Bu doğrultuda çıkar, burjuvazinin çıkarıdır. Dolayısıyla burjuvazinin artan gücünün sonucunda kendi çıkarlarını toplumun genelinin çıkarıymış gibi sunmasında etkili olmaktadır. Fakat toplum ve proletarya da egemenliklerini tesis etmek istiyorsa kendi çıkarlarını toplumun genel çıkarı olarak göstermelidir.⁴⁹

Marksizm, ulusal çıkardan ziyade sınıf çıkarının ön planda olduğunu savunmaktadır. Çünkü toplumdaki sınıflı yapıların varlığı, ulusal çıkara engel olabilir. Devlete düşen görevde burada ortaya çıkmaktadır. Topluma karşı tarafsız bir görüntü vermesi, toplum düzeninin korunması ve sağlanmasıyla ulusal çıkar adına davranış sergilenmiş gibi gözükmektedir.⁵⁰ Marksizmin devlet içindeki belirli grupların çıkarlarını devletin ulusal çıkarı olarak göstermesi yönünden realizmle ortak noktası olduğu söylenebilir. Anthony Gramsci ve Robert Cox öncülüğündeki eleştirel yaklaşımda tıpkı Marksizm gibi ulusal çıkarı bir ulusun çıkarı olarak görmemektedir. Onlara göre, ulusal çıkar olgusu, belirli bir zümrenin çıkarlarından oluşmaktadır.⁵¹

Bir diğer uluslararası ilişkiler kuramlarından inşacı yaklaşım, uluslararası sistemdeki devletleri sistemin temel aktörü olarak görürken; uluslararası sistemin yapısal düzeyini de kabul etmektedir. Ancak realistlerin devletlerin ulusal çıkar anlayışının sabit olduğu ve neorealistlerin uluslararası yapının devletlerin ulusal çıkarlarını belirleme de etkin olduğu görüşlerini düşünmemektedir. İnşacı yaklaşımın önemli isimlerinden olan Alexander Wendt, kimliklerin ulusal çıkarı inşa etmesindeki rolünden bahsetmektedir. Devletler zaman, mekân gibi faktörlerin etkisiyle ilk olarak

⁴⁸ Burchill, “Liberalism”, op.cit., s.48.

⁴⁹ Uzgel, op.cit., ss.61-63.

⁵⁰ Ibid., ss.62-64.

⁵¹ Erman Akıllı, “Ulusal Çıkar”, *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, ed. Arif Behiç Özcan, Yusuf Çınar. İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2014, s.128.

kimliklerini tanımlamakta; daha sonrasında tanımlamış oldukları kimliklerinden hareketle ulusal çıkarlarını ve politikalarını belirlemektedir. Ayrıca kimlik ve ulusal çıkarın dışarıdan dayatılan bir olgu olmadığı, aktörler arası etkileşimle sağlanabileceği savunulmaktadır.⁵²

Ulusal çıkarın genel geçer tanımını yapan James Rosenau ismine de değinmek gerekmektedir. Rosenau ulusal çıkar kavramının devletin hem politik analizlerinde hem de politik eylemlerinde kullandığını belirtmektedir. Bu ayrıma göre, bir devletin politikasının kaynaklarını ve yeterliliklerini açıklamaya veya değerlendirmeye çalıştığı analitik bir araç; devletin politikalarını meşrulaştırmaya veya önermelerde bulunduğu politik bir eylem aracı olarak açıklamaktadır. Aslında her ikisinde de devletin kendisi için en iyi olanı tercih ettiği belirtilmektedir.⁵³ Bir diğer önemli isim olan Joseph Frankel ulusal çıkarı, dış politikanın tüm karmaşık değerlerinin en kapsamlı açıklaması olarak görmektedir.⁵⁴ Uluslararası sistemde devletler çoğalmakta ve bunun yanı sıra kültür ve değerleri de artmaktadır. Uluslararası sistemin kapsamının giderek genişlemesi ister istemez ulusal çıkarı daha da karmaşık hale getirmektedir.⁵⁵ Devletlerin ulusal çıkarlarının genelde benzer olduğu, çıkarların vatandaşlarının yaşamlarını ve refahını sağlamak için gerekli olduğu belirtilmektedir.⁵⁶ Ulusal çıkar genel itibarıyla devletin gerçekleştirmek istediği hedefleri içeren *isteksel düzey*, devletlerin sürdürdüğü politikalarının bütünü kapsayan *işlevsel düzey*, devletin dış politikasını açıklama, değerlendirme ve eleştirmelerinde kullandığı *açıklayıcı ve polemikçi* düzey olarak üç düzeye ayrılmaktadır.⁵⁷ Frankel'in önceki çalışmalara karşı yeni bir açılım getirmediği buna karşın kavramı belirli kategorilere ayırarak daha sistemsel görünüm kazandırdığı dikkat çekmektedir.

⁵² Ibid., ss.128-129.

⁵³ Rosenau, op.cit., s.34.

⁵⁴ Joseph Frankel, *National Interest*, United Kingdom: Palgrave Macmillan, 1970, s.26.

⁵⁵ Ibid., s.23.

⁵⁶ Ibid., s.19.

⁵⁷ Ibid., ss.31-34.

2. REKABET VE İŞBİRLİĞİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Uluslararası ilişkiler disiplini itibariyle içerisinde çok sayıda kuramı barındırmaktadır. Günümüz uluslararası ilişkilerini yorumlamaya çalışan birçok kuramın işbirliği üzerine yapmış olduğu analizlerde farklılıklar görülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın bu kısmında disiplinde görülen kuram sorununa ya da kuramların sınıflandırılmalarına değinilmeden uluslararası ilişkiler disiplinindeki rekabet ve işbirliğine yönelik olan neorealist ve neoliberal yaklaşımların açıklanmasına yer verilmiştir.

2.1. NEOREALİZM

İkinci Dünya Savaşı sonrası etkisini giderek arttıran ve Soğuk Savaş'ta etkisini devam ettiren realist anlayış özellikle 1970'li yıllardan itibaren diğer kuramların eleştirilerine maruz kalmıştır. Örneğin, davranışsalcılar yöntem açısından bilimsellikten uzak olduğu; neoliberaler sistemde tek aktör olarak devletin olmayıp çeşitli aktörlerinde var olduğu; marksistler her devletin eşit egemen aktör olmadığı yönleriyle eleştirmişlerdir. Realizme gelen bu eleştiriler karşısında Kenneth Waltz, kuramı yeniden yorumlayarak aktörler ve rasyonel davranışlardan ziyade sistemin unsurlarının daha ön plana çıktığı bir yaklaşımın temellerini atmıştır.⁵⁸ Neorealizm, realizmin kimi yaklaşımlarını benimserken kimi yaklaşımlarında da farklılaşmaktadır. Realizmin uluslararası sistemin temel aktörünün devletler olduğu, devletlerin üniter yapılı olduğu ve çıkarları doğrultusunda rasyonel hareket ettiği varsayımlarını neorealistler de kabul etmektedir. Ancak yapıya, güce ve çığara, güç dağılımına olan bakışlarıyla neorealistlerin farklılaştıkları görülmektedir.⁵⁹

Neorealizm kuramına göre, bir uluslararası sistem, yapı ve birbirleriyle etkileşim halindeki birimlerden oluşmakta; yapı, sistemi oluşturan birimlerden farklılaşmakta ve sistemdeki birimler arasındaki ilişkileri düzenleyici görevi bulunmaktadır.⁶⁰ Waltz, 1979 yılında yayımlanan "*Theory of International Politics*" kitabında uluslararası

⁵⁸ Balcı, op.cit., ss.132-133.

⁵⁹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 5.b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2008, ss.191-194.

⁶⁰ Fatih Tayfur, "Dış Politika", *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, der. Atila Eralp, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.100.

sistemin yapısını üç unsura ayırarak açıklamaktadır.⁶¹ İlki, yapıdaki birimler arasındaki ilişkinin eşitlik mi ya da ast - üstlük mü olduğunu barındıran *emir ilkesidir*. Devletler kendi iç siyasal sistemlerindeki ilişkilerinde belli bir hiyerarşiye sahip olabilirler. Ancak uluslararası sistemde devletlerin egemen eşit durumundan ötürü anarşiktir. İkincisi, yapıdaki *birimlerin işlevlerinin niteliğiyle* ilgilidir. Devletler iç siyasal sistemlerinde savunma, ekonomi, refah gibi işlevlere yönelebilirler. Ancak uluslararası sistem benzer birimlerden oluştuğu için aynı işlevlere - kendi varlığını koruması gibi - yönelmektedir. Sonuncusu, yapıdaki birimlerin *yeteneklerinin dağılımıdır*. Uluslararası sistemdeki birimler arasındaki güç kaynaklarının anarşi nedeniyle eşit dağılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla işlevler ne kadar aynı olsa da devletlerin başarabilme yetenekleri değişkendir.⁶²

Realistlerin güce ve çikara olan bakışı neorealistlerle farklılaşmaya başlamaktadır. Devletlerin sahip olduğu kapasiteyi ifade eden gücü, realistler amaç olarak ele alırken; neorealistler anarşinin hâkim olduğu uluslararası sistemde güvenliği amaç; gücü güvenliği sağlamada kullanılan araç olarak görmektedir. Waltz' a göre uluslararası sistemdeki anarşide güvenlik en yüksek amaçtır. Devletlerin güvenliklerini sağlayıp hayatta kalmalarını garanti altına aldıklarında güç, çıkar, huzur gibi hedeflere yönelebilirler.⁶³ Ayrıca neorealistler, devletlerin güvenliklerini sağlamalarında ve diğer devletleri etkileme noktasında askeri güce önem vermekte; dolayısıyla askeri güç önemli bir araç durumuna gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde yüksek - alçak politika ayrımına gidilmektedir. Güvenlik ilişkileri yüksek politika; ekonomik ilişkiler ise alçak politika olarak görülmektedir. Ekonomiye, askeri güce dönüştürüldüğü noktalarda önem atfedilmektedir.⁶⁴

Neorealizme göre uluslararası sistemin anarşik olması, kuralsızlık, düzensizlik durumu yani bir kaos ortamı değildir. Buradaki anarşi küresel anlamda herhangi bir üst otorite veya kural koyucunun bulunmamasıdır. Üst otoritenin bulunmayışı anlaşmazlık ve savaşın sebebi olarak görülebilmektedir. Uluslararası sistemdeki anarşi, düzenleyici

⁶¹ Waltz, op.cit., ss.100-101.

⁶² Ibid., ss.97-99.

⁶³ Ibid., s.126.

⁶⁴ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 4 (2004), s. 63.

unsur olarak görülmektedir. Böyle bir yapıda devletlerin varlıklarını sürdürmeleri ve güvenliklerini sağlamaları da gerekmekte; bu durum devletlerin kendi sorumluluğunda bulunmaktadır.⁶⁵ Waltz'a göre bir devletin kendi güvenliğini sağlamak için hayata geçireceği politikalar diğer bir devlette tehdit unsuru oluşturarak güvenlik endişesi yaratabilir. Söz konusu durum diğer tarafında mevcut kapasitesini artırma yoluna gitmesiyle her iki devletin de silahlanmasına yol açmaktadır. Neorealizmin önemli unsurlarından olan güvenlik ikilemi olarak adlandırılan bu durum devletlerarasında gerilim ortamının yaratılmasına neden olmaktadır. Bu durumdan kaçınabilmek için devletlerin kendi güvenliklerini sağlarken, güçlerini olağan bir seviyede tutmaları gerekmektedir.⁶⁶

Uluslararası sistemde güç dağılımıyla ortaya çıkan ve düzeni yaratan güç dengesi, sistemin anarşik olduğu ve hayatta kalmak isteyen birimler tarafından oluşturulan koşulların bir araya gelmesiyle sağlanabilmektedir.⁶⁷ Bir üst otoritenin bulunmadığı veya kuralları uymayı sağlayacak bir gücün olmadığı, anarşinin hâkim olduğu bir uluslararası sistemde devletler, rasyonel hareket ederek güvenliklerini sağlayabilmek için birbirlerinin güçlerini dengeleme eğiliminde bulunabilmektedir. Devletler ya kendi güç unsurlarını arttırmayı ya da ittifaklar içinde bulunmayı tercih edebilirler.⁶⁸ Ayrıca, Waltz'a göre, uluslararası sistemdeki düzen halinin etkisini sürdürebilmesi için güç dengesinin devamlılığı ön planda tutulmalıdır. Sistem içerisindeki birimler arasında yaşanabilecek değişikliklerin yanı sıra başka bir birimin sistemde yer almasıyla da denge yeniden sağlanabilir.⁶⁹

Neorealistler, devletleri egemen eşit ve işlevsel olarak benzer görmektedir. Dolayısıyla devletlerin kültürel farklılıkları ve yönetim tiplerindeki farklılıklar göz ardı edilmektedir. Uluslararası sistemde yegane aktörün sadece devletler olmayıp sistemde etkisi giderek artan uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler

⁶⁵ Demet Şenbaş, "Neorealizm ve İran Dış Politikası", *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar*, ed. Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, London: Transnational Press London, 2017, ss.59-60.

⁶⁶ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory" *The Journal of Interdisciplinary History* C. 18, S. 4 (1988),ss. 618-620.

⁶⁷ Waltz, op.cit., s.121.

⁶⁸ Ibid., ss.100-101.

⁶⁹ Ibid., ss.102-128.

gibi devlet dışı aktörlerin de yer aldığı kabul edilmektedir.⁷⁰ Burada asıl üzerinde durulması gereken husus, belirleyici aktör olma durumudur. Devletler, siyasi, askeri, ekonomik açıdan bir bütün olarak görüldüğü için sistemde belirleyici aktörlüğünü korumaktadır. Devlet dışı aktörlerin, varlıkları inkâr edilmese de, devletler kadar belirleyici etkisi olacağı düşünülmemektedir.⁷¹

2.2. NEOLİBERALİZM

1960'lı yılların ortalarından başlayarak özellikle de 1970'li yıllar itibariyle dünya sahnesinde görülen, Vietnam Savaşı'nın siyasi sonuçlarının yanı sıra ekonomik açıdan da ABD'yi etkilemesi, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi devletlerin petrol fiyatlarında artış kararı almasıyla dünyada petrol krizinin yaşanması, uluslararası örgütler ve çokuluslu şirketlerin devletlerden daha öne çıkması, uluslararası sistemde ekonominin etkisinin askeri, güvenlik konuları kadar hissedilmesi gibi yaşanan gelişmeler yeni düşüncelerin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Nitekim dönem itibariyle demokrasiyi, bütünleşmeyi, ticareti, karşılıklı bağımlılığı, kurumsalcılığı konu alan yaklaşımlar neoliberalizm çatısı altında toplanmakta; aynı zamanda klasik liberalizmin temellerini kabul ederek ilerleme ve değişim olasılığı paylaşılmakta; idealizmin ütopyacı anlayışından kaçınılmakta ve teorilerin formüle ederek daha bilimsel hale getirilmesine çalışılmaktadır.⁷²

Neoliberalizme göre uluslararası ilişkileri ilgilendiren konular ulusal güvenlikten ibaret değildir; bunun yanı sıra ekonomik refah, modernleşme, sağlık, çevre güvenliği ve işbirliği gibi konular üzerinde de durulmaktadır.⁷³ Uluslararası sistemdeki ilişkilerde aktörler arasında karşılıklı bağımlılık görülmekte ve özellikle devletlerin uluslararası sistemdeki barışın tesisinde üstlenecekleri roller büyük önem kazanmaktadır.

Neoliberalizmin önemli temsilcilerinden olan Joseph S. Nye, Jr. ve Robert O. Keohane, değişen dünyadaki yaşanan gelişmeler ışığında çalışmalarına yön

⁷⁰ Emre Çıtak, "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Kitaplar, 2014, ss.49-51.

⁷¹ Waltz, op.cit., ss.93-94.

⁷² Jackson ve Sørensen, op.cit., s.46.

⁷³ Arı, op.cit., s.356.

vermişlerdir. Birlikte yapmış olduğu çalışmalardan “*Transnational Relations and World Politics*” de ulus ötesi kavramını yaşanan süreci en iyi açıklayabilecek kavram olarak seçmişlerdir. Uluslararası sistemde devletler önemini korumaya devam etse de devlet dışı aktörlerde - ulus ötesi örgütler, çok uluslu şirketler, bilimsel kuruluşlar gibi - etkisini giderek hissettirmekle birlikte ilişkilerde devletlerarası etkileşimin ulus ötesi etkileşime doğru evrilmesi de dikkat çekmektedir. “*Power and Interdependence: World Politics in Transition*” isimli bir diğer çalışmalarında dünya siyasetinde yaşanan ekonomik etkileşimler ve aktörler arasındaki giderek artan ilişkiler, karşılıklı olarak bağımlılığın oluşması gibi gelişmeler neticesinde ulus ötesi durum bir adım ileri taşınarak “*karşılıklı bağımlılık*” kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır.⁷⁴ Kısaca ifade edilmek gerekirse karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemdeki aktörlerin ve gelişen olayların birbirine bağlı olması olarak açıklanabilir. Keohane ve Nye konuyu üçe ayırarak açıklamaktadır.⁷⁵ İlk olarak toplumlar arasında iletişim kanalları çoğalmıştır. Yaşanan gelişmelerle aktörler arasında iletişim kanallarında artış görülmekte; sadece devletlerarasında olmayıp devlet dışı aktörleri de katarak ilişkilerde yakınlaşma sağlanmaktadır. İkinci olarak uluslararası politikayı ilgilendiren meseleler arasında hiyerarşi bulunmamaktadır. Realistlerin ön plana çıkardıkları askeri ve güvenlik konuları dışında uluslararası politikayı ekonomik, sosyal ve çevre konuları da ilgilendirmekte; önemi giderek artan bu konular arasında hiyerarşi oluşturmak olanaksız hale gelmektedir. Son olarak, askeri gücün önemi giderek azalmaktadır. Nitekim askeri gücün önemi özellikle karşılıklı bağımlılık olan aktörler arasında etkisini azaltarak farklı araçlara yönelimi sağlanmaktadır.⁷⁶ Nye’in ifadelerinde belirttiği gibi değişen dünyada ekonomi, teknoloji ve eğitimin öneminin giderek artması uluslararası sistemde devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkarmakta ve birbirlerinden bağımsız olarak hareket edememelerini beraberinde getirmektedir.⁷⁷ Böyle durumda devletler diğerlerinin de çıkarlarını gözeterek hareket etme durumunda kalacaklardır. Karşılıklı bağımlılık durumunun bir sonraki aşamasında ise karmaşık

⁷⁴ Lerna K. Yanık, “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 12, S. 46 (2015), s. 43.

⁷⁵ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye Jr., *Power And Interdependence*, 4.b., London: Pearson Longman, 2011, s.23.

⁷⁶ Arı, op.cit., ss.409-415.

⁷⁷ Joseph S. Nye, Jr., “The Changing Nature of World Power”, *Political Science Quarterly*, C. 105, S. 2 (1990), s.180.

karşılıklı bağımlılık durumu dikkat çekmektedir. Devletlerden ziyade devlet dışı olarak ulus ötesi, küresel sivil toplum aktörleri giderek daha önemli hal almakta; ekonomik ve teknolojik araçların askeri gücün yerine geçmesiyle sosyal refahın önemli olduğu ideal bir uluslararası sistem anlayışı benimsenmektedir.⁷⁸ Uluslararası sistemin farklı ilişki türlerini ve birçok devlet ve devlet dışı aktörü bünyesinde barındırması daha çoğulcu bir görünüm kazanmasını da sağlamaktadır.

Neoliberallerin güce bakışında ekonominin, teknolojinin, eğitimin önem kazanması; nüfusun, hammadde ve coğrafyanın önemini yitirmeye başlamasıyla gücün kaynakları açısından askeri konulardan ziyade ekonomik konulara vurgu yapıldığı görülmektedir. Nitekim ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılık, devletlerin çıkarlarını maksimum hale getirmek için diğer aktörlerden bağımsız hareket etmesi gibi neorealistlerin öngörülerinin önemini kaybetmesini de beraberinde getirmektedir. Neoliberallere göre bir aktörün diğer aktörlerin tercihlerine veya davranışlarına etki edebiliyor olması tam olarak gücünü göstermemekte; sistemdeki birçok aktör kendilerine benzer nitelikteki aktörlerin davranışları veya tercihleri üzerine etkisi olabilmektedir.⁷⁹ Aktörlerin güçlü sayılabilmesi için ilişkilerinde uyguladıkları politikalarında sistem tarafından dayatılan baskı unsurlarını en az şekilde hissetmesi gerekmektedir. Bir aktörün eylemlerinin diğer aktörlerin politikalarının yaratacağı maliyetlerden en az şekilde etkilenerek, en azından kendi isteyeceği şekilde politikalarda bulunabilmesi de önemlidir. Neoliberaller, uluslararası sistemin işleyişinde devletin tek aktör olmasa da önemli bir aktör olduğunu düşünmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle teknoloji ve bilgi paylaşımındaki ilerleş ve ekonomideki geçirgenliğin artışı devlet dışındaki diğer aktörleri de ön plana çıkarmakta; süreçte alınan kararlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir.⁸⁰ Nitekim Keohane ve Nye'nin ortaya koymuş olduğu karşılıklı bağımlılık neticesinde devletlerin yanı sıra ulus ötesi örgütlere ve çok uluslu şirketlere de önem verilmektedir.

Neoliberaller analiz düzeyi konusunda neorealistlerden farklılaşmaktadır. Neorealistler analizlerini daha çok sistem düzeyinde, uluslararası sistemi göz önünde

⁷⁸ Joseph Nye, David Welch , *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History*, 9.b., Essex: Pearson, 2014, s.314.

⁷⁹ Bozdağlıoğlu ve Çınar, op.cit., ss.63-65.

⁸⁰ Holsti, op.cit., ss.43-47.

bulundururarak yaparken; neoliberaler analizlerini birim düzeyinde yapmakta ve aktörler arasındaki ilişkilerin nedenlerinde sistem üzerinde oluşan sonuçları ele almaktadır.⁸¹ Diğer bir ifadeyle neorealizm aktörlerin güç unsurlarını ve kapasitelerini sistem düzeyinde nasıl kullandığını; neoliberalizm ise aktörlerin tercihlerinin ortaya çıkaracağı sonuçlardan hareket ederek sistemin nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Neoliberalizm, silahsızlanma konusuna ayrı bir pencere açarak aktörler arasında ortak güvenliğin oluşmasında silahsızlanma üzerine atılacak adımların büyük rol oynayacağını belirtmektedir. Neoliberalere göre ekonomik gelişim ile askeri harcamalar arasında ters bir bağıntı bulunmakta; ulusal güvenliğin sağlanmasında askeri güçten ziyade ekonomik güce önem verilmesine değinilmektedir.⁸² Nitekim bir aktörün askeri harcamalarını artırma yolunu tercih etmesi, ekonomisinin gelişmesi üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Silahlanma faaliyetlerinin arttırılması diğer aktörlerin de benzer politikalar izlemesine neden olarak aktörlerin politikalarının odak noktasında ulusal güvenliğin yer almasına yol açacaktır.

Neoliberalere göre gelişmiş demokrasiye sahip refah devletler, uluslararası sistemdeki gücü ve saygınlığı yerine ekonomisinin gelişmesiyle refahı ve sosyal güvenlik konularına daha çok yönelmektedir. Güvenlik konusu sadece askeri boyuta indirgenmemekte; ekonomi, teknoloji, kültür ve çevre gibi konuları kapsayarak enerjinin, sağlığın, göçün güvenliği bir bütün olarak ele alınmaktadır. Devletleri birbirinin potansiyel olarak düşmanı olarak algılayan realizmin aksine neoliberaler devletleri uluslararası sistemin güvenliği ve refahını sağlayan, birbirleriyle işbirliği yapabilen aktörler olarak görmektedir.⁸³ Uluslararası sistemde devletler anahtar vazifesi görmekte; ancak neoliberaler, uluslararası barış ortamının sağlanmasında uluslararası örgütlere ve uluslararası hukuka, uygulanacak ikili veya çok taraflı diplomasi örneklerine büyük önem vermektedir.⁸⁴ Kurumlar sistemin önemli aktörleri arasında yer almakta ve işbirliği ortamının oluşturulmasında önemli katkıları olmaktadır. Nitekim Keohane, uluslararası sistemde devletin davranışını, piyasalarda bulunan şirketlerin kar-zarar durumlarına göre politikalarını en iyi durumda olacak şekilde belirlemelerine

⁸¹ Arı, op.cit., ss.357-358.

⁸² Ibid., s.358.

⁸³ Ibid., s.359.

⁸⁴ Holsti, op.cit., ss.13-14.

benzeterek rasyonel davranış sergilediklerini ve ilişkilerinde diğer tarafların kazanç veya kayıplarına odaklanmadan hareket ettiğini belirtmektedir. Uluslararası sistemde bir devlet kazancını en yüksek ve kaybını en düşük seviyede tutmak istiyorsa, diğer devletlerinde elde edeceği kazançlarla bağlantı kurularak hiçbir devletin diğerinin kazancına yönelik girişimlerde bulunmayacağı bir sistem oluşturulmalıdır.⁸⁵

Neoliberaler, uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak ele almaları yönünden neorealistlerle aynı noktada buluşmaktadır. Uluslararası sistemin yapısının anarşik olması denildiğinde devletlerin ortak çıkarları doğrultusunda işbirliği yapmalarına yönlendirecek, işbirliğinden kaçmalarını önleyecek veya gerektiğinde cezalandırarak sistemin düzenini koruyacak şekilde yeniden dâhil olmasını sağlayacak ortak bir üst otoritenin bulunmayışı olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Neoliberalizm, uluslararası sistemde aktörler arasındaki ilişkilerde rekabet ve çatışma konuları üzerinde duran neorealizmin aksine; barış ve işbirliği potansiyeli üzerine yoğunlaşmaktadır.⁸⁷

Uluslararası ilişkilerde işbirliğine yönelik çalışmalar genel itibariyle liberal temelli kuramlarda görülmektedir. İşbirliği entegrasyon kavramına göre daha gevşek yapıya olduğundan taraflar arasındaki ilişkinin sadece belirli alanlarda olduğu düşünülebilir. Milner, işbirliğini aktörlerin karşılıklı olarak ilişkilerinde ödül veya kazanım sağlaması olarak görmektedir. Her aktör kendi beklentilerini yerine getirirken diğerlerinin de hedeflerini gerçekleştirmelerinde etkisi olmaktadır. Kurulan bu işbirliği, bir zorunluluktan ziyade kendi kazanımları için alacağı kararlar olarak kabul edilebilir.⁸⁸

2.3. NEOREALİZM VE NEOLİBERALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI VE İŞBİRLİĞİNE BAKIŞI

Uluslararası ilişkilerin son dönemine damga vuran kuramlar arasında neorealist ve neoliberal yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Neoliberal ve neorealistlerin anarşiye

⁸⁵ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism, An Introduction", *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ed. Charles W. Kegley Jr., New York: St. Martin's Press, 1995, s.159.

⁸⁶ Arı, op.cit., ss.359-360.

⁸⁷ Ibid., s.356.

⁸⁸ Helen Milner "International Theories of Cooperation Among Nations: Strengths and Weaknesses", *World Politics*, C. 44, S. 3 (1992), s.468.

öncelik verilen bir biçimde uluslararası sistemde anarşinin devletler üzerinde etkisinin bulunduğu, devletlerin sistem içinde ana aktör olduğu ve rasyonel bir program benimseyerek hareket ettiği, ortak bilim anlayışına sahip olduğu hususlar konusunda ortak düşüncelere sahiptir. Ole Wæver bu iki kuramın ortak sorunlar etrafında şekillendiği varsayımıyla “*neo-neo sentez*” kavramını tanımlamıştır.⁸⁹ 1990’lı yıllarda Ole Wæver tarafından uluslararası ilişkiler literatüründe tartışmanın rasyonalistler ile reflektivistler arasında gerçekleştiği üzerinde durulmuştur.⁹⁰ Rasyonalistler içinde yer alan neorealistler ve neoliberalistler arasında gerçekleşen tartışmada ya iki kuram arasından birini savunanlar ya her iki kuramında birleştirilerek sentez haline getirilmesini savunanlar ya da bu tartışmanın teoriyi ilerletmediğini inananlar arasında görüşlerde ortaya atılmaktadır.⁹¹ Ana varsayımlarda benzeşmeleri ve aralarındaki ayrımların belirsizleşmesi durumu bir yakınlaşma olarak görülmektedir. Ancak sözü edilen bu iki teorinin yorumlamalarında bazı farklılıklarda bulunmaktadır.

Neorealizm ve neoliberalizm yaklaşımları arasındaki farklılıklar altı noktada özetlemektedir.⁹²

Birincisi, sistemdeki anarşinin doğası ve sonuçlarıyla ilgilidir. Her iki yaklaşımda sistemin anarşikliğini kabul etmekte ve anarşi fikri, uluslararası ilişkilerin Rosetta Taşı olarak kabul edilmektedir.⁹³ Neoliberal görüşün önemli isimlerinden olan Robert Keohane göre anarşi, dünya siyasetini yöneten ortak bir hükümetin eksikliği anlamına gelmekte; böyle bir ortamda anarşi sabit kalırken, aktörler arasındaki ilişkilerin çeşitliğiyle etkileşimlerin yapılandırılma derecesi değişmektedir.⁹⁴ Anarşinin

⁸⁹ Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 63, S. 3 (2008), s.89.

⁹⁰ Mustafa Aydın, Sinem Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Ana Akımlara Yeniden Bakış”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 12, S. 46 (2015), s.2. Rasyonalistler, neorealizm ve neoliberalizmin birleştirilerek neo-neo sentez olarak tanımlanan pozitivist yaklaşımlardır. Tanımlanan bu yaklaşım reflektivistler, eleştirel kuram, post-yapısalcılık, post-modernizm, inşacılık ve feminizm kuramlarını da kapsamaktadır.

⁹¹ H. Akın Ünver, “Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 14, S. 54 (2017), s.5.

⁹² David A. Baldwin, *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press, 1993, ss.4-11.

⁹³ Charles Lipson, “International Cooperation in Economic and Security Affairs”, *World Politics*, C. 37, S. 1 (1984), s.22.

⁹⁴ Robert Axelrod, Robert O. Keohane, “Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions”, *World Politics*, C. 38, S. 1 (1985), s.226.

sistem üzerinde etkisi söz konusu olsa dahi doğrudan çatışmaya dönüştürecek boyutta değildir. Buna karşın neorealistler neoliberele göre anarşinin sistem üzerinde etkisinin daha fazla olduğunu düşünmektedir. Neorealist Joseph Grieco, uluslararası anarşiyle birlikte ortaya çıkan güvenlik endişelerinin, aktörlerin davranışları üzerinde önemli etkisinin ve sınırlamasının bulunduğunu savunmaktadır.⁹⁵ Bu durum devletlerin birlikte hareket etme istekliliğini de etkileyebilmektedir. Buna rağmen neoliberele böyle bir sınırlamadan bahsetmemektedir.

İkinci farklılık uluslararası işbirliği üzerinedir. Her iki yaklaşım da işbirliğinin olabirliğine inanmaktadır. Neoliberele işbirliğinin daha ulaşılabilir ve bir şekilde devam ettirilebilir olduğunu savunurken; neorealistler ise işbirliğine ulaşmanın ve işbirliğinin devam ettirilmesinin devletlerin güçlerine bağlı olduğundan daha zor olduğunu belirtmektedir. Ayrıca neorealist görüş, aktörler arasındaki ortak çıkarlar uluslararası işbirliğin sağlanmasında etkili olsa da anarşinin bu durumu zorlaştırdığına inanmaktadır.⁹⁶

Üçüncüsü, kazanç üzerine olan farklılıktır. Neoliberele göre uluslararası işbirliğinde devletler mutlak kazanç ilkesine; neorealistler ise görelî kazanca vurgu yapmaktadır. Neoliberele işbirliğinden herkes kazançlı çıkacak mı yaklaşımını benimserken; neorealistlere göre kim daha fazla kazançlı olacak daha önemlidir. Bu şekilde düşünmelerinin en temel nedeni olarak söz konusu kazancın nasıl olacağı ve nasıl bölüşüleceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁷

Dördüncüsü, devletlerin hedeflerindeki öncelikleriyle ilgilidir. Her iki yaklaşımda güvenlik ve ekonominin önemini kabul etmektedir. Neoliberele politik-ekonomi üzerindeki hususlara daha fazla yoğunlaşmasına karşın neorealistler askeri-ulusal güvenliğin üzerinde daha çok durmaktadır. Lipson, askeri konulardan ziyade ekonomik konularda işbirliğinin daha kolay sağlanabilebileceğini düşünürken⁹⁸; Grieco,

⁹⁵ Joseph M. Grieco, *Cooperation Among Nations: Europe, America, And Non-Tariff Barriers To Trade*, New York: Cornell University Press, 1990, s.1.

⁹⁶ Grieco, op.cit., s.1.

⁹⁷ Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayınları, 2009, ss.372-373.

⁹⁸ Charles Lipson, *Reliable Partners How Democracies Have Made a Separate Peace*, United Kingdom: Princeton University Press, 2003, s.57.

uluslararası sistemdeki anarşiden dolayı devletlerin göreceli güçleri ve güvenlikleriyle daha fazla ilgilenmeleri gerektiğini savunmaktadır.⁹⁹

Beşincisi niyet ve kapasite üzerinedir. Neoliberaler niyet ve beklentileri daha öne çıkarırken; neorealistler önceliği kapasite ve imkanlara vermektedir. Grieco, devletlerin gelecekteki niyetleri hususunda belirsizliğin hakim olduğunu, devletlerin çıkarları gereği güvenliklerini sağlamada güce, kapasitelerine ve yeteneklerine öncelik vermeleri gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁰ Keohane'e göre, devletlerin kazançlarına yönelik politikalarında niyet algılamaları ve beklentileri daha öne çıkmaktadır.¹⁰¹

Son olarak, kurumlar üzerine yaşanan farklılıktır. Neoliberaler, kurumların uluslararası sistemdeki anarşinin azaltılmasında etkin rol oynayabileceğini düşünürken; neorealistler konuya şüphe ile yaklaşarak kurumların devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket edebileceklerini varsaymaktadır. Neoliberal görüşün önemli isimlerinden olan Keohane uluslararası sistem içerisinde özellikle kurumlara ayrı önem vermektedir. Neorealistler kurum konusunu abartı olarak görmekte; kurumlara, özellikle güçlü devletlerin politikalarında kullanacakları geçici araçlar olarak bakmaktadır. Neoliberaler ise kurumların sistem düzeyinde de rol oynayacakları için zaman zaman devletler arasında işbirliğine de katkı sağladığına inanmaktadır.¹⁰²

3. ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNDE MUTLAK VE GÖRECELİ KAZANÇ

Uluslararası ilişkilerde hemen hemen her ülke politikalarını oluştururken öncelik olarak ülkelerinin yararını ön planda tutmakta ve uyguladıkları politikalarında kendilerine olabildiğince en fazla yararı sağlamayı düşünmektedir. Ancak bir ülkenin uyguladığı politika diğer ülkelerin davranışlarını etkileyebilmekte ve sağlamayı düşündükleri yararlar konusunda değişikliklere sebep olabilmektedir. Kimi zaman ülkedeki karar vericiler kararlarında sadece kendi devletlerinin kazançlarıyla ilgilenirken; kimi zamanda kendi devletlerinin kazancının yanı sıra diğer devletlerin

⁹⁹ Grieco, op.cit., ss.37-40.

¹⁰⁰ Ibid., ss.45-46.

¹⁰¹ İşyar, op.cit., s.374.

¹⁰² Ibid., ss.374-375.

kazançlarında ön planda tutmaktadır. Burada karşımıza çıkan nokta, aktörlerin uluslararası etkileşimlerinde görelî kazançlarına mı yoksa mutlak kazançlarına mı odaklandıkları noktasındadır. Görelî kazançların veya mutlak kazançların maksimize edilmesi bir devletin dış politikası üzerinde önemli etkiye sahiptir. Nitekim iki devlet ilişkilerinin şeklini, rekabet veya işbirliği olarak değiştirebilir. Neoliberaler daha çok işbirliği ihtimali üzerinde durarak devletlerin mutlak kazançları tercih etmesi gerektiğini düşünmekte iken; neorealistler devletlerin çatışma ihtimalini göz ardı etmediklerinden daha çok görelî kazançlarıyla ilgilendiğini savunmaktadır.¹⁰³

Devletler karşılıklı kazanç sağlamak için işbirliği yolunu tercih edebilirler. Ancak Grieco, uluslararası sistemin anarşisinde devletlerin ilişkilerindeki temel amacının diğerlerinin görelî yeteneklerinde ilerlemelerinin önüne geçmek olduğunu, bir devletin kazancının başkaları için kayıp olarak algılanabileceğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla görelî kazancın mutlak kazançtan daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁴ Neorealistlere göre devletlerin uluslararası sistemdeki diğer devletlerle ilişkilerinde kendisinden görelî olarak daha fazla çıkar sağlayacağı düşüncesi, aralarındaki işbirliği ihtimalini zayıflatmakta ve görelî kazancı daha fazla önemsediklerinden dolayı anlaşmazlık ihtimali öne çıkarmaktadır. Fakat devletler böyle bir durumla karşılaştıklarında durumu kendi çıkarına uygun bulmadıklarından kendilerini güvensiz hissedebileceklerine dikkat çekerler. Waltz, devletlerin yapacakları işbirliğinde “Her ikimizde kazanacak mıyız?” sorusu yerine “Kim daha fazla kazanan taraf olacak?” sorusunun belirleyici rol oynadığından bahseder. Farzedelimki işbirliği neticesinde her iki tarafında mutlak kazançları mevcut olsun. Böyle bir olasılık dâhilinde her bir devlet karşı tarafın kapasitesini ne şekilde kullanacağını bilemeyeceğinden tedirgin olacaktır. Dolayısıyla, işbirliği süreci içerisinde diğerlerinden daha az kazancı olduğu durumlarda işbirliği yapmaya yanaşmayacaktır. Bununla birlikte karşı tarafın görelî olarak fazla olan kazancını gelecekte nasıl kullanacağını belirsizliği devam ettiğinden devletlerinde güvenliklerini sağlamada kendi kendilerine yetmesi gerekmektedir.¹⁰⁵

¹⁰³ Robert Powell, “Absolute and Relative Gains in International Relations Theory”, *The American Political Science Review*, C. 85, S. 4 (1991), s.1303.

¹⁰⁴ Grieco, op.cit., s.39.

¹⁰⁵ Waltz, op.cit., s.105.

Uluslararası sistemin anarşikliğinden dolayı oluşan belirsizlik ortamı devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Böyle bir durum içerisinde her ne kadar devletlerarasında ortak bir çıkar olsa dahi devletin net bir kazancı söz konusu olmadıkça işbirliği yapmaya yanaşmayabilir. Ancak taraflar işbirliği yapmayı düşündüğünde aralarındaki güç ilişkileri işbirliğini şekillendirecek ve güçlü devletler her zaman zayıf devletlere göre daha kazançlı çıkacaktır. Her iki devlette daha fazla kazanç elde eden tarafta olmayı isteyeceğinden aralarındaki işbirliğinin gelişme ihtimali zorlaşacaktır.¹⁰⁶ Diğer bir deyişle görece kazanca odaklanan devletler, işbirliğine yönelirken zorlanmaktadır. Çünkü neorealistlere göre, uluslararası anarşik sistem devletleri ileride ortaya çıkabilecek potansiyel rakip olarak gördüğünden dolayı bir devlet kazanıp kazanmadığının yanı sıra kazancının da diğer devletten fazla olup olmadığına dikkat etmek zorundadır.

Grieco'ya göre anarşik uluslararası sistemde devletlerarasındaki işbirliği ihtimalini görece kazanç ve hileyi azaltmaktadır. Devletlerarasındaki güven eksikliği, hile ihtimali ve belirsizliğin birbirlerine şüphe ile yaklaşımlarına neden olacağından dolayı böyle bir ortamda işbirliğinin başlatılması ve sürdürülmesi oldukça zordur. Eğer devletler çıkarları gereği kazançları diğer devletlere göre görece daha fazla olacaksa, işbirliğini tercih ederler. Bununla birlikte devletler diğer devletlerle olan ilişkilerinde kendi kazancının yanı sıra diğerinin kazancını da önemserler. Bir devlet diğerine göre görece daha fazla kazanacaksa işbirliğine gitme yolunu tercih etmektedir. Diyelim ki işbirliğine gidecek olan devlet diğer tarafın kendisinden daha fazla kazanç elde edeceğini düşünürse işbirliği yapmaktan vazgeçebilir. Eğer ortak kazançlarla diğer devlet daha fazla avantaj elde edecekse, gelecekte düşman olarak karşısına çıkabilir.¹⁰⁷ Dolayısıyla işbirliği devletlerarasındaki hile yapma ihtimali veya görece kazançları nedeniyle zorlaşmaktadır. Örneğin farklı devletler arasında olumlu veya olumsuz eğilimler görülebilmektedir. Bir devlet kendi güvenliğini korumak için silah sanayisini geliştirme yoluna gidebilir. Bu durum diğer devletlerin güvenlikleri hususunda azaltıcı etkiye sahip olabilir. Devletler ilişkilerinde görece kazançlarını ön planda tutarlarsa, süreç zamanla ilişkilerinde birinin kazanıp diğerinin kaybedeceği duruma

¹⁰⁶ Arı, op.cit., ss.359-361.

¹⁰⁷ Joseph M. Grieco , “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, *International Organization*, C. 42, S. 3 (1988), s.487.

dönüştürebilir. Karar vericiler bu durumda tam bir kazanç elde etmeseler dahi söz konusu sürecin diğer devletin gücünü azaltabileceğini düşündüklerinden durumu kendileri için olumlu görürler. Böyle bir durumda çatışmadan uzak durabilmek oldukça zor olacaktır. Devletler kendi kazançlarıyla ilgilendiğinde işbirliğini arayabilirler. Karar vericiler ise mutlak kazançları hususunda endişelendiklerinde iki devlet arasındaki işbirliğinin gerçekleştirilmesi daha kolay olabilir.

Devletlerin görelî kazançlar peşinde olmasının temel nedeni, karşı tarafın gelecekte kendisinden daha üstün bir konumda olabileceği ya da güç kazanabileceği endişesinin devletin izleyeceği politikaları etkileyebilmesidir. Eğer mevcut kazançlar gelecekte karşı tarafı baskı altında tutan hale gelmezse, devletler diğer devletin kazancı ile ilgilenmek yerine tercihlerini mutlak kazancı önemseme açısından kullanabilirler. Bunun yanı sıra görelî kazançları maksimize etme düşüncesi peşinden koşmak, bir devletin kendi kazancı ile diğer devletin kazancı arasındaki boşluğu da artırmak anlamına gelebilmektedir.¹⁰⁸ Aslında devletlerin görelî kazanç meselesine bu kadar önem verilmesinin sebebi mevcuttaki devletlerin mutlak kazançlarının belirli bir kısmının gelecekte zarar verebileceğine inanıyor olmalarıdır. Eğer böyle bir durum gerçekleşmezse muhtemelen görelî kazançlarını daha az önemsiyor olacaklardır.

Devletler kendi tercihlerini göz önünde bulundururken çıkarlarını üst seviyelere taşımakla birlikte alternatifleri düşünüp fayda ve maliyetleri de hesaba katmalıdırlar. Diğer devletlerle olan etkileşimlerinde, diğerlerinin elde ettiklerinden bağımsız olarak mutlak kazançlarını önemsemeli ve daha çok kendi ulusal güçleriyle, refahlarıyla ilgilenmelidirler. Uluslararası sistem içerisinde birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan devletler, ulusal çıkarlarına ulaşmada yapmış oldukları karşılıklı işbirliğin yararlarını görmektedirler. Neoliberalere göre, devletler işbirliği sayesinde elde edecekleri mutlak kazançlarını ön planda tutmaktadır. Devletler kendi kazandıklarından memnun olduğu sürece diğer devletlerin kazandıklarını önemsiz bulurlar. Taraflar belirli durumlarda eşit kazanç sağlamayabilir ve böylece aralarında görelî bir kazanç farkı oluşabilir. Fakat herkes bir şeyler kazandığı için söz konusu durum o kadarda önemli görülmemektedir. Neoliberaler, devletlerin işbirliğini bu kadar önemsemelerini çıkarlarına bağlamakta ve durumun onların mutlak kazançlarına uygun olduğunu kabul

¹⁰⁸ Li Bin, "Absolute Gains, Relative Gains, And US Security Policy On China", *Defense & Security Analysis*, C. 19, S. 4 (2003), ss.313-315.

etmektedir. Stein, aralarında ortak çıkarları bulunan devletlerin mutlak çıkarlarını en üst seviyeye ulaştırmaya çalıştıklarını savunmaktadır. Eğer devletler ilişkilerinde göreceli kazancı ön planda tutup bu hususta kazançlarını maksimize etmeye çalışıyorlarsa, aralarında ortak çıkarları bulunmamaktadır.¹⁰⁹ Devletler diğerleriyle olan ilişkilerini geliştirmek için ortak çıkar alanlarını genişleterek bu durumu bir araç olarak kullanabilmektedir.

Neoliberaller, kendi mutlak kazançlarını ulaşabilecekleri en üst seviyeye çıkarabilmekle ilgilenmektedirler. Devletler, işbirliğine dayalı ilişkileri tercih ettiklerinde kendi mutlak kazançlarına öncelik vermekte ve başkalarının kazancını dikkate almamaktadırlar. İşbirliği devlet için mutlak bir kazanç sağlıyorsa, göreceli kazanç ya da kayıp önemsiz olarak algılanacak; mutlak kazançlar göreceli kazançların üstüne çıkacaktır.¹¹⁰ Burada sorun yaratacak mesele, devletlerin birbirlerini kandırabilme veya hile yapabilme ihtimalidir. Ancak bunun oldukça sınırlı olacağı iddia edilmektedir. Çeşitli mekanizmalar veya kurumlar ile devletlerin hile yapmalarını önlenabilir. Böylelikle devletler, kısa süreli çıkarlarına yönelmek yerine ilişkilerinde işbirliğinin öne çıktığı uzun süreli çıkarlarını düşünebilirler. Neoliberaller, devletlerin çıkar çatışması yaşaması veya politikalarında karşı tarafın hileye başvurması ihtimalini göz önünde bulundurarak zaman zaman işbirliğine yanaşmayabileceğine ancak devletler tarafından oluşturabilecek mekanizmalar veya kurumlarla hile ihtimalini azaltarak birbiriyle işbirliği yapmasına yardımcı olacaktır.¹¹¹

Devletler, ilişkilerinde işbirliğini tercih ettiğinde kazanç sağlıyorsa işbirliğini bozmalarını gerektirecek herhangi bir neden bulunmamaktadır. Özellikle karşılıklı bağımlılığın olduğu devletler arasında işbirliği yapmaktan vazgeçmenin kendisi içinde maliyetinin yüksek olacağı düşünülmektedir.¹¹² Neoliberallere göre, uluslararası sistemin anarşikliğinde her zaman savaş ihtimali görülecek değildir. Elverişli koşullar ortaya çıktığında, devletler diğer devletlerin göreceli kazançlarından daha çok kendilerinin

¹⁰⁹ Baldwin, op.cit., s.6.

¹¹⁰ Robert Powell, "The Problem of Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *Cooperative Models in International Relations Research*, ed. Michael D. Intriligator, Urs Luterbacher, Boston: Springer, 1994, s.127.

¹¹¹ Joseph Grieco, Robert Powell and Duncan Snidal, "The Relative-Gains Problem for International Cooperation", *The American Political Science Review*, C. 87, S. 3 (1993), ss.729-730.

¹¹² Bozdağlıoğlu ve Çınar, op.cit., ss. 68-69.

mutlak kazançlarıyla ilgilendiğinden işbirliği ortamı da yaratılabilir. Sonuçta her ne kadar uluslararası sistemde anarşi söz konusu olsa da, bu durum devletlerin birbiriyle işbirliği yapabilen ortaklar olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Devletler arasında - özellikle liberal - işbirliği varsa, gerçekleşebilecek bir savaş ihtimali olağan dışı olarak görülmektedir. Eğer devletlerarasında güç kullanımı gerçekleşirse, neoliberalizmin üzerinde durduğu işbirliği ihtimali iflas edebilir. Ancak devletler arasında savaş çıkma ihtimaliyle oluşan yüksek maliyet, aslında neoliberallerin savunduğu işbirliğini yeniden mümkün kılmaktadır.¹¹³ Grieco, neoliberallerin uluslararası işbirliğini sağlamak için mutlak kazançlarla ilgilendiğini; fakat görece kazançları görmezden geldiklerini böylelikle işbirliği analizlerinin eksik olduğunu düşünmektedir. Grieco'ya göre, devletler ilişkilerinde karşı tarafın kapasitelerini görece geliştirmesine engel olabilmektedir.¹¹⁴ Neoliberaler tarafından devletler işbirliği yapımlarıyla mutlak kazanç elde edeceklerinden devletlerin işbirliğini istedikleri görüşünü savunulurken; neorealistler ise koşul ne olursa olsun devletlerin işbirliğini tercih etmeyeceği ve reddedebileceği görüşünü savunmaktadır. Çünkü işbirliğinin olması neticesinde görece olarak kaybı da olabilir.¹¹⁵ Neoliberaler için, devlet maksimum faydasını önemsemeli; ancak kendi kazancını diğer devletin elde edeceği kazançla değerlendirilmemelidir. Neoliberalere göre uluslararası sistemde devletler arasındaki işbirliği sayesinde etkileşim sağlanacak ve kazanımlar artacaktır. Fakat devletlerin işbirliğini tercih etmeleri çıkarları konusunda taviz vereceği anlamına gelmemelidir.

Robert Powell çalışmasında mutlak kazanç ile görece kazanç meselesini ele almaktadır. Powell'a göre, neoliberal görüşlü devletler genellikle kendilerinin mutlak kazancına odaklanırken; diğer devletlerin kazancına önem vermemektedir. Devletler çıkarları gereği tercihlerde bulunurken mutlak kazanca verdikleri değer, ister istemez devletin çıkarı mutlak kazancının bir işlevi olarak tanımlanmaktadır. Aslında Powell, neoliberal ve neorealist yaklaşımların unsurlarını ortak bir bütün haline getirmeye çalışarak basit bir model kurmaktadır.¹¹⁶ Neorealizm bakışına göre devletler arasında

¹¹³ Powell, op.cit., s.1311.

¹¹⁴ Baldwin, op.cit., s.6.

¹¹⁵ Charles L. Glaser, John C. Matthews III, "Current Gains and Future Outcomes", *International Security*, C. 21, S. 4 (1997), s.187.

¹¹⁶ Powell, op.cit., s.1311.

güç kullanımı mevzubahis olduğunda devletlerin görelî kazançları hususunda endişe edeceğini dile getirmektedir. Devletler arasında eşit bir şekilde mutlak kazanç sağladığı varsayıldığında ise, görelî kazanç sağlayamayan taraf işbirliğini yürütmekte zorlanabilir. Buna rağmen, devletlerden biri aralarındaki işbirliğini bozarak görelî kazanç sağlama yolunu tercih edebilir. Fakat işbirliğini kısa vadeli düşünmek yerine geleceği de hesap ederek ortaya çıkabilecek imkânlar dâhilinde düşünmek gerekmektedir. Devletler savaşmaları halinde ortaya çıkacak maliyet durumuna oldukça hassastır. Güç kullanma ihtimali mevzubahis olmadığında, bir devletin diğerine karşı görelî zararını kullanmasına gerek yoktur. Bu durum neoliberalistlerin beklentilerine yönelik görelî kazançların önemi olmadığı; devletler arasında işbirliği olmasının mümkün olacağı görüşünü desteklemektedir.¹¹⁷

Sonuç olarak karar vericiler devletlerinin uzun vadeli olarak ekonomik refahlarını ve güvenliklerini sağlamalarına yardımcı olacak şekilde diğer devletlerle ilişkilerinde mutlak kazançlarla ilgilenmeleri olasıdır. Çünkü belli bir alanda geliştirilmiş olan işbirliği, devletler arasında başka alanlarda da işbirliğinin görülmesini sağlayabilir. Görelî kazanç hesabı yapmadığı zaman ortaya çıkabilecek karşılıklı kazanç aralarında çeşitli mekanizmaların kurulmasına fırsat sunabilecektir. Genel itibariyle yukarıda belirtilen bilgiler neticesinde neoliberalizm yaklaşımının çalışmaya uygun olacağı kabul edilebilir. Bahsi geçen yaklaşım çerçevesinde devlet ve devlet-dışı aktörler kabul edilmekte; uygun koşulların ortaya konulması dâhilinde anarşik uluslararası sistemde devletler hem ulusal/uluslararası güvenliklerini hem de ulusal refahlarını sağlamada mutlak kazançlarını ortaya koyması olasıdır. Bu doğrultuda devletler işbirliğine daha rahat ulaşabilecektir.

Genel olarak aktarılan bilgiler ışığında, Türk - Rus ilişkilerinin Karadeniz doğrultusunda incelenen bu çalışmada neoliberal yaklaşımın neorealist yaklaşıma göre daha uygun olabileceği düşünülmektedir. Neoliberal yaklaşımın uluslararası sistemin anarşik ortamında devletlerin ulusal çıkarlarını ve güvenliklerini sağlamada mutlak kazançlarla hareket ettiğini, uygun koşulların yaratıldığı takdirde devlet dışındaki aktörlere gerekli önemin verildiğini ve böylelikle işbirliğine gidilebildiğine inanılmaktadır.

¹¹⁷ Ibid., ss.1311-1312.

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ'İ ANLAMAK/ANLAMLANDIRMAK

Karadeniz, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış bunun yanı sıra uğruna hâkimiyet mücadelesi verilmiş bir yerdir. Karadeniz isminin kökenine ilişkin yapılan araştırmalarda çeşitli iddialar mevcuttur. Örneğin; Eski Yunanca'da Karadeniz, kara veya kasvetli deniz anlamına gelen Pontos Axeinos'dan gelmektedir. Bizans kaynaklarına bakıldığında ise Karadeniz'in Pontus olarak isimlendirildiği görülmektedir.¹¹⁸

Türkler eski geleneklerine göre coğrafyayı anlamlandırırken renk ile yönler arasında bağlantı kurmaktadır. Dağ, deniz, vadi, nehir gibi yerleri isimlendirirken yönlerini belli etmek için renkleri kullandıkları düşünülmektedir. Doğuyu ifade ederken mavi ya da yeşil; batıyı ifade ederken ak; kuzeyi ifade ederken kara; güneyi ifade ederken kırmızı renk isimlerini kullanmışlardır. Dolayısıyla Karadeniz, kuzeyi ifade eden deniz olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁹ Günümüzde Karadeniz'in kıyıdaş ülke dillerindeki kullanımlarına bakıldığında anlamlarının ortak olduğu görülmektedir.¹²⁰

1. KARADENİZ'İN COĞRAFİ KAPSAMI

Karadeniz Orta Asya, Hazar ve Kafkaslar ile Balkanlar'ı, genel anlamda da Asya ile Avrupa'yı bir araya getiren bir coğrafyayı ifade etmektedir. Coğrafi olarak kuzeyinde Ukrayna, kuzeydoğusunda Rusya, güneydoğusunda Gürcistan, güneyinde Türkiye ve batısında Bulgaristan ve Romanya ile sınırlanmış iç deniz özelliğine sahiptir.

¹¹⁸ Charles King, *Karadeniz*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s.9.

¹¹⁹ Türk Deniz Kuvvetleri, "Akdeniz ve Karadeniz İsimleri Nereden Gelmektedir?", <https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?catid=9&dil=1&wiki=1> (Erişim Tarihi:15.10.2018)

¹²⁰ "Karadeniz", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Karadeniz>. (Erişim Tarihi:15.10.2018). Bulgarca Çerno More, Gürcüce Şavi Zğva, Romence Marea Neagra, Rusça Çyornoye More, Ukraynaca Çorne More, Yunanca Maure Thalassa

1.1. KONUMU VE SINIRLARI

Karadeniz konumu itibariyle 40° 55' K - 47° 15' K enlemleri ile 27° 28' D - 41° 46' D boylamları arasında yer almaktadır. Denizin maksimum doğu-batı yönlü mesafesi yaklaşık 730 mil (1,175 km) olup Kırım'ın güney ucu ile Kerempe Burnu'nun kuzey-güneyi arasındaki en kısa mesafe yaklaşık 160 mil (260 km)'dir. Marmara Denizi hariç Azak Denizi ile birlikte yüzey alanı yaklaşık 178.000 mil kare (461.000 kilometrekare)'dir.¹²¹ Altı kıyıdaş devlete sahip olan Karadeniz, Türk Boğazları (Çanakkale ve İstanbul) ile Ege Denizi'ne oradan da Akdeniz'e açılmakta; Kerç Boğazı ile Azak Denizi'ne bağlanmaktadır. Beş büyük nehrin aktığı Karadeniz, Main-Tuna Kanalı ile Kuzey Denizi'ne; Dinyeper ile Dinyester Nehirleri ile Baltık Denizi'ne; Don ve Volga Nehirleri ile Hazar Denizi'ne kadar ulaşmaktadır. Karadeniz oluşturduğu bu geniş coğrafya sayesinde Avrupa'dan Balkanlar'a, Kafkasya'dan Hazar'a kadar hemen hemen birçok devlete ulaşım imkânı sağlamaktadır.¹²² Aynı zamanda bir köprü vazifesi de gören Karadeniz, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'daki sorunlu bölgelere de komşuluk yapmaktadır. Birçok özelliğiyle Karadeniz, uluslararası sistemdeki büyük güçlerin ilgisini çekmekte; dolayısıyla bu güçlerin buraya daha fazla odaklanmalarına ve çeşitli projeler üretmelerine neden olmaktadır.

Harita 1: Karadeniz

Kaynak: (<http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve--karadeniz-sinerjisi-/#.XRNIUhYzapo>)

¹²¹ "Black Sea", <https://www.britannica.com/place/Black-Sea>. (Erişim Tarihi:15.10.2018)

¹²² Akın Alkan, *21.Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006, ss.17-18.

Karadeniz'e yönelik olarak yapılan çalışmalarda öncelik sınırlarının nereden başlayıp nerede bittiğini netleştirmeye yönelik olmuştur. Karadeniz'in sınırları hususunda farklı görüşlerden bahsederken üye sayısına göre veya kapsadığı alana göre farklılıklar olduğu göz ardı edilmemelidir. Ekolojik temelli bir tanımlama yapılmak istendiğinde Karadeniz'e akan nehirlerin oluşturduğu, Orta Avrupa'dan başlayıp Ural Dağları'na uzanacak şekilde oluşan havzadaki 22 ülke ele alınabilir. Eğer denizi çevreleyen bir tanımlama yapılmak istenirse 6 ülkeyi ele almak uygun olacaktır. Ekonomik, askeri, güvenlik ve çevre temelli ilişkilere göre tanımlama yapılmak istendiğinde jeopolitik, jeoekonomik, jeostratejik açıdan farklı devletler ele alınabilir. Örneğin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) oluşumunda denizi çevreleyen devletlerin yanı sıra güneydoğu Avrupa'dan Kafkasya'yı kapsayan devletlerin de dâhil edildiği bir Karadeniz tanımı da yapılabilir.¹²³

Karadeniz'deki devletleri üç kategoriye ayırmak genel bir tanım olarak kabul görmektedir. Söz konusu devlet kategorileri Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler, Karadeniz'e Bitişik/Komşu Devletler ve Karadeniz'in Etki Alanına Giren Devletler şeklindedir.¹²⁴ Bununla birlikte Karadeniz-Hazar Havzası; Akdeniz-Karadeniz Bölgesi, Tuna-Karadeniz Bölgesi şeklinde de ilişkilendirmelerin literatürde yer aldığı görülmektedir. Özellikle ABD'nin Karadeniz'e yönelik geliştirmiş olduğu politikasında ortaya attığı Geniş Karadeniz (*Wider Black Sea*) kavramının yanında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nun genişleme alanıyla paralel olarak ürettiği Baltık-Karadeniz Güvenlik Alanı tanımlaması Karadeniz'i sınırlamanın zorluğunu göstermektedir.¹²⁵

¹²³ Charles King, "Is The Black Sea A Region: Cooperation and Security Building", *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building: Cooperation and Security Building*, ed.by Oleksandr Pavliuk and Ivanna Klympush-Tsintsadze, London: East-West Institute, 2004, ss.17-18.

¹²⁴ Eyyub Kandemir, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s.103. Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler arasında Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna yer almaktadır. Karadeniz'e Bitişik/Komşu Devletleri Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Karadağ, Macaristan, Makedonya, Moldova, Slovakya, Sırbistan, Yunanistan oluşturmaktadır. Karadeniz'in Etki Alanına Giren Devletler kategorisinde ise Almanya, Avusturya, Bosna Hersek, Çekya, Hırvatistan ve Slovenya yer almaktadır.

¹²⁵ Alkan, op.cit., s.17.

1.2. HAVZA - BÖLGE TARTIŞMALARI

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşüm çeşitli kavramların tanımlamalarını da değiştirmiştir. Örneğin bölge kavramı özellikle 1990 yılından itibaren fiziksel ve işlevsel düzey olarak iki boyutta ele alınmaya başlamıştır. Fiziksel bölgeler, coğrafi olarak belirli alanları paylaşan ve devletler tarafından kontrol edilen askeri ve ekonomik alanlar olarak açıklanmaktadır. Birbirleriyle komşu olan devletlerin etkileşime geçmeleriyle kültür, kimlik, çevre gibi faktörlerinde devreye girdiği devlet-dışı aktörlerin yer aldığı fonksiyonel bölgeler oluşmaktadır. Özellikle fonksiyonel bölgenin oluşmasında rol oynayan kültür, yaşayan halklar arasında uyum oluşmasını sağlamaktadır.¹²⁶ Devletler arasında yaşanan etkileşim işbirliğinin gelişmesinde de etkili olmaktadır. Ticaret, güvenlik, enerji gibi ortak işbirliği alanları komşu devletleri birbirlerine yakınlaştıracak ve fiziksel bölge işlevsel olarak bölgeselleşecektir. Bölgeselleşme, devletlerin coğrafi-tarihi olarak bölgelerinde işbirliği faaliyetlerinin örgütlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bölgeselcilik düşük ve yüksek politika olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Düşük politika ortak ulaşım ve çevresel endişeler, sınır ötesi suçlarla mücadele gibi işbirliği konularıyla ilgili iken; yüksek politika ortak bir bölgesel güven duygusu, değerler ve kimlik duygusunun gelişmesiyle birlikte bölgede bütünleşmeyi sağlayan işbirliği konularını içermektedir.¹²⁷

Bir bölgenin tanımı yapılırken coğrafi sınırların yanında oranın yaşayan tarihini, kimliğini ve kültürünü de hesaba katmak gerekmektedir. Dolayısıyla bölgeselcilik belirli coğrafyada bir arada yaşayan insanların bir bütün oluşturması ve devletlerin politikalarıyla bunu desteklemesi ile gerçekleşmektedir. Bölgeselliğin Karadeniz'e uygunluğu düşünüldüğünde net bir sonuca varılamamaktadır. Fakat Soğuk Savaş Sonrası'nda bu coğrafyada yaşayan insanlar arasında etkileşimi artırmaya yönelik çeşitli projeler üretilmeye çalışılmıştır. Karadeniz'deki devletler arasında ekonomik, politik, sosyal ve kültürel açıdan geniş farklılıklar bulunduğundan burada yaşayan halk arasında "Karadenizlilik kimliği" düşüncesi uluslararası alanda ikincil planda kalmaktadır. Bölgedeki ülkeler arasındaki bu çeşitlilik ortak bir kimlik duygusu geliştirememelerinin

¹²⁶ Raimo Vayrynen, "Regionalism: Old and New", *International Studies Review*, C. 5, S. 1 (2003), ss.25-27.

¹²⁷ Michael Emerson, "The Black Sea as Epicentre of the Aftershocks of the EU's Earthquake", *Centre for European Policy Studies (CEPS) Policy Brief*, S. 79 (2005), ss.5-6.

nedeni olmaktadır. Karadeniz'in kıyıdaş devletlerinin dış politikalarında kültür daha geri planda tutulmaktadır.¹²⁸ Dolayısıyla Karadeniz'e yönelik çeşitli politikalar ve projeler üretilse dahi söz konusu durum kültürle desteklenemediği için tam bir bölge tanımlamasına uymamaktadır.

Karadeniz'e yönelik bölge tanımlamaları özellikle Soğuk Savaş Sonrası Dönem'den itibaren giderek artmıştır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde oluşan belirsizliğin önüne geçebilmek amacıyla devletlerin bir araya geldiği, AB'nin kurumsal yapısının örnek alındığı çeşitli projeler geliştirilmiştir. Bu projeler neticesinde bölgesel bir kimlik oluşturmak amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) kurulmuştur. Bu örgütün kurulması Karadeniz'in bölgeselleşme ihtimali açısından oldukça önemlidir. Bağımsızlıklarını kazanan devletler, sistemde bir duruş sergilemek için bölgesellik söyleminin arkasında durmaya çalışmış fakat istenilen etkiyi tam manasıyla yakalayamamıştır.¹²⁹ Devletler arasında diyalog kanallarının açılması ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan KEİ, üye devletlerin politikalarındaki öncelikler ve beklentilerin farklı olmasından dolayı bölgeselleşme konusundaki belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Devletler kendi içlerinde bir bölge inşa etmekten ziyade daha çok Avrupa'yla bütünleşmeyi benimsemiştir. Örneğin Türkiye ve Rusya bölgeselleşme bakımından oluşturulan düzeni sürdürmede kendilerini rol model olarak görürken; bağımsızlığını yeni kazanmış diğer devletler bağımsızlıklarını vurgulamada bölgeselleşmeyi bir araç olarak görmektedir.¹³⁰

Coğrafi açıdan denize dökülen nehirlerin ve denizi çevreleyen kıyıların oluşturduğu alana havza adı verilmektedir.¹³¹ Karadeniz Havzası denilince Karadeniz'e dökülen nehirlerin oluşturacağı alandan bahsedilmektedir. Tuna, Dinyeper, Dinyester, Don, Volga Nehirleri'nin oluşturduğu, Balkanlardan Kafkaslara Hazar'a kadar olan geniş alanı içine aldığı, Avrasya'nın merkezini oluşturan coğrafi alanı Karadeniz

¹²⁸ Mustafa Aydın, "Regional Cooperation In The Black Sea And The Role Of Institutions", *Perceptions*, C. 10, S. 3 (2005), s.59.

¹²⁹ Ivana Klympush-Tsintsadze, "Cooperative Efforts in the Black Sea Region" , *The Black Sea Region, Cooperation and Security Building*, ed. Oleksandr Pavliuk and Ivanna Klympush-Tsintsadze, East West Institute, 2003, s.38-39.

¹³⁰ Emel G. Oktay, "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, S. 10 (2006), ss. 160-161.

¹³¹ "Basin", <https://www.britannica.com/science/basin>. (Erişim Tarihi:17.10.2018)

Havzası olarak tanımlanmaktadır.¹³² Yarı kapalı deniz olarak kabul edilen Karadeniz, tanımlamalarda daha dar tutulurken; havza tanımlamasıyla daha geniş bir anlam kazandığından havza tanımlamasın kullanılması kabul görmektedir. Özellikle Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de Karadeniz Havzası kavramı çevre biliminin yanı sıra sosyal bilimler alanında da yer edinmeye başlamıştır.

Devletlerin Karadeniz’e yönelik proje ve politikalarında havza kavramı öne çıktığı görülmektedir. AB ve ABD’nin bu hususta geliştirdikleri “*Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi*” kavramı, özü itibariyle Karadeniz Havzası’nın kapladığı alana benzer genişlikteki alan anlamına gelmektedir. ABD, Ortadoğu’ya yönelik geliştirmiş olduğu “*Genişletilmiş Ortadoğu*” projesinin benzerini Karadeniz için “*Genişletilmiş Karadeniz*” olarak geliştirmiştir. Geliştirilen bu projenin Genişletilmiş Ortadoğu projesiyle bağlantılı olduğu varsayılmaktadır. Devletlerin Karadeniz’i daha geniş düşünmelerinde enerji konusu da etkili olmaktadır. Hazar Havzası’ndaki enerji kaynağının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Karadeniz’in güzergâh olarak kullanılması önemini giderek arttırmakta; enerji konusunda Hazar’ın tamamlayıcısı işlevini görmektedir.¹³³

Devletlerin politikalarını belirlemelerinde ve çeşitli söylemler geliştirmelerinde bu gibi unsurlar önemli yer tutmaktadır. Karadeniz’e yönelik geliştirilmiş olan bölge-havza tanımlamasında bölgeden ziyade havza kavramının kullanılması daha doğrudur. Çünkü Karadeniz’in bölgeselleşmeyi tam olarak tamamlamadığından bölge tanımlaması daha dar kalabilmektedir. Karadeniz havza olarak incelendiğinde ise, olaylara daha geniş pencereden bakılmasına ve duruma ilişkin perspektifin geniş tutulmasına yardımcı olmaktadır.

1.3. JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Karadeniz, hem heterojen hem de karmaşık yapısıyla kendine has alanlardan biridir. Devletlerin büyüklüğü, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan gelişmişlik

¹³² Kandemir, op.cit., ss.99-101.

¹³³ Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, “The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, *Policy Review*, 01.06.2004, <https://www.hoover.org/research/black-sea-and-frontiers-freedom>. (Erişim Tarihi:20.10.2018)

düzeylerinin yanı sıra kültürel yapısı, sosyal ve dini gelenekleri - Müslüman-Ortodoks - farklı olan devletlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.¹³⁴ Antik Çağ'dan başlayıp bir ya da birkaç devletin etkisi altında kalarak -diğer bir ifadeyle arka bahçesi olarak- günümüze kadar ulaşmış; bu süreci Bizans, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları'nın hâkimiyeti altında geçirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde de benzer durumu yaşayan Karadeniz, Türkiye dışında Sovyetler Birliği ve himayesindeki devletlerce dış etkiye kapalı konumdaydı. Soğuk Savaş Dönemi boyunca iki kutup arasında sıkışmış olan Karadeniz, Soğuk Savaş Sonrası Dönem itibariyle ortaya çıkan yeni gelişmeler neticesinde sanki yeniden keşfedilmiştir.¹³⁵

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle ortaya çıkan güç boşluğu, Sovyetler Birliğinden ve Varşova Paketi'ndan ayrılan devletlerle Karadeniz'i çevrelemektedir. Ortaya çıkan boşlukta Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin iç meselelerindeki sorunların dışa vurumu yaşanmasıyla küresel aktörlerin dikkatini çekmiştir. Oluşan yeni düzende, jeopolitik ve jeostratejik dengeler oluşmaya başlamıştır. Devlet sayısının artışı havzada yeni etkinlik alanlarının oluşmasına fırsat sağlarken; diğer yandan oluşan belirsizlik hali devletlerarasında güvenlik sorununun çeşitli noktalarda bölgesel, milliyetçi, etnik, dini temelli ihtilaflarla çatışmalar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Haliyle hem uluslararası güçlerin hem de bölgesel aktörlerin gözünün Karadeniz'e kayması ile çeşitli proje ve politikalar geliştirilmeye başlanmıştır.

Karadeniz'in öneminin artmasında birçok unsur etken olmaktadır. Bunları birkaç noktada sıralamak mümkündür:¹³⁶

İlki, Soğuk Savaş boyunca devam eden iki kutuplu sistemin, Sovyetler Birliği ve Varşova Paketi'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni gelişmelerdir. Ortaya çıkan güç boşluğu neticesinde AB ve NATO'nun sınırlarını batıdan doğuya doğru genişletme isteği, özellikle Karadeniz'i ve hatta Güney Kafkasya'yı kapsayacak şekilde Soğuk

¹³⁴ Oleksandr Pavliuk, "Introduction", *The BlackSea Region: Cooperation and Security Building*, ed. Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klympush, Londra: EastWest Institute, 2003, s.7.

¹³⁵ Aydın, op.cit., s.61.

¹³⁶ Hasan Kanbolat, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", *Stratejik Analiz*, S. 72 (2006), ss. 26-28.; Hasan Kanbolat, "Türkiye, Karadeniz'de Yeni Ufuklara Yelken Açmak İstiyor", *Avrasya Dosyası*, C. 13, S. 1, (2007), ss.77-80.; Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Akademik Bakış*, C. 1, S. 1, (2007), ss.199-201.

Savaş boyunca Sovyetler'in nüfuzundaki devletlerle geliştirilmeye başlanan ilişkiler neticesinde Batı'ya doğru kayma fırsatını ortaya çıkarmıştır.

İkincisi, hem Çarlık Rusyası hem de Sovyetler Birliği'nin nüfuzu altında havzadaki devletlerin, Rusya'nın toparlanıp eski gücüne kavuşmasıyla yeniden eski sınırlarına ulaşma isteği konusundaki ihtimalidir. Söz konusu devletler ekonomik veya askeri güvenliklerini güvence altına almak amacıyla AB veya NATO üyelikleri ve yardımlarıyla geleceklerini koruma almaktadırlar.

Üçüncüsü, ABD'de 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları olarak bilinen terör saldırılarıyla başlayan süreçte ABD'nin öncülüğünde başlatılan teröre karşı mücadelede Karadeniz'e atfedilen konumdur. Karadeniz, hem Ortadoğu'ya hem Orta Asya'ya açılan bir kapı olduğundan tehditlere karşı mücadelede yapılacak işbirliği neticesinde daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmektedir düşüncesi hâkimdir.

Dördüncüsü, ABD'nin Rusya'yı ve İran'ı kontrol altında tutmak için Karadeniz'in merkez üs olarak konumlandırılmasıdır. Devletlerdeki kurulacak askeri üsler veya çeşitli istasyonlar yardımıyla ABD bu düşüncesini gerçekleştirebilir.

Beşincisi, Karadeniz'in önemini artırıcı bir diğer unsur olan enerjidir. Dünya enerji rezervlerinin önemli kısmını barındıran Ortadoğu'nun giderek istikrarsız hal alması devletleri farklı alternatifler arayışına itmiştir. Hazar Havzası'ndaki enerji kaynağının uluslararası pazarlara taşınmasında Karadeniz bir koridor olarak ön plana çıkmaktadır.

Altıncısı, Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan doğalgaz krizleriyle birlikte önemi giderek artan enerji güvenliği'dir. Yaşanan hadiseler uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve gözler Karadeniz'e çevrilmiştir. Enerjinin taşınması, gerek tankerlerle gerekse boru hatlarıyla sağlanmaktadır. Avrupa'nın enerjiye kesintisiz ulaşma isteği, enerji güvenliğine daha fazla önem vermesini sağladığından Karadeniz, konumu itibarıyla ön plana çıkmaktadır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de oluşan yeni düzende, devletlerin eksik ulus inşası ve kendilerini tanımlayamamaları iç meselelerinde sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin; Dağlık-Karabağ'da, Abhazya ve Güney Osetya'da, Transdinyester'de, Kırım'da sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum hem bölgedeki devletlerin hem de uluslararası güçlerin ilgisinin Karadeniz'e çevirmesine neden

olmuştur. Havzada oluşan istikrarsız ortam, devletlerin ilgilenmek durumunda olduğu dondurulmuş çatışma ve anlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır. Özellikle Soğuk Savaş Sonrası Dönem itibariyle Karadeniz'in ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte terörizm, silahlanma, uluslararası suç kaçakçılığı, enerjiye yönelik tehditler gibi yeni tehditler ortaya çıkmıştır.

Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin ekonomik yapılarının, gelişmişlik düzeylerinin birbirinden farklı olduğuda görülmektedir. Bu farklılıklar, aralarında işbirliğinin gelişmesini engelleyen unsur olarak dikkat çekmektedir. Karadeniz Havzası üzerindeki devletlerden geçen enerji güzergâhları, ülkelerin birbirleri arasında çıkar mücadelesine girmelerinde önemli rol oynamaktadır.

Karadeniz Havzası'ndaki ülkelere bakıldığında G-20 üyelikleriyle ön plana çıkan Rusya Türkiye, AB üyelikleri bulunan Romanya ve Bulgaristan, Batı ittifaklarıyla (AB, NATO) yakın teması bulunan Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'nın yanı sıra kendine has özellikleriyle Azerbaycan ve Ermenistan da yer almaktadır. Karadeniz Havzası'nda yaşanan olumsuzluklara rağmen devletlerin birbirleriyle ekonomik ve güvenlik alanlarında işbirliği geliştirecek adımlar atmalarında çeşitli mekanizmalarda etkili olmuştur. Dolayısıyla bir bütün olarak bakıldığında havzanın önemini arttıracak olumlu veya olumsuz birçok gelişmenin yaşandığı dikkat çekmektedir.

2. KARADENİZ'İN GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN MESELELER

Soğuk Savaş'ın ardından küresel sistemde yaşanan değişimler sonucunda ortaya çıkan belirsizlik ortamında güvenlik, devletlerin politikalarında oldukça önemli hale gelmiştir. Ciddi güvenlik riskleriyle karşı karşıya kalan havza devletlerinin belirsizlik ortamında ortaya çıkan sorunlara yönelik geliştirdikleri stratejiler, işbirlikleri ve rekabet süreci aralarındaki ilişkileri de etkilemiştir.

2.1. GÜVENLİK KAVRAMI

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı, antik çağdan günümüze kadar farklı boyutlarıyla üzerine çalışmalar yapılmış konular arasında yer almaktadır. Latince kökenli “*securitas*” kelimesinden türetilen güvenlik, antik çağlarda bireyle

nitelendirilmiştir. Çiçero bu kavramı kişinin arzuya ulaşmadaki amacı olarak açıklamıştır. Genel itibariyle bireyle özdeşleştirilen kavram, Fransız Devrimi'yle başlayan süreçte devletin durumuyla ilgili bağlantı kurularak bir devletin askeri araçlarla ortak menfaatinin sağlanması olarak ifade edilmeye başlanmıştır. 1980'li yıllar itibariyle başlayan küreselleşmeyle birlikte güvenlik kavramının uluslararası seviyesinin de önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.¹³⁷ Fakat günümüz itibariyle güvenlik konusunda çalışanlar arasında net bir uzlaşma sağlanamamaktadır. Bunun en temel nedeninin güvenlik denildiğinde kimin güvenliği veya ne şekilde bir güvenlikten bahsedildiğinin muğlak olmasının yanı sıra kişiden kişiye de değişkenlik göstermesidir. Odak noktası olarak bireyler mi, devletin ulusal güvenliği mi yoksa uluslararası güvenlikten mi bahsedildiğinin açıkça belirtilmesi gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası güvenlik üzerine yapılmış olan çalışmalarda kavramın konusuna yönelik genişlemeler de mevcuttur. Güvenlik, içerisinde farklı tehdit unsurlarını barındırdığından siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal, çevresel olmak üzere çeşitli boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir.¹³⁸ Askeri güvenlik, genellikle devletlerin öncelik verdiği güvenlik çeşidi olmakla birlikte doğrudan veya dolaylı şekilde devletlerin çıkarlarına yönelik olarak ortaya çıkan tehditlerdir. Devletin ulusal çıkarlarından enerji güvenliğine kadar geniş kapsamda ele alınabilir. Siyasi güvenlik, devletin kurumsal yapısına yönelik olan tehditlerdir. Devletlerin siyasi yapılarına yönelik geliştirilen faaliyetler, ayrılıkçı girişimler bu kapsamda değerlendirilebilir. Ekonomik güvenlik, devletin iktisadi açıdan refahına yönelik olan her türlü tehditlerdir. Toplumsal güvenlik, diline, dinine, ırkına, kimliğine, kültürüne yönelik olan tehditlere karşı güvenlik çeşididir. Çevresel güvenlik ise ekolojik olarak ortaya çıkan kirliliklere karşı girişilecek mücadeledir.¹³⁹

Karadeniz Havzası özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsız olan devletlerin ortaya çıkmasıyla çeşitli güvenlik problemleriyle karşı karşıya kalmıştır. Havzada çatışmalara ve istikrarsızlığa neden olan çeşitli nedenler bulunmaktadır. Söz konusu sorunlarda 1990'lı yıllar itibariyle devlet inşası süreci ön

¹³⁷ Kandemir, op.cit., ss.67-69.

¹³⁸ Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Chapel Hill:University of North Carolina Press, 1983, ss. 214-242.

¹³⁹ Alkan, op.cit., ss. 4-5.

plana çıkmaktadır. Bu süreçte devletlerde ortaya çıkan etnik kimlik temelli gelişmeler ayrılıkçılık amacı taşıyan çatışmalara dönüşmüş; kendi ülkelerinin yanı sıra Karadeniz'deki diğer ülkelerinde olaya müdahil olmasını gerektirmiştir. Coğrafi yakınlık eskisi kadar önemli olmadığına uluslararası büyük güçlerin politikalarını yürütebildiği ve etkili olabildiği yeni alanlar ortaya çıkmıştır. Havzadaki devletler arasında askeri çatışma ihtimalinin devam ediyor olmasının yanı sıra enerji konusundaki rekabet ortamı güvenliği etkilemektedir.¹⁴⁰

2.2. RENKLİ DEVRİMLER

Karadeniz Havzası'nda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlere Rusya'nın etkisini azaltmak amacıyla iktidarlara Batı yanlısı kesimlerin getirilme girişimleri başlatılmıştır. Renkli devrimler, genel itibariyle sembolik renk veya çiçek devrimiyle özdeşleşen; yönetimdeki otoriter hükümetlere karşı halkın liberalizm, demokrasi gibi unsurlarla şiddete varılmadan sivil itaatsizliklerle protestolarda bulunma hareketleridir. Devrimlerin oluşmasında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın ve Batı'nın etkisi büyük olmuştur.¹⁴¹ 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen gül veya kırmızı devrim, 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen kestane veya turuncu devrim başlıca örnekler arasında yer alabilir.

Gül Devrimi: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak hem enerji açısından Rusya'ya olan yüksek bağımlılığı hem de her an ortaya çıkabilecek etnik çatışmalar nedeniyle Sovyetler'in ardılı konumundaki Rusya ile ilişkilerinde iyi geçinme gerekliliğini her daim hissetmiştir. Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında ülke içindeki demokrasi anlayışının geliştirilmesine yönelik başkanlık rejimi sistemi üzerinde çalışılmıştır. Batılı aktörlerden özellikle ABD'nin sürece destek vermesi, Rusya'ya Gürcistan ile ilişkilerini geri planda tutmaması gerektiğini hissettirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Gürcistan'daki iktidarın ABD ile yakın ilişkiler kurmaya başlaması ve NATO ile ilgilendiklerini açıklaması Rusya'yı huzursuz etmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın Gürcistan'daki ayrılıkçı faaliyetlerde

¹⁴⁰ Selim Kurt, *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017, ss.93-94.

¹⁴¹ Saynur Giray Bozkurt, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 1, S. 1 (2006), s.121.

bulunanları dolaylı yollardan desteklemesine neden olmuştur. Bu durum karşısında Gürcistan, Batılı aktörler ile geliştirmeye çalıştığı ilişkilerinde Rusya'ya karşı da bir denge arayışına girmiştir. Gürcistan iktidarında kim olmalı konusunda Rusya kendi yanlısının başta olmasını arzu ederken, ABD ise daha batı yanlısı kesimlerin yönetimde bulunmasını istemektedir.¹⁴²

2 Kasım 2003 tarihinde yapılan genel seçimler Gürcistan'da değişimin habercisi olmuştur. Seçimlerde hile yapıldığı gerekçeleriyle halk ve muhalefet seçim sonuçlarını tanınamayacağını belirtmiş ancak Eduard Şevardnadze seçimin geçerli olduğu hususunda ısrar etmiştir. Bu durum Gürcistan'da protestoların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Muhalefet kesimi ve hükümet dışı örgütlerin başlatmış olduğu protestolarla seçim iptal edilmiş ve Şevardnadze istifa etmek zorunda kalmıştır. Şevardnadze muhaliflerinin başlatmış olduğu hareketlerle sağlanan yönetim değişikliği tarihe Gül Devrimi¹⁴³ olarak geçmiştir. Şiddet içermeyen bu devrimde iktidar değişikliğine neden olan gelişmelerin arkasında Batı'nın desteği olduğu iddia edilmiştir. 2003 yılında gerçekleşen eylemlerde Batılı ülkelerin ve George Soros'un finansal desteği olduğuna yönelik ifadeler iddiaları desteklemiştir.¹⁴⁴ Tekrarlanan seçimlerde yönetime yüksek oylarla Şaakasvili getirilmiştir.

Turuncu Devrimi: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden bir diğer ülke olan Ukrayna'da da, Gürcistan'daki gibi hükümet dışı örgütlerin etkisinin arttığı bir süreç yaşanmıştır. 2001-2002 yıllarında görülmeye başlayan hareketlenmeler yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlamıştır. 31 Ekim 2004 tarihinde yapılan genel seçimlerinde batının desteğini alan Viktor Yuşçenko ile Rusya'nın desteğini alan Viktor Yanukoviç ve diğer adaylar arasında başkanlık yarışı mücadelesi gerçekleşmiştir. Seçim sonuçlarında iki adayın birbirlerine çok yakın oy aldıkları duyurulmuştur. Ancak Yuşçenko Ukrayna'nın doğu bölgelerinde seçime hile karıştığı gerekçesiyle kendisini destekleyenlerden protestolarda bulunmaları istenmiştir.

¹⁴² Saynur Giray Bozkurt, "Gürcistan, Ukrayna Ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 9 (2006), s.154.

¹⁴³ Gül Devrimi, durumu protesto edenlerin ellerinde güller olması nedeniyle bu ismi almıştır.

¹⁴⁴ Donnacha Ó Beacháin, Abel Polese, "What Happened to the Colour Revolutions? Authoritarian Responses from Former Soviet Spaces", *Journal of International and Area Studies*, C. 17, S. 2 (2010), ss.37-39.

Genel seçim sonrası Ukrayna'da yaşanan protestolar ve gösteriler Turuncu Devrim¹⁴⁵ olarak ifade edilmiştir. Yapılan gösteriler sonucunda seçimin tekrarlanması kararı alınmış ve tekrar yapılan seçim sonuçlarına göre batının desteğini alan Yuşçenko devlet başkanı olarak seçilmiştir.¹⁴⁶

Gürcistan'ın Kafkaslardaki Rusya ile sınırı, Hazar Havzası'nı Karadeniz'e bağlayan konumu ülkeyi stratejik açıdan önemli kılmakla birlikte Ukrayna'nın da Rusya'nın batıya açılan kapısı ve Hazar Havzası'nda çıkarılan enerjiyi Avrupa pazarına ulaştırma noktasındaki merkezi transit konumu Batılı güçlerin dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla, hem Gürcistan'da hem Ukrayna'da yaşanan gelişmeler Karadeniz Havzası'nı da etkilemektedir. Rusya ile Batılı aktörler arasındaki rekabet ortamı havzada gerginliğe neden olmakla birlikte havzanın güvenliği için önem arz etmektedir.

2.3. DONMUŞ/DONDURULMUŞ ÇATIŞMALAR

Karadeniz Havzası'ndaki donmuş/dondurulmuş olarak tanımlanan çatışmalar hem devletlerin ulusal çıkarlarını hem de havza genelindeki güvenliği zorlayıcı unsurlar arasında yer almaktadır. Çatışmalar sadece devletlerin iç meseleleri olarak kalmamakta yanı başındaki komşularını da sürece dâhil etmektedir. Ayrıca çatışmalar birbiriyle bağlantılı olduğundan dolayı bir devlette çıkabilecek bir çatışma diğerlerini de etkileme potansiyeline sahiptir. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ çatışması, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya çatışması, Moldova'daki Transdinyester çatışması donmuş/dondurulmuş çatışmalara(*frozen conflict*) örnek verilebilir. Son olarak Ukrayna ile Rusya arasında gerçekleşen Kırım'ın ilhakı ve Donbass bölgesindeki olaylar havzada dondurulması muhtemel yeni bir çatışmanın daha ortaya çıktığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Donmuş/dondurulmuş çatışma kavramı, herhangi bir çözüm ortaya çıkıncaya kadar dondurucuda bekletilmeye devam eden çatışma olarak tanımlanabilir. Burada aktörler, hareketsiz kalarak bir mucizenin ortaya çıkmasını, çözümlerinde kendi başlarına ortaya çıkmasını beklemektedir. Çatışmaların dondurulmuş olması sorunun

¹⁴⁵ Ukrayna'nın başkentindeki Maidan Meydanı'nda yapılan gösterilerde Yuşçenko'nun seçim sürecinde turuncu rengini kampanyalarında kullanmasından dolayı Turuncu devrim olarak adlandırılmıştır.

¹⁴⁶ Giray Bozkurt, "Gürcistan, Ukrayna ve ...", op.cit., ss.156-157.

ortadan kaldırıldığı anlamına gelmemektedir.. Taraflar arasında ortak çözüm önerileri geliştirilmediği müddetçe çatışmaların çözüme yönelik olumlu gelişmeler yaşanmamakta, çatışmaların devam etmesiyle yeni sonuçların yerelden uluslararası boyuta taşınmasına neden olmaktadır. Donmuş çatışmaların olduğu devletlerin ortak Sovyet geçmişini paylaşmaları, Sovyet sonrası dönemin başlangıcında çatışmalar sonucunda devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları gibi birçok ortak noktada çatışmaların birleştiği görülmektedir. Donmuş çatışmaların bünyesindeki ayrılıkçı kesimlerin doğrudan veya dolaylı olarak Rusya tarafından desteklendikleri yadsınamayan bir gerçektir. Bunun yanı sıra çatışmalar hem bölgesel hem de uluslararası aktörlerin çıkarlarının kesiştiği noktada da birleşmektedir. Aktörlerin çatışmaları araçsallaştırmalarının yanında ilişkilerinde karşı tarafın genişlemesine engel olmaya çalıştıkları da görülmektedir.¹⁴⁷

Harita 2: Karadeniz Havzasındaki Donmuş Çatışma Alanları

Kaynak: (<https://warsawinstitute.org/post-soviet-frozen-conflicts-challenge-european-security/>)

Uluslararası toplumun ortaya çıkan bu çatışmalar karşısında net bir duruş sergileyemediği de aşikârdır. Donmuş çatışmalar karşısında ikilem içerisinde kaldıkları görülmekte; kısa, orta, uzun vadeli çıkarlarını düşünerek hareket etmektedirler. Kısa

¹⁴⁷ Filon Morar, "The Myth of 'Frozen Conflicts' Transcending Illusive Dilemmas" *Concordiam Journal of European Security and Defense Issues*, C. 1, S. 2 (2010), s.11.

vadede çıkarların getirisinin belki de çok olmamasından dolayı çatışmaların çözümüne yönelik söylemsel veya daha alt perdeden cevap verebilirken; uzun vadede ise çıkarların kesişmesi sağlandığında ortak bir çözüm önerisi geliştirilebilir.¹⁴⁸ Bu durum karşısında genel kesimin kabul edeceği bir sonuca ulaşmanın zorluğundan dolayı hali hazırdaki mevcut statükonun devam etmesi yönünde karar verilmektedir.

2.3.1. Dağlık Karabağ

Sovyetler Birliği zamanında Azerbaycan'a bağlı özerk yapıda bir bölge olan Dağlık (Yukarı) Karabağ, nüfusunun %70'inin Ermeni olduğu bilinmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Azerbaycan'dan ayrılma talebinde bulunan bölge Ermenistan'a bağlanmak istemekteydi. Azerbaycan tarafından kabul görmeyen bu talep, toprak bütünlüğünün korunmasından yana olan Sovyetler Birliği tarafından da kabul edilmemiştir. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde bölgede ayrılıkçı faaliyetlerin hissedilir boyuta taşınmasıyla birlikte bölge yönetimi doğrudan SSCB'ye bağlanmıştır. Ancak bu da soruna tam manasıyla çare olamamış ve süreç Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a katılması kararının onaylanmasıyla çatışmaların artarak devam etmesine varmıştır.¹⁴⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etme kararları almışlardır. Nitekim Soğuk Savaş süresince iç sorun olarak kabul gören Dağlık Karabağ, bağımsızlıklar sonrasında da yerelden uluslararası boyuta taşınarak etkisi havzada hissedilir bir boyutta ulaşmıştır. 1991'de Azerbaycan Karabağ'ın özerlik statüsünü kaldırıp bölgeyi doğrudan kendisine bağladığını açıklamıştır. Buna karşılık bölgede yaşayan Ermeniler referandum yaparak bağımsızlık kararı almıştır. Özellikle Rus birliklerinin bölgeden çekilmeye başlamasıyla çatışmalar savaş boyutuna dönüştürmüştür.¹⁵⁰

25-26 Şubat 1992'de Ermeni güçlerinin Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparmak amacıyla giriştikleri saldırılar, Hocalı'da katliama dönüşmüş zorunlu göçler

¹⁴⁸ Ibid., ss.11-12.

¹⁴⁹ Mustafa Aydın, "Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt II*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt II, 8. b., 2005, s.401.

¹⁵⁰ Aydın, "Dağlık (Yukarı) Karabağ ...", op.cit., s.401

yaşanmıştır. Dağlık Karabağ sorunu yaşanan insan hakları ihlalleriyle uluslararası boyuta taşınmıştır. Gerçekleştirilen saldırılar sonucunda Azerbaycan topraklarının %20'lik kısmı Ermenistan kontrolüne geçmiş, Azeri topraklarının belli bir kısmı işgal edilmiş¹⁵¹ ve çok sayıda Azeri nüfus yurtsuz kalmak zorunda kalmıştır. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmalar 9 Mayıs 1994 tarihinde Rusya gözetimi altında imzalanan ateşkesle sona erdirilmiştir.¹⁵²

Dağlık Karabağ sorununa çözüm bulmak amacıyla Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi(AK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası kuruluşlar bir araya gelerek Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan askerlerini çekmesi istenildiğine yönelik çeşitli tavsiye niteliğinde kararlar alınmıştır.¹⁵³ AGİT, Dağlık Karabağ'daki barışın sağlanması noktasında başvuru en etkili kurum olmuştur. Tavsiye niteliğindeki kararlara uymayan Ermenistan'ı durdurmak amacıyla harekete geçmiştir. AGİT bünyesinde Dağlık Karabağ sorununun yanı sıra Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tartışılmazlığı ve Azerbaycan'ın bünyesinde etnik hususta ayrımcılık yapmadığı konuları üzerinde de durulmuştur.¹⁵⁴ Soruna çözüm bulmak amacıyla 1994'te oluşturulan Türkiye'nin de dâhil olduğu 12 üyeden oluşan Minsk Grubu ile ateşkes sonrasında ABD, Rusya ve Fransa eşbaşkanlarınca görüşmeler yapılarak soruna çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Ancak sorun yeteri kadar ciddiye alınmamasından dolayı istenilen etkiye ulaşamamaktadır.

Sonraki yıllarda gerçekleştirilen AGİT zirvelerinde Azerbaycan'ın Ermeni askerlerinden arındırılması, Dağlık Karabağ'ın özerk olarak kabul edilmesi ve güvenlik güvencesi verilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1990ların sonlarına doğru yapılan Minsk Grubu toplantılarında taraflara çözüme yönelik üç barış planı sunulmuştur: Paket Çözüm Planı, Aşamalı Çözüm Planı, Ortak Devlet Planı.¹⁵⁵ Bu planlar Azerbaycan ve

¹⁵¹ Devam eden çatışmalar sonrasında Dağlık Karabağ'daki beş (Hankenti, Ağdere, Şuşa, Hocalı, Hocaent) rayon ve Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan çevresinde yedi (Kelbecer, Laçın, Kubalı, Zengilan, Cebrail, Fuzuli, Ağdam) rayon olmak üzere toplamda 12 rayon işgal edilmiştir.

¹⁵² Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 8, S. 15 (2012), ss.3-4.

¹⁵³ Ayrıntılı bilgi için: BM'nin 822, 853, 874, 884 sayılı kararları; AK'nin 1416,1690 sayılı kararları.

¹⁵⁴ Nesrin Sarıahmetoğlu, "Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), ss.95-97.

¹⁵⁵ Turgut Demirtepe, *Dağlık Karabağ Sorunu, Dar Alanda Büyük Oyun*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK Raporları, Sayı 11-07, 2011, ss.8-10. Paket Çözüm Planında Dağlık

Ermenistan tarafından çeşitli sebeplerden dolayı kabul görmemiş; ilk ikisi Ermenistan, diğeri ise Azerbaycan tarafından reddedilmiştir. Sürece dâhil olan küresel aktörler de çözüm noktasında yetersiz kalmıştır.¹⁵⁶

2004 yılı itibariyle barış görüşmelerinde yöntem değişikliğine gidilmiştir. Taraflar arasında uygulanan mekik diplomasisi yerine tarafların bir araya getirileceği bir ortam yaratılarak sorunların tüm yönlerine odaklanılabileceği bir yol tercih edilmiştir. Böylelikle taraflar arasında daha net bir diyalog oluşturma fırsatı hatta devlet başkanlarının bir araya getirildiği bir ortam yakalanmıştır. Sorunun çözümüne yönelik 2007 yılındaki AGİT toplantısındaki “*Madrid Prensipleri*”, taraflar arasındaki görüşmelerinde esas alınan belgedir. Bu belgede işgal edilmiş olan toprakların boşaltılması ve koridorun açılmasına, mültecilerin kendi topraklarına dönebilmelerine, uluslararası güvencenin sağlanmasına yönelik çeşitli ilkeler belirlenmiştir.¹⁵⁷

2008 yılının Ağustos ayında yaşanan Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş sonrasında havzada yeni sorunun yaşanmasına engel olmak amacıyla Rusya tarafından Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları bir araya getirilerek Moskova Deklarasyonu imzalanmıştır. Daha önce kabul edilmiş olan Madrid prensiplerinden farklı olarak bir sonuca ulaşmasa da taraflar arasındaki iyi niyet göstergesi olarak kabul edilebilir.¹⁵⁸ 2010 yılında Rusya Devlet Başkanı Medvedev tarafından bir araya getirilen liderler arasında sürdürülmeye çalışılan sinerji konusu pek başarılı olmamıştır. Liderler arasında yapılan görüşme sonucunda ortaya çıkan barış metninin sadece önsözünde buluşulmuş; bu durumdan öte olumlu sonuç elde edilememiştir.¹⁵⁹ Dağlık Karabağ sorununda yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Azerbaycan’ın 2010 yılında kabul etmiş olduğu Askeri Doktrini’dir. Bu doktrine göre Azerbaycan, Ermenistan’ın işgal

Karabağ Azerbaycan’a bağlı bir özerk bölge olacak, Ermeni kuvvetleri Dağlık Karabağ dışındaki Azeri topraklarını terk edecek, bölgedeki güvenlik AGİT unsurlarınca sağlanacaktır. Aşamalı Çözüm Planı’nda Dağlık Karabağ ve işgal edilen yerlerin durumu ayrı olarak çözüme kavuşturulacak, mülteciler topraklarına geri dönecek, Dağlık Karabağ’ın statüsü Azerbaycan’a bağlı olacaktır. Ortak Devlet Planında ise ortak Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kurulacak, kendisine ait anayasası ve ordusu olacaktır.

¹⁵⁶ Ibid., s.10.

¹⁵⁷ Ibid., ss.11-13.

¹⁵⁸ Ibid., s.14.

¹⁵⁹ Ömer Göksel İşyar, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2004, s. 226.

altında tuttuğu topraklarını kurtarmak amacıyla askeri yöntemlere başvurabileceğini açıklamıştır.¹⁶⁰ Bu durum taraflar arasında ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur.

2014 itibariyle Ukrayna’da yaşanan gelişmeler, Rusya’nın Kırım’a müdahalede bulunması havzada gerilimi artırmıştır. Bunun yanı sıra Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes bulunmasına rağmen çeşitli ihlaller yaşanmıştır. 1994 yılından beri süregelen ateşkes, 2014 yılından itibaren taraflar arasında gerginliklerin tırmanmasına dönüşmüştür. Yaşanan sınırdaki çatışmalardan dolayı tarafların zayıf vermesinin yanı sıra Azerbaycan’ın Ermenistan hava kuvvetlerine ait bir askeri uçağın düşüldüğünün haberi açıklanmıştır.¹⁶¹

2015’in başlarında giderek tırmanan gerginlikte sınırda sağlanan ateşkes defalarca ihlal edilmiş ve gerginlikler yıl boyunca devam etmiştir. 2016 yılı Nisan ayında durum daha da kötüleşmiş ve taraflar arasında çatışmaya varmıştır. Hem Azerbaycan hem de Ermenistan çatışmayı başlatan tarafın karşı taraf olduğunun yanı sıra kendilerinin sadece duruma cevap verdiğini belirterek birbirlerini ateşkesi birçok kez ihlal eden taraf olmakla suçlamıştır. Çatışmalarda ölen askerlerin yanı sıra sivillerinde olması gerginliği üst seviyelere taşımıştır. AGİT kapsamında yapılan açıklamada gelişmelerin kaygı verici olduğu belirtilirken; Rusya devlet başkanı Putin tarafları itidale davet edip ateşkes uymalarını istemiştir.¹⁶² 2016 ve 2017 yıllarında AGİT bünyesinde Minsk grubunun çalışmalarıyla taraflar bir araya getirilerek bir çözüm arayışına girişmişlerdir. Ancak anlaşmazlığın çözülme ihtimalinin zorluğundan ve liderlerin buna henüz hazır olmadığından bahsedilmiştir. Taraflar arasında gerginliğin azaltılması umuduyla ateşkes ihlallerinin önüne geçme amacıyla olunmuştur. 2018 yılı Mayıs ayında Ermenistan’da yapılan seçimler sonrasında iktidara geçen Nikol Pashinyan’ın Dağlık Karabağ ile ilgili anlaşmazlık ve barış konusunda belirsiz kalması sürece henüz netlik kazandıramamıştır.¹⁶³

¹⁶⁰ Zaur Şiriyev, “Azerbaycan’ın Askeri Doktrini Ve Dış Politika Yansımaları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, C. 5, S. 9 (2010), s.138.

¹⁶¹ Ekaterina Klimenko, “Protracted Armed Conflicts In The Post-Soviet Space And Their Impact On Black Sea Security”, *SIPRI Insights on Peace and Security*, S. 2018/8 (2018), ss.3-4.

¹⁶² “Dağlık Karabağ’da gerilim tırmandı”, *Euronews*, 03.04.2016, <https://tr.euronews.com/2016/04/03/daglik-karabag-da-gerilim-tirmandi>. (Erişim Tarihi: 04.11.2018).

¹⁶³ Klimenko op.cit., s.5-6.

Yaşanan çatışma sonrasında Azerbaycan az da olsa toprak kontrolünü ele geçirmesiyle 1994'ten beri süregelen temas hattında kaymalar görülmüştür. Azerbaycan açısından asıl önemli olan ise taktiksel ve stratejik açıdan sembolik ve moral unsurunun kendisine geçmesi olmuştur. 2016 yılında yaşanan bu çatışma Karadeniz Havzası'nda "dondurulmuş halde tutulan çatışmaların buzları çözülmeye mi başlıyor?" sorusuyla tehlikenin bir kıvılcımla tekrar alevlenebileceğini akla getirmektedir. Taraflar arasında artan mücadele uzun vadede barış sürecinin ve havzadaki kalıcı barışın sağlanmasının gerekliliğini gözler önüne sermiştir.¹⁶⁴

2.3.2. Güney Osetya

Güney Osetya sorunu Gürcistan'ın ulusal özerklik meselelerinden birisidir. Güney Osetya'nın etnik yapısının çoğunluğunu Osetler oluşmakta, geri kalanında Gürcüler ve Ruslar bulunmaktadır. Kafkas Dağları'nın sınır hattı olarak kabul edilen, kuzeyi Rusya'da güneyi Gürcistan'da olmak üzere Kuzey Osetya ve Güney Osetya olarak iki ayrı ülkede yaşayan Osetler, Sovyetler Birliği'nin dağılma aşamasında bölgede gerginlik yaşanan konulardan biri olmuştur. Güney Osetya'nın statüsüne ilişkin meselede, Osetler ile Gürcüler arasındaki ilişkilerde gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. 1989 yılında Gürcistan'ın resmi dil olarak Gürcüce'yi ilan etmesiyle başlayan bölgeyi Gürcüleştirme politikası Osetler arasında infiale neden olmuştur. Alınan bu kararlar birlikte Güney Osetya'nın Kuzey Osetya'yla birleşme ve Sovyetler Birliği'ne bağlanma yönünde talebi olmuştur. 1990 yılında Güney Osetya, aldığı kararla artık bağımsız bir Sovyetler Birliği devleti olduğunu deklere etmiştir. Gürcistan'ın cevabı Güney Osetya'nın özerkliğinin kaldırılması yönünde olmuştur.¹⁶⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkaslar'da hissedilen milliyetçilik rüzgârı, 1991 yılında Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan süreçte Güney Osetya ile arasındaki ilişkiler gerilerek çatışmalarla geçmiştir. Güney Osetya ile Gürcistan arasında çatışmalar sürerken Güney Osetya'nın referandum kararı alması ve referandum sonucunda yüksek oranda bağımsızlık yönündeki tercihi, Gürcistan'ın

¹⁶⁴ Ibid., s.5.

¹⁶⁵ Ceslav Ciobanu, "Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis, Political Economy and Prospects for Solution", Institute for Public Policy - Moldova, 2009, ss.125-126.

askeri güçlerinin Güney Osetya'nın başkentine girmesi çatışmanın boyutunu arttırmıştır. Çatışmalar neticesinde kayıplar ve evlerini terk etmek zorunda kalan insanlar olmuştur. Çatışmanın artan şiddetiyle Rusya'nın olaya müdahalesiyle Gürcistan'ın iç sorunu olarak kabul edilen Güney Osetya uluslararası boyuta taşınmaya başlanmıştır. 1992 yılında tarafların bir araya geldikleri toplantıda tarafların aralarındaki anlaşmazlığa son verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Varılan ateşkes kararıyla Rusya, Gürcistan, Kuzey ve Güney Osetya askeri unsularından oluşturulacak bir barış gücünün oluşturulmasına karar verilmiştir. Osetya'nın özerklik statüsünün kaldırılmasının ardından memorandum imzalanmıştır. Ateşkes sonrası 1990'ların son yıllarında Rusya taraflar arasında arabuluculuk rolünü üstlenerek karşılıklı olarak aralarındaki güveni artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuş ve görüşmelerin barışçıl şekilde geçmesini sağlamaya çalışmıştır. Oluşturulan komitelerde savaş sırasında göç etmek zorunda kalan göçmen meseleleri de ele alınmıştır.¹⁶⁶

2003 yılında Gürcistan'da Batı destekli Mihail Saakaşvili'nin iktidara geçmesiyle başlayan süreçte, 2004 yılında Gürcistan ile Güney Osetya arasında ilişkilerin yeniden gerilmesine hatta 2008 yılındaki Rusya - Gürcistan Savaşı'na kadar uzanmasına neden olmaktadır. İktidara gelen Saakaşvili'nin öncelikleri Gürcistan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün sağlanması yönünde olmuştur. Nitekim bu yönde attığı ilk adım Acara'ya yönelik olmuş; hem iç hem de uluslararası kamuoyunun -Rusya ve Türkiye'de dahil olmak üzere- desteğiyle Gürcistan'ın bütünlüğünün sağlanmasında olumlu sonuç alınmıştır. Acara konusunda almış olduğu başarı Saakaşvili'yi Güney Osetya ve Abhazya meselelerine yönelmeye itmiştir. İktidara geldiği zamanlardaki demokratikleşme söylemleri zaman içerisinde yerini otoriter yönetim tarzlı politikalara bırakmıştır. Nitekim 2005 yılında Güney Osetya ile geliştirilmeye çalışılan çözüm planı tarafların beklentilerini karşılama noktasından oldukça uzak olmuştur.¹⁶⁷

2008 yılı hem Gürcistan için hem de Karadeniz Havzası için önemli kırılmaların yaşandığı süreç olmuştur. Gürcistan'ın Ağustos 2008'de Güney Osetya'nın kontrolünü

¹⁶⁶ Selim Kurt, "Karadeniz Güvenliği: Donmuş Çatışmaların Bölge Güvenliğine Etkileri", 2. *Uluslararası Hocalı Soykırımı Ve Bölgesel Güvenlik Sempozyumu E-Kitabı*, 2018. ss.310-311.

¹⁶⁷ Mitat Çelikpala, "Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı", *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, C. 7, S. 14 (2012), ss.13-14.

yeniden ele almak amacıyla Tskhinvali'ye topçu saldırıları düzenlenmiştir. Pekin Olimpiyat Oyunları esnasında Gürcistan askerlerinin devletin anayasal düzeninin sağlanmasının yanında istikrar ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla Güney Osetya'nın başkentine girmesiyle başlayan süreçte Rusya, Gürcistan'ın yasa dışı saldırısının ardından bölgede yaşayan Rus vatandaşlarını koruma gerekçesiyle müdahil olmuştur. Rusya, askeri unsurlarıyla soruna dâhil olmuş ve taraflar arasında beş gün süren bir savaş gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında Gürcistan topraklarının bütünlüğünün, ülkesinde güvenliğinin ve istikrarın yeniden tesis edilmesini savunmaktadır. Güney Osetya güvenliğinin sağlanmasının ardından Rusya'nın da desteğiyle bağımsızlığını elde etmek istemektedir. Buna karşın Rusya ise öncelikle kendi vatandaşlarının haklarını korumak ve bölgedeki etkisini devam ettirmek istemektedir.¹⁶⁸

12 Ağustos 2008'de dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin devreye girmesiyle taraflar arasında savaşın sona erdirilmesi talep edilmiş, taraflar arasında 6 maddeden oluşan bir çözüm planı ortaya konulmuştur.¹⁶⁹ Plana göre taraflardan savaştan önceki konumlarına dönmeleri istenmiştir. Rusya, Gürcistan, Güney Osetya, Abhazya liderlerinin bir araya gelmesiyle ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Ateşkes antlaşmasının bölgedeki gerginliği azaltması ve taraflar arasındaki ilişkileri normalleştirilmesi beklenirken; Abhazya ve Osetya tarafları Rusya'dan bağımsızlıklarının tanınmasını talep etmişlerdir. 26 Ağustos 2008 tarihinde Rusya, Güney Osetya'nın bağımsızlığını¹⁷⁰ resmen tanımıştır. 2008 yılındaki Rusya - Gürcistan Savaşı, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi olan iki devletin aralarında savaş çıkma ihtimalinin ne kadar yüksek olduğunu da göstermiştir. Gürcistan savaş sonrası topluluktan ayrılmayı uygun görmüştür.¹⁷¹ Savaş sonrası AB, AGİT ve BM tarafından oluşturulan komisyonlarla taraflar arasında müzakere gerçekleştirilmesinden ziyade insani meselelere odaklanılmıştır. 2010 – 2011 yıllarına kadar bölgede ihlaller yaşanmaya devam etmiş ve sorun giderek dondurulmuş hale getirilmiştir.¹⁷² Yeni gelişmelerin Karadeniz Havzası'ndaki dengeler üzerinde etkisi,

¹⁶⁸ Kurt, op.cit., ss.132-133.

¹⁶⁹ Six Point Peace Plan, <https://franceintheus.org/spip.php?article1101>.

¹⁷⁰ Güney Osetya'nın bağımsızlığı tanıyan diğer ülkeler ise Nikaragua, Venezuela, Nauru, Tuvalu'dur. 2018 yılında Suriye de bağımsızlığını tanımıştır.

¹⁷¹ Kurt, op.cit., s.133.

¹⁷² Klimenko, op.cit., s.8.

devletlerin bütünlüğünün korunması noktasında gerginliklerin savaş boyutuna ulaşabildiğini göstermesi olmuştur.

2008 yılında yaşanan savaşın arka planında, Karadeniz Havzası'nda Rusya'nın yakın çevresindeki etkisini giderek artırmasından dolayı Gürcistan dengeleme ihtiyacı hissetmeye başlamasıdır. 2003 yılında yaşanan Gül Devrimi sonrasında yönetime gelen batı yanlısı iktidarında etkisiyle Gürcistan, NATO ve AB ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir. 2006 yılında AB'nin komşuluk politikası çerçevesinde ve 2008 yılında gerçekleştirilen NATO zirvesinde üye olabilme hususunda istekliliğini göstermeye başlamıştır. Batıyla ilişkilerini geliştirilirken; Rusya ile olan ilişkilerinin giderek kötüleştiği görülmektedir.¹⁷³

2014 yılında Karadeniz Havzası'nda Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı gerginliklerin ardından Güney Osetya ve Abhazya'ya yönelik askeri varlığını ve siyasi ve ekonomik ilişkilerini genişletme kararı almıştır. Rusya ile Güney Osetya arasında 18 Mart 2015 yılında ortak bir ittifak ve bütünleşme antlaşması imzalanmıştır. 2014 yılındaki Kırım'ın ilhak edilmesinin yıldönümünde yapılan bu antlaşmayla Rusya Güney Osetya'nın güvenliğini sağlaması kararı alınmıştır. Antlaşma Gürcistan tarafından büyük tepki ile karşılanmış; AB ve ABD için havzanın istikrarını bozacak gelişmeler olduğu kaydedilmiştir.¹⁷⁴ Rusya'nın Güney Osetya ile imzalanan antlaşmada eğitim ve sağlık hizmetleri dâhil olmak üzere geniş ölçekli bir bütünleşmeye sahip olduğu yorumları yapılmaktadır. Ayrıca Güney Osetya'nın Kuzey Osetya-Alania Cumhuriyeti'ne katılma isteğinin bulunduğu ve Rusya'ya katılma konusunda istekli olduğu belirtilmektedir. 2017 yılı Nisan ayında Güney Osetya'da yapılan referandumda isminin Alania eyaleti olarak adlandırılmasında yüzde 80 lehte oy verildiği açıklanmıştır.¹⁷⁵

¹⁷³ Ibid., ss.8-9.

¹⁷⁴ "Rusya, Güney Osetya ile 'ittifak anlaşması' imzaladı" *BBC News Türkçe*, 18.03.2015 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_rusya_guney_oseitya. (Erişim Tarihi: 02.01.2019)

¹⁷⁵ Klimenko, , op.cit., s.10.

2.3.3. Abhazya

Karadeniz kıyısındaki elverişli konumu ile havzada önemli bir konuma sahip Abhazya'nın etnik yapısının çoğunluğunu Abhazlar, kalanını Gürcüler, Ruslar ve diğer milletler oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Gürcistan'a bağlanarak özerk bir bölge haline getirilen Abhazya, birliğin dağılma sürecinde özerk statüsünden dolayı sorunlar yaşamıştır. Gürcistan'ın parçası olarak kabul edildiği yasayı, 1992 yılında ortadan kaldırarak bağımsızlığını ilan eden karar almıştır. Alınan bu karar sonrasında Gürcüler ile Abhazlar arasında gerginlikler başlamış, Gürcistan'ın sert tepkisiyle karşılaşmış, askeri birliklerin bölgeye girmesiyle çatışmanın boyutu artmıştır. Gürcistan'ın yürüttüğü operasyon bölgede yaşayan binlerce insanın göç etmesine neden olmuştur.¹⁷⁶

1993 yılında Rusya çatışmayı sona erdirmek amacıyla arabuluculuk rolüyle sürece müdahil olmuştur. Rusya'nın devreye girmesiyle birlikte Gürcistan ve Abhazya liderleri bir araya getirilerek ateşkes yapılmıştır. İzleyen süreçte Gürcistan'ın Abhazya'dan çekilmesinin ardından, BDT'ye üye yapılmış; Rusya'da Abhazya'nın daha fazla ilerlememesi yönünde baskısını arttırmıştır. Rusya'nın arka plandaki desteği sonucunda sağlanan ateşkes sonrasında çeşitli kazançlar elde edilmiştir. Rusya, ülkesindeki limanların ve üslerin kullanımını güvence altına almasının yanı sıra Gürcistan'ın BDT'ye destek vermesinin sağlanmasıyla bölgede devam eden çatışmalarda kendisinin de söz sahibi olacağını göstermiştir.¹⁷⁷ Ancak yapılan bu ateşkes istenilen etkiyi gösterememiş, taraflar arasında çatışma devam etmiştir. Çatışmaların giderek artmasıyla BM devreye girmiş ve taraflarla yapılan görüşmeler sonucunda Gürcistan ve Abhazya arasında ateşkesin sağlanması, göç etmek zorunda kalan insanların geri dönmesi ve uluslararası barış gücü tarafından güvenliğin sağlanması, BM tarafından bir gözlem komisyonunun oluşturulması noktalarında karara varılmıştır. 1994 yılında Gürcistan, Abhazya, Rusya, BM ve AGİT temsilcilerin katılımlarıyla gerçekleştirilen zirveler sonucunda "*Gürcistan ve Abhazya Anlaşmazlığında Siyasi Çözüm için Öneriler Deklarasyonu*" imzalanmıştır. 1997 yılında taraflar aralarındaki sorunların çözümünde

¹⁷⁶ Ciobanu, op.cit., s.121.

¹⁷⁷ Ciobanu, op.cit., ss.121-122.

silahlı unsurları tercih etmeyeceklerini belirten Tiflis Deklarasyonu yayınlasalar dahi zaman zaman aralarında çatışmalar görülmeye devam etmiştir.¹⁷⁸

Gül Devrimi sonrası iktidar değişikliğiyle birlikte başlayan süreç tıpkı Güney Osetya'da olduğu gibi Abhazya konusunda da yeni gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yeni iktidarın öncelikleri arasında 1993 sonu itibariyle Gürcistan'ın başarısızlığı sonrası geri çekilerek ateşkes yapmak zorunda kaldığı Abhazya ve Güney Osetya meselelerine yönelmek ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tekrardan sağlamak olmuştur. Ancak Saakaşvili'nin Abhazya ve Güney Osetya konularındaki tutarlı olmayan politikalar izlemesi Gürcistan'ı 2008 yılında savaşa sürüklemiştir. Bir yandan barışçıl yollardan çözüm aradığına yönelik izlenim verirken; diğer yandan bölgeye yakın yerlerde askeri unsurlara izin vermesi tutarlı olmayan politikalarının göstergeleri arasında yer almaktadır. 2006 yılı itibariyle Yukarı Kodor Vadisi'ne Gürcistan'ın askerlerini gönderilmesi taraflar arasındaki ipleri koparmıştır.¹⁷⁹

2008 yılına kadar olan gelişmeler Gürcistan için en sancılı geçen dönem olmuştur. Batı desteğini alan Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi Güney Osetya ve Abhazya için dönüm noktası olmuştur. Abhazya, parlamentosunda durumun kendileri için örnek teşkil ettiğini belirterek kendi bağımsızlıklarında tüm dünya tarafından tanınmasını talep etmiştir. 2008 yılının Ağustos ayında Gürcistan, Güney Osetya'ya yönelik olarak devletin anayasal bütünlüğünü sağlamak amacıyla askerlerini göndermesi Kafkasya'da kırılmaya neden olmuştur. Rusya kendi vatandaşlarını korumak gerekçesiyle sürece dâhil olmuş bölgeye askerlerini göndermiştir. Bir yandan Rus savaş uçakları Gürcistan topraklarını bombalarken; diğer yandan Abhazya fırsattan istifade ederek Güney Osetya'nın arkasında olduğunu ve Gürcistan'a savaş ilan ettiğini açıklamıştır. 12 Ağustos 2008'de Fransız Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin arabuluculuğuyla tarafların bir araya getirilmiş ve tarafların savaştan önceki konumlarına dönmelerinin istendiği bir çözüm planı ortaya konulmuştur. Rusya, Gürcistan, Güney Osetya, Abhazya arasında ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Ateşkes sonrasında Abhazya ve

¹⁷⁸ Kurt, op.cit., s.130.

¹⁷⁹ Çelikpala, "Başarısız Devlet-Demokratik ...", op.cit., ss.13-15.

Osetya'nın bağımsızlık talepleri süreci zora sokmuştur.¹⁸⁰ 26 Ağustos 2008 tarihinde Rusya, Abhazya'nın bağımsızlığını¹⁸¹ resmen tanıdığını açıklamıştır.

Uluslararası toplumun 2008 yılındaki savaşta Rusya'ya gösterdikleri tepkiler birbirlerinden farklı olsa da genellikle Rusya'yı kınamışlardır. AB üye ülkeleri, ABD'den farklı olarak yaptırımların daha soğukkanlı biçimde ele alarak duruma, çatışmalara iki tarafın birlikte neden olduğu şeklinde yaklaşmışlardır.¹⁸² Rusya'nın fiilen tanıdığı Abhazya ve Güney Osetya ile olan ilişkilerinde işbirliği yapmasının nedeni ise Gürcistan ile aralarında mesafe olmasını istemesidir. 2014 yılında Rusya'nın Abhazya ile aralarında imzaladıkları "*İttifak ve Stratejik Ortaklık Antlaşması*", 2015 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir. Rusya'nın Abhazya yönetimine ekonomik ve askeri yönden destek verilmesi ve 2016 yılında ortak bir askeri güç kurulması, Gürcistan'ın uluslararası hukuka aykırılığı ve Batı'nın tepkileriyle karşılanmıştır.¹⁸³

Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazya meselelerini izole edebilmek için oldukça çaba sarf etmesine rağmen taraflar arasında imzalanan anlaşmalar uluslararası hale getirilmiştir. 2012 ve 2016 yılında Gürcistan Rüyası olarak adlandırılan muhalefet kesiminin iktidara gelmesiyle güven artırıcı önlemleri vurgulayıcı politikalar izleneceği belirtilmiştir. Abhazya ve Güney Osetya toplumlarının uluslararası açıdan bütünleşmesinin sağlanmasıyla erişim sağlamayı amaçlamıştır. Batılı aktörlerle geliştirilen ilişkilerin yanı sıra Rusya ile ilişkileri de normalleştirilmesine yönelik vize düzenlemelerinin kolaylaştırılması ve belirli yaptırım azaltılması sınırlı da olsa ilişkilerde gelişim göstermektedir.¹⁸⁴ Ayrıca 13-14 Aralık 2016 tarihine kadar Rusya ile Gürcistan arasında Güney Osetya ve Abhazya'nın katılımlarıyla 38 tur bir araya gelerek görüşme gerçekleştirilmesine rağmen henüz soruna yönelik net bir sonuca ulaşamamıştır.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Kurt, op.cit., ss.132-133.

¹⁸¹ Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan diğer ülkeler ise Rusya, Nikaragua, Venezuela, Nauru, Vanuatu, Tuvalu 'dur. 2018 yılında Suriye de bağımsızlığını tanımıştır.

¹⁸² Çelikpala, "Başarısız Devlet-Demokratik ...", op.cit., s.21.

¹⁸³ "Rusya-Abhazya ortaklık anlaşması yürürlükte" *Sputnik News Türkiye*, 05.03.2015, <https://tr.sputniknews.com/asya/201503051014300966/>. (Erişim Tarihi: 03.01.2019)

¹⁸⁴ Klimenko, op.cit., ss.10-11.

¹⁸⁵ Kurt, "Karadeniz Güvenliği: Donmuş ...", op.cit., s.314.

2.3.4. Transdinyester

Karadeniz Havzası'nın istikrarını tehdit eden bir diğer mesele de Transdinyester'dir. Mihail Gorbachev'in reform politikalarıyla başlayan 1989 yılı itibariyle Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle kendisini gösteren süreç, Moldova'nın bağımsızlığı sonrasında resmi dilinde ve alfabesinde değişiklik kararları almasıyla başlamıştır. Alınan kararların ülkede Romanya ile Moldova'nın birleşebileceği algısının ortaya çıkması sonrasında Transdinyester bölgesinde yaşayanlar Sovyetler Birliği'ne bağlı Moldova Dinyester Cumhuriyeti kurulması kararı almışlardır. Benzer süreçte Moldova'da yaşayan Gagavuzlar da ayrılık kararı aldıklarını bildirmişlerdir. Moldova'da Transdinyester'in bağımsızlık kararının kabul edilmemesiyle başlayan iç karışıklıkların silahlı çatışmaya dönüşmesine, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine ve yaşadıkları şehirden göç etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Rusya olaya müdahalede bulunarak 14. Tümenini bölgeye konuşlandırmıştır. 1992 yılına kadar devam eden çatışmalar Moldova, Romanya, Rusya ve Ukrayna'nın bir araya gelmesiyle olayları yatıştırmaya çalışmış, imzalanan ateşkes antlaşmasıyla çatışma sona erdirilmiştir. Ateşkes antlaşmasında Moldova'nın da kabul ettiği takdirde Transdinyester'in kendi geleceğini tayin hakkının bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca güvenliği sağlayacak bir barış gücü oluşturma fikri de gündeme getirilmiştir.¹⁸⁶

Transdinyester sorununun taraflar arasında çatışma olmadan barışçıl yöntemlerle çözülmesi adına 1993 yılı itibariyle AGİT de devreye girmiştir. Soruna kalıcı çözümler üretebilmek adına Moldova ve Transdinyester'de misyonlar kurmuş ve sorunun müzakerelerle çözüme kavuşturulması yönünde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Taraflar arasında gerçekleştirilen zirve toplantılarıyla kurulan diyalog ortamının başarısı, soruna çözüm bulma noktasında başarıya ulaşamamıştır. 1995 yılından itibaren görüşmeler Moldova, Transdinyester, Rusya, Ukrayna ve AGİT temsilcilerin katılımıyla oluşturulan beşli format olarak yürütülmüştür.¹⁸⁷ Ancak beklenen etkiyi gösterebilmiş değildir.

2003 yılında Moldova'nın federal bir hale getirilmesi amacıyla çözüm olarak sunulan Kozak Memorandumu, Moldova topraklarında olası ayrılığı garanti ettiği için

¹⁸⁶ Alkan, op.cit., ss.143-144.

¹⁸⁷ Kurt, op.cit., ss.140-142.

Batılı aktörlerin baskısıyla Moldova tarafından reddedilmiştir. Transdinyester sorununda çözümün bir parçası olarak Rusya, Moldova için garantili nötr durum önermiştir. Kozak Memorandumu'nun başarısızlığından bu yana yapılan müzakerelerde büyük bir ilerleme söz konusu olmamıştır.¹⁸⁸

Transdinyester sorununa yönelik 1990'ların ortaları itibariyle başlayan arabuluculuk girişimlerinin 2000'lerin ortalarına gelindiğinde Ukrayna ve Moldova'nın talepleriyle çözüm üretiminde AB ve ABD'nin de bulunmasını hatta aktif rol almaları istenmiş. AB ve ABD'nin gözlemci statüsüyle sürece dâhil olmalarıyla daha öncesinden oluşturulan beşli format, beş + iki (Moldova, Transdinyester, Rusya, Ukrayna, AGİT + AB, ABD) olarak dönüştürülmüştür. Oluşturulan yeni formatın Rusya'nın etkisini kısmen azalttığı yönünde yorumlansa da taraflar arasında sorunun çözümüne yönelik görüşmeler bu format üzerinden yapılmaya devam etmiştir. Devam eden süreçte Moldova'nın Batı ittifaklarıyla yakın ilişkiler kurması, Transdinyester yönetimince farklı algılanmış ve 2006'dan 2011'e kadar geçen yıllar arasındaki görüşmeleri askıya almıştır. Bu durum Transdinyester'i Rusya'ya daha da yakınlaştırmış ve 2006 yılında yapmış oldukları referandumla Rusya tarafından tanınmak istemişlerdir.¹⁸⁹ Moldova, 2009 yılından itibaren Batılı aktörlerle yakın ilişkiler geliştirmeye yönelik politikasını kademeli olarak yapılandırma yoluna gitmiş ve Batı yanlısı kurulan koalisyonlarla AB ile bütünleşme politikalarına destek vermiştir. Ülke içerisindeki ekonomik, siyasi karışıklıklara rağmen AB'nin komşuluk politikasını kabul edetmesi işbirliği yapmaya hevesli olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda BDT üyesi olarak bulunan Moldova, Batı ile geliştirdiği politikalarla Rusya'yı dengede tutmayı amaçlamıştır. 2006 yılından 2011 yılına kadar gerçekleştirilmeyen 5+2 toplantıları, 2011 itibariyle Transdinyester meselesine çözüm getirebilmek amacıyla sürdürülen görüşmelerde daha çok insani meseleler etrafında ilerlediğinden kayda değer bir gelişme görülmemiştir.¹⁹⁰

Ukrayna'da yaşanan gelişmeler ardından Ukrayna ile Moldova hükümetleri arasında yürütülen ilişkilerde Transdinyester'i ekonomik anlamda zor durumda

¹⁸⁸ Klimentko, op.cit., s.13.

¹⁸⁹ Elnur İsmayıl, "Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti", *Bilgesam*, 19.09.2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrilikli-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.XTQtHvIzbiW>. (Erişim Tarihi: 15.01.2019)

¹⁹⁰ Klimentko, loc.cit.

bırakacak politikalar izlenmeye başlanmıştır. Karadeniz Havzası'ndaki Ukrayna krizi, Transdinyester meselesine çözüm üretebilmek amacıyla devletlerin bir araya geldikleri 5 + 2 müzakerelerini de etkilemiştir. Ukrayna'nın 2014-2016 yılları arasında Transdinyester'e karşı tarafsızlığını koruyamaması gözlemci konumunu da şüphe içerisinde bırakmasına neden olmuştur. Ayrıca Ukrayna, Rusya'nın Transdinyester'deki varlığının sona erdirilmesini istemektedir. Bölgede bulunan askeri unsurlarının sayısının ve barış konuma işlevinin ileride Ukrayna'nın güneyine saldırıda bulunabileceği ihtimalinin tedirginliğini de yaşamasına neden olmaktadır.¹⁹¹

2014 yılındaki Moldova'nın AB ile arasında ortaklık antlaşması imzalaması ve yürürlüğe koyması Rusya açısından endişeyle karşılanmış, Moldova ile Transdinyester arasında ekonomik yönden set çekeceğini düşündürmüştür. Bu durum Rusya ile Moldova arasında gerilimin artmasına neden olmasının yanında Rusya'nın yaşanan bu gelişme karşısında cevabı ekonomik yönden Transdinyester'i Rusya'ya yakınlaştıracak bir dizi anlaşmalar imzalanması yönünde olmuştur.¹⁹² Rusya Transdinyester üzerindeki etkisini kaybetmek istememektedir. En temel nedeni olarak Transdinyester'in, Rusya için Karadeniz'e kuzeyden açılan başka bir koridor olması gösterilebilir. 2016 yılındaki seçimlerde Moldova'da cumhurbaşkanlığa Igor Dodon'un seçilmesi, Transdinyester sorununu etkileyecek gelişme olarak kabul edilmektedir. Rus yanlısı olan Dodon, devletin dilini Rusçaya çevirmiş, 2014 yılında AB ile imzalanan ortaklık antlaşmasını referanduma götüreceğini belirtmiş fakat izleyeceği politikalarında önceliği Rusya'ya vereceğini hissettirmiştir.¹⁹³ Moldova parlamentosunda çoğunluğun Batı yanlısı kesimden oluşması, Moldova'nın politikalarında Avrupa'yla bütünleşmenin sağlanması yolunda ilerlemeye devam edilmektedir. Başkan Dodon'un Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)'ne katılma niyetini belli etmesine rağmen AB ile yapılmış olan ticaret antlaşmaları durdurulmamıştır. Dodon'un ABD ve NATO karşıtı söylemlerine karşı 2017 yılı Aralık ayında silahlı kuvvetlerin NATO standartlarına uygunluğunun sağlanmasına yönelik büro açılmasına karar verilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Ibid., s.14.

¹⁹² Kurt, op.cit., ss.148-149.

¹⁹³ Ibid., s.149.

¹⁹⁴ Klimenko, op.cit., s.15.

2.3.5. Kırım ve Donbass

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde bir diğer bağımsızlığını kazanan devlet Ukrayna olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığı sonrasında Rusya ile aralarında belli başlı sorunlar ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nden kalma nükleer silahların ve Karadeniz donanmasının durumu, Kırım'ın statü sorunu, Karadeniz'de bulunan Sivastopol üssünün akıbeti ne olacağı hususunda belirsizlikler bu sorunlara örnek verilebilir. Ukrayna bağımsızlığı sonrasında çıkabilecek sorunların yanı sıra çeşitli kazançları da beraberinde elde etmiştir. Enerji nakil hatlarında koridor konumunda olması, Kırım yarımadasının egemenliğini sürdürmesi ve Karadeniz Havzası'nda birliğin dağılmasından sonra uzun kıyıya sahip olması kazançları arasında yer almaktadır.¹⁹⁵

Ukrayna sınırları içerisindeki özellikle doğu ve güney kısımlarında yaşayan Rus yanlısı kesime de ev sahipliği yapmaktadır. Etnik Rus kimliğine sahip olanlar Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandığı zamandan itibaren sorun çıkarmaya çalışmışlardır. 1954 yılında Rusya hâkimiyetinde bulunuşunun 300.yıldönümünde Kruşçev tarafından Ukrayna'ya verilen Kırım, 1990 yılında Kırım'da yaşayan çoğunluğun Ruslar'dan oluşmasından dolayı bağımsızlığa yönelik çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır. 1992 yılında Rusya ile Ukrayna arasındaki görüşmeler sonucunda, Kırım'ın ekonomik ve kültürel yönden özerk bir yapıda olmasına ve Ukrayna'ya bağlı kalmasına karar verilirken; Ukrayna Kırım'ın kendinden ayrılmasına özerklik oluşturarak çözüm getirmeye çalışmıştır. Kırım'da yaşayan nüfusun ağırlıklı olarak Rus nüfusundan oluşmasının yanında Rusya'nın deniz üssünün de burada bulunuyor olması Kırım'ın Rusya açısından her zaman önem verdiği bir bölge olmasında etkili olmuştur.¹⁹⁶

Bağımsızlık sonrası başlayan müzakerelerde 1997 yılına gelindiğinde belli başlı konularda uzlaşma yaşanmaktadır. Dönemin Ukrayna ve Rusya başbakanların bir araya gelmeleriyle Karadeniz filosunun statüsü, kullanımı ve bedeline yönelik anlaşmalar imzalanmıştır. Buna göre; Karadeniz filosu taraflar arasında pay edilmiş, Kırım'da

¹⁹⁵ Kurt, op.cit., s.158.

¹⁹⁶ Ibid., ss.158-159.

bulunan Sivastopol üssü 20 yıllığına 98 milyon \$ karşılığında kiralanmış ve Ukrayna'nın Rusya'ya bulunan enerji borcu silinmiştir.¹⁹⁷

Ukrayna'nın kendine has bölünmüşlüğü sonucunda ülkenin batısının Batı ittifakı yanlısı partileri, doğusunun Rusya yanlısı partileri desteklediği görülmektedir. 2000'li yıllar itibariyle AB ve ABD'nin Karadeniz'e yönelmesiyle Ukrayna'da Batı yanlısı kesimler etkisini göstermeye başlamıştır. Turuncu Devrim olarak başlayan süreçte Batı yanlısı Viktor Yuşçenko başkanlığa getirilmiştir. Karadeniz Havzası'ndaki devletlerde, eski SSCB coğrafyasında bulunan devletlerde görülen renkli devrimlerde Batı destekli iktidarların yönetime getirilerek demokrasi anlayışının gerçekleştirileceği söylemi alt metinde yer almaktadır. Söz konusu ülkeler için yakın çevresinde Rusya'ya karşı Batı etkisinin oluşturulmak istendiği durumu dikkat çekmektedir.¹⁹⁸

Ukrayna Batı yanlısı olan Yuşçenko iktidarıyla Batı ile ilişkilerini geliştirme yolunda mesafe kat etmiştir. Nitekim 1994'ten beri yürütülen NATO ile Barış için Ortaklık (BİO) programı, 2009 yılı itibariyle AB ile Doğu Ortaklığı Girişimi kapsamında bütünleşme yolunda ilerleyen gelişmeler gerçekleşmiştir. Rusya'nın bu gelişmeler karşısında tavrı oldukça net olmuştur. Aralarında 2006 ve 2009 yıllarında doğalgaz sevkiyatında kesinti sorunları yaşanmış, Rusya'nın politikalarında enerji kartını kullanmaktan çekinmeyeceği görülmüştür. 2010 yılındaki yapılan seçimlerde Rus yanlısı olan Viktor Yanukoviç'in seçilmesi, Ukrayna'nın politikalarında Rusya'yla yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır.¹⁹⁹ Yapmış olduğu ilk icraatı 1997 yılında Ukrayna ile Rusya arasında imzalanan ve 2017 yılında süresi dolan Sivastopol üssünün kiralanması anlaşmasının 25 yıl daha uzatılarak Rusya'nın bu üssü kullanmasını sağlamaya devam etmesi olmuştur. Yapılan bu anlaşma karşısında Rusya'da Ukrayna'ya sattığı doğalgaz konusunda indirime gideceğini belirtmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Habibe Özdal, *Rus Dış Politikasında Ukrayna - Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına*, Ankara: Usak Yayınları, 2016, s.96.

¹⁹⁸ Hasret Çomak, Ufuk Cerrah, "Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna Ve Kırım'ın Güvenliği Ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri", *Bilge İnsanlar Stratejik Araştırma Merkezi*, 2014, s.731.

¹⁹⁹ Kurt, op.cit., ss.161-162.

²⁰⁰ "2. Kırım Savaşı", *Hürriyet*, 28.04.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/2-kirim-savasi-14551971>. (Erişim Tarihi 20.01.2019)

2013 yılı itibariyle hem Ukrayna içerisindeki dengelerin hem de Karadeniz Havzası'ndaki dengelerin değiştiği bir s¼reç başlamıştır. Rusya'nın da etkisiyle Yanukoviç iktidarının AB ile 2009 yılında başlanan Doğu Ortaklık Girişimi antlaşmasını 2013 yılında imzalamaktan vazgeçmesi kararı Ukrayna içerisindeki Batı yanlısı kesimi hareketlendirmiştir. Yanukoviç'in bu kararı almasında eğer anlaşma imzalanırsa Rusya'nın da yaptırım kararı alabileceğinin yadsınamaz gerçeği yatmaktadır. Ukrayna'nın birçok yerinde, özellikle Ukrayna'nın AB'ye girmesini isteyenler tarafından, iktidara yönelik protestolar başlamış ve s¼reç halk arasında çatışmalara d¼n¼řm¼ř, s¼recin sonunda şubat 2014'te Yanukoviç ¼lkeyi terk etmiştir. Yaşanan gelişmeler sonrasında yeni geçici bir yönetim kurulmaya çalışılsa da kurulmaya çalışan bu hükümet Batı tarafından tanınmakta fakat Rusya tarafından kabul edilmemektedir. Tepkiler Ukrayna'nın doğu bölgelerine de yayılmış ve Batı karşıtı protestolar yapılmaya başlanmıştır. Kırım'da yaşanan protestolar sonrasında Rusya kendi vatandaşlarını korumak amacıyla bölgeye askerlerini yollamıştır.

Soçi'de düzenlenen Paralimpik Kış Olimpiyatları kapanış törenine denk gelen referandum krize neden olmuştur. 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da referandum yapılmıştır. Referandumda Rusya'ya bağlanma kararı alınmış ve s¼reç yarımada'nın ilhakına varacak şekilde sonuçlanmıştır. Rusya'nın takınmış olduğu uluslararası hukuka aykırı olan bu tavır, birçok ¼lke tarafından kınanmasına neden olmakta ve Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlanmaktadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi Karadeniz Havzası'ndaki mevcut dengeleri de değiştirmiştir. Kruşcev tarafından hediye edilmiş olan Kırım, tekrardan Rusya'ya d¼nm¼řtür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz'deki kıyısını büyük ölç¼de kaybeden Rusya, ilhak sonrası havzadaki yetki alanlarını da artırmış olmaktadır. Karadeniz Havzası'ndaki etkisini giderek arttıran Rusya, enerji güzergâhları konusunda elini güçlendirmiştir.²⁰¹ Rusya'nın Ukrayna'nın Kırım yarımadasında bulunan 2010 yılında imzalanan 2042 yılına kadar kiralanan askeri üss¼nü, Kırım'ın ilhak edilmesinin ardından Kırım'ın

²⁰¹ Çomak ve Cerrah, op.cit., ss.732-733.

tamamını elinde tutacağından antlaşmayı sürdürmesine gerek kalmadığı vurgulanmaktadır.²⁰²

Kırım dışında Ukrayna'nın doğu bölgelerine sızrayan batı karşıtı protestolar Ukrayna'yı zor durumda bırakmıştır. Rusya, bu bölgelerde yaşayan vatandaşlarını da korumak için müdahalede bulunabileceği sinyallerini vermiştir. Donbass bölgesinde yapılan referandumlar sonrasında Ukrayna'dan ayrılmak istendiğini ilan etmiş ancak Rusya'dan istediği bağımsızlığının tanınması durumuna yönelik karşılık bulmamıştır. Mayıs 2014'te bölgede "Novorossiya" adıyla federal bir devlet kurularak bağımsızlığını ilan etmiştir. Ukrayna'da yapılan seçimler sonrası Batı yanlısı Petro Poroşenko iktidara getirilmiş, doğu bölgeleriyle arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Taraflar arasında yapılan arabuluculuk girişimlerinde özerklik verilebileceği vaadinde bulunulmuştur.²⁰³

Kırım'ın ilhaki ve Ukrayna'nın doğu kısmında Rus yanlısı ayrılıkçıların faaliyetleri havzadaki belirsizliğin hakim olmasına neden olmuştur. Ukrayna yaşanan kriz ortamının çözülmesi amacıyla, Karadeniz Havzası'nda yaşanan krizin ardından 2014 yılı Eylül ayında Minsk'te, AGİT, Rusya ve Ukrayna'yı bir araya getirilerek Ukrayna'daki durumun çözümüne ilişkin üçlü temas grubunu toplantı düzenlemiş, ayrılıkçı iki bölgenin liderleri arasında ilk anlaşma imzalanmıştır. 2015 yılının hemen başında çatışmalar yeniden alevlenmiştir. Şubat 2015'te Minsk'te yapılan bir başka toplantıda, Normandiya dördlüsü liderleri - Fransa, Almanya, Rusya ve Ukrayna - Minsk II anlaşması olarak bilinen bir başka anlaşma imzalamıştır.²⁰⁴ Yapılan görüşmeler neticesinde 13 maddeden oluşan mutabakatla taraflar arasında ateşkesin sağlanmasına karar verilmiştir. Minsk Antlaşması çerçevesinde taraflar arasında karşılıklı ateşkesi, AGİT'in gözlemci durumu, Ukrayna'nın doğusundaki yerel yönetimlerin kabulü, sınır güvenliği, esirlerin durumu, uluslararası diyalog ortamı, insani durumların iyileştirilmesi, kişi güvenlikleri ve bozulan düzenin yeniden tesisi vb. şeklinde maddeler

²⁰² "Kremlin, Karadeniz Filosu Anlaşmasının iptal sürecini başlattı", *Kırım Haber Ajansı*, 28.03.2014, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/kremlin-karadeniz-filosu-anlasmasin-in-iptal-surecini-baslatti/131554/>. (Erişim Tarihi 28.01.2019)

²⁰³ Çomak ve Cerrah, op.cit., ss.733-734

²⁰⁴ Klimenko, op.cit., s.17.

üzerinde durulmuştur.²⁰⁵ Yapılan görüşmeler neticesinde ülke içindeki çatışmalar durdurulmuşsa da soruna tam bir çözüm getirilmemiştir. Taraflar arasında Minsk Antlaşması'yla gerçekleştirilen uzlaşmaya rağmen tarafların geri adım noktasında tavizde bulunmaması krizin çözümü noktasında pek başarılı olduğunu gösteremeyebilir.²⁰⁶

Özellikle Minsk-II sürecinde yapılan anlaşmaya bakıldığında Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalarla ilgili olduğu, Kırım'ın tartışılmadığı görülmektedir. Rusya ile Ukrayna arasındaki krizin çözülebilmesi noktasında öncelikle doğudaki bölgenin Ukrayna'ya bırakılmasıyla bağlantılıdır; ancak, ayrılıkçıların çözüme pekte yanaştıkları söylenememektedir. Ayrıca Minsk Antlaşması tarafların ortak bir paydada buluşamamalarında antlaşmayı farklı şekilde yorumlandığı görüşü de hakimdir. Örneğin Ukrayna antlaşma maddelerinden güvenlikle ilgili olanlara öncelik verirken, Rusya siyasi meselelerin öncelikle çözülmesi taraftarıdır. Tarafların pozisyonlarındaki farklılıklar sürecin işletilmesinde gecikmelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Kırım'ın ilhak edilmesinin ardından Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkların faaliyetlerine Rus desteği olduğu sürece süreci geri çevirmek zor olacaktır. Genel itibariyle, Rusya'nın amacına bakıldığında Ukrayna'nın doğusunda sorunun dondurularak AB ve NATO ile geliştirmekte olduğu ilişkileri önlemek olduğu söylenebilir.²⁰⁷ Bu hususta, 2017 yılının Aralık ayında Porosenko ABD'nin Ukrayna'nın savunma kapasitesini artırmaya yönelik destek olacağı açıklamasında bulunmuştur.

2.4. SINIR ANLAŞMAZLIKLARI

Sınır anlaşmazlıkları Tuzla Adası ve Yılan Adası kapsamında ele alınmaktadır.

Tuzla Adası: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ardılı konumundaki Rusya ile birlikteki en önemli diğer bir devlet olan Ukrayna arasında dağılma sonrasında sorunlar görülmeye devam etmiştir. Bağımsızlık kararlarından sonra bu meselelerden biri de Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı ile Tuzla

²⁰⁵ "Ateşkes anlaşması ne içeriyor? İşte Minsk'te imzalanan protokolün tüm maddeleri", *TÜRKTRUS*, 08.09.2014, <http://www.turkrus.com/66463-ateskes-anlasmasi-ne-iceriyor-iste-minsk%E2%80%99te-imzalanan-protokolun-tum-maddeleri-xh.aspx>. (Erişim Tarihi 01.02.2019).

²⁰⁶ "Minsk öldü, yaşasın Minsk", Deutsche Welle Türkçe, 12.02.2016, <https://p.dw.com/p/1HuD8>, (Erişim Tarihi: 03.02.2019)

²⁰⁷ Klimentko, op.cit., ss.18-20.

Adası'na yönelik sınır anlaşmazlıklardır. Ukrayna yaşanan bu sınır sorununda Sovyetler Birliği zamanında geçerli olan sınırlarının hala devam ettiğini savunmaktadır. Rusya ise Kerç Boğazı'na yönelik ortak kullanımın gerçekleşmesi gerekliliği düşüncesindedir. Rusya, Kerç Boğazı'na oldukça önem vermektedir. Çünkü ortak kullanım olduğu takdirde Rusya da gemi geçişleri hususunda karar vermede söz sahibi olacaktır.²⁰⁸

2003 yılında Rusya'nın ekolojik nedenleri öne sürerek Tuzla Adası'yla kendi kıyılarını birleştirmeye yönelik set yapım girişimi Rusya ile Ukrayna arasında krize neden olmuştur. Ukrayna'nın bu girişime karşı tepkisi Rusya'nın kendi toprak ve sınır bütünlüğünü tehdit ettiği yönünde olmuş ve Rusya'dan girişmiş olduğu faaliyetleri durdurması istenmiştir. Kriz döneminde başbakanların devreye girmesiyle savaş eşğine gelmeden, Rusya'nın faaliyetlerini durdurmasıyla sonlandırılmıştır. Devam eden süreç içerisinde devletlerarasında yeni bir krize sebebiyet vermemek adına ortaklaşa çalışma grupları oluşturulmuştur. Tarafların aralarında yapmış oldukları müzakereler neticesinde Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nin kullanımına yönelik olarak, 2004 yılında Rusya ile Ukrayna arasında "*Devlet Sınırı ve Azak Denizi ile Kerç Boğazı'nın Kullanılması Hususunda İşbirliği Antlaşması*" imzalanmıştır. Statüsünün iç deniz olarak kabul edildiği Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın ortak kullanımı ve tarafların izni olmadan 3. tarafın giremeyeceği hususlarında anlaşmaya varılmıştır.²⁰⁹ Kısmen de olsa çözüme kavuşturulmuş sorun neticesinde Rusya karar almada söz sahibi olabilmeyi elde etmiştir.

2014 yılı itibariyle Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle birlikte, Rusya hem Karadeniz'de hem de Azak Denizi'nde ön plana çıkmaktadır. 2004 yılındaki imzalanan ve kısmen çözüme kavuşturulmaya çalışılan sorun, Rusya'nın ilhakıyla başlayan süreçten dolayı antlaşma fiilen ortadan kaldırılmaktadır.²¹⁰ Bununla birlikte Kerç Boğazı'nda Tuzla Adası üzerinden Kırım'ı Rusya'ya bağlayan Kırım köprüsü karayolu

²⁰⁸ İlyas Kamalov, "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, C. 9, S. 21 (2009), s.19.

²⁰⁹ Özdal, op.cit., ss.166-168.

²¹⁰ "Rusya'nın Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nden sonra hedefi Karadeniz", *Euronews Türkçe*, 01.12.2018, <https://tr.euronews.com/2018/12/01/rusya-ukrayna-gerginliginde-yeni-cephe-kerc-bogaz-ve-azak-denizi>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

ve demiryolu projeleriyle Rusya amacına ulaşmak istemektedir. Bu amacı, Putin'in 2018 yılında yaptığı köprü açılışıyla ulaştığı ifade edilmektedir.²¹¹

Yılan Adası: Karadeniz Havzası'ndaki yaşanan bir diğer sınır anlaşmazlığı ise Romanya ile Ukrayna arasındaki Yılan Adası sorunudur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ada Ukrayna'da kalmıştır. Geçmiş dönemlerde adayı kontrol etmiş olan Romanya, ada çevresinin sahip olduğu zengin doğal kaynak rezervlerinden dolayı Ukrayna'ya ait olan bu adanın kendisine devrini istemektedir.²¹² Fakat adanın hangi devletin karasularında bulunduğu hususunda Romanya 2004-2009 yılları arasında uluslararası hukuk yoluna başvurmuş ve Uluslararası Adalet Divanı'na açılan davaya verdiği kararlar nihayete ulaşmıştır. Divanın almış olduğu karar neticesinde adanın karasularınının 12 deniz mili olacak şekilde her iki taraf için de adil bir sınır hattı çizilmesine karar verilmiştir. Bu kararlar birlikte tartışılmalı alanın %80'ine Romanya tarafında olduğu hükmü ortaya çıkmaktadır.²¹³ Hukuksal olarak çözüme kavuşturulan sorun neticesinde iki devlet arasındaki çatışma riski azaltılmıştır.

2.5. DENİZ YETKİ ALANLARI

Karadeniz'deki yetki alanları sorunu özellikle kıyıdaş ülkeleri ilgilendiren havzanın siyasi ve iktisadi yönden işbirliğine girişmesi noktasında sorun teşkil edebilecek meselelerden birisidir. Karadeniz, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi(BMDHS)'ne göre ele alındığında yarı kapalı bir deniz olarak kabul edilmektedir. Nitekim yarı kapalı deniz tanımına bakıldığında; iki ya da daha çok devlet tarafından çevrelenen, diğer denizlere dar bir boğazla bağlanan, devletlerin karasularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan havzalara denilmektedir.²¹⁴ Dolayısıyla yapılan tanıma göre Karadeniz'in yarı kapalı deniz tanımına uygun olduğu görülmektedir.

²¹¹ "Europe's longest: Putin leads column of trucks at Crimean bridge opening ceremony", *Russia Today*, 15.05.2018, <https://www.rt.com/news/426774-crimea-bridge-opening-ceremony/>. (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

²¹² Kamalov, op.cit., s.19.

²¹³ "Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)", International Court Of Justice, <https://www.icj-cij.org/en/case/132>. (Erişim tarihi:08.02.2019)

²¹⁴ "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi", <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>. (Erişim tarihi:08.02.2019)

Karadeniz'in kıyıdaş ülkelerinden BMDHS'ye taraf olmayan tek devlet Türkiye'dir. Türkiye, BMDHS'yi yürürlüğe koymadığı halde Karadeniz'deki karasularının sınırları noktasında diğer devletlerle pek sorun yaşamamıştır. Sorun yaşanmamasının en önemli sebeplerinden biri devletlerin karşılıklı kıyıların birbirinden uzak oluşu ve yan kıyılara sahip oluşundandır. Hakkaniyet ilkesi çerçevesinde yapılmış olan ikili anlaşmalar neticesinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 1973 yılında deniz sınır hatları belirlenmesi, 1978 yılında kıta sahanlığının sınırlandırılması, 1986 yılında münhasır ekonomik bölge sınırları anlaşmaları yapılarak Karadeniz'deki karasularının 12 deniz mili olduğu kabul edilmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz'e kıyıdaş Sovyet halefi ülkeler ortaya çıkmıştır. Gürcistan, Rusya ve Ukrayna ile Türkiye'nin aralarında yapılmış protokollerle Sovyetler Birliği döneminde yapılmış olan anlaşmanın koşullarında herhangi bir değişiklik yapılmadan aynı şekilde korunmuştur.²¹⁵

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin yan kıyı komşusu Bulgaristan ile aralarında yetki alanlarının belirlenmesi hususunda bir anlaşmazlık yaşadığı görülmektedir. 1997 yılında Bulgaristan ile Türkiye arasında yapılmış olan ikili anlaşmayla kıta sahanlığı üzerine anlaşma sağlanmıştır. Anlaşma gereğince Romanya'nın da sınırları dikkate alınarak uygun bir sınır hattı belirlenecektir.²¹⁶

Karadeniz'de deniz alanlarında yaşanan gerginliklerden biri de 2008 Rus-Gürcü savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası fiilen bağımsız olan ancak tanınmayan Abhazya'ya yönelik olarak Gürcistan, kara sularına giren hem kıyıdaş hem de uluslararası devletlerin gemilerine el koyma girişimlerinde bulunmuştur. Gemi mürettebatlarını tutuklama veya gemileri iade etmeye yanaşmamakta direten veya tazminat isteyen Gürcistan, tutumuyla havzada devletlerarasında sorun yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim uluslararası hukuka göre de bir devletin karasularından zararsız geçiş yapıyorsa, o devletin gemiyi durdurup alıkoyma yetkisi bulunmamaktadır.²¹⁷

²¹⁵ Alkan, op.cit., s.104

²¹⁶ Hüseyin Çelik, Hakan Çetinoğlu, "Karadeniz Yetki Alanları", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Şakir Şeker, İstanbul: Beta Yayınları, 2018, s.1037

²¹⁷ Jale Ece Nur, "Uluslararası Deniz Hukuku'nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları - Gürcistan'ın Karadeniz'de Seyreden Gemilere El Koyması", *ORSAM*, Rapor No: 28, Şubat 2011, s.23.

Karadeniz Havzası'nda gerginliğe sebep olan Ukrayna ile Rusya arasında başlayan kriz, Sovyetler Birliği zamanında kaybedilen alanlar üzerinde yeniden etkisinin sağlanması açısından Rusya için önem verilmesi gereken konulardan birisi olmuştur. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak kararı almasının ardından yarımada üzerindeki etkisini arttırmıştır. Kırım'ın Rusya'nın kontrolünde bulunmasının ardından havzada kıyı sınırlarını da arttırmıştır. Kırım'ın kıta sahanlığı, deniz yetki alanı, münhasır ekonomik bölgesiyle Karadeniz'deki yetki alanlarını genişleten Rusya doğal gaz boru hattına ve yataklarını da elinde bulundurmaktadır.²¹⁸

2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı sonrası Abhazya'nın bağımsızlığını kazanması ardından Gürcistan'ın münhasır ekonomik bölgesinde azalma yaşanmıştır. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiğini açıklayan belgenin imzalanmasıyla hem Azak denizi hem de Karadeniz'in de belirlenen deniz yetki alanları yeniden belirleneceği açıklanmıştır.²¹⁹ Karadeniz Havzası'nda Kırım yarımadası çevresinde bilinen zengin doğalgaz yataklarının bulunması ilhak kararının arkasında yatan sebeplerden biri olduğu yorumları yapılmıştır. Rusya'nın konuyla ilgili yapılan açıklamalarda Kırım ilhakının çevresindeki potansiyel rezervlerle bağlantısının olmadığı belirtilmiştir.²²⁰

3. ENERJİ GÜVENLİĞİ VE NAKİL HATLARI

Enerji, hayatın her alanını ilgilendiren, dünya tarihinin hemen her döneminde önemli bir yere sahip olmuş ve ona sahip olabilmek için uğruna savaşlar yapılmış kavramlardan birisidir. Buharlı makinaların icadıyla başlayan süreçte kömür, petrol, doğalgaz kullanımına başlanmış ve enerji insanların temel ihtiyaçları arasına girmiştir. Bu kısımda enerji güvenliğinin yanı sıra doğalgaz ve petrol nakil hatlarından bahsedilmektedir.

²¹⁸ Toğrul İsmayil, “*Ruslar Kırım'da Neleri Ele Geçirdi?*”, *EkoAvrasya*, Yıl:7, S. 27 (2014/3a), s.50.

²¹⁹ “Agreement on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation signed”, *President of Russia*, 18.03.2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20604>. (Erişim Tarihi: 20.02.2019)

²²⁰ “In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves”, *Newyork Times*, 17.05.2014, <https://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html>. (Erişim Tarihi: 22.02.2019)

3.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji, 19. yüzyılın başından itibaren dünya siyasetini ilgilendirmekte ve önemi giderek artmaktadır. Uluslararası sistemde enerjinin öneminin vurgulandığı şok edici bir gelişme 1973 yılındaki Petrol Krizi ile yaşanmıştır. Nitekim enerjinin parasal değerinin yanı sıra politik amaçlarla da kullanabildiğine şahit olunmuştur. Enerjinin giderek artan önemi enerjiyle ilgili çeşitli kavramların üretilmesinin yolunu açmıştır. Bu hususta geliştirilen kavramlardan biri enerji güvenliğidir.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'na göre enerji güvenliği, devletlere uygun fiyatlarla güvenli bir şekilde kesintisiz olarak enerji ulaşımının sağlanması olarak tanımlanmaktadır.²²¹ Enerji kaynaklarının bulunduğu bölgenin güvenliği sağlanırken; enerji güzergâhlarının geçtiği bölgelerde de güvenliğin olması sağlıklı bir şekilde ulaşımının sağlanmasını gerektirmektedir. Diğer bir deyişle alıcıdan satıcıya kadar enerji altyapısının bir bütün olarak güvenliğinin sağlanması şeklinde ifade edilebilir. Enerji güvenliği kapsamına enerjinin çıkartılmasında kullanılan platformlardan, ulaşımını sağlayan boru hatlarına ve tanker taşımacılığına hatta enerji kaynaklarının ulaştırıldığında depolanmasına kadar geniş tutulan kapsamlı bir tanımlama yapılabilir.²²²

Enerji güvenliğinin dört ana unsur etrafında şekillendiği kabul edilmektedir. Yani enerji güvenliğinde bir yerde enerji kaynağının olup olmadığıyla ilgili olan *mevcudiyeti*; enerji ihtiyacı duyanların kaynağa kolaylıkla ulaşım ulaşılamadığıyla ilgili *erişilebilirliği*; enerjinin maliyeti hususundaki *hesaplılığı*; enerjiye ihtiyaç duyulan süre boyunca ulaşabilme hususundaki *sürdürülebilirliği* önem arz etmektedir. Bir bütün olarak ele alındığında enerjinin üreticiden tüketiciye güvenli bir şekilde aktarımı sağlanmasıdır.²²³ Enerji güvenliğine genel itibarıyla iki yönden yaklaşılmaktadır. Bunlardan biri enerjiyi, diğeri güvenliği merkezine alan yaklaşımlardır. Enerji ağırlıklı yaklaşımlarda enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği, kabul edilebilirliğinden bahsedilirken; güvenlik ağırlıklı yaklaşımlarda ise enerjinin aranması,

²²¹ “Energy security”, International Energy Agency, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>. (Erişim Tarihi: 24.02.2019)

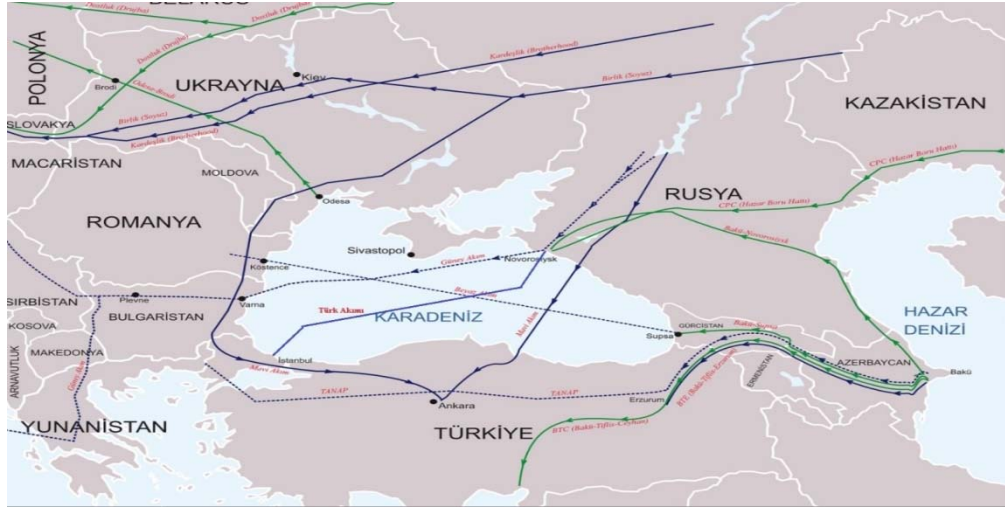
²²² Mitat Çelikkpala, “Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 10, S. 40 (2014) s.85

²²³ Ibid., ss.85-86

üretimi, iletilmesi, dağıtımı, pazarlaması, tüketimindeki meydana gelebilecek saldırılara karşı korunması konularına yer verilmiştir.²²⁴

Karadeniz Havzası'nın jeopolitik konumu enerji açısından da önem arz etmektedir. Orta Asya ve Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynaklarının başta Avrupa'daki ülkeler olmak üzere dünyanın birçok yerine Karadeniz üzerinden ulaşım sağlanmaktadır. Özellikle büyük güçlerin Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılması noktasında belli bir güç mücadelesine giriştikleri görülmektedir. Bu durum Karadeniz Havzası'ndaki devletleri de yakından ilgilendirmektedir. Devletler enerjiye ulaşma noktasında maliyetinin düşük olduğu daha kolay yolları tercih ederken; Karadeniz Havzası özelinde enerji hatları güzergâhlarına dâhil olmak şekilde politikalar üzerinde de durmaktadır. Dolayısıyla havza genelinde devletler arasında güç mücadelesi de ortaya çıkmaktadır. Enerji kaynaklarının devletlere sağlamış oldukları ekonomik kazanç dışında, devletler politikalarında enerjiyi siyasi bir enstrüman olarak kullanmalarına neden olmakta ve havzada enerji güvenliği meselesini ortaya çıkarmaktadır.

Harita 3: Karadeniz Havzasındaki Enerji Boru Hattı Güzergâhları

Kaynak: (<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2014090344karadeniz1.pdf>)

Orta Asya ve Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynaklarına ulaşma noktasında öne çıkan Karadeniz, AB için ihtiyacı olan enerjiye ulaşma noktasında önemli bir

²²⁴ Cenk Sevim, "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri," *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 13 (2009), ss.93-95.

güzergâh; ABD için bölgeye girerek uluslararası petrol şirketleriyle enerjiyi elinde tutabileceği fırsat olarak kabul edilmektedir. Rusya ise konumu itibariyle enerji kaynaklarına sahip olması ve güzergâhların belirlenmesinde aktif rol oynayan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. AB, enerji tedarikini Rusya tarafından sağlarken; Rusya pazar olarak bağımlı olduğu AB'ye ihtiyaç duymakta dolayısıyla AB ile Rusya'nın sürdürdükleri enerji ilişkileri karşılıklı bağımlılık olarak kabul edilmektedir.²²⁵ Türkiye, Rusya ile son dönemlerde geliştirmiş olduğu enerji projeleriyle ortak kazançlarını ön plana çıkardığı bir işbirliği izlemeye çalışmaktadır. Enerji politikaları konusundaki devletlerin farklı yaklaşımları devletlerarasında çıkarları gereği kimi zaman hâkimiyet mücadelesi vermesine kimi zamanda işbirliğine girişmelerine neden olmaktadır.

3.2. DOĞALGAZ NAKİL HATLARI

Karadeniz Havzası'ndaki enerji nakil hatları devletlerin işbirliği ve rekabeti bir arada yaşadığı en iyi örneklerden birisidir. Karadeniz Havzası'nda mevcut ve planlanan doğalgaz boru hatları: Bakü-Tiflis-Erzurum, Mavi Akım, Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP), Güney Akım, Türk Akımı, Nabucco, Beyaz Akım olarak sıralanabilir.

Mavi Akım: Karadeniz Havzası'ndaki önemli doğalgaz projelerinden biri olan Mavi Akım, Türkiye ile Rusya'nın 15 Aralık 1997 tarihinde dönemin hükümetleri arasında yapılmasına karar verilen; BOTAŞ ile GAZPROM EXPORT arasında imzalanan doğalgaz alım satım anlaşmasıdır. Rusya'dan başlayıp Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ulaştırılması planlanmış anlaşmaya göre yıllık 16 milyar m³ olmak üzere 25 yıllık olacaktır. İzobilnoye'den Djubg'ya, Karadeniz üzerinden Samsun'a, Samsun'dan da Ankara'ya ulaştırılması planlanmaktadır. Proje kapsamında GAZPROM Rusya'dan başlayıp Türkiye'ye ulaşan kısmının yapımını üstlenirken; BOTAŞ ise Türkiye topraklarındaki kısmının yapımını üstlenmiştir. Anlaşma gereği Türkiye Rusya'nın onayı olmaksızın 3. ülkelere bu hat üzerinden gelen enerjiyi satamayacaktır. 17 Kasım

²²⁵ Carol Weaver, *The Politics of the Black Sea Region, EU Neighbourhood, Conflict Zone or Future Security Community?*, London: Routledge, 2016, ss.107-108.

2005 tarihinden itibaren faaliyete geçen hat ile Türkiye doğalgaz ihtiyacını karşılamaktadır.²²⁶

Rusya, enerji projelerini çeşitlendirmek ve kendisine daha çok devletin bağımlılığını sağlamak amacıyla Mavi Akım'ı Ortadoğu'ya uzanabileceği konusu üzerinde durmaktadır. 2006 yılında İsrail'le yapılmış olan anlaşma gereğince bu hat üzerinden Rus doğalgazı ulaştırılabilecektir.²²⁷ Enerji hususundaki kaynak çeşitliliğini artırma hedefinde olan Türkiye, farklı projeleri değerlendirme gereksinimi duymuştur. Yapılan anlaşma gereği üçüncü aracı bir devlet olmadan doğrudan Rusya'dan doğalgaz sevkiyatının gerçekleştirilmesi Türkiye için hem daha ekonomik hem de enerji güvenliği konusunda önemli olmuştur. Bu durum, ticari yönden Türk-Rus ilişkilerine ivme kazandırmış ve Rusya ile aralarındaki karşılıklı bağımlılığı da arttırmıştır. Yapıldığı dönem itibariyle proje Türkiye'de tartışmalara konu olmuştur. Projenin stratejik bir hata olduğu, Rusya'ya giderek bağımlı kılınacağı ve ülkenin güvenliğinin tehlikeye atılacağı vurgulanmıştır.²²⁸ Rusya'nın 2006 ve 2009'da Ukrayna ile yaşamış olduğu krizlerde enerjiyi siyasi bir araç olarak kullanmış olması Türkiye içinde soru işareti barındırabilir. Ancak kötü senaryolara yönelik alternatif projeler geliştirilmesiyle bu durumun önüne geçebilir.

Bakü-Tiflis-Erzurum: Azerbaycan'ın Hazar Havzası'ndan çıkarmış olduğu doğalgazı Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaştırılmasıdır. Türkiye ile Azerbaycan'ın 12 Mart 2001 tarihinde dönemin hükümetleri arasında yapılmasına karar verilen ve BOTAŞ ile SOCAR arasında imzalanan doğalgaz alım satım anlaşmasıdır. İmzalanan anlaşmaya göre yıllık 6,6 milyar m³ olmak üzere 15 yıllık olacaktır. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattıyla aynı koridor kullanılmaktadır. 4 Temmuz 2007 tarihinden itibaren faaliyete geçen hat ile Türkiye'nin enerji ihtiyacı sağlanmaktadır.²²⁹

²²⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>. (Erişim Tarihi: 26.02.2019)

²²⁷ İlyas Kamalov, *Moskovanın Rövanşı Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, İstanbul: Yeditepe Kitapevi, 2008, s.291-292.

²²⁸ Sinan Oğan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi*, S. 7 (2003), ss.5-6

²²⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Doğal Gaz Boru ... "

Güney Kafkasya doğalgaz hattı olarak bilinen bu hat diğer projelerle birleştirilerek Hazar Havzası'nda çıkarılan Azeri gazı Avrupa'ya ulaştırılması planlanmaktadır. 2022 yılında tam kapasite devreye girmesi planlanan proje ile BTE'nin öneminin artması muhtemeldir.²³⁰

Nabucco: 2002 yılında Avusturya-Macar-Bulgar-Türk şirketlerinden oluşturulan konsorsiyum tarafından geliştirilen projeye Hazar Havzası'ndaki Azeri ve Türkmen doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevkiyatının yapılması planlanmıştır.²³¹ Rusya'ya alternatif olarak geliştirilen bu projeye AB ve ABD'nin destek verdiği görülmektedir. 13 Temmuz 2009 yılında imzalanan anlaşmayla yılda 30 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesi planlanan hat Avrupa'nın toplam enerji ihtiyacının az bir kısmını karşılayacağı düşünülmese de rağmen kaynak çeşitliliği açısından önemli bir projedir.²³² Nabucco, projenin büyüklüğünden ve yaşanan finansal nedenlerden ötürü fiiliyata geçirilememiştir. Enerji talebindeki, arz edecek ülkelerin projeden çekilmek zorunda kalmasıyla hangi ülkeden ve kaynaktan gazın geleceğine yönelik belirsizlikler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra Rusya'nın aynı dönemde Nabucco alternatifi olarak geliştirdiği Güney Akım projesiyle rekabetçi tavır sergilemesi Nabucco'yu olumsuz etkilemiş ve projenin rafa kaldırılmasına neden olmuştur.²³³

Güney Akım: Güney Akım projesi, Rusya'nın Karadeniz özelinde enerji nakil hatlarını çeşitlendirmeye yönelik geliştirdiği projelerinden birisidir. Rusya'nın 2006 yılında Ukrayna ile yaşadığı doğalgaz ücretlerindeki anlaşmazlık ve doğalgaz kesintileriyle ortaya çıkan gaz krizleri sonrasında enerjisini Avrupa pazarına ulaştırma hususunda çeşitli projeler üretme yoluna girmiştir. Hazar Havzası'ndaki doğalgazın Karadeniz üzerinden Bulgaristan'a ulaştırılması amaçlanmıştır. 2007 yılında gündeme getirilen projeye yılda 63 milyar m³ gaz taşıma kapasitesiyle planlanan hat Bulgaristan üzerinden ikiye ayrılarak Romanya üzerinden Doğu Avrupa'ya, Yunanistan üzerinden İtalya'ya kadar ulaştırılması planlanmıştır.²³⁴ Karadeniz üzerinden planlanan bu proje

²³⁰ Ibid.

²³¹ Emre İşeri, "Enerji boru hatları rekabeti ve Türkiye", *Aljazeera Türk*, 19.06.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/enerji-boru-hatlari-rekabeti-ve-turkiye>. (Erişim Tarihi: 01.03.2019)

²³² Kamalov, "Moskovanın Rövanşı Putin ... ", op.cit., ss.295-296

²³³ İşeri, "Enerji boru hatları ... ".

²³⁴ Çiğdem Aydın Koyuncu, "Güney Akım Projesi Çerçevesinde Bulgaristan Enerji Politikasının Analizi", *Alternatif Politika*, C. 8, S. 2 (2016), s.359

dâhilinde Türkiye de olumsuz etkilenmiştir. Aslında ilk olarak Mavi Akım'ın genişletilerek, Mavi Akım-II olarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştır. Ancak bu hususta Rusya tarafının Türkiye'den somut bir cevap görememesi, Türkiye'nin aynı dönem itibariyle alternatif olarak geliştirilen Nabucco projesini önceliğinde tutması, Rusya'nın Türkiye'ye bağımlı olmak istememesi olumsuz sebepler arasında yer almaktadır. Rusya'nın geliştirmiş olduğu projeye hem Ukrayna ve Doğu Avrupa'nın hem de Türkiye'nin by-pass edilerek Avrupa'ya enerji nakli sağlaması düşünülmektedir.²³⁵

Süreç içinde projenin yürütülmesine ilişkin yapılan açıklamalar Güney Akım'ı sürüncemede bırakmıştır. Avrupa Komisyonu'nun 2013 yılında yapmış olduğu açıklamalarında Güney Akım projesinin inşası için yapılmış olan anlaşmaların AB hukukuna uymadığı belirtilmiştir. AB'nin baskıları Bulgaristan'ın projeyi durdurmasına neden olmuştur.²³⁶ Son zamanlarda projenin yeniden hayata geçirilmesi açısından görüşmelerin yapıldığı iddia edilse de Rusya Enerji Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarda projenin durdurulduğunu, herhangi bir görüşmenin yapılmadığını belirtmiştir.²³⁷ 2014 yılında Putin'in Türkiye ziyaretindeki açıklamalarında Güney Akım'ı projesinin rafa kaldırıldığı ve projenin Türk topraklarından geçecek Türk Akımı ile devam edeceği belirtilmiştir.²³⁸

Türk Akımı: Karadeniz Havzası'nda görülen Ukrayna'da başlayan olayların Rusya ile AB'nin devreye girmesiyle krize dönüşmesinin ardından Rusya'nın iptal ettiği Güney Akım projesinden sonra gündemde yeni bir proje oluşturulmuştur. Vladimir Putin'in 2014 yılının Aralık ayında gerçekleştirmiş olduğu Türkiye ziyaretinde gündeme getirilen Türk Akımı projesi, GAZPROM EXPORT ile BOTAS arasında mutabakat zaptı hazırlanarak ilk adım gerçekleştirilmiştir. Plana göre Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz üzerinden gelecek hat ile Avrupa'ya yeni bir enerji koridoru açılmakta; proje kapsamında yıllık 63 milyar m³ gaz sevkiyatının 14 milyar m³'ünün

²³⁵ Kamalov, “Moskovanın Rövanşı Putin ...”, op.cit., ss.292-293.

²³⁶ “Güney Akımı' krizde”, *Deutsche Welle Türkçe*, 16.12.2013, <https://p.dw.com/p/1AaS8>. (Erişim Tarihi: 03.03.2019)

²³⁷ “Rusya: Güney Akım durduruldu”, Sputnik Türkiye, 14.01.2016, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201601141020207483-rusya-guney-akim-dogalgaz/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

²³⁸ Aydın Koyuncu, op.cit., ss.360-361

Türkiye'ye kalanının ise Avrupa'ya sevk edilmesi düşünülmektedir.²³⁹ TANAP'a rakip olarak geliştirilen proje ile Rusya'dan gelen gazın Avrupa'ya ulaşımı sağlanacaktır.

24 Kasım 2015 yılında yaşanan Türkiye ile Rusya arasındaki uçak krizi olayıyla iptal noktasına gelen proje, karşılıklı gerginlik ve yaptırımlarla geçen sürecin ardından Türkiye'nin sergilemiş olduğu tavır ile yumuşama sağlanmıştır. 10 Ekim 2016 tarihinde tarafların bir araya gelerek Türkiye ile Rusya arasında yapılan hükümetler arası anlaşma, Türk Akımı anlaşması için önemli bir adım olmuştur.²⁴⁰ Resmi onaylama aşamaları tamamlanmasının ardından resmen başlanan Rusya'dan başlayıp Karadeniz üzerinden Türkiye'nin Trakya kıyılarına ulaşacak projenin yapımını GAZPROM ve BOTAŞ üstlenmektedir. İki hat olarak planlanan projede 31.5 milyar m³ -her biri 15.75mm³ olmak üzere- Türkiye'ye ulaştırılacak proje, sonrasında belirlenen hat ile Avrupa'ya taşınacaktır.²⁴¹

Planlanan proje takvimine göre 2017 yılında Karadeniz'deki Rus kıyıları ve Türk kıyılarındaki bölümlerde inşaat başlanmış, 19 Kasım 2018'de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bir araya gelmesiyle Türk Akımı doğal gaz boru hattının denizaşırı bölümü törenle tamamlanmıştır.²⁴² Havzadaki devletlerarasında oluşan gerginlikler, işbirliğine engel olabilecek noktalar yaratmıştır.

Rusya, Türk Akımı projesiyle, Avrupa'nın kendisine enerji bağımlılığının artmasına, sorun yaşadığı Ukrayna'nın devreden çıkarılmasına, Türkiye'nin enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmesine neden olduğu söylenebilir. Türkiye ise işbirliğini geliştirerek havzadaki dengeyi lehine çevirmek istemektedir. Türkiye ile artan ekonomik işbirliğin yanı sıra askeri işbirliğin de ilerleme kat etmesi aralarındaki ve havzadaki güvenlik ilişkilerini geliştirmektedir.

²³⁹ Gazprom Export, "TurkStream", <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

²⁴⁰ Türkan Budak, "Türkiye'nin Enerji Politikasında Tanap ve Türk Akımı", *BİLGESAM Analiz/Enerji*, No:1364, 2017, s.5.

²⁴¹ TurkStream, "Proje TürkAkım Boru Hattı", <http://turkstream.info/tr/project/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

²⁴² Gazprom Export, "TurkStream".

Türkiye'nin Karadeniz Havzası'ndaki enerji koridoru olma amacı farklı projelere katılma gerekliliğini hissettirmiştir. Türk Akımı projesi Türk-Rus ilişkilerine ivme kazandırmakta ve Rusya'nın enerjideki rolünü arttırmaktadır. Bunun yanı sıra bahsi geçen proje, TANAP projesiyle AB'ye gaz sevkiyatı ile koridor çeşitliliğiyle Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla Türkiye bir taraftan kendi enerji ihtiyacını karşılarken diğer taraftan havzada enerji hattı merkezi olma amacındadır. Güney Akım iptal edilip yerine Türk Akımı projesinin getirilmesi AB için kaynak çeşitliliğinden ziyade güzergâh değişikliği olmuştur.

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı: Hazar Havzası'nda çıkarılan Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye, sonrasında da Avrupa'ya gaz sevkiyatı hususunda zaman zaman projeler geliştirilmektedir. Bu projelerden Rusya'nın Güney Akımı'na karşı yürütülen Nabucco'nun rafa kaldırılmasının ardından son ayağı olarak TANAP bu hususta geliştirilen projelerden biri olarak gösterilebilir. 2011 yılında Türk ve Azeri hükümetleri arasında Azerbaycan'da çıkarılan doğalgazın Türkiye üzerinden transiti hususunda anlaşmaya varılmış; TANAP, Karadeniz Enerji ve Ekonomi Forumu'nda ilk kez açıklanmıştır.²⁴³

Azerbaycan'dan çıkarılan gazın Avrupa'ya ulaştırılması noktasındaki Güney Gaz Koridoru denilen hattın 3 bölümü bulunmaktadır. Bunlar: Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin Ardahan sınırında biten Güney Kafkasya Boru Hattı; Ardahan'dan Edirne'ye kadar Türkiye üzerinden geçen Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı; Edirne sınırından Yunanistan, Adriyatik Denizi'ne ulaşan Trans Adriyatik Boru Hattı(TAP)'dır.²⁴⁴

21. yüzyılın projesi olarak ifade edilen TANAP anlaşmasına göre 16 milyar m³ yapılacak sevkiyatın 6 milyar m³'ünü Türkiye satın alırken; kalanı Türkiye üzerinden Avrupa'ya iletilecektir.²⁴⁵ Planlanan koşullarda devam ettiği takdirde sevkiyatın 2023'te 23 milyar m³, 2026'da 31 milyar m³'e çıkarılması öngörülmektedir. TANAP kapsamında ilk gaz sevkiyatı 2018 yılında başlamış, TAP kısmında ise 2020 yılında

²⁴³ Nuray Erdoğan, "TANAP Projesinin Türkiye Ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri Ve Önemi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C 10, S 3 (2017), s.15

²⁴⁴ Mustafa Özalp, *Küresel Enerji Denklemi Merkez Ülke Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s.144-145

²⁴⁵ Emre İşeri, "TANAP: '21. yüzyılın projesi'", *Aljazeera Türk*, 20.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/tanap-21-yuzyilin-projesi>. (Erişim Tarihi: 05.03.2019).

başlanacaktır.²⁴⁶ Türkiye TANAP projesi kapsamında hem tüketici, hem köprü, hem de tedarikçi konumunda bulunduğundan dolayı oldukça değerlidir. TANAP projesi konsorsiyumunda oluşturulan ortaklıklar %58 SOCAR (Azeri), 30% BOTAŞ (Türk), 12% BP (İngiltere) şeklinde paylaştırılmıştır.²⁴⁷

2018 yılı itibariyle Türkiye'ye gaz akışının başlatıldığı proje, 2019 yılı Haziran ayı itibariyle Avrupa'ya test amaçlı gaz sevkiyatının yapılacağı böylelikle projenin son halkası olan TAP'ın da hazır hale geleceği belirtilmektedir.²⁴⁸ TANAP sadece Türkiye topraklarından geçtiği için herhangi bir ülkeyle sorun yaşanması ihtimalini bulunmaması açısından oldukça önemlidir. Projenin hayata geçirilmesi enerji güvenliği ve bağımlılığı açısından büyük katkı sağlayacaktır. Türkiye-Rusya arasında enerji diyalogunun sağlanarak taraflar arasında güvenin tesis edilmesine yardımcı ve ticari yönden kazançlı olması, çıkarlarının dengede tutularak uyumlaştırılması gerekmektedir.

Beyaz Akım: Karadeniz Havzası'nı ilgilendiren bir diğer doğalgaz boru hattı da Beyaz Akım'dır. Rusya'nın Güney Akım projesine karşı geliştirilmiş olan bir başka doğalgaz projesidir. İlk olarak 2005 yılında Ukrayna tarafından gündeme getirilen proje, GUAM örgütü kapsamında enerji projesi olarak kabul edilmiştir. AB'nin güney gaz koridorunu çeşitlendirmek amacıyla destek verdiği projeye göre; Azerbaycan ve Türkmenistan'dan çıkarılacak gazın Gürcistan'a, Karadeniz üzerinden Ukrayna'ya, oradan da Romanya ve Avrupa'ya sevkiyatı planlanmıştır.²⁴⁹ Taşıma kapasitesinin 32 milyar m³ olacağı varsayılan proje, havzadaki yaşanan dondurulmuş sorunlar, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ve Ukrayna'da yaşanan karışıklıklardan dolayı hayata geçirilememiştir.

²⁴⁶ Erdoğan, op.cit., s.17

²⁴⁷ Özalp, op.cit., s.150.

²⁴⁸ "TANAP'tan Avrupa'ya gaz temininde son aşamaya gelindi", *NTV*, 17.04.2019, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/tanaptan-avrupaya-gaz-temininde-son-asamaya-gelindi,mD_yxFnB7kqUCiaJUXubDA. (Erişim Tarihi: 18.04.2019)

²⁴⁹ Sina Kısacık, "Rusya Federasyonu'na Alternatif Boru Hatları Çerçevesinde Hazar Geçişli Boru Hattı, Beyaz Akım Ve Orta Asya-Çin Boru Hatlarının İncelenmesi", *Uluslararası Politika Akademisi*, 19.06.2013, <http://politikaakademisi.org/2013/06/19/rusya-federasyonuna-alternatif-boru-hatlarincevesinde-hazar-gecisli-boru-hatti-beyaz-akim-ve-orta-asya-cin-boru-hatlarinin-incelenmesi/>. (Erişim Tarihi: 06.03.2019)

3.3.PETROL NAKİL HATLARI

Karadeniz Havzası'ndaki mevcut ve planlanan petrol boru hatları: Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Novorossisk, Bakü-Supsa ve Odesa-Brodi; Samsun-Ceyhan, Burgaz-Dedeağaç ve Pan-Avrupa'dır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan: 18 Kasım 1999 tarihinde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye hükümetleri arasında imzalanan anlaşmayla Hazar Havzası'nda çıkarılan petrolün dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. 2006 yılında açılışının yapılmasıyla petrol akışı sağlanmıştır.²⁵⁰ Asrın projesi olarak kabul edilen bu proje ile Karadeniz ve Boğazlara alternatif geliştirilmiştir. Kafkasya'daki öneminin artırmasında önemli rol oynayan bu gelişmeyle Azerbaycan'ın özellikle Dağlık Karabağ sorunu düşünüldüğünde kazanç elde ettiği görülmektedir. Havzada Türkiye'nin enerji merkezi olma yolunda atmış olduğu adımlardan bir tanesi olmasının yanı sıra Gürcistan'a da Rusya'ya olan enerji bağımlılığında alternatif yaratmıştır.

Bakü-Novorossisk ve Bakü-Supsa: Azerbaycan'da Bakü'den çıkarılan petrolün Karadeniz havzasında iki ayrı hat ile taşınmasıyla Supsa terminal ve Novorossisk limanına ulaşımı sağlanan projelerdir. 1997 senesinde Bakü-Novorossisk, 1999 senesinde Bakü-Supsa hatları faaliyete başlamıştır.²⁵¹ Bu hatlar üzerinden tankerlerle uluslararası pazarlara petrol sevkiyatı gerçekleştirilmektedir. Güney Kafkasya üzerinden geçen bu iki petrol boru hattı özellikle 2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü Savaşı sırasında kapanmak zorunda kalmıştır.²⁵²

Brodi-Odesa: 2002 senesinde yapım aşaması tamamlanan ve 2011 yılında faaliyete geçen hat ile Ukrayna'nın Odesa şehrinden Brodi şehrine uzanan hattın Polonya'ya uzatılarak Gdansk limanına petrol sevkiyatı planlanmaktadır. Azerbaycan ile yapılan anlaşma sonrası Güney Kafkasya üzerinden getirilen petrolün Karadeniz

²⁵⁰ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Petrol Boru Hatları", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari>. (Erişim Tarihi: 06.03.2019)

²⁵¹ Eyüp Zengin, Aqıl Esedov, "Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9 (2009), s.100.

²⁵² "Azerbaycan: 'Bakü-supsa Petrol Boru Hattı ile Sevkiyat Yeniden Başlayacak'", Haberler, 20.09.2008, <https://www.haberler.com/azerbaycan-baku-supsa-petrol-boru-hatti-ile-haberi/>. (Erişim Tarihi: 08.03.2019)

üzerinden bu hatta sağlanmasıdır. Proje canlandırılabilirse Hazar-Karadeniz-Baltık Denizi bir araya birleştirecek bir fırsat yaratacaktır.²⁵³

Trans-Anadolu: Karadeniz kıyısından başlayarak Akdeniz kıyısına uzanacak şekilde planlanan Samsun-Ceyhan petrol boru hattına yönelik 2005 yılında anlaşma yapılmıştır. Boğazları by-pass eden projelerden biri olan Trans Anadolu petrol boru hattına 2009 yılında Rusya'nın ilgisi olmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde projeye dâhil olma fikri ortaya atılsa da 2013 yılında ekonomik açıdan pahalı olacağı gerekçesiyle projeden vazgeçilmiştir.²⁵⁴

Trans Balkan: Türkiye'nin Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesine alternatif olarak 2007 yılında geliştirilmiş olan projedir. Rus petrolünün boğazları kullanmadan Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden Akdeniz'e ulaştırılarak uluslararası pazarlara açılması amaçlanmıştır. Bulgaristan'ın 2011'de projeden çekilmesini açıklamasının ardından kararın onaylanmasıyla Rusya'nın büyük tepkisine yol açmıştır.²⁵⁵

Pan Avrupa: Karadeniz Havzası'ndaki bir diğer petrol boru hattı 2002 yılında Romanya'daki Köstence'den başlayıp Sırbistan ve Hırvatistan'dan Rijeka'ya, oradan da Slovenya'dan İtalya'daki Trieste'ye ulaşacak şekilde önerilen bir petrol boru hattıdır. 2012 yılına kadar tamamlanması öngörülmüş olmasına rağmen tarafların farklı gerekçeler sunmasıyla proje dondurulmuştur.²⁵⁶

Karadeniz Havzası'nda yaşanan gelişmeler devletlerin enerji güvenliğini ön planda tutmalarına neden olmaktadır. Ukrayna'da gerçekleşen Turuncu Devrim'in ardından 2006 yılındaki Rusya ile Ukrayna arasında gerçekleşen doğalgaz krizi, yine 2009 yılındaki Ukrayna'nın Batı ile ilişkilerini geliştirmesiyle AB ile Doğu Ortaklığı programına dâhil olma isteği zamanlardaki kriz sadece iki ülke arasında kalmamakta

²⁵³ Dennis Fandrich, "Odessa-Brody Pipeline Project to be Revived", Pipeline Technology Journal, 19.07.2016, <https://www.pipeline-journal.net/news/odessa-brody-pipeline-project-be-revived>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019)

²⁵⁴ Tuğçe Varol, "Ruslardan Samsun-Ceyhan Projesini Ortadan Kaldıracak Teklif", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 11.09.2013, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/ruslardan-samsun-ceyhan-projesini-ortadan-kaldiracak-teklif>. (Erişim Tarihi: 10.03.2019)

²⁵⁵ "Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattı projesine ret Kaynak: Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattı projesine ret", Enerji Günlüğü, 09.03.2013, <https://www.enerjigunlugu.net/burgazdedeagac-petrol-boru-hatti-projesine-ret-2649h.htm>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019)

²⁵⁶ "Pan-European Oil Pipeline", Revolv, <https://www.revolv.com/page/Pan%252DEuropean-Oil-Pipeline>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019).

havzayı ve Avrupa'yı da tedirgin etmektedir. Devletler aralarındaki kriz anlarını politikalarına da sirayet ettirmektedir.

4. KARADENİZ HAVZASI'NA YÖNELİK AKTÖRLERİN BAKIŞLARI

Karadeniz Havzası'na müdahil olan aktörler olarak Türkiye, Rusya, ABD ve AB olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktörler, Karadeniz'in jeopolitik ve jeostratejik konumu itibariyle çıkarlarını önemsediklerinden dolayı havzaya yönelik politikalar geliştirmeleri gereklidir. Bu durum aktörler arasında kimi zaman çıkarların çatıştığı rekabet ortamını, kimi zaman ortak çıkarlardan hareket ettiği işbirliği ortamını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Karadeniz aktörlerin mücadele içerisinde olduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır.

4.1. RUSYA FEDERASYONU'NUN KARADENİZ POLİTİKASI

Karadeniz Havzası, tarihin hemen hemen her döneminde Rusya için oldukça önemli bir yere sahiptir. 1768-1774 tarihlerinde Osmanlı ile Rusya arasında geçen savaş sonrasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla birlikte Kırım ve Karadeniz'in kuzeyindeki hâkimiyetin Ruslara geçmesiyle Havza'daki Rus etkisi yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. İki dünya savaşının ardından havzanın büyük bölümü üzerinde Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetinin yanı sıra Türkiye ve Yunanistan'ın da havza üzerinde etkisi mevcuttur. Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti, Mihail Gorbaçov yönetimi sırasında geliştirmiş olduğu *açıklık* (glasnost) ve *yeniden yapılandırma* (perestroika) politikalarıyla birliğin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine sürecine kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz Havzası'nda büyük bir güç kaybetmiş olan Rusya ile birlikte bağımsızlığını kazanmış yeni devletler ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'nın ilk yıllarında benimsediği Atlantikçi anlayışıyla ekonomi, güvenlik, dış politika alanlarında batılı değerler çerçevesinde demokratik bir siyasal sisteme ve serbest piyasaya geçişle Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurma eğiliminde olduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin ardından benimsediği anlayışla Rusya'nın öncelikli çıkarları olarak kendi iç

meselelerine yöneldiği ve dış politikada Batılı aktörlerle iyi ilişkiler geliştirmeye önem verdiği bunun aksine yakın çevresindeki devletlerle eski bağlarını kopardığı dikkat çekmektedir.²⁵⁷ Ekonomideki sorunların giderek artması ve dış politikadaki başarısızlıklar Atlantikçi anlayışın sorgulanmasına neden olmuş ve bekleneni karşılamamasından dolayı bu anlayıştan uzaklaşmaya başlanmıştır. 1993 yılından itibaren Atlantikçi anlayış yerini tarih, kültür ve toplumsal birikimin ön planda tutularak Rusya'nın ne doğulu ne de batılı olduğu, konumunun Avrasya olduğu fikrinden yola çıkılarak geliştirilen Avrasyacı anlayışa bırakmıştır. Batının kurmaya çalıştığı hegemonya karşı duruşu, çok kutupluğu dayanak olarak kabul eden yaklaşım olarak 1990ların ikinci yarısından itibaren Rusya'da etkisini artırmaya başlamıştır.²⁵⁸ Yeni dönem itibariyle Neo-Avrasyacı görüş "*eski Sovyet coğrafyasını Rusya'nın doğal bir uzantısı olarak*" görmektedir.²⁵⁹ Neo-Avrasyacılar, eski komünistleri, yeni milliyetçileri ve merkezileri bir araya getirerek melez bir akım ortaya çıkarmaktadır. Rus dış politikasının bölgesel anlayış üzerinden şekillendiği ve büyük güç olmak için Avrasya'da etki alanı oluşturması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.²⁶⁰

Rusya'nın 1993 yılında açıkladığı Yakın Çevre stratejisiyle, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında çevresindeki bağımsızlıklarını kazanan yeni devletleri ekonomik ve güvenlik açısından kendi etki alanı altında gördüğü ve bu devletlerle ilişkilerinde işbirliği yapmayı önemseydiği ortaya çıkmaktadır.²⁶¹ Bu durum doğrultusunda Rusya, bir taraftan Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletler üzerinde siyasal üstünlüğünü devam ettirmeye çabalarken; diğer taraftan havzada Batılı aktörlerin etki göstermesini engellemeye çalışmıştır. Sonuç itibariyle, Soğuk Savaş sonrası dönem itibariyle oluşan konjonktürde kendisinin tesis edeceği statükodan yana olmuş ve bu hususta çeşitli politikalar yürütmüştür.

²⁵⁷ Nazim Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, C. 8, S. 4 (2002), ss.74-80.

²⁵⁸ Burçin Canar, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.s.162-163.

²⁵⁹ Sezgin Kaya, "Sovyet Sonrası Dönem Rus Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi", *Avrasya ve Avrasyacılık*, ed. Ömer Göksel İşyar, Bursa: Dora Yayıncılık, 2010, s. 159.

²⁶⁰ Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2010, s.98.

²⁶¹ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, S. 3 (2010), s.206.

2000’li yılların başında açıklanan Ulusal Güvenlik, Dış Politika ve Askeri Doktrin belgeleriyle Rus dış politikasının yönleri ortaya konulmaktadır. 1990’lı yıllarda kabul edilen yakın çevre stratejisine devam edileceği belirtilmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) altındaki üyelerle ilişkilerin geliştirilmesi, yurtdışı vatandaşlarının haklarının korunması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Devletlerle kurulacak ikili ilişkilerde güvenlik ve çıkarlarıyla uyumlu stratejik ortaklık ve iyi komşuluk vurgulanmıştır. Ayrıca Batılı aktörlerin yakın çevresine yönelik geliştirmeyi planladığı ilişkilerden rahatsızlığını dile getirmiştir.²⁶² Karadeniz Havzası’nda yürütülecek aktif politikayla yeniden güç kazanma uğraşına giriştiği görülmektedir.

Rusya, Karadeniz’i kendisi için bir fırsat olarak gördüğünden siyasal, ekonomik, tarihsel ve kültürel açıdan önemi oldukça fazladır. Karadeniz, Rusya için Akdeniz’e açılan bir kapı olmasının yanında Hazar Havzası’ndaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasındaki konumu ve güneydeki sınırlarının güvenliği açısından önem arz etmektedir. Rusya’nın Karadeniz Havzası’na yönelik artan ilgisi, geliştirilen politikalarla havzayı ne kadar önemsendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Rusya’nın çıkarları doğrultusunda havzada kurulan işbirliğine yönelik kurumlara da ilgi gösterdiği dikkat çekmektedir. Özellikle Putin’in iktidara gelmesinin ardından havzadaki yakın çevresi daha da önemsenmektedir. 2000’li yıllara kadar Rusya’nın Karadeniz’e yönelik politikasında, Sovyetler zamanındaki hâkim olduğu konumunu ve liderliğini yeniden kazanmaya, havzadaki yaşanan sorunlara karşı müdahil olarak söz sahibi olmaya ve istikrarını sürdürmeye devam ettiği görülmektedir.²⁶³ Karadeniz Havzası’na yönelik Rusya’nın çıkarları hem küresel hem de bölgesel aktörlerin havzaya yönelik artan ilgisine karşı kilit konumunu korumak, enerji hatlarının kontrolünde olmasını sağlamak ve kendisi dışındaki projeleri önlemek, Rus karşıtı oluşumlara karşı

²⁶² Canar, op.cit., ss.165-166.

²⁶³ Fulya Ereker, Utku Özer, “Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”, *Rusya’nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi , 2013, ss.193-194.

önlem almak, NATO'nun ilerleyişinin önüne geçmek, terör, ayrılıkçı faaliyetlerle mücadele içerisinde olmak şeklinde sıralanmıştır.²⁶⁴

1999 yılında gerçekleştirilen NATO zirvesinde örgütün üye sayısında Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişleme kararı alınmış ve Ukrayna, Rusya ile NATO'yu birbirinden ayıran sınır konumuna gelmiştir. 11 Eylül 2001'de ABD'nin İkiz kulelerine yönelik yapılan terör saldırısı ardından alınan küresel çaplı terörle mücadele konusunda Rusya, destekte bulunacağını açıklamıştır. Ancak NATO'nun doğuya doğru genişleme politikasıyla Karadeniz Havzası'nda etkisinin hissedilir olması ve Rusya'nın yakın çevresindeki devletlerde olan askeri üsleri meselesi aralarında zaman zaman gerilim yaşanmasına neden olmuştur. NATO'nun eski Sovyet coğrafyasında adım adım genişlemesi Rusya'yı 1990'ların başında dâhil olduğu BİO programıyla ilişkilerinde verdiği desteği dondurması kararına itmiştir. NATO'nun 2004 yılında gerçekleştirdiği zirvede Bulgaristan ve Romanya'nın örgüte üyeliklerinin kabulüyle Karadeniz Havzası'nın güneyi ve batısında nüfuz kazanmıştır. NATO'nun Karadeniz Havzası'nda etkisini daha fazla hisseden Rusya, NATO'nun bir sonraki genişleme hareketinin Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde olabileceği ihtimalinden tedirginlik duymaya başlamıştır.²⁶⁵

Rusya, Karadeniz'i aynı zamanda doğal bir güvenlik alanı olarak da görmektedir. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki savaş ve Dağlık Karabağ çatışması, Gürcistan'ın iç meselesi olarak başlayan Güney Osetya ve Abhazya meselelerinin 2008 yılında Rusya ile Gürcistan'ı savaşa götürmesi, Moldova'daki çatışmalarda Transdinyester'e Rusya'nın desteği, Ukrayna'daki gelişmelerde Rusya'nın Kırım'a ilhakına varan süreci havzanın güvenliğini tehdit etmiş ve meseleler dondurularak çözüm sonraya bırakılmıştır. Havzada donmuş çatışma bölgelerinin bulunmasından dolayı Rusya söz konusu durumu kendisine doğru yayılacak potansiyel bir tehdit olarak görmüştür. Durumun dengesizleştirici işleve sahip olması, Rusya'nın savunma politikalarıyla havzadaki varlığını sağlayabilmesine neden olmuştur.²⁶⁶

²⁶⁴ Mitat Çelikpala, "Security in the Black Sea Region Policy Report II", *Commission On The Black Sea*, 2010, s. 9.

²⁶⁵ Doğan Şafak Polat, "Nato ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 5, Özel Sayı, 2017, ss.55-56.

²⁶⁶ Kovalsky Nikolai, "Russia and the Black Sea Realities", *Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict*, Ed. Tunç Aybak, London: I.B. Tauris, 2001, s.164

Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de havzada yaşanan gelişmeler neticesinde bağımsızlığını kazanan yeni devletler üzerinde Batılı ülkelerin askeri ve ekonomik yönde etkisinin artması, hem AB hem de NATO’nun genişleme politikalarıyla havzada kıyıdaş konuma gelmeleri ve politika yürütmeleri Rusya’yı rahatsız etmekte ve bununla birlikte izlenen genişleme ve komşuluk politikalarıyla kendisinin çevreleneceğini düşünmektedir. Karadeniz Havzası’ndaki Batılı devletlerle ilişkiler geliştirmesiyle başlayan süreçte AB ve NATO’nun havzadaki genişleme adımları Rusya açısından tedirginlikle karşılanmakta ve çevrelenmiş hissi yaratmaktadır. Özellikle NATO’nun havzadaki etkinlik alanlarını artırarak Rusya’nın yakın çevresine genişlemesi Rusya’da kuşatılmışlık hissini oluşmasına ve hareket kabiliyetinin sınırlanacağı düşüncesine neden olmaktadır. Buna karşın Rusya arka bahçesi olarak gördüğü Ukrayna ve Gürcistan’ın kurumlara dâhil edilmemesi konusunda görüşmelerde bulunmuş, siyasi araç olarak enerji kartını devreye sokmuş ve hatta savaş durumuna gelecek askeri müdahalelerde bulunmuştur.²⁶⁷ 2007 yılında gerçekleştirilen 43. Münih Güvenlik Konferansı’nda konuşma yapan Putin, Rusya’nın çıkarlarına tehdit olarak göreceği unsurlara karşı mücadelede bulunacağından, ABD ve tek kutuplu dünya düzenini kabul etmediğinden, sistemin küresel aktörler arasında Rusya’nın da bulunduğu çok kutuplu bir dünya düzeninden oluştuğundan ve yakın çevresindeki güç mücadelelerinde ağırlığını koyacağından bahsetmiştir.²⁶⁸ Fakat süreç Rusya’nın Karadeniz Havzası’ndaki çıkarları gereği hareket edeceğini ve Batılı devletlerle rekabet içerisinde olabileceğini göstermektedir. 2008 yılında Gürcistan ve Ukrayna’nın NATO üyelikleri süreci gündeme geldiğinde Rusya söz konusu duruma karşı sert tepki göstermiştir. Bu durum aynı zamanda AB’nin Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi programlarıyla havzaya yönelik geliştirdiği projelerde Rusya’nın süreci dikkatle seyretmesine yol açmıştır.

2008 yılında yayınlanan Dış Politika konseptinde BDT ile ilişkilere ve Rus azınlıklara odaklanılmakla birlikte Batı’nın yakın çevresinde ilişkiler geliştirmesinden duyduğu rahatsızlık belirtilmektedir. Karadeniz Havzası’nda yakın çevresindeki devletlerle olan ilişkilerinde kendi denetiminin altında bulunmasını istemektedir.

²⁶⁷ Giray Saynur Bozkurt, “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, *Karadeniz Araştırmalar*, S. 19 (2008), s.3.

²⁶⁸ President of Russia, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, 10.02.2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>. (Erişim Tarihi: 15.03.2019)

KEİ'nin oluşturulan kimliğinin korunması ve havzadaki devletlerin kendi aralarındaki işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. 2009 yılında açıklanan Ulusal Güvenlik stratejisinde Batılı aktörlerin Karadeniz Havzası'na yönelik genişlemesine karşı çıkılmaktadır. 2010 yılındaki Askeri Doktrini'nde Rusya'nın dış tehditlerine NATO'nun genişleme politikası ilk sırayı almaktadır. Karadeniz'de bulunan filonun deniz unsurlarının modernizasyonuna ve kapasitelerin artırılmasına öncelik verilmektedir.²⁶⁹ Rusya-Gürcistan Savaşı'yla birlikte Karadeniz Havzası'nda özellikle yakın çevresinde Batı'nın bulunma ihtimaline tahammülü olmadığını göstergesi olmuştur.

2013 yılı Dış Politika konseptinde Karadeniz Havzası'nın vurgulandığı görülmektedir. Rusya'nın havzadaki devletlerle ulusal çıkarlarına saygı göstererek karşılıklı ilişkilerinin geliştirilmesinden bahsedilmektedir. Karadeniz Havzası'nı ilgilendiren Dağlık Karabağ, Transdinyester, Güney Osetya ve Abhazya sorunlarına çözüm getirilmesi üzerine çalışılması gerekliliğini, Ukrayna'da yaşanan iç çatışmanın işbirliği içinde çözülmesini desteklemektedir. Hazar ve Karadeniz Havzası'ndaki devletlerle çalışılması, KEİ ilkelerine bağlılığı ve işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir.²⁷⁰

Rusya, Karadeniz Havzası'nda NATO'nun genişleme politikasıyla askeri varlığını artırmasına karşılık Karadeniz'de bulunan filosunu modernizasyonuna öncelik vererek havzada önemli konuma gelmeye gayret etmiştir. 2014 yılında Kırım ilhakından sonra coğrafi konum itibarıyla jeopolitik açıdan avantaj elde eden Rusya, deniz unsurlarını füze sistemleriyle donatmıştır. Kırım'daki askeri üssü ile havzayı kontrolü altında tutmayı amaçlamıştır.²⁷¹

Karadeniz, Hazar havzasında çıkarılan enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırmada önemli bir koridor olmasından dolayı Rusya Karadeniz'in kendi etki alanında olmasını istemektedir. Dolayısıyla enerjideki önemli pozisyonunu koruyarak siyasi ve ekonomik açıdan da güçlü konumunu devam ettirme arzusu

²⁶⁹ Canar, op.cit., ss.166-168.

²⁷⁰ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation", 18.02.2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186. (Erişim Tarihi: 15.03.2019)

²⁷¹ Polat, op.cit., s.57.

içindedir. Bununla birlikte diğer aktörlerin geliştirmiş olduğu projelere ise zaman zaman rekabetçi yaklaşımla karşılık vermektedir. Buna karşın Batılı devletler Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında ve enerji güvenliğinde tamamen Rusya'ya bağımlı olmamak amacıyla, Rusya'nın dâhil olmadığı projeler üzerinde durmaktadır. Rusya ise bu durumu kayıp olarak gördüğünden dolayı enerji kaynaklarının nakli konusunda projelerde kendisini ön planda tutmaktadır. Örneğin; Rusya, Hazar havzasında çıkarılan enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması noktasında kuzey-güney koridoru üzerinde dururken; Batılı devletler doğu-batı koridoru üzerinde çeşitli projeler geliştirmektedir.²⁷²

4.2. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

Karadeniz Havzası Türkiye için tarihin hiçbir döneminde stratejik önemini kaybetmeyen bir konuma sahiptir. Türkiye'nin 15. yüzyıldan itibaren Karadeniz Havzası'ndaki komşu devletlerle geliştirdiği ilişkilerinde ulaşım hatlarının kesişim noktası olarak kabul edilmektedir. Devletlerin birbirleriyle hâkimiyet mücadelesine giriştiği havza, iki dünya savaşına sahne olmuştur. 20. yüzyılın ortalarından itibaren NATO ve Varşova Paktı olarak iki blok arasında kalan Karadeniz, Türkiye'nin yanı başında Sovyetler Birliği'nce çevrelenen tehdidini de hissettirmiştir.²⁷³ Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından değişen dünyada devletler daha etkin rol oynayabilecekleri politikalar üretmeye çalışmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz Havzası'ndaki bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerle birlikte Türkiye belirsizliklerin merkezi konumuna gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası itibariyle Türkiye havzada siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanlarda daha etkin rol alacak politikalar geliştirmeye çalışmaktadır.²⁷⁴ Politikalarında daha bağımsız karar verme imkânı yakalayan Türkiye öncelikle yakın çevresindeki devletlerle iyi ilişkiler geliştirme yönünde adım atarak

²⁷² Adam N. Stulberg, "Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza", *Geopolitics*, C. 10, S. 1 (2005), ss.6-7.

²⁷³ Alexander Vasiliev, "The Black Sea Region in Turkish Foreign Policy Strategy: Russia & Turkey on the Black Sea", *Carnegie Moscow Center Black Sea Peace Building Network Russian Expert Group*, Report No:2, 2010, s.1.

²⁷⁴ Adam Balcer, "An Audit of Power: Turkey's Leverage in the Post-Soviet Space", *EDAM Centre for Economics and Foreign Policy Studies*, Black Sea Discussion Paper Series, S. 3, 2012, s.3-4.

devletlerarasında ikili ilişkiler geliştirilmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra Karadeniz Havzası'ndaki konumu itibariyle havzanın siyasi ve ekonomik meseleleriyle ilgilenmesini zorunlu kılmaktadır. Hazar havzasında çıkarılan enerjinin Avrupa'ya ulaştırılması noktasında güzergâh olarak Karadeniz Havzası'nda merkezi bir konumda olan Türkiye'nin havzada bağımsızlığını kazanan yeni devletlerde görülen istikrarsız durumlar karşısında önem arz ettiği dikkat çekmektedir. Karadeniz Havzası'nda ortaya çıkan Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester sorunları Türkiye ve havzanın güvenliğini zor durumda sokmakla birlikte hem kendi güvenliğinin hem de havzanın güvenliğinin sağlanması noktasında öne çıkmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca Boğazlardaki güvenliğin sağlanması noktasında da havzaya önem vermesi gerekmektedir.²⁷⁵

Türkiye, Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de havzada ortaya çıkan güç boşluğunu iyi değerlendirmek amacıyla havzadaki devletlerin işbirliğini geliştirecek mekanizmalar ortaya atmıştır. 1992 yılında KEİ'nin kurulmasına öncülük ederek havzadaki devletler arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik politikalar izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde iki farklı kutupta yer alan havzadaki devletleri bir araya getirerek aralarında iletişim kanalları açmış; ortaya çıkan belirsizlik ve istikrarsızlık durumunun önüne geçilmesine yardımcı olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ulaştırılması noktasında sadece Rusya'ya bağımlı olmak istemeyen Batılı ülkeler, oluşan güç boşluğunda ortaya çıkan belirsizliklerle enerji güvenliğinin ön planda tutulduğu çeşitli nakil hatlarına yönelik projeler sunmuşlardır. Rusya'nın kuzey-güney yönlü enerji hattına alternatif olarak Türkiye üzerinden doğu-batı yönlü enerji güzergâhları belirlemesi Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını önemseyişini ve enerji terminali olabilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.²⁷⁶

2000'li yıllardan itibaren hem ABD'nin hem de AB'nin Karadeniz'e yönelik ilgisinin arttığı görülmektedir. Bununla birlikte havzaya yönelik genişleme politikaları izledikleri dikkat çekmektedir. Yaşanan terör saldırıları sonrasında, ABD küresel teröre karşı mücadele kapsamında öncülük ederek Irak ve Afganistan'da operasyonlara

²⁷⁵ Oktay, op.cit., s.156.

²⁷⁶ Vasiliev, op.cit., s.3-4.

başlamıştır. ABD'nin 2003 yılındaki Irak'a başlattığı operasyonlarına Türkiye üzerinden yapılmasına izin verilmemesi ilişkilerin zor bir süreçten geçmesine neden olmuştur. Aynı dönemde AB ve NATO'nun genişleme politikaları Rusya'yı rahatsız etmeye başlamıştır. Süreç Türkiye'nin Karadeniz Havzası'na yönelik çıkarlarını gözden geçirmesini gerektirmiştir. Türkiye havzaya yönelik işbirliğinin yanı sıra güvenliği de ön çıkaran girişimler üzerinde odaklanmıştır.²⁷⁷

Türkiye'nin Karadeniz politikasındaki amacı, havzanın barış ve istikrarını sağlamaya ve oluşabilecek güvenlik riskini azaltmaya yönelik ekonomik potansiyeli ve enerji güvenliği de göz önünde bulundurularak havzadaki devletlerarasında karşılıklı güveni sağlayarak işbirliğini geliştirmektir.²⁷⁸ Dolayısıyla havzanın güvenliğini tehdit edebilecek unsurları en alt seviyeye indirgeyerek Karadeniz'i rekabet ortamı gerginliğinden uzak tutmak istemektedir. Nitekim Türkiye'nin Rusya'yı Karadeniz'e yönelik politikalarında dışlaması ya da NATO unsurlarının fiziksel olarak Karadeniz'de yer almasına izin vermesi havza üzerindeki dengesinin değişmesine ve belirsizliklerin çıkmasına neden olabilir.²⁷⁹ Karadeniz Havzası'nın deniz güvenliğine yönelik çeşitli girişimlerle havzadaki devletlerarasında işbirliği ortamının korunmasına çalışılmaktadır. Türkiye'nin öncülük ettiği girişimlerle 2001 yılında Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu(BLACKSEAFOR), 2004 yılında Karadeniz Uyum Harekatı(KUH), 2006 yılında Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları Forumu(BSCF) gibi güvenlik mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu durum havzadaki devletlerin katılımlarıyla deniz güvenliğinin sağlanmasının yanında devletlerarasında güven ve işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesi için fırsat sunmaktadır.

Deniz güvenliğinin yanı sıra boğazlarda Türkiye'nin Karadeniz politikasında önemli yer tutmaktadır. Türkiye, Karadeniz'e yönelik politikasında boğazlar hususunda 1936 Montrö Sözleşmesi'nin korunmasına önem vermektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi havzanın dengesinin muhafaza edilmesine yardımcı olmakta ve havzadaki

²⁷⁷ Mustafa Aydın, "Contending Agendas for the Black Sea Region A Regional Alternative", *Demokratizatsiya*, 2012, s.53.

²⁷⁸ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi*, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2015, s.10.

²⁷⁹ Suat Kınıklıoğlu, "Turkey's Black Sea Policy: Strategic Interplay at a Critical Junction", *Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea*, ed. Ronald D. Asmus, Washington D.C : The German Marshall Fund, 2006, s.58.

istikrarın korunması için oluşturulan temel taşlardan biri olarak görülmektedir. Sözleşmenin tadilinin ve yeniden yapılmasının talep edilmesi havzanın dengesini derinden sarsabileceğinden Türkiye sözleşmenin dokunulmaz olarak kalması gerektiğini düşünmektedir.²⁸⁰ Dolayısıyla havzanın güvenliğine ilişkin kararların alınmasında kıyıdaş devletlerin söz sahibi olmasına buna karşın havza dışı aktörlerin sürece pekte müdahil olmaması taraftarıdır. Örneğin ABD, NATO kapsamında Akdeniz’de teröre karşı yürüttüğü Aktif Çaba operasyonunu Karadeniz’e kadar genişletmek istemiş; ancak Türkiye bu duruma olumlu yaklaşmamıştır.

2008 yılında yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı Türkiye’nin Karadeniz’e yönelik politikasını da etkilemiştir. Havzada ortaya çıkan gerginlikler Rusya ile yürütülen ilişkilerin, Gürcistan’ın toprak bütünlüğünün ve donmuş çatışmalar hususunun ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca oluşan zemin sonucunda Karadeniz’e yönelik işbirliği girişimlerinin, enerji nakil güzergâhları ve enerji güvenliğinin hatta Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Boğazlar durumunun bile tartışmalara açık hale gelmesine neden olmuştur.²⁸¹ Türkiye ortaya çıkan bu gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalırken sorunların barışçıl yönden ele alınmasını ve devletlerarasındaki diyalog ortamının zorluklara rağmen sağlanmasına yönelik işbirliği politikalarının geliştirilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Örneğin; havzaya yönelik politikalarında Kafkasya’daki sorunların önüne geçebilme ve diyalog ortamı yaratabilme amacıyla platform kurulması teklif edilmiş; ancak istenilen etki alınamamıştır. Havzanın önemli gücü olan Rusya ile geliştirilen iyi ilişkiler ve havzada var olmak isteyen ABD ile müttefiklik ilişkileri arasında sıkışan Türkiye, işbirliğine yönelik söylem geliştirmekte zorlanmaktadır. Bununla birlikte havzadaki belirsizlik ortamında süregelen düzenin korunması ve yeni istikrarsızlıkların ortaya çıkmasının önlenmesine yönelik politikaların yürütülmesi gerektiğini düşünmektedir.²⁸²

2013 yılı itibariyle Ukrayna’da başlayan gelişmeler havzanın güvenliğini ve devletler arasındaki ilişkileri de derinden etkilemiştir. 2008 yılındaki Rusya ile Gürcistan arasında savaşa varan gerilimin sıradaki adresi Rusya ile Ukrayna arasında

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Mitat Çelikpala, “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 25 (2010), s. 108.

²⁸² Aydın, “Contending Agendas for ...”, op.cit., ss.56-57.

yaşanmaktadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle Karadeniz'de kontrol altına alınan alanlardaki genişleme, havzanın dengelerini değiştirmiş ve Türkiye'nin havzadaki çıkarlarını da etkilemiştir. Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün taraftarı olması ve Kırım'ın ilhakını tanımama yönünde politika sergilemesi durumun hem havzanın geleceğini belirsizliğe sürüklemekte hem de Kırım'daki Tatarların durumlarına odaklanmasına neden olmaktadır. 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı'nda gündeme gelen Karadeniz'e NATO kuvvetlerinin girmesi ve Montrö konusunda yaşanan tartışmalar, Ukrayna'da meydana gelen gelişmeler ardından yeniden baş göstermiştir.²⁸³ Dolayısıyla Türkiye AB, ABD ve Rusya arasında dengeyi korumak istemekte ve bununla birlikte havzadaki dengeleri ve havzanın güvenliğini koruyacak politikalar yürütmeye gayret etmektedir. NATO üyesi olduğu için Batılı devletlerle ve birçok sektörde işbirliği yaptığı Rusya ile olan ilişkileri arasında Türkiye dengeyi sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantılarıyla Karadeniz Havzası'ndaki gelişmelerle yakından ilgilendiğinin göstergesi olmaktadır. 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'yla yaşadığı krizle birlikte havzada ortaya çıkan durumun Türkiye'ye yansıtacağı gelişmeler üzerinde durulmuştur.²⁸⁴ 2017 yılındaki toplantıda Karadeniz Havzası'nın güvenliğinin güvencesi olarak kabul edilen Montrö'nün Türkiye'ye tanıdığı haklarının savunulacağı belirtilmiştir.²⁸⁵ Karadeniz Havzası'nda yaşanan gelişmelerin yakından takip edildiği ve Türkiye'nin uluslararası hukukla belirlenmiş olan her türlü hakkın savunuculuğunun üzerinde durulacağı vurgulanmaktadır.²⁸⁶

Genel itibarıyla Türkiye'nin Karadeniz Havzası'na yönelik politikası incelendiğinde, havzadaki devletlerin işbirliği içerisinde olmaları yönünde politikalar yürütüldüğü görülmektedir. Fakat havzada yaşanan belirsizlikler ve çatışmalar kimi

²⁸³ Can Kasapoğlu, F. Doruk Ergun, "The Crimean Standoff: Implications for Turkey", *EDAM Discussion Paper Series*, S.2 (2014), ss.2-3.

²⁸⁴ T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, "30 Nisan 2014 Tarihli Toplantı", 30.04.2014, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-nisan-2014-tarihli-toplanti>. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)

²⁸⁵ T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, "29 Mart 2017 Tarihli Toplantı", 29.03.2017, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti>. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)

²⁸⁶ T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, "30 Ocak 2019 Tarihli Toplantı", 30.01.2019, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-ocak-2019-tarihli-toplanti>. (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

zaman Türkiye'nin politikalarını uygulamasını kısıtlamaktadır. Türkiye Karadeniz'deki devletlerin toprak bütünlüğünün korunmasının yanı sıra barış içerisinde mevcut durumun ve güç dengesinin korunmasına yönelik ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesiyle havzanın gelişmişliğinin sağlanacağını düşünmektedir. Türkiye'nin Karadeniz'e yönelik politikası, AB ile birliğe entegrasyonu ve Rusya ile ikili ilişkileri üzerinden de bağlantılıdır. Türkiye, havzanın deniz güvenliğini ve boğazları durumunu önemserken; havzadaki devletlerarasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik devletlerarasında yakınlaşmanın sağlanabilmesi adına çeşitli girişimler de bulunmakta ve boğazlar hususunda statükonun korunması yönünde politikalar izlemektedir.

4.3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Varşova Paketi'nin dağılması ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrasında iki kutuplu sistemin sonu gelmiş; Karadeniz'de bağımsızlığını kazanan yeni devletlerle birlikte bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sonunda ABD gücünü koruyarak lider konumuyla güç boşluğu dolduracak politikalar üzerinde durmaya başlamıştır. Karadeniz Havzası'nı da politikalarına dâhil eden ABD, kendisinin lider pozisyonunda olacağı işbirliği girişimlerine başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz Havzası'ndaki bağımsızlığını kazanan yeni devletlere yönelik ABD, havzayı hegemonyasını yürütebileceği bir alan olarak görmüştür. Karadeniz Havzası'nın ABD için önem kazanmasında ortaya çıkan sorunlarla birlikte güvenliğe gereksinim duyulması, enerji kaynaklarına ulaşım noktasında önemli koridor olması, eski gücünü kaybetmiş bir Rusya üzerinde dengelemenin sürdürülmesi, Ortadoğu ve Orta Asya'nın kontrol edilmesinde köprü olması rol oynamaktadır.²⁸⁷ ABD Karadeniz'e yönelik politikalarını yürütürken Avrupa'ya ayrı bir parantez açmaktadır. ABD'nin çıkarlarına yönelik Avrupa'nın önemini, demokratik ve ekonomik özgürlüğe elverişli bir Avrupa; kendisiyle barış içinde olan bir Avrupa; ABD düşmanı devletler tarafından

²⁸⁷ Mehmet Seyfettin Erol, Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Akademik Bakış*, C. 6, S. 11 (2012), s.17.

yönetilmemesini sağlanan bir Avrupa ve ulus ötesi zorluklarla başa çıkmada ortak olan Avrupa olarak dört unsura dayandırmaktadır.²⁸⁸

ABD, 1990lı yılların başlarında Karadeniz Havzası'na yönelik politikalarında *önce Rusya* (Russia First) söylemini geliştirerek eski gücü olmayan bir Rusya'nın liberal unsurlarla donatılarak bölgesel aktör olarak bulunmasını ve yakın çevresine öncelik verilmesi üzerinde durmuştur. Dolayısıyla Rusya'nın istikrarının kendisinin çıkarları için önemli olduğunu düşünmektedir.²⁸⁹ Ancak Rusya iktidarında Avrasya anlayışını savunan kesimin etkisi hissedilmeye başladığında, ABD'nin havzaya yönelik politikasında da değişimler gözlenmektedir. 1990'ların sonlarına doğru ABD'nin açıklamış olduğu Yeni Bir Yüzyıl için Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinde ABD'nin yaşamsal çıkar alanları belirlenmiştir. Karadeniz Havzası'nı da bu alanlardan biri olarak kabul eden ABD, havzanın ekonomik açıdan önemini vurgulayarak enerji koridoru özelliği hususunda devletlere vereceği destek üzerinde durmuştur.²⁹⁰ Havzaya yönelik politikalarını düşük seviyede tutarak dolaylı yönden devletlerarasında geliştirmeye çalıştığı işbirliği ile güvenliğin de sağlanabileceği düşünülmektedir.

ABD 2000'lerden itibaren Karadeniz'e yönelik politikasını demokrasi ve piyasa reformu; enerji ve ticaret; güvenlik olarak üç ana unsura ayırarak şekillendirmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ABD, havzadaki bağımsızlığını kazanan devletlerde hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve şeffaflığın olduğu demokrasi ve piyasa ekonomisinin teşvikine yönelik politikalar izlemektedir. Dolayısıyla Rusya'nın etkisinin azaldığı devletler de kendilerini ön plana geçirerek Rusya'nın eski nüfuzunu engellemeye çalışmışlardır. Gürcistan ve Ukrayna'da meydana gelen ve renkli devrimler olarak bilinen iktidar değişikliklerinde ABD'nin etkisi olduğu bilinmektedir. Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında enerji ve serbest ticaretin genişlemesi oldukça önemlidir. Havzadaki enerji güzergâhlarının projeler geliştirilerek çeşitlendirilmesi ve güvenliğin sağlanması noktasında bir yandan havzanın ekonomik yönden kalkınması ele alınırken diğer yandan Rusya'ya olan

²⁸⁸ Daniel Hamilton, "A Transatlantic Strategy for the Wider Black Sea?", *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic, and Energy Perspectives*, ed. Daniel S. Hamilton and Gerhard Mangott, Washington D.C.:Center for Transatlantic Relations SAIS, 2008, ss.321-322.

²⁸⁹ Tellal, op.cit., s.209.

²⁹⁰ Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 56, S. 4 (2001), ss.85-86.

bağımlılığın da azaltılması üzerinde durulmaktadır. ABD'nin Karadeniz'e yönelik yaklaşımındaki bir diğer dayanağı da güvenlik konusudur. Güvenlikten kasıt olarak devletlerin sınır güvenliğinin yanı sıra ayrılıkçı faaliyetler, terörizm, organize suçlar, kaçakçılık gibi tehditlerle mücadelede bulunulması konularıyla güvenliğin yelpazesi geniş tutulmaktadır. Ayrıca deniz güvenliği konusunu da güvenlik kapsamında önem arz etmektedir. Nitekim Karadeniz Havzası'nda ABD'nin geliştirmiş olduğu ikili ilişkilerle devletler, NATO şemsiyesinin altında bulunma noktasında istekli olmaktadır.²⁹¹

2001 yılında ABD'de yaşanan terör saldırıları sonrasında ABD, Karadeniz'e yönelik bir dizi projeler, programlar ve çalışmalar gerçekleştirmiştir. ABD, Alman Marshall Fonu kapsamında “*Karadeniz Bölgesi için Yeni Bir Avrupa-Atlantik Stratejisi Geliştirilmesi*” konulu proje başlatmıştır. 2004-2008 yılları arasında ABD, AB ve Karadeniz Havzası'ndaki devletlerden gelen bilim insanlarının katılımıyla gerçekleştirilen projede demokrasi ve güvenliğin tesis edilebilmesi için batılı stratejilerin geliştirilmesi konusu üzerinde durulmuştur.²⁹² Çünkü Karadeniz, Avrupa ile Ortadoğu arasında köprü vazifesinde olduğundan; havzanın güvenliği ve istikrarının yanı sıra Büyük Ortadoğu Projesi için batı stratejilerinin oluşturulmasında hayati bir öneme sahiptir. Karadeniz'de görülen kültürel ve etnik çeşitlilik Ortadoğu açısından da benzerlik taşıırken her iki bölgenin halkları arasında derin bağlantılar bulunmaktadır.²⁹³ Dolayısıyla, ABD Karadeniz'e yönelik söylemlerini geliştirerek Genişletilmiş Karadeniz (*Wider Black Sea*) kavramını tanımlamıştır. Genişletilmiş Karadeniz kavramıyla Karadeniz kıyıdaş ülkelerinin yanında Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova'yı kapsayan bir Karadeniz tanımı oluşturulmuştur.

Havzaya yönelik çıkarlarını yeniden değerlendirmeye başlayan ABD, siyasi ve ekonomik açıdan stratejik; askeri açıdan NATO kapsamında önem verilmesi gerektiğini hissetmiştir.²⁹⁴ ABD'nin Karadeniz'e yönelik izlediği stratejiler demokratikleşmeyle birlikte kamuoyu oluşturma, havza devletlerinde üs elde etme, NATO şemsiyesi altında

²⁹¹ Mitat Çelikpala, “Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 10, S. 3 (2010), ss.292-293.

²⁹² Mircea Geoana, “Preface”, *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Washington D.C.: the German Marshall, 2004, s.8.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Çelikpala, “Security in the ...”, op.cit., s.10.

genişleme, havzadaki devletlerarasında yeni mekanizmalar geliştirme, Rusya'nın bölgesel hegemon konumuna geçmemesi için kontrol altında tutma, enerji nakil hatları ve güvenlik şeklinde geniş kapsamda ele alınmaktadır.²⁹⁵ Böylelikle havza üzerinde söz sahibi olabileceği politikalarını sergilemeyi düşünmektedir.

ABD, Karadeniz Havzası genelindeki devletlerde demokratikleşme üzerinden doğrudan kendisinin desteğine veya dolaylı yünden sivil toplulukların desteklemesine yönelik politikalar geliştirmiştir. ABD ile uyum içinde olabilecek kesimlerin iktidarda bulunması kendi çıkarları doğrultusunda kamuoyunun oluşturmasında oldukça önemlidir. 2003 yılında Gürcistan'daki Gül Devrimi, 2004 yılında Ukrayna'daki Turuncu Devrim ile batı yanlısı iktidarların başa gelmesiyle amacına ulaşmıştır.²⁹⁶ ABD, Karadeniz'e yönelik politikasını şekillendirirken temel hedefinin havzada kalıcı olarak bulunmak istediği apaçık ortadadır. Nitekim bu hususta 2005 yılında Romanya, 2006 yılında Bulgaristan topraklarında askeri üs oluşturmasıyla bir taraftan havzadaki sorunlu alanlara müdahale edebilme ihtimali diğer taraftan Ortadoğu ve Orta Asya'daki stratejik bölgelere ulaşabilme noktalarıyla önemli avantaj elde etmiştir. Operasyonlar için gerekli lojistik ve yardımlar bu üsler vasıtasıyla kolaylıkla sağlanabilmektedir.²⁹⁷

ABD, askeri açıdan önem verdiği NATO kapsamında da havzada faaliyetlerini yürütmektedir. 2000'li yılların hemen öncesinde gerçekleştirilen NATO zirvesinde örgütün yeni stratejik konsepti kabul edilmiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından, 2002 yılında Prag'da düzenlenen zirvede Bulgaristan ve Romanya'nın da olduğu yedi Doğu Avrupa ülkesinin NATO'ya dahil edilmesine yönelik görüşmelerin yapılmasına ve 2004 yılında ittifak bünyesine katılmaları konusunda karar verilmiştir. Böylelikle daha dinamik bir görünüm seyrettiği görülmektedir. 2008 yılındaki NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde genişlemeye yönelik stratejinin devamına karar verilmiş, 2010 Kasım'ında düzenlenen Lizbon Zirve'sinde yeni stratejik konseptin kabulüne uygun bir şekilde Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO bünyesinde kurulan komisyonlarla birlikte bu devletlerle ortaklığın geliştirilmesi ve sürdürülmesine yönelik karar verilmiştir. NATO, Karadeniz Havzası'nı kontrol altında tutulması gereken

²⁹⁵ Erol ve Demir, op.cit., s.21.

²⁹⁶ Bahadır Bumin Özarıslan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları Ve Türk-Rus İlişkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 1 (2012), ss.152-153.

²⁹⁷ Ibid., s.153.

alanlardan biri olarak görmektedir. Havzadaki devletlere yönelik geliştirilen iyi ilişkilerle örgüt bünyesine dâhil edilmesinin yanında yapılan işbirliği sayesinde batılı sistem ve değerlerle bütünleşmeleri de sağlanmaktadır.²⁹⁸

Eski Sovyet coğrafyasında NATO'nun genişleme politikasıyla birlikte 2004 yılındaki Bulgaristan ve Romanya'nın üyelikleriyle sınırları Karadeniz'in batı kıyısına kadar ulaşmıştır. Özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliklerinin gündeme geldiğinde Rusya'nın tepkisi oldukça sert olmuş ve yakın çevresine genişlemeye izin vermeyeceğini belirtmiştir. Fakat ABD, deniz güvenliğini gerekçe göstererek NATO unsurlarının Karadeniz'de bulunmasını talep etmiştir. ABD'nin Karadeniz'e yönelik geliştirmiş olduğu enerji politikalarıyla Amerikan enerji şirketlerinin çıkarlarını gözeterek kaynak ve nakil hattı çeşitliliğinin yaratılmasıyla havzanın Rusya'nın enerji tekeline kurtulmasına, çeşitli güzergâhlar ve kaynaklar ile enerji güvenliğinin sağlanmasına gayret etmiştir.²⁹⁹

ABD, AB'yi de sürece dâhil ederek Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin birbirleriyle iyi ilişkiler geliştirmesinde rol oynayacak inisiyatiflerin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuş ve bununla birlikte, Bulgaristan ve Romanya'nın öncülük edeceği çeşitli bölgesel işbirliği merkezlerinin kurulması yönünde fikirler öne sürmüştür. Fakat NATO'nun Akdeniz'de sürdürdüğü operasyonel faaliyetlerini Karadeniz'e genişletme fikri Türkiye ve Rusya açısından olumlu karşılanmamıştır. Dolayısıyla ABD'nin Karadeniz'i denetim altında tutma hususundaki bu girişimlerini Rusya ve Türkiye'nin izni olmadan gerçekleştirmesi mümkün değildir. Buna rağmen ABD, Rusya'nın kontrol altında tutulmasına yönelik farklı stratejiler geliştirmiş; Rusya'nın kontrolü sağlanarak ABD'nin çıkarlarıyla uyum içinde olması istenmiştir. Rusya ise havzadaki eski gücünü sağlamaya yönelik attığı adımlarla ABD ile rekabet içinde olmaya devam etmiştir.³⁰⁰

2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı, Karadeniz Havzası'ndaki dengeleri Rusya lehine çevirmiştir. ABD'nin hem havzadaki devletlerle yürüttüğü ikili anlaşmalar hem de NATO şemsiyesi altında yürüttüğü politikalarla Rusya kuşatılmışlık hissine

²⁹⁸ Polat, op.cit., ss.53-57.

²⁹⁹ Erol ve Demir, op.cit., s.22.

³⁰⁰ Ibid., ss.26-27.

kapılmıştır. Bu doğrultuda Rusya'nın yakın çevresine yönelik havzadaki ülkelerle sorunlar yaşamasıyla havzanın güvenliği zor durumda kalmıştır. Karadeniz Havzası'ndaki Rusya - ABD arasındaki rekabet ortamı, Rusya'nın toparlanmasıyla eski Sovyet topraklarındaki devletlerde yeniden Rusya yanlısı yönetimlerin oluşmasında ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. 2010 yılında NATO Zirvesi'nde kabul edilmiş olan yeni konsepte göre örgüt bünyesindeki devletler arasında kolektif savunma anlayışı getirilmiş ve oluşan tehditlere karşı örgütün korunması amacıyla füze savunma sistemi kurulması fikri kabul edilmiştir. Ancak açıklanan bu konsept Rusya ile ABD'nin ilişkilerinde gerginlik yaşamasına sebebiyet vermiştir.³⁰¹

Havzadaki devletlerle olan ilişkilerinde değişkenlik yaşanmasıyla ABD'nin havzada etkinlik göstermesi azalmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Karadeniz Havzası'nın ABD için önemini yitirmesindeki diğer bir unsur ise ilgisinin dünyanın diğer yerlerinde ortaya çıkan krizlere yönelmesi olabilir. 2013 yılı itibariyle Ukrayna'da başlayan kriz Karadeniz'in ısınmasına neden olmuştur. Ukrayna'daki krize Rusya'nın dâhil olmasıyla ayrılıkçı faaliyetler ortaya çıkmış; bununla birlikte Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle havzadaki işbirliği ve güvenlik ortamı zedelenmiştir. Bu süreçte ABD Ukrayna'ya ekonomik açıdan destek verirken; Rusya'ya çeşitli sektörlerindeki firmalarına yaptırım kararları almıştır.³⁰² Ukrayna ile Rusya'nın yaşamış olduğu gerilimler ardından NATO'nun 2014 yılında Galler'de gerçekleştirilen zirvesine Ukrayna davet edilmiş, Ukrayna ile örgüt arasında güçlü bir ortaklığın bulunduğu ve güçlendirilmesi gerekliliği, Rusya'nın Kırım ilhakının son erdirilmesi, Ukrayna doğusunun boşaltılması ve ayrılıkçılıklara desteklerin kesilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁰³

2016 yılında ABD'nin NATO kapsamında Karadeniz Havzası'na yönelik geliştirmiş olduğu güvenlik politikalarında Romanya'nın Deveselu üssüne füze savunma sistemleri yerleştirilmesi yer almaktadır. Balistik füze tehditlerine karşı savunma amaçlı olan sistemin Ortadoğu'dan saldırı gelebilme ihtimaline karşılık

³⁰¹ Polat, op.cit., s.54.

³⁰² Vincent L. Morelli, "Ukraine: Current Issues and U.S. Policy", *Congressional Research Service*, 2017, s.39-41.

³⁰³ Polat, op.cit., s.54.

kurulduğu ve Rusya'ya karşı olmadığı ifade edilmektedir.³⁰⁴ Romanya'ya kurulan füze kalkanı sisteminin Karadeniz Havzası'nda kendisini tehdit unsuru olarak algılayan Rusya, durumdan rahatsızlığını her fırsatta belirtmiştir. 2016 yılında Rusya ile artan gerilimlerden dolayı, Karadeniz Havzası'nı da ilgilendiren NATO bünyesinde alınan bir diğer karar ile havzadaki varlığın güçlendirileceği, Romanya öncülüğünde Karadeniz'de çok uluslu askeri birlik kurulacağı kararı açıklanmıştır. Karadan, denizden ve havadan önlemlerin alınacağı Türkiye'nin dahil olduğu bir oluşumdan bahsedilmiştir.³⁰⁵

Karadeniz Havzası'ndaki Ukrayna krizi sonrası ABD'nin 2015 yılında yayınlamış olduğu Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde devletlerarasındaki çatışmayı önleme konusunda adım atması gerektiği üzerinde durulmuştur. Söz konusu belgede, Rusya'nın sergilemiş olduğu saldırganlık ve Kırım'ı ilhak etmesiyle birlikte devletlerin toprak bütünlüğünü korunması gerektiğinden aksi takdirde uluslararası kuralların tehlikeye atılacağından bahsedilmektedir. Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yı destekleyeceklerini belirtmekle birlikte enerji güvenliği konusuna da önem verdiklerinin üzerinde durulmaktadır. Buna ek olarak havza genelindeki devletlerle ortak çıkar alanlarında işbirliği içinde olmalarından bahsedilmektedir.³⁰⁶ ABD'nin 2017 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde ise Rusya'nın ABD ile Avrupa arasındaki ilişkilerini, kurumlarını ve hükümetlerini zayıflatacak politikalar yürüttüğü belirtilmektedir. Söz konusu belgede, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik saldırılarıyla havzadaki devletlerin egemenliğini zayıflatmaya çalıştığı ve komşuları için tehdit oluşturduğu konuları üzerinde durulmaktadır.³⁰⁷ Belgede dikkat çekici diğer bir unsur ise Türkiye'nin adının geçmemesidir.

Sonuç olarak ABD'nin havzaya yönelik politikasında müttefiklik içerisinde olduğu devletlerle işbirliği geliştirdiği, askeri yönden NATO'nun politikalarına önem

³⁰⁴ Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm- Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018. s.214.

³⁰⁵ "NATO'dan son hamle: Karadeniz'e Romanya öncülüğünde çok uluslu askeri birlik", *TÜRKRUS*, 27.10.2016, <http://turkrus.com/286593-natodan-son-hamle-karadenize-romanya-onculugunde-cok-uluslu-askeri-birlik-xh.aspx>. (Erişim Tarihi: 01.04.2019)

³⁰⁶ The White House, "National Security Strategy", https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf. s.25 (Erişim Tarihi: 01.04.2019)

³⁰⁷ The White House, *National Security Strategy of the United States of America*, 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>. s.47 (Erişim Tarihi: 01.04.2019)

verdiği görülmektedir. Havzanın geneline yönelik istikrar ortamının ise AB ile kurulacak işbirliği ile sağlayabileceğine dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra ABD'nin geliştirmiş olduğu Genişletilmiş Karadeniz Projesi kapsamındaki havzaya yönelik politikaları ve girişimleri Türkiye ile Rusya'yı birbirine yakınlaştırmıştır. Türkiye ile Rusya arasında oluşan bu yakınlaşmanın kendi çıkarları açısından rekabet edeceği düzeyde olduğu düşüncesindedir.

4.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin de dağılmasıyla birlikte iki kutuplu sistem sona ermiş; AB için Karadeniz giderek daha da önemli hale gelmiştir. Sovyet coğrafyasında bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin ortaya çıkması havzada güç boşluğu ortamını oluşturmuş dolayısıyla devletlerdeki bu belirsizlikler sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum doğrultusunda AB'nin Karadeniz'e yönelik politikalar geliştirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Karadeniz Havzası'nın önemli konumu devletlerin yeni politikalar geliştirmesini gerekli kılmıştır. Bağımsızlık sonrası devletlerde ortaya çıkan etnik çatışmaların uluslararasılaşarak diğer devletlerin de güvenliğini etkileyen dondurulmuş çatışmaya dönüşmesiyle havza genelinde istikrarsızlık ortamı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Hazar Havzası'nda çıkarılan enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasında sahip olduğu kavşak konumu; Rusya'nın havza genelindeki etkinliğinin sınırlandırılması; Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya arasındaki köprü vazifesinde olmasından dolayı Karadeniz Havzası AB için stratejik öneme sahiptir.³⁰⁸ Ayrıca Karadeniz, uyuşturucu, silah kaçakçılığı, organize suç örgütleri, yasadışı göç ve terörizm tehditlerinin Avrupa'ya ulaşmasında koridor olarak da görülmektedir. Havzadaki bağımsızlığı kazanan devletlerin demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş konusundaki başarısızlık ihtimali Avrupa için tehdit unsuru oluşturabilmektedir.³⁰⁹ Dolayısıyla AB'nin Karadeniz'e yönelik siyasi, ekonomik, enerji, ulaştırma, güvenlik konularını kapsayan çok boyutlu politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

³⁰⁸ Yannis Tsantoulis, "Subregionalism in the Black Sea and the EU's Role: Incentives, Obstacles and a 'New Synergy'", *Center for European Integration Studies*, Discussion Paper, No: C183, 2008, s.15-16.

³⁰⁹ Daniel Grotzky, Mirela Isic, "The Black Sea Region: Clashing Identities and Risks to European Stability" *Center for Applied Policy Research, Policy Analysis*, S. 4 (2008), s.4-5.

2001 yılında ABD’de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında bölgesel ve küresel anlamda işbirliği ve güvenlik kavramları yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. AB’de bu hususta birliğin istikrarsızlığına ve belirsizliklere neden olabilecek sorunlara en başından müdahalede bulunarak sorunları kontrol altına alma yönünde politikalar izlemeye başlamıştır.³¹⁰ Dolayısıyla Balkanlardan Kafkaslara kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan Karadeniz Havzası’na yönelik politikalar geliştirmesi, ortaya çıkan sorunlara karşı çözüm üretmesi gerekmektedir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından AB’nin Karadeniz’e yönelik politikasında havzadaki mevcut ve yeni bağımsızlığını kazanan devletlerle ikili ilişkiler geliştirerek şekillendirmek yer almaktadır. Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz Havzası genelindeki devletlere bakıldığında Batılı devletlerle ilişkiler geliştirerek yakınlaşma gereği hisseden devletlerin yanı sıra havzada Rusya’nın baskısının hissedilmesiyle Rusya ile yakın ilişkiler kurma gerekliliğini hisseden devletlerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, havza AB ve NATO’nun her ikisine de üye olan devletlerin yanı sıra AB ya da NATO’nun birisine üye olan, ya da her ikisine de üye olmayan ancak Rusya’nın etkisini hisseden devletlerle çevrelenmektedir.

AB, genişleme politikası bakımından Karadeniz Havzası’na yönelik çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu politikalar; üyeliklere yönelik belirlenen politika, birliğe komşu olan devletlerle geliştirdiği komşuluk politikası ve Rusya ile geliştirmiş olduğu stratejik ortaklık üzerine kurulan politika olmak üzere üç farklı yönden ele alınmaktadır.³¹¹ 1990’lı yıllarda AB, yakın çevresindeki devletlerle ilişkilerini geliştirerek birliğin işbirliğinin genişletilmesi yönünde politikalar izlemiştir. Karadeniz Havzası’na yönelik net bir politika sergileyemeyen AB, daha çok havzadaki bağımsızlığını kazanan devletlerle ikili ilişkiler üzerinden politika yürütmeyi tercih etmiş, havza devletleriyle imzalanan ortaklık ve işbirliği anlaşmalarıyla ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Buna ek olarak AB, havzaya yönelik ikili ilişkilerinin yanında çeşitli proje ve programlar geliştirmiştir. 1993 yılında üretimden tüketime enerji ihtiyacının kesintisiz bir şekilde sağlanması noktasında altyapı projeleriyle Karadeniz Havzası’nın güzergâh güvenliği ve istikrarını önemseyen doğu-batı yönlü Avrupa-

³¹⁰ Demet Şefika Acar, “Kafdağı’nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya” , *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 22 (2009), s.22.

³¹¹ Grotzky ve Isic, op.cit., s.6.

Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) oluşturulmuştur. 1995 yılında Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya doğru hidrokarbon taşımacılığının geliştirilmesi amacıyla havza altyapısına yönelik Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE) programı başlatılmıştır. Bunun yanı sıra yine aynı yılda Karadeniz Havzası'na yönelik bir enerji merkezinin kurulması amacıyla Sinerji (SYNERGY) programı oluşturulmuştur.³¹² Bu ulaşım koridorlarının geliştirilmesi Asya'dan Avrupa'ya ulaşan ipek yolunun yeniden canlandırılması şeklinde değerlendirilmiştir.

AB kurulmasından itibaren Avrupa'da entegrasyonun sağlanması noktasında birlik genişleme aşamaları geçirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Doğu Avrupa'daki Rus etkisinin azalması noktasında birlik havzadaki devletlerle ikili ilişkiler geliştirmeye ve bu devletleri birlik bünyesine dâhil etmeye yönelik gelişmeler izlemektedir. Havzanın bulunduğu konum itibarıyla stratejik önemini olması ve AB'nin yakın çevresinde olması açısından AB'nin Karadeniz ile bütünleşmesinin sağlanması noktasında havza ülkeleriyle geliştirilen politikalara yönelik 1999 yılında müzakereler başlatılmıştır. Bu müzakereler sonucunda AB'nin genişleme sürecindeki beşinci aşaması 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın üyelikleriyle tamamlanmıştır. Dolayısıyla AB katılımcı ülke statüsüyle Karadeniz Havzası'nda kıyıdaş aktörlerden biri haline gelmiş ve havzanın batısı AB tarafından şekillenmiştir. Türkiye 2005 yılında AB'ye aday ülke statüsüne alınmış ve sonucun üyelikle sonuçlanması halinde AB Karadeniz'in batısı ve güneyinde sınırlarını genişletmiş olacaktır.

Karadeniz kıyıdaş ülkelerinden Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye dâhil edilmesinin ardından 1990larda ortaya atılan projelerin kapsamında genişletilmeler görülmüştür. 1995'te başlatılan SYNERGY programının kapsamı 2007'de genişletilerek Karadeniz Sinerjisi (*Black Sea Synergy*) olarak değiştirilmiştir. Program kapsamında demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetim, güvenlik, donmuş çatışmalar, enerji, taşımacılık, teknoloji, kalkınma, çevre, denizcilik ve balıkçılık gibi değerler ortaya konulmuş; bu alanlarda teknik projeler geliştirilerek havzadaki devletlerarasında işbirliğinin genişletilmesi amaçlanmıştır.³¹³ Fakat Karadeniz Sinerjisi,

³¹² Alkan, op.cit., ss.93-94.

³¹³ Commission Of The European Communities, "Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative", *Communication From The Commission To The Council And The European Parliament*, 2007, ss.3-8. http://ec.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2019)

havzaya yönelik birlik içindeki söylemlerinde tutarlı olamadığından; havzadaki rekabet ortamından; belirsizlik ve ekonomik istikrarsızlık halinin devam etmesinden ve hatta donmuş çatışmalardan dolayı AB açısından beklenen etkiyi karşılayamamıştır.

Doğu Avrupa'daki devletleri birliğe dâhil etmesiyle başlayan genişleme sonrasında AB'nin sınır komşuları değişmiştir. Birliğin değişen sınırları AB'yi yeni komşularıyla ilişkilerini geliştirme ve ortaya çıkabilecek belirsizliklere karşı güvenliğini düşünme fikrine itmiştir. 2004 yılında yayımlanan Avrupa Komşuluk Politikası Strateji belgesiyle uygulamaya koyulan komşuluk politikasında kara ve deniz komşularıyla ilişkilerin geliştirilmesi planlanmaktadır. AB komşu devletlerle demokrasi, insan hakları, yönetim, piyasa ekonomisi gibi ortak değerler üzerine ilişkilerini geliştirmektedir.³¹⁴ AB'nin komşuluk politikasında komşu ülkelerde siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar geliştirmek; birliğe katılım öncesi sağlanması gereken kriterler uyum sağlamak; pragmatik bir yönelimle ekonomik ilişkileri genişletmek; güçlü bir dış ve güvenlik politikası oluşturmak ve hedefleriyle Karadeniz havzasındaki devletlerle işbirliği geliştirmek yer almaktadır.³¹⁵ Bunun yanı sıra AB politikalarında Karadeniz Havzası'ndaki devletlerden Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde durmaktadır. Karadeniz'e ilişkin düşük seviyede seyreden AB politikaları, Avrupa Komşuluk Politikası belgesini ortaya koymasıyla değişiklik göstermiştir. Avrupa Komşuluk Politikası, Karadeniz Havzası ülkelerinin gözünde bölgesel işbirliği ihtiyacının yerini almakta ve şimdiye kadar AB'nin gözünde "Karadeniz boyutu" için bir değiştirme politikası olarak görülmektedir.³¹⁶ Böylelikle AB politikalarıyla, komşu devletlerin yanı sıra havzanın güvenliği ve istikrarı güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Birliği'nin 2009 yılında başlattığı altı eski Sovyet ülkesini kapsayan Doğu Ortaklığı programı, havzadaki devletlere yönelik komşuluk politikasının gözden geçirilmiş halini oluşturmaktadır. Başlatılan bu program ile AB'nin daha sonuç odaklı bir yaklaşımın sergilenmesi amaçlanmaktadır. Doğu Ortaklığı programı daha güçlü

³¹⁴ European Commission, "European Neighbourhood Policy", https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/european-neighbourhood-policy_en. (Erişim Tarihi: 10.04.2019)

³¹⁵ Barbara Lippert, "The Discussion on EU Neighbourhood Policy – Concepts, Reform Proposals and National Positions", *Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis*, 2007, ss.2-3.

³¹⁶ Tsantoulis op.cit., ss.21-22.

ekonomi, daha güçlü yönetim, daha güçlü bağlanabilirlik, daha güçlü toplum olmak üzere dört ana öncelikli alanı kapsamaktadır.³¹⁷ Bu program kapsamında 2014 yılında havza ülkelerinden Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın AB ile ortaklık ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Ancak söz konusu programın istenilen etkiyi verdiği konusu tartışmalıdır.

2011 yılının Ocak ayında Avrupa Parlamentosu Karadeniz ile ilgili AB stratejisini açıklamıştır. Belgede, AB'nin havzaya yönelik tam bir stratejik vizyon geliştirilemediğinden dolayı yaşanan gerilimlerinde göz önünde bulundurulmasıyla yeni bir stratejinin gerekliliğinden bahsedilmiştir.³¹⁸

AB, 2015 yılında Karadeniz'i de içine alan Üç Deniz Girişimi (The Three Seas Initiative) projesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Adriyatik, Baltık ve Karadeniz arasında kalan on iki AB üye ülkeyi barındırmaktadır. 2016 yılındaki yapılan zirve ile Üç Deniz Girişimi diyalogu başlatılmış; ekonomik gelişme, Avrupa uyumu ve transatlantik bağların geliştirilmesi amaçlanmıştır.³¹⁹ Girişimin Karadeniz Havzası'ndaki bulunan üye devletlerin gelişmesiyle havzanın gelişmişliğine de katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

AB havzadaki devletlerle geliştirmiş olduğu komşuluk politikaları, proje ve programlarla havza genelinde etkisini göstermeye çabalarken; Rusya havzadaki arka bahçesi olarak gördüğü devletler üzerinde etkinliğini arttırabileceği ve kontrolü altında tutabileceği politikalar sergilemektedir. Ülkelerin havza genelinde geliştirdiği politikalar kimi zaman ülkelerin rekabet etmelerine neden olmaktadır.

AB, Karadeniz'e yönelik geliştirdiği politikalarında ABD'yle ortak hareket ederek NATO'nun etkisini de görmek istemektedir. Buna karşın Rusya ile ilişkilerinde ise ayrı bir parantez açmaktadır. Rusya ile olan ilişkilerinin ana gündem maddesini enerji oluşturmaktadır. Enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya üzerinden sağlıyor

³¹⁷ European Commission, "Eastern Partnership", https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/eastern-partnership_en (Erişim Tarihi:15.04.2019)

³¹⁸ European Parliament, "European Parliament resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea (2010/2087(INI))", <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN> (Erişim Tarihi:15.04.2019)

³¹⁹ "The Three Seas Initiative", <http://three-seas.eu/about/> (Erişim Tarihi:15.04.2019) Proje kapsamındaki devletler: Avusturya, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır.

olması, havzadaki geliştirilen politikalarda Rusya'ya ayrı bir önem vermesini gerekli kılmıştır. Avrupa da, Rusya'nın enerjisini satabileceği büyük bir pazar olması açısından önem arz etmektedir. AB ile Rusya arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık zeminine oturtulması tarafların birbirine her zaman ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Buna karşın Rusya havzada kendisine yönelik geliştirilen tezlere karşı enerjiyi siyasi bir araç olarak kullanmakta; donmuş çatışmalarda gösterdiği etkiyle bu tezleri engellemektedir. 2008 yılındaki Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş, Transdinyester'deki Rus etkisi ve geliştirilen enerji projelerinde ilerleme sağlanamayışı gibi gelişmeler doğrultusunda AB havzada sesini fazla yükseltmemiştir. Ancak Rusya ile AB arasındaki Ukrayna krizi ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi AB tarafından tepkiyle karşılanmış ve Rusya'ya karşı yaptırım kararları alınmıştır. Bununla birlikte aralarında işbirliğine yönelik atılan adımların askıya alınmasına neden olmuştur.³²⁰

Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından güç boşluğunun önüne geçebilmek amacıyla çeşitli işbirliği girişimlerinde bulunmuştur. Havzada ortaya konulan çeşitli mekanizmaların oluşturulmasına yönelik çabalarda bulunarak siyasi ve ekonomik açısından işbirliğinin oluşturulması ve havzanın güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır. AB açısından ise Türkiye enerji bakımından öne çıkmaktadır. Türkiye, Hazar Havzası'ndaki ve Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasındaki güzergâh açısından merkezi konumuyla öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum Rusya'nın enerji hususunda tekelleşmesinin önüne geçilmesiyle Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılmasında etkili olabilir. Bunun yanı sıra AB'nin Rusya karşısında Türkiye'yi desteklemesiyle havzadaki etkisini arttırabilir.

AB'nin havzaya yönelik geliştirmiş olduğu proje ve programlarda havzadaki devletlerle olan ilişkilerini geliştirdiği bunun yanı sıra havzanın Avrupalılaşmasını istediği dikkat çekmektedir.³²¹ Ancak havzanın bütününe kapsayan bir politika oluşturulamadığından dolayı havzadaki devletlerle ikili ilişkiler üzerinden politikalar

³²⁰ European Parliament, "European Parliament resolution of 10 June 2015 on the state of EU-Russia relations (2015/2001(INI))", http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0225_EN.html?redirect (Erişim Tarihi:15.04.2019)

³²¹ Michael Emerson, "The EU's New Black Sea Policy: What Kind Of Regionalism Is This?", *CEPS Working Document*, No: 297, 2008, s.4.

geliştirmeye çalışmıştır. AB'nin havzadaki belirsizlik ve istikrarsızlıklara karşı net bir bakış açısı geliştirememesi devletlerin AB'ye bakışını şüpheci kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRK - RUS İLİŞKİLERİ

Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcı, Osmanlı İmparatorluğu ile Moskova Knezliği arasında 1492 yılında kurulan diplomatik ilişkilerle 500 yılı aşkın bir zamana dayanmaktadır. 18. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar Karadeniz Havzası'nda üstünlük kurabilmek amacıyla bir çok savaşta karşı karşıya gelen Osmanlı ve Çarlık Rusya İmparatorlukları sürekli rekabet içerisinde bulunmuşlardır. Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Karadeniz çevresinde iki devlet arasında yoğun çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın dünya üzerinde bıraktığı yıkıntılar arasından çıkan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği, Osmanlı ve Çarlık Rusya İmparatorlukları üzerine kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında gelişen Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkiler 17 Aralık 1925 tarihinde "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması"yla daha da gelişmiştir. 1930'lu yıllar ilişkilerinin en parlak dönemini olarak kabul edilmiş ve yürütülen siyasi dostane ilişkiler sonucunda ekonomik yönden de ilişkileri gelişmiştir. Bu hususa mali ve teknik desteğinin yanı sıra 1934 yılında Kayseri'de 1935 yılında Nazilli'de Sovyet yardımlarıyla tekstil fabrikaları kurulmuştur. 1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesi'yle Karadeniz Havzası'nda uzun vadeli rekabete son verecek barış ve istikrar ortamı ile birlikte sağlanmıştır.³²²

II.Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sına karşı aldığı zafer sonrasında Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye karşı tavrında değişiklikler görülmüştür. 1925 yılında imzalanan dostluk anlaşmasınının uzatılması reddedilmiş, Boğazlar ve Doğu Anadolu'da belirli bölgelerle ilgili taleplerde bulunmuştur. Sovyet Rusya'nın göstermiş olduğu bu tavır ilişkilerde birbirinden uzaklaşmalarına ve Türkiye'nin ABD'ye yakınlaştırmasına neden olmuştur. Zira, ABD'nin Avrupa'nın yeniden düzenlemesi kapsamında vermiş olduğu Truman ve Marshall yardımlarından yararlanmış ve 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri iki blok arasında sürdürülmüştür. Stalin'in

³²² Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (ed.) Baskın Oran, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss.318-321.

ölümünden sonra taleplerinden vazgeçtiğini açıklayan Sovyet Rusya ilişkileri ni normalleştirmeye çabalamıştır. 1957 yılında yapılan anlaşma ile kredi yardımıyla bulunmuş, 1961 yılında Çayırova’da cam fabrikası kurulmuştur. Ayrıca doğrudan bağlantılı demiryolu hatları için anlaşmalar da yapılmıştır.³²³

1962 yılında Küba kriziyle Soğuk Savaş’ta başlayan yumuşama dönemi Türk-Sovyet ilişkilerine de yansımıştır. Bu yıllarda yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretlerle taraflar arasında ekonomik, teknik, teknolojik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. 1970’li yıllarda ilişkilerin olumlu yönde seyretmesiyle Aliğa’da petrol rafinerisi, Seydişehir’de alüminyum fabrikası, Bandırma’da sülfürik asit tesisi, İskenderun’da demir çelik fabrikası gibi büyük sanayi tesisleri inşa edilmiştir.1979 yılında Sovyet Rusya’nın Afganistan’ı işgaline kadar iki kutup arasındaki yumuşamanın ikili ilişkiler üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu söylenebilir. Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 18 Eylül 1984 tarihinde imzalanan doğalgaz anlaşması ikili ilişkilerde ekonomik yönden dönüm noktası kabul edilmektedir. Anlaşma gereği Türkiye Rusya’dan 25 yıl boyunca doğalgaz almayı taahhüt etmektedir. Aynı zamanda Türk ürünleri ve müteahhitlik sektörlerinde Rusya’da faaliyette bulunma imkanı yakalanmıştır.³²⁴ Böylelikle Türkiye ve Rusya uzun vadeli işbirliğine dönük ilişkiler yaşamaya başlamıştır. Uzun bir geçmişe sahip olan Türk-Rus ilişkilerinde savaş, rekabet, işbirliği yaşanmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ardılı pozisyonundaki Rusya Federasyonu ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE - RUSYA’NIN İKİLİ İLİŞKİLERİNDE REKABET VE İŞBİRLİĞİ

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından iki kutuplu sistemin sınırlılıklarından kurtulan devletler birbirleriyle kuracakları ilişkilerinde kutup baskısını hissetmeden daha rahat politika üretebilmektedir. SSCB’nin ardılı olan Rusya ile Türkiye 1990’dan itibaren ilişkilerini farklı bloklarda yer alan devletler olarak değil de doğrudan birbirlerine yönelik politika yürütebilen Karadeniz Havzası’nın önemli iki devleti olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990’lı yıllarda Türkiye ve Rusya ilişkilerinde çeşitli ikilemleri

³²³ Ibid., ss.517-519.

³²⁴ Ibid., ss.772-782.

aşma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırken; birbirlerine yönelik politika yürütebilmeleriyle ilişkilerinde yeni imkânların sunulabileceği ortamların yaratılmasında etkili olmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren ilişkilerinde rekabet yerine işbirliğine dönük politikalar izlemektedir. Karadeniz Havzası'nda yaşanan krizlere rağmen ortak zeminlerde yer almaktadırlar.

1.1. 1990’LI YILLARDA İLİŞKİLERE BAKIŞ

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında ilk resmi ziyaret 20-22 Ocak 1992 tarihindeki ilişkilerinin 500. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen etkinlikte Dış İşleri Bakanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel’in Rusya ziyareti esnasında imzalanan “*Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma*” iki devlet arasındaki ilişkilerin kurucu anlaşması olarak bilinmektedir. Bu anlaşmanın bir benzeri olan belge de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından hemen önce imzalanmış ve belgede ikili ilişkilerin işbirliği düzeyinde geliştirilmesi ve ilişkilerine yeni boyut kazandırılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu antlaşmada, BDT üye devletlerle kurulması planlanan ilişkilerde ortak yaklaşımlar üzerinde durulması; ekonomik ve sosyal yönden ilişkilerinin geliştirilmesi vurgulanmıştır. Ayrıca Karadeniz Havzası’nda komşu olan bu iki devletin havzadaki barış ve istikrar ortamının sağlanmasına katkıda bulunacakları da belirtilmiştir.³²⁵ Dolayısıyla bu antlaşmanın aralarında dayanışma kültürünün oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. İkili ilişkilerin kurulmasında önemli boyuta sahip bu antlaşmanın ardından taraflar arasında gerçekleştirilen ziyaretler de gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Söz konusu bu antlaşmanın yanı sıra aralarındaki işbirliğinin geliştirmesine yönelik çeşitli ekonomik antlaşmalar da imzalanmıştır.

Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkileri özellikle 1992-1996’lı yıllarda geliştirilen politikaların yanı sıra rekabet unsuru da etkilemektedir.³²⁶ SSCB’nin

³²⁵ Erel Tellal, “Rusya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt II*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt II, 8. b., 2005. s.546-547.

³²⁶ Ömer Göksel İşyar, "1990 dönemi Rusya Federasyonu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (ed.)Haydar Çakmak, Ankara: Barış Platin Kitap, 2008, s.807.

dağılmasından ardından Rusya'nın etkisini kaybetmesi ve geri çekilmek zorunda kalmasıyla Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikalar geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin 1992 yılında Orta Asya'ya yaptığı ziyaretlerde devletin üst kademesinde bölge devletlerinin para birimlerinde ruble kullanımı alanlarından ayrılmalarının yararlarına olacağına yönelik söylemleri geliştirilen politikalara örnek verilebilir. Bunun yanı sıra Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar olan kısmın Türk dünyasının etkisinde olacağı ve özellikle 21. yüzyılın Türk yüzyılı olacağı şeklinde iddialı tezler ortaya atılmıştır. Buna karşın Rusya, kaybettiği prestiji geri kazanmaya yönelik politikalar üretmeye çalışmıştır. 1993 yılında açıklamış olduğu Askeri doktrini ve bir zamanlar bütününe sahip olduğu Kafkasya ve Orta Asya'daki devletler üzerindeki kaybettiği hâkimiyetini yeniden sağlamaya yönelik geliştirdiği “*Yakın Çevre*” politikasıyla Türkiye ile arasında rekabet ortamının oluşmasına neden olmuştur. Yaşanılan bu süreç, Soğuk Savaş sonrasında yeni geliştirilen ilişkilerdeki işbirliği fırsatının geri planda kalmasına neden olmuştur.³²⁷ İki devlet bir yandan eski Sovyet coğrafyasında bağımsızlığını kazanan yeni devletler üzerinde nüfuz elde etme mücadelesine girerken; diğer yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ikili düzeyde gerçekleştirilen ziyaretler, yapılan anlaşmalarla elde edilen kazanımları ve işbirliği ihtimallerini riske sokmak istememektedir. Bu durum devletlerin ikilem yaşadıklarını göstermektedir.

Karadeniz Havzası'nın güven ve istikrarını belirsizliğe sürükleyen çatışmalarda da ikilemler yaşanmaya devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle havzada bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde yaşanan etnik çatışmalara taraflar farklı yönden yaklaşmaktadır. 1992 yılında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın da dâhil olduğu Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisine tekabül eden bölgeyi işgal etmesiyle Ermenistan ve Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ meselesi yaşanmıştır. İşgal edilen Azerbaycan topraklarında Ermenistan'ın varlığını sürdürmesinden dolayı iki devlet arasında esen savaş rüzgârları günümüzde de hala etkisini korumaya devam etmektedir. Dağlık Karabağ meselesinde yaşanan çatışmaların ardından Türkiye Azerbaycan'ın arkasında olduğunu belirtirken; Rusya Ermenistan ile yakın ilişkiler geliştirme yolunu tercih etmiştir. Bunun yanı sıra Rusya Gürcistan'daki Abhazy ve Osetya, Moldova'daki Transdinyester bölgelerindeki ayrılıkçı faaliyetlerde bulunan grupları

³²⁷ İşyar, op.cit., ss.714-715.

destekleyerek Batılı aktörlerin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik geliştirilen politikalarla etki göstermesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu devletlerde elde edilen üslerle askeri unsurlarını yerleştirme imkânı yakalamış, havzada özellikle Kafkasya'da etkisini arttırmasıyla Türkiye'nin tedirginlik yaşamasını sağlamıştır. Buna karşın Türkiye'nin havzadaki çatışmalara yönelik genel tavrı ise, devletlerin egemenlik ve bağımsızlık haklarına saygı gösterilmesi ve toprak bütünlüğünün korunmasının savunulması yönünde olmuştur.³²⁸

Kafkasya'da gerçekleştirilmesi planlanan ve “*Yüzyılın Projesi*” olarak nitelendirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan ile Bakü-Novorrosisk petrol hattı projeleri, Türkiye ile Rusya arasında rekabetin yaşanmasına neden olmuştur. Rusya, Hazar havzasından çıkarılan petrolün boru hatlarıyla Rusya'ya ulaştırılması ve Novorrosisk'ten tankerler aracılığıyla petrolün boğazlardan geçerek uluslararası pazarlara ulaştırılmasını isterken; Türkiye ise Bakü'den çıkan petrolerin Gürcistan üzerinden Ceyhan'a kadar ulaştırılması ve Akdeniz'den uluslararası pazarlara ulaştırılmasını istemektedir. Rusya Batının özellikle ABD'nin desteklediği projede Türkiye'yi piyon olarak görmektedir.³²⁹ Kafkasya'da enerji üzerine yaşanan rekabetin sürdüğü sıralarda boğaz geçişlerinde yaşanan kazaların giderek artmasından dolayı 1994 yılında Türkiye'nin boğazlarda geçiş üzerine tüzük değişikliğine gitmesi ve belirli sınırlamalara tabi tutulduğunu açıklaması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Montrö Sözleşmesi'ne aykırılık gerekçesiyle aralarındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

1997 yılı Aralık ayında Rusya Başbakanı Çernomirdin'in gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ikili ilişkilerin dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. İlk defa başbakan düzeyinde gerçekleştirilen bu ziyarette önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Bahsi geçen ziyarette, orta ve uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesine yönelik enerji protokolü, doğalgaz alım anlaşması, ekonomik programlar, ileri teknolojik ve yardımlaşma anlaşmaları gibi konular ele alınarak iki devlet arasındaki işbirliğin artırılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Rusya'dan arada herhangi bir transit ülke olmadan doğrudan Türkiye'ye gaz sevkiyatı yapılmasına imkân sağlayan Mavi Akım

³²⁸ Emre Erşen, Emel Parlar Dal, “Türk Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi Sonrası”, *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar: Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, ed. Osman Orhan, İstanbul: Tasam Yayınları, 2018, s.44

³²⁹ Emre Erşen, “Turkey and Russia: An Emerging Strategic Axis in Eurasia”, *EurOrient*, S.35-36 (2011), ss.265-267.

anlaşması imzalanmış; bu anlaşmayla enerji ilişkilerinde işbirliği geliştirilmiştir.³³⁰ İmzalanan anlaşma Türk-Rus ilişkilerindeki işbirliğinin gelişmesi açısından önemli bir yapı taşı olarak kabul edilebilmekte ve Karadeniz Havzası işbirliği alanı olarak algılanmaktadır. İki devlet arasında zaman zaman yaşanan krizlere rağmen; Rusya'nın Türkiye ziyaretinin ardından 1998 yılında silahlı kuvvetlerin modernizasyonuna yönelik imzalanan anlaşmayla askeri ve güvenlik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesine önem verilmiştir.³³¹ 1999 yılında ise dönemin Başbakanı Ecevit tarafından Rusya'ya ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette teröre karşı mücadelede işbirliğinin önemi vurgulanmış ve ekonomik yönden ilişkileri geliştirebilecek adımlar atılmıştır.

1.2. 2000'Lİ YILLARDA İLİŞKİLERE BAKIŞ

Türkiye ile Rusya arasında 1990'lı yıllarda yaşanan rekabet ortamı, ilerleyen yıllarda yakınlaşmaya ve işbirliğine dönüşmektedir. Siyasi ve ekonomik yönden yakınlaştırıcı politikalar izlemeleri, birbirilerinin iç meselelerine karışmamayı garanti etmeleri ilişkilerinin normalleşmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle Türk-Rus ilişkilerinde sorunlu meseleler yerine ortak çıkarların ön plan tutulduğu alanlara öncelik verilmektedir. Bu durum, Karadeniz Havzası'ndaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik politikaları da beraberinde getirmektedir.

2000'li yılların başında hem Rusya'da hem de Türkiye'de iktidar değişikliklerinin yaşandığı görülmektedir. 2000 yılında Rusya'da yapılan başkanlık seçiminde Vladimir Putin, Yeltsin'in yerine devlet başkanı olarak seçilmiştir. Türkiye'de ise 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi genel seçimleri kazanmış; 2003 yılında Recep Tayyip Erdoğan başbakanlığa getirilmiştir. Her iki devlette yaşanan bu iktidar değişiklikleri ilişkilerin olumlu yönde ivme kazanmasında etkili olmuştur. Seçim sonrasında Putin, ilişkiler açısından Türkiye'nin geleneksel ve önemli bir ortak olduğunu bununla birlikte ortak çıkarların ön planda tutulması gerektiğini vurgulamıştır.³³²

³³⁰ Erşen, Dal, op.cit., s.45

³³¹ Mitat Çelikpala, "Rusya Federasyonu'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası:Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt III, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. b., 2013. s.549.

³³² Suat Kınıklıoğlu, "Türk-Rus İlişkileri: Kasyanov Ziyaretinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, C. 6, S. 4 (2001), s.155.

2000'ler Türk-Rus ilişkilerinde güven ve işbirliğinin daha sık bahsedildiği yıllar olarak kabul edilmektedir. 2001 yılında ABD'de yaşanan küresel terör saldırıları ilişkilerin farklı bir boyuta taşınmasında etkili olmuştur. Saldırıların ardından Türkiye ve Rusya terör faaliyetlerine karşı ortak tutum geliştirerek havzadaki güven ve istikrarın sağlanmasına yönelik birlikte hareket etme eğiliminde olmuşlardır. Bu süreci desteklemek için 16 Kasım 2001 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında “*Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa*” belgesi imzalanmıştır. Bahsi geçen eylem planında, taraflar arasındaki iyi ilişkilerin ve işbirliği alanlarının geliştirilmesi ve genişletilmesine katkıda bulunacak çalışma grubunun oluşturulmasına karar verilmiştir.³³³ 2002 yılında ise askeri alanda ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından önem arz eden “*Askerî Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askerî Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması*” imzalanmıştır.³³⁴

Yaşanan terör saldırısının ardından ABD'nin de terörle mücadele kapsamında çeşitli faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalede bulunmak amacıyla Türkiye üzerinden geçiş yapmak istemesi buna örnek verilebilir. Ancak ABD'nin yapacağı bu müdahaleye Türkiye tarafından izin verilmemiştir. Türkiye'nin hem NATO üyesi olması hem de Soğuk Savaş itibarıyla ABD ile yakın ilişkiler kurmasına rağmen gerektiğinde çıkarları gereği bağımsız karar alması Rusya tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu durum, Türkiye ile Rusya arasında ikili ilişkilerde güvensizliğin kırılması açısından önemli bir gelişme sayılabilmektedir. 2003 ve 2004 yıllarında Gürcistan ve Ukrayna'daki renkli devrimler üzerinde Batı'nın desteği olduğunu düşünen Rusya, bu durumdan rahatsız olmuştur. Hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin batı ile ilişkilerinin gerildiği bu yıllarda ikili ilişkilerinde işbirliğine daha da önem vermeye başladıkları görülmektedir.³³⁵ Türkiye Karadeniz Havzası'nda yaşanan gelişmeleri yakından takip etmekte, devletlerdeki iktidar değişikliklerini havzanın

³³³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “16 Kasım 2001 tarihinde Türkiye ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı uyarınca; kurulmuş olan yüksek düzeyli Ortak Çalışma Grubu'nun ilk toplantısının 9 Nisan 2002 tarihinde Moskova'da yapılması hk.”, No:49 - 9 Nisan 2002, http://www.mfa.gov.tr/no_49---9-nisan-2002_-16-kasim-2001-tarihinde-turkiye-ve-rusya-federasyonu-disisleri-bakanlari-tarafindan-imzalananan-avrasya_da-isbirligi-eylem-planı-uyarinca_-kurulmus-olan-yuksek-duzeyli-ortak-calisma-grubu_nun-ilk-toplantisinin-9-nisan-2002-tarihinde.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

³³⁴ Efe Çulha, “Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), s.289.

³³⁵ Erşen, Dal, op.cit., s.46.

giderek demokratikleşmeye başlaması olarak algılamakta ve süreci olumlu karşılamaktadır. Bunun yanı sıra havzadaki devletlerin Batılı sistemlerle geliştirdiği ilişkilerin Karadeniz Havzası'nın gelişmesine ve bütünleşmesine katkı sağlayacağına inanmaktadır.

2004 yılı Aralık ayında Rusya devlet başkanı Putin'in Türkiye'ye gelişi 32 yıl aradan sonra ³³⁶ gerçekleşen üst düzey bir ziyaret olarak oldukça önemlidir. Gerçekleştirilen ziyaret esnasında iki devlet arasında "*Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesi İlişkin Ortak Deklarasyon*" imzalanmıştır. Ayrıca görüşmeler esnasında savunmadan askeriye, stratejiden enerjiye birçok farklı alanda işbirliğine yönelik anlaşmalar da yapılmıştır.³³⁷ 2005 yılında Başbakan Erdoğan'ın Rusya ziyaretinde ise havzadaki gelişmelere karşı her iki tarafında görüşlerinin örtüştüğü söyleminin yanı sıra küresel sistemin istikrarının korunması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu durum Türkiye ile Rusya'nın havzadaki sorunlara karşı ortak tutum sergileyerek işbirliğinin ilerletilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. 2006 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Rusya yaptığı ziyarette, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından devlet başkanı düzeyinde Rusya'ya gerçekleştirilen ilk ziyaret olması açısından oldukça önemlidir.³³⁸ İki devlet arasında karşılıklı gerçekleştirilen bu ziyaretler, güvene dayalı ilişkilerin giderek geliştiğini ve aralarındaki ortaklığı kuvvetlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca bu ziyaretlerin ekonomi, enerji, güvenlik alanlarında yapılan görüşmelerle işbirliğine katkı sağladığı görülmektedir.

1997 yılında imzalanan ve 2005 yılında faaliyete geçen Mavi Akım projesi, Karadeniz altından boru hatlarıyla Rusya'dan Türkiye'ye arada herhangi bir transit ülke bulunmadan gaz sevkiyatı yapılmasını sağlayan anlaşmadır. Mavi Akım projesi ile Türkiye'nin hem doğalgaz ihtiyacı karşılanmakta hem de yaşanan krizlere karşı enerji güvenliğinin oluşmasına yardımcı olmaktadır. İki devlet arasındaki ilişkilerin giderek

³³⁶ 1972 yılında SSCB Devlet Başkanı Nikolay Podgorni, Türkiye'yi ziyaret etmişti.

³³⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Cumhuriyeti İle Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi Ve Dostluğun Ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha Da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova", 13 Şubat 2009, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-iliskilerin-yeni-bir-asamaya-dogru-ilerlemesi-ve-dostlugun-ve-cok-boyutlu.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

³³⁸ Suat Kınıkoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası*, C. 12, S. 1 (2006), ss.99-124.

gelişmesi, aralarında ortak projelerin üretilmesine ve karşılıklı kazanç sağlanmasına olanak tanımaktadır. Gelişen ilişkiler tarafların alternatif proje geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin BTC petrol boru hattına karşı çıkan Rusya, aralarındaki ilişkilerin iyileşmesiyle zamanla itirazlarını hafifletmeye başlamıştır.

2006 yılında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan enerji krizinin Türk-Rus ilişkileri üzerinde de etkisi olduğu görülmektedir. Rusya'nın Ukrayna'da Turuncu Devrim sonrasında başa gelen Batı yanlısı yönetimle olan sorunlu ilişkileri beraberinde enerji ilişkilerinde sorun yaşanmasına neden olmuştur. Rusya ile Ukrayna arasında doğalgaz fiyatlandırılmasına yönelik yaşanan anlaşmazlık, Rusya'nın enerji kesintisi yapmasına kadar varmıştır. 1984 yılı itibariyle enerjinin Avrupa'ya ulaştırılması noktasında Ukrayna üzerinden Avrupa'ya uzanan Batı Hattı ile gaz alımı gerçekleştiren Türkiye, Rusya'nın enerjisiyi siyasi bir araç olarak kullanma politikasından etkilenmektedir.³³⁹

2004 yılından beri Rusya ile Ukrayna arasındaki siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklar, 2006 yılında doğalgaz krizine dönüşmüştür. Batı Hattı üzerinden doğalgaz satın alan Türkiye'nin yaşanan kesintiler sonucunda enerji güvenliğine önem vermesine ve AB üye devletleriyle ortak bir zeminde buluşmasına katkı sağlamıştır. Enerji güvenliğinin öneminin kavranmasıyla devletler enerji çeşitliliğine yönelik farklı projeler ortaya koymuşlardır. Hazar Havzası'nda çıkarılan doğalgazın uluslararası pazarlara ulaştırılması noktasında Rusya kendi üzerinden naklin gerçekleştirilmesini isterken; Batılı devletler Rusya'ya yüksek oranda bağımlı kalmamak amacıyla farklı güzergâhlara yönelik politikalar geliştirmektedir. Çıkarılan doğalgazın uluslararası piyasalara ulaştırılmasında Türkiye üzerinden boru hatlarıyla Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak Nabucco projesi ortaya atılmıştır. 2006 yılı Temmuz ayında BTC'nin faaliyete geçtiği zamana denk gelen bu projede Türkiye'nin enerji naklinde köprü ülke olma arzusu projeye yakın durmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin bu arzusu iki devletin karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Buna karşın enerji açısından hem tedarikçi hem de transit ülke konumunu korumak isteyen Rusya, 2007 yılında Güney Akım doğalgaz boru hattıyla Türkiye'yi dışlayan bir proje ortaya atmıştır.³⁴⁰

³³⁹ Erşen, Dal, op.cit., s.46

³⁴⁰ Ibid., ss.46-47

2007 yılında Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'e Putin'den gelen tebrik mesajındaki Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin havzanın güvenlik ve istikrarına da katkı sağlayacağı vurgusu ikili ilişkilerin seyrinin geliştiğini göstermektedir.³⁴¹ İki devlet arasında artan diyalog ortamı Karadeniz Havzası'nın güvenlik ve istikrarının sağlanması noktasında havzadaki devletleri bir araya getirecek çok taraflı işbirliği programları oluşturulmuştur. Türkiye'nin girişimleriyle havzadaki devletlerarasında diyalog ortamının oluşturulmasıyla işbirliği imkânı yaratılmaktadır. Bunun yanı sıra Batılı aktörler ile Rusya arasındaki rekabetin çatışmaya dönüştürülmesinde engelleyici rol oynamaktadır. Karadeniz Havzası'nda geliştirilen örgüt ve mekanizmalar, Türkiye ile Rusya arasındaki güvenlik ilişkilerinin geliştirilerek derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye hem Batılı müttefikleriyle ilişkilerini bozmayarak hem de Rusya ile özel ilişkiler geliştirerek havzada mutlak kazançların ön planda tutulduğu işbirliği ortamının yaratılmasına önem vermektedir.

1.3. 2008 RUSYA GÜRCİSTAN SAVAŞI SONRASI İLİŞKİLERE BAKIŞ

Karadeniz Havzası'ndaki güven ve istikrar ortamının zedelenmesinde 2008 yılındaki Rus-Gürcü Savaşı'nın da etkisi olmuştur. Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya meselelerine Rusya'nın da dâhil olması sorunların boyutunun büyümesine ve havzadaki dengelerin değişmesine neden olmuştur. Savaşın sona erdirilmesi için AB devreye girmiş ancak Rusya Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Yaşanan bu gelişmelerden Türkiye'nin de doğrudan etkilendiği görülmektedir. Yanı başında gerçekleşen savaşın havzadaki konumunu ve Rusya ile olan ilişkilerini ne şekilde etkileyeceğini yakından takip etme gerekliliğini hissetmiştir. Bunun yanı sıra devletlerin egemenlikleri ve toprak büyüklüklerinden yana olduğunu belirterek gerçekleşen çatışmaların uluslararası hukukun ilkeleri doğrultusunda barışçıl ve diyalog kurma yöntemiyle çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴² Buna karşın Rusya ise Batı'nın yakın çevresinde etkinlik alanını arttırmasına müsaade etmeyeceğine yönelik bir tavır sergilemektedir. Karadeniz Havzası'nda yaşanan bu kriz ortamına

³⁴¹ “Putin'den Cumhurbaşkanı Gül'e Kutlama”, *Son Dakika*, 30.08.2007, <https://www.sondakika.com/haber/haber-putin-den-cumhurbaskani-gul-e-kutlama/>. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

³⁴² Mitat Çelikpala, “Türkiye ve Kafkasya ...”, op.cit., ss.107-108.

rağmen Türkiye ile Rusya aralarındaki işbirliğinin geliştirilmesine özen göstermiş, kriz anında enerji açısından ilişkileri etkilense dahi ilişkilerin yürütülmesine devam edilmiştir.

İki devlet arasında hem siyasi hem de ekonomik yönden ilişkilerin geliştiği ve yürütüldüğü dönemde, Türkiye havzada yaşanan krizin Rusya ile olan ilişkilerini etkilememesine önem vermektedir. Söylem ve politikalarında daha temkinli hareket eden Türkiye, aralarındaki ilişkinin zedelenmemesine özen göstererek havzada yaşanabilecek krizlerin önüne geçmeye çalışmıştır. Rusya ile arasındaki ilişkilerin gerilmemesi ve havzadaki mevcut durumun bozulmamasına yönelik farklı yollar izlemiştir. Rus-Gürcü savaşında ABD'nin Gürcistan'a yardım kapsamında gemi göndermesinde Montrö'nün ilkelerine uymadığı gerekçesiyle izin vermemesi bu duruma örnek verilebilir. Ayrıca BTC ve BTE aracılığıyla Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaşan Azeri petrol ve doğalgazının naklinin yaşanan süreçten etkilenmemesine de dikkat etmiştir.³⁴³ Havzada özellikle Kafkasya'da yeni bir krizin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla, donmuş çatışmalara taraf olan devletler arasında güven eksikliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu'nu önermiştir. Bu platform, havzadaki işbirliği girişimlerini tamamlayan bir oluşum olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin bu önerisine Rusya tarafından olumlu yaklaşımıştır.³⁴⁴

2009 yılında Cumhurbaşkanı Gül, Rusya'ya yaptığı ziyaretinde mevkidaşı Dimitri Medvedev'le görüşme yapmış; görüşmede ikili ilişkilerin ve ilişkilerdeki stratejik seviyenin çeşitli alanlara yayılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ziyaret sonrasında "*Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha Da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*" imzalanmıştır. Bahsi geçen deklarasyonda Soğuk Savaş sonrasında ilişkilerin geliştirilmesine yönelik imzalanan anlaşma ve belgelerdeki ilkeler esas alınarak Türkiye ile Rusya arasında güven ve

³⁴³ Hasan Kanbolat, Nur Jale Ece, Necmettin Akten, Nilüfer Oral, "75. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*, Rapor No: 51, The Black Sea International Rapor No: 8, Ankara, 2011, ss.16-19.

³⁴⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-iliskilerin-yeni-bir-asamaya-dogru-ilerlemesi-ve-dostlugun-ve-cok-boyutlu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

işbirliğinin sürdürülmesi gerekliliği belirtilmiştir. Dolayısıyla ilişkiler üst seviyeye doğru çıkarılmakta ve geleceğe yönelik adım adım uzun vadeli işbirliği ihtimali üzerinde durulmaktadır.³⁴⁵

Ukrayna ile yaşadığı doğalgaz krizlerinin çıkarlarını etkilemesi nedeniyle alternatif projeler üzerinde duran Rusya, Ukrayna'nın devre dışı bırakıldığı Güney Akımı projesini gündemine almıştır. 2009 yılında Rusya Başbakanı Putin'in Türkiye ziyaretinde Erdoğan ile gerçekleştirdiği görüşmesinde iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yirmi anlaşma imzalanmıştır. Enerji konusunun da gündemde olduğu bu görüşmede, Karadeniz altından Avrupa'ya ulaşacak boru hattının Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesinden geçmesine izin verilmiştir. Bu durum iki devlet arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerlediğinin kanıtıdır. Türkiye'nin Güney Akım projesinde sergilediği olumlu yaklaşıma Rusya tarafında da karşılık verilmiştir. Mavi Akım-II projesiyle Samsun-Ceyhan boru hattı üzerinden Akdeniz'e enerji taşınmasının gündeme alınacağı belirtilmiştir. Görüşmeler esnasında nükleer enerji santrali ve Tuz Gölü'nde doğalgaz depolama inşası konuları da gündeme getirilmiştir.³⁴⁶ Mavi Akım-II hattının inşa edilmesi ve hattın Türkiye üzerinden İsrail'e kadar uzatılması konularının gündeme gelmesiyle Türkiye havzada transit ülke konumuna gelebilecek ve enerji kavşağı ihtimalini giderek güçlendirebilecektir.³⁴⁷ Yaşanılan bu süreçler, geçmişte iki devlet arasındaki güvensizliklerin bir kenara bırakılıp yerine güven inşa ediliyor olması ve aralarındaki işbirliğin uzun vadeli olması bakımından oldukça önemlidir.

2010 yılında Putin'in daveti üzerine Rusya'ya giden Erdoğan'ın bu ziyareti Rus basınında geniş yer almıştır. Diyalog sürecinin ikili ilişkileri giderek sağlamlaştırdığı vurgulanmış ve bu görüşme tarihi bir adım olarak kabul edilmiştir. Rus devlet başkanı Medvedev, ilişkilerinde gelişen işbirliğinin önemini vurgulayarak Türkiye'nin özellikle Güney Akım projesinde göstermiş olduğu tavrıyla havzada yaşanabilecek sorunların

³⁴⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-iliskilerin-yeni-bir-asamaya-dogru-ilerlemesi-ve-dostlugun-ve-cok-boyutlu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

³⁴⁶ "Türkiye, Güney Akım'a imza attı, Putin 'nükleeri aldık' havasına girdi", *Hürriyet*, 07.08.2009, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-guney-akim-a-imza-atti-putin-nukleeri-aldik-havasina-girdi-12229239> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

³⁴⁷ "Putin'den sürpriz açıklama: Mavi Akım'ı uzatalım", *HaberRus*, 19.04.2012, <https://haberrus.com/economics/2012/04/19/putinden-surpriz-aciklama-mavi-akimi-uzatalim.html> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

önüne geçilebildiğinin vurgusunu yapmıştır.³⁴⁸ Bu durum, Türkiye ile Rusya arasında havzadaki ortaklığın giderek güçlendiğinin göstergesidir. 2010 yılında Medvedev’in Türkiye ziyaretiyle aralarındaki diyalog süreci giderek daha kurumsal hale dönüşmüştür. Yapılan ziyaret esnasında siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda yakınlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesini çabalayacak grupları bünyesinde barındıran Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)’nin kurulması ve konseyin yılda birer kez dönüşümlü olarak toplanması kararları alınmıştır. Ayrıca bu ziyaret sürecinde Türkiye ile Rusya arasında vize muafiyeti, nükleer enerji santrali konularına yönelik anlaşmalar da yapılmıştır.³⁴⁹

16 Mart 1921 yılında imzalanan “*Türkiye – Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*”nın 90. yıldönümü münasebetiyle Erdoğan’ın Rusya’ya yaptığı ziyaret, iki devlet arasındaki gelişen ilişkilerin istikrarının devam etmesi açısından oldukça önemlidir. Ziyaret esnasında ÜDİK toplantısı da yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde, Karadeniz Havzası’nda yaşanan mevcut durum ele alınmış ve enerji konusunda karşılıklı talepler dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra Güney Akımı boru hattının münhasır ekonomik bölgelerden geçiş izinlerinin henüz Rusya’ya teslim edilmemiş olması ve Türkiye’nin gaz alımındaki indirim taleplerinin tarafları memnun etmesi konuları görüşülmüştür.³⁵⁰

2006 ve 2009 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasındaki doğalgaz krizleri sonucunda Nabucco projesi çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştirilememiştir. Bu sürecin ardından Türkiye ve Azerbaycan tarafından TANAP doğalgaz boru hattı projesi gündeme alınmıştır. Enerjide kaynak çeşitliliğine yönelik AB, Güney Gaz Koridoru projesi geliştirmiştir. Bu projeyle Hazar Havzası’ndan çıkarılan Azeri doğalgazının Rusya’ya karşı bir alternatif olarak Gürcistan ve Türkiye üzerinden boru hatlarıyla Avrupa pazarına ulaştırılması planlanmaktadır. Projenin Türkiye ayağı kısmına TANAP

³⁴⁸ “Rus basınında Erdoğan’ın ziyareti: Tarihi gelişme”, *Dünyabülteni*, 14.01.2010, <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/rus-basininda-erdoganin-ziyareti-tarihi-gelisme-h102073.html>(Erişim Tarihi: 25.04.2019)

³⁴⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki Üst Düzey İşbirliği Konseyi Toplantısına ilişkin ortak basın açıklaması”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-ust-duzey-isbirligi-konseyi-toplantisina-iliskin-ortak-basin-aciklamasi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

³⁵⁰ Tekin Aycan Taşcı, “Türkiye - Rusya İlişkilerinde Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)”, *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM) Rusya - Kafkasya Araştırmaları*, 08.12.2014, s.5. s.1-15.

adı verilmiş ve bu proje Türkiye ile Rusya'nın karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Yeni enerji projesinin ardından Türkiye ile Azerbaycan ve Gürcistan arasında yakınlaşma yaşanması ve Batının Gürcistan'a yönelik politikalarını arttırması Rusya'yı; Rusya'nın da Güney Osetya ve Abhazya'da askeri varlığını oluşturması Türkiye'yi rahatsız etmiştir.³⁵¹ Rusya'nın enerji politikalarında devletlerin kendisine bağımlı olmalarını istemesi devletleri enerji arz ve talep güvenliği noktasında alternatif politikalar üretme arayışına sokmaktadır. Rusya, yakın çevresindeki etki alanlarının sınırlandırılmasının enerjiden elde ettiği gelirin azalmasına ve dolayısıyla ülke ekonomisi üzerindeki payının küçülmesine neden olacağını düşünmektedir. Buna karşın Avrupa Birliği ve Türkiye'nin enerji güvenliği noktasında arz çeşitliliğinin oluşturulmasına yönelik benzer politikalar geliştirmelerine itmiştir. Türkiye ve Rusya ilişkilerinde enerji güvenliği noktasında işbirliğinin yanı sıra kimi zamanda rekabet ortamı yaratacak gelişmelere sahne olmuştur.

2008 yılında Rus-Gürcü savaşıyla birlikte havzada yaşanan kırılmalar olsa dahi iki üle arasında artan diplomatik ziyaretler, enerji, ekonomi ve güvenlik alanlarında oluşturulan işbirliği ortamı işbirliğinin kurumsallaştırılmasına yönelik geliştirilen mekanizmalar aralarındaki ilişkinin gelişmesine katkı sağlamıştır. İkili ilişkilerin giderek daha da karmaşıklaşmasıyla birlikte uluslararası sistemde yaşanan krizlerde zaman zaman farklılaşan söylemler aralarındaki işbirliğinin önüne geçmeye engel olamamıştır. Zira Türkiye ve Rusya havzadaki yaşanan gelişmelere karşın işbirliğinin geliştirilmesine önemsenmiş; ikili ticaret hacimlerinin geliştirilmesine ve önemli ortakları haline gelmeye önem verilmiştir.

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan Arap ayaklanmalarının kıvılcımları Libya'ya sıçramış ve 2011 yılında NATO'nun askeri müdahalesi gerçekleşmiştir. Libya'nın ardından ayaklanmaların önce Mısır'a sonra Suriye'ye doğru ilerlemesi karşısında Türkiye güvenlik tehdidi hissetmiştir. 2012 yılında NATO tarafından füze kalkanı radarı erken uyarı sisteminin kurulması ve Türkiye'nin güney sınırlarına Patriot füze savunma sistemlerinin yerleştirilmesi Rusya'yı kuşkulandırmıştır. Arap baharının Suriye denkleminde Rusya rejime destek verirken; Türkiye ise Batılı aktörlerle birlikte muhaliflerin desteklendiği paydada yer almıştır.

³⁵¹ Erşen, Dal, op.cit., s.48

Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye ile Rusya'nın olaylara kimi zaman farklı pencerelerden yaklaşmasına neden olmuştur.³⁵²

1.4. 2014 KIRIM KRİZİ SONRASI İLİŞKİLERE BAKIŞ

2013'ün sonuna doğru Ukrayna'da yaşanan kriz, havzadaki dengenin değişmesine neden olmuştur. Ukrayna'nın AB ile bütünleşmesine yönelik Ortaklık Antlaşması'nı reddetmesi üzerine ülkedeki batı yanlısı kesim protestolara başlamıştır. Aynı zamanda Rus yanlısı olan Yanukoviç'in AB yerine Rusya'yla ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğine yönelik tavrı krizin giderek artmasına neden olmuştur. Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinin ardından geçici hükümet oluşturulmuş ve Rusya kendi vatandaşlarının güvenliğini koruma amacıyla sürece dâhil olmuştur. Kırım yarımadasında kontrolü ele geçirerek meselenin uluslararasılaşmasına neden olmuştur.³⁵³

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi kararı havzadaki Türk-Rus ilişkileri üzerinde de etkili olmuştur. Türkiye Kırım meselesine de tıpkı 2008 yılında yaşanan savaş sonrasında ortaya çıkan duruma karşı sergilediği tavrı takınarak devletlerin egemenlikleri ve bütünlüklerinden yana olduğunu belirtmiştir. Ukrayna'nın bütünlüğünü ve Kırım'da yaşayan Tatar nüfusun durumunu önemseydiğini her fırsatta dile getirmiştir. 2014 yılında yapılan referandum sonrasında Kırım'ın resmen ilhak edilmesini kabul etmeyeceklerini açıklamıştır.³⁵⁴ Kırım'ın havzadaki stratejik konumu ve Rusya'nın ilhak kararındaki uluslararası hukuku geçersizleştiren tavrı karşısında Türkiye güvenlik endişesi duymuştur.

Rusya'nın Kırım ilhakı sonrasında Karadeniz'deki dengeler değişmiş ve bu süreç Türkiye açısından endişe veren bir durum olarak karşılanmıştır. Rusya Kırım'da 2042 yılına kadar kiraladığı deniz üssüne ilhak sonrasında sahip olarak tamamen kontrolünü ele almış; yerleştirdiği füzelerle birlikte Batı ile arasındaki dengeleri

³⁵² Ibid.

³⁵³ Vügar İmanbeyli, "Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna Kırım Meselesi", *SETA Perspektif*, S. 36 (2014), s.1.

³⁵⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kırım'da 2014 Yılında Düzenlenen Referandum Hk.", No: 63, 16 Mart 2016, http://www.mfa.gov.tr/no_-63_-16-mart-2016_-kirim_da-2014-yilinda-duzenlenen-referandum-hk_.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 29.04.2019)

değiştirmiş ve durumu kendi lehine çevirmeye başlamıştır. Türkiye ise, Kırım hususunda yarımada yaşayan Tatarların haklarını korumaya yönelik girişimlerde bulunmasına rağmen Tatar meclisinin faaliyetlerinin durdurulmasının önüne geçememiştir. 2014 yılında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizin Türk-Rus ilişkileri üzerinde etkisi mevcuttur. Havzanın istikrarı ve güvenliği noktasında Türkiye taraflar arasında orta yol bulmaya çalışmıştır. Bir yandan Rusya ile hem siyasi hem de ekonomik alanda geliştirilen işbirliği ilişkilerini sürdürmeye devam ederken; diğer taraftan Rusya'nın Kırım ilhakı kararını kabul etmemekte ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamaktadır. Batılı aktörlerin Rusya'ya karşı uygulamış olduğu yaptırım kararlarına Batıdan farklı yaklaşarak Rusya ile işbirliğini zedeleyici politikalara girişmemiştir.³⁵⁵

Ukrayna'da yaşanan kriz Türkiye'nin enerji güvenliği üzerinde de etkili olmaktadır. Ukrayna üzerinden geçerek Türkiye'ye gelen Batı hattının akıbeti belirsizliğini korumaya devam etmektedir. Rusya, Ukrayna'nın ödenmemiş doğalgaz borçları gerekçesiyle kesintide bulunması Batı hattı üzerinden enerji alan Türkiye'yi de etkilemiştir. Ukrayna krizi havzadaki dengeleri belirsiz hale getirmesine rağmen Türkiye açısından birçok fırsatı da beraberinde getirmiştir. Rusya ile Batılı aktörler arasında krizin giderek büyümesinin ardından Rusya, Güney Akım projesinin sonlandırıldığını açıklamıştır. Bahsi geçen proje yerine öne sürülen Türk Akımı projesiyle Türkiye'nin enerjide transit ülke olma ihtimali arttırılmıştır.

Kırım ilhakının etkileri sürmeye devam ederken 2014 yılı Aralık ayındaki Putin'in Türkiye ziyareti, havzadaki siyasi, ekonomik ve enerji ilişkilerinin geliştirilmesine devam edildiğini göstermektedir. Putin tarafından açıklanan ve Güney Akımın yerini alan Türk Akımı projesiyle yapılacak boru hattının Karadeniz'in altından Türkiye'ye aktarılması ve Türkiye'den de Avrupa pazarına ulaştırılması amaçlanmaktadır. İki devlet arasında kimi zaman enerji güzergâhlarına yönelik rekabet ortamı oluşsa dahi Ukrayna kriziyle enerji güvenliği ön plana çıkarılarak enerjinin sürdürülebilirliği kazandırılmak istenmiştir. Yapılan görüşmelerde doğalgaz indirimi konusu da gündeme getirilmiştir.³⁵⁶ Türkiye ve Rusya arasında ikilemler olmasına

³⁵⁵ Erşen, Dal, op.cit., s.49

³⁵⁶ İbrahim Kalın, "Putin'in Ziyareti ve Türkiye-Rusya İlişkileri", *Eko Avrasya*, 2015 / 1, s. 19.

rağmen ilişkilerindeki bağlara önem verildiklerinden kazanımlarını ön planda tutmaktadır.

Türkiye, Ukrayna krizinde ülkenin toprak bütünlüğünü ve Kırım'da yaşayan Tatarların can ve mal güvenliğini önemseydiğini belirtmesine rağmen Rusya'yla doğrudan sorun yaşamamaya dikkat etmiştir. Bunun yanı sıra Batılı aktörlerin Rusya'ya uyguladığı sert yaptırım kararlarına katılmamıştır. Türkiye ile Rusya siyasi, ekonomik, enerji ve güvenlik alanlarında gelişen ve karmaşıklaşan ilişkilerinde ortak çıkarını ön planda tutmaktadır. Bununla birlikte havzada yaşanan krizlerin ilişkilerini etkilememesine özen göstermektedirler. Türkiye'nin Karadeniz Havzası'nda Rusya ile olan ilişkilerinde sergilemiş olduğu bu yaklaşım, aralarındaki güven ve işbirliğinin güçlenmesini sağlamaktadır. Özellikle Batı ile Rusya'nın karşı karşıya geldiği meselelerde, çok yönlü politikalar izleyerek çıkarlarına uygun şekilde hareket etmeye çalışmaktadır.³⁵⁷

Havzada yaşanan krizlerin ardından Rusya'nın Karadeniz'deki askeri varlığını arttırmaya yönelik girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Kırım ilhakı sonrasında yarımada'daki üsler hususunda tam hâkimiyet sağlayan Rusya, havzadaki Karadeniz filosunun modernizasyonuna yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Rus kaynaklarından yapılan açıklamaya göre, 2014 yılından itibaren 50'den fazla gemi Karadeniz filosuna katılmıştır.³⁵⁸ Türkiye son zamanlarda kendi imkânlarını kullanarak geliştirmiş olduğu Milli Gemi (MİLGEM) projesiyle havzada önemli konumda bulunmaktadır. Devam eden projeleriyle havzadaki etkisini sürdürmeye devam edeceğini göstermektedir.³⁵⁹ Deniz kuvvetlerinin envanterine girmesi itibariyle önemli gemilerinden biri kabul edilen Çok Maksatlı Amfibi Hücum Gemisi TCG ANADOLU, Karadeniz'de Türkiye'ye

³⁵⁷ Emre Erşen, "Türkiye'nin Rusya ve Güney Kafkasya Politikası 2014", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı, Ankara: SETA, 2015, s.364-365.

³⁵⁸ "Karadeniz Filosu, 50'den fazla yeni gemiyle güçleniyor", *Gazetem*, 26.07.2017, <https://www.gazetem.ru/karadeniz-filosu-50den-fazla-yeni-gemiyle-gucleniyor/>. (Erişim Tarihi:05.05.2019).

³⁵⁹ Türk Deniz Kuvvetleri, "Fırkateyn Muhrip Projeleri", 20.02.2019, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=76, (Erişim Tarihi: 15.05.2019) MİLGEM kapsamında yapılan gemi projeleri: İlki TCG HEYBELİADA (F-511) 2011 yılında; ikincisi TCG BÜYÜKADA (F-512) 2013 yılında; üçüncüsü TCG BURGAZADA (F-513) 2018 yılında hizmete girmiştir. Proje kapsamında dördüncüsü TCG KINALIADA (F-514)'nın ise 2019 yılında envantere girmesi beklenmektedir.

önemli güç katacaktır.³⁶⁰ Havza dışındaki aktörlerin Karadeniz'in güvenliğini sağlama noktasındaki girişimleri Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri de etkileyebilmektedir. Bu girişimlerin ilişkilerine olumsuz yansımaları olacağından dolayı Türkiye, havzadaki devletlerle işbirliğinin sağlanması taraftarıdır.

Karadeniz Havzası'nda yaşanan Ukrayna krizi ve Ortadoğu'daki Suriye krizi üzerine farklı politikalar geliştiren Türkiye ve Rusya ikili ilişkilerinin etkilenmemesine özen göstermiş fakat 24 Kasım 2015 yılında iki devlet arasında büyük bir kriz yaşanmıştır. Türkiye'nin Suriye sınırındaki hava sahasının ihlal edildiği gerekçesiyle Rus savaş uçağını düşürmesinin ardından ilişkilerde soğukluk yaşanmaya başlamıştır. Bahsi geçen olayın ardından Rus devlet başkanı Putin'in "sırtımızdan bıçaklandık" ifadesi ilişkilerin ciddi boyutlara taşınacağına göstergesi olmuştur.³⁶¹ Buna karşılık konuyla ilgili olarak dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu ise sınırları ihlal eden devletlere karşı uluslararası haklardan doğan her türlü tedbirin alınabileceği söyleminde bulunmuştur.³⁶²

Uçak krizi ikili ilişkileri, birçok alanda ortak çıkarları olan iki devletin ilişkilerini etkilemiştir. Kriz sonrasında karşılıklı bir dizi yaptırım kararları alınmıştır.³⁶³ Gıda, inşaat, turizm ve birçok sektör yaptırımlardan etkilenmesine rağmen Rusya enerji kartını yaptırım aracı olarak kullanmamıştır. Rusya'nın enerji hususunda Türkiye'ye gaz akışına devam etmesi ikili ilişkilerde sorun yaşamalarına rağmen güvenilir ortak kalmaya devam ettiklerini göstermektedir. Rusya'nın Ukrayna ve Batı'yla yaşadığı kriz ortamında dahi Türkiye'nin aralarındaki ilişkilerin bütünüyle koparılması taraftarı olmadığı görülmektedir.³⁶⁴

³⁶⁰ "The National Interest'in TCG Anadolu yorumu", *kokpit.aero*, 28.02.19, <http://www.kokpit.aero/national-interest-tcg-anadolu-yorumu>, (Erişim tarihi: 20.05.2019)

³⁶¹ "Putin: Sırtımızdan bıçaklandık", *NTV*, 24.11.2015 , <https://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>, (Erişim Tarihi:05.05.2019)

³⁶² "Davutoğlu: Her türlü tedbir hakkımız ve görevimiz", *AlJazeera Türk*, 24.11.2015 , <http://www.aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-her-turlu-tedbir-hakkimiz-ve-gorevimiz>, (Erişim Tarihi:05.05.2019)

³⁶³ Rusya'nın aldığı yaptırımlar; Türkiye'den yapılan bazı gıda ürünleri ithalatının 1 Ocak 2016 itibarıyla durdurulması, Rusya'dan Türkiye'ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesi, turizm şirketlerine Türkiye için tatil paketi satışının durdurulması yönünde çağrı yapılması, 1 Ocak 2016 itibarıyla Türk vatandaşlarının işe alımlarına kısıtlama getirilmesi ve 1 Ocak 2016 itibarıyla Rusya'da daimi ikametgâhi olmayan Türk vatandaşlarına vizesiz seyahat imkânının askıya alınması şeklindedir.

³⁶⁴ İlyas Kemaloğlu, "Türk-Rus ilişkileri kaldığı yerden edecek mi?", *Karar*, 11.08.2016, <https://www.karar.com/gorusler/turk-rus-iliskileri-215052>, (Erişim Tarihi:10.05.2019).

Uçak krizi sonrası gerginleşen Türk-Rus ilişkilerinin havzada yürütülen ilişkiler üzerinde de etkili olduğu dikkat çekmektedir. İkili ilişkilerin gerginleştiği dönem zarfında Türkiye devlet başkanı Erdoğan'ın Mayıs 2016 yılında yapmış olduğu açıklamasında Karadeniz'de yaşanan krizlerin ardından güvenlik anlayışı temelinde istikrarın yeniden oluşturulması gerektiği ve Karadeniz'in adeta bir Rus gölü haline dönüşmeye başladığı konuları üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra gerekirse NATO unsurlarının devreye girerek havzada yer almasının ve gerekli adımların atılarak etkisinin artırılmasının gerektiğini belirtmiştir. Aynı yıl içerisinde Rus genelkurmay başkanı Valeriy Gerasimov ise, havzadaki Türk-Rus deniz güçleri arasındaki karşılaştırmanın birkaç yıl öncesine kadar Türkiye'nin lehine olduğunu ancak artık Rus donanmasının Türkiye'ninkinden daha güçlü olduğunu vurgulamıştır.³⁶⁵ Karadeniz Havzası'ndaki dengenin Rusya'nın lehine değişmeye başlaması ve Türkiye ile Rusya arasında yaşanan uçak krizi sonrası ilişkilerin gergin olduğu zaman diliminde Rusya'nın havza güvenliğinin sağlanması noktasında tek unsurun kendisinin olmasını istediği politikasına karşı Türkiye'nin NATO'nun Karadeniz'de bulunması gerektiği şeklinde söylemler geliştirmesine neden olmuştur.

Rusya, havzada yaşanan krizlerin etkisi ve Batılı aktörlerin havzaya yönelik artan ilgisi doğrultusunda deniz kapasitesinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılması gerekliliğini hissetmiştir. Artan füze ve savunma sistemleri Rusya'nın Karadeniz'deki etkisinin giderek arttırılmasında önemli rol oynamaktadır. Kırım ilhakı sonrasında yarımadaya yerleştirdiği 350 km menzile sahip olan Bastion sistemiyle havzadaki devletlerin kendisini bir tehdit unsuru olarak algılamasına neden olmuştur.³⁶⁶ Karadeniz'de ilk defa gerçekleştirilen Karadeniz filosuna ait Rus firkateyninden Kalibr füze atışı tatbikatı Rusya'nın askeri yeteneklerinin geliştirilmesine ne kadar çok önem verdiğini göstermektedir.³⁶⁷ Rusya'nın Kırım yarımadasına yerleşmesiyle birlikte havzadaki etkisi giderek artmaktadır. ABD ve NATO'nun Karadeniz'de sürekli olarak varlık göstermeleri dengelerin bozulmasına neden olabileceği varsayımıyla havza

³⁶⁵ Joshua Kucera, "Russia Claims "Mastery" Over Turkey in Black Sea", *Eurasianet*, 25.09.2016, <https://eurasianet.org/russia-claims-mastery-over-turkey-black-sea>, (Erişim Tarihi: 12.05.2019)

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ "Kalibr füzeleri taşıyan Rus Amiral Grigoroviç firkateyninden Karadeniz'de bir ilk", *Sputnik Türkiye*, 16.08.2018, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201808161034782115-kalibr-fuzeler-tasiyan-rus-amiral-grigorovic-firkateynin-karadeniz-ilk/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanmasına odaklanılmaktadır. Dolayısıyla uçak krizi ardından ilişkilerin gerginliğini koruduğu süre zarfında Türkiye'nin böyle bir çıkışının olması sadece siyasi söylem olarak kabul edilebilmekte olup bölgesel sahiplenme güdüsüyle havzadaki tüm alanların kıyıdaş devletler tarafından yönetilmesi taraftarı olduğunu sergileyen genel bir yaklaşım izlemektedir.

Uçak krizinin ilişkilerindeki sarsıcı etkisinden kurtulmak ve ilişkilerini normalleştirebilmek için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 12 Haziran 2016 tarihinde Rusya Bağımsızlık Günü³⁶⁸ vesilesiyle yayınlamış olduğu kutlama mesajı, ilişkilerin yumuşatılmasına yönelik ilk adım olarak kabul edilmektedir. Kutlama mesajının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, yakınlaşmanın devamı niteliğinde Putin'e göndermiş olduğu mektupla ilişkilerinin yakınlaşmasını arttırmıştır. Bahsi geçen mektupta askeri uçağın düşürülmesiyle ilgili derin üzüntü duyulduğu, hayatını kaybeden askerlere taziyede bulunulduğu ve yaşananlardan ötürü kusura bakılmamasını dilediğini içeren ifadeler yer almaktadır.³⁶⁹ Rusya ise Erdoğan'ın bahsi geçen olayla ilgili özür dilediğini ve gereğinin yapılacağını belirtmektedir.³⁷⁰ Yaşanan bu gelişmenin Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerine ve havzanın geleceğine yönelik önemli katkısı olacağı düşünülmektedir. İlişkilerin yeniden normalleşme başladığı dönemde, Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişimi meydana gelmiş fakat başarısızlıkta sonuçlanmıştır. Darbe girişimi sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ilk yurtdışı seyahatini 9 Ağustos 2016'da Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Yapılan bu ziyaretle birlikte ikili ilişkilerde diyalog kanallarının açılması hızlandırılmıştır. Erdoğan'ın Putin'le yaptığı görüşme sonrasında Türkiye'nin iç politikasında yaşamış olduğu zorluklara rağmen yapılan bu ziyaretle birlikte iki devlet arasındaki ikili ilişkilerinin normalleşmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Görüşmelerde Erdoğan dokuz ay önce

³⁶⁸ 12 Haziran 1990'da, Rusya Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti parlamentosunun, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından egemenliğinin ilan edilmesi anısına "Rusya Günü" ve "Rusya Bağımsızlık Günü" kutlanmaktadır.

³⁶⁹ Özgür Tüfekçi, "Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2016", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, Ankara: SETA, 2017, ss.378-379.

³⁷⁰ Эрдоган в послании Путину использовал слово "извините", *PIA Новосту*, 27.09.2016, <https://ria.ru/20160627/1453142996.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

aralarında yaşanan krizin izlerinin silinmeye çalışıldığını ve ilişkilerinin yeniden normalleştirilmesine yönelik adımlar atıldığını vurgulamaktadır.³⁷¹

Uçak krizinin çözülmesinin ardından kriz süresince sonraya bırakılan Türk Akımı'nın yapımına yönelik anlaşma sağlanmıştır. 2016 yılı Ekim ayında *23.Enerji Kongresi* kapsamında Putin'in Türkiye'ye gelmesi ilişkilerinin normalleştirilmesinin devam ettiğini göstermektedir. Putin, Karadeniz Havzası'nda Türkiye ile büyük bir enerji merkezinin oluşturulabilme imkânını geliştirilme fırsatı yakalandığını belirtirken bu durumun aralarındaki işbirliğinin genişletilebilmesine katkı sağlayacağını belirtmiştir.³⁷² Türk Akımı kapsamında birbirine paralel iki boru hattının döşenmesi planlanmıştır. Hatlardan birinin Türkiye pazarında kullanılması, ikincisinin ise AB'den gerekli izinlerinin alınmasının ardından Avrupa pazarına ulaştırılması hedeflenmiştir. Ancak Türk Akımı'nın ikinci boru hattı özellikle Rusya'nın Almanya'ya doğrudan gaz sevkiyatını yaptığı Kuzey Akım boru hattının ikincisini gerçekleştirip gerçekleştirilememesine bağlıdır. Bununla birlikte ABD'nin Kuzey Akım-II hususundaki tavrı da süreçte belirleyici rol oynayacaktır. Buna karşın Rusya yaşanan krizlere rağmen Türkiye'yi daha güvenilir pazar olarak görmektedir. Türk Akımı projesi aralarındaki enerji ilişkilerinin daha da yakınlaşmasını sağlayacak ve hatta havzadaki sorunların çözümüne yönelik ortak strateji yoluna gidilebilecek bir unsur olacaktır.³⁷³ Uçak krizi sonrasında Rusya'nın Türkiye'den ithal edilen ürünlere karşı uyguladığı yaptırımlar, Türk ekonomisine zarar verirken benzer bir durumda Rus ekonomisinde yaşanmıştır. Ukrayna krizi sonrasında Rusya'nın Batı'yla gerginleşen ilişkileri ve alınan yaptırım kararları neticesinde ekonomisi kötüleşmiş; Türkiye'yle yaşadığı kriz sonrasında alınan ithal yasağı yaptırımlarından Rus piyasası da etkilenmiştir. Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmeye başlaması ve konulan yaptırımların yavaş yavaş kaldırılması ekonomilerine olumlu yönde yansımaktadır.

³⁷¹ Tüfekçi, op.cit., s.380.

³⁷² "Turkish Stream gas pipeline: Moscow & Ankara sign agreement in Istanbul", *Russia Today*, 10.10.2016, <https://www.rt.com/business/362279-gazprom-turkish-stream-pipeline/>, (Erişim Tarihi:16.05.2019)

³⁷³ Azime Telli, "Türkiye ve Rusya İlişkilerinin Normalleşmesinde Enerji Faktörü: Değerli Yakınlaşma", *Akça Koca Kültür Platformu*, 07.10.2016, <http://www.akcakocakulturplatformu.org/yazi/129/turkiye-ve-rusya-iliskilerinin-normallesmesinde-enerji-faktoru-degerli-yakinlasma>, (Erişim Tarihi:17.05.2019)

Türk Akımı projesi özellikle Ukrayna krizinin yaşandığı süre zarfında Türkiye'nin enerji tedarikinin karşılanması ve Rusya'nın Avrupa'dan bağımsız bir pazar olarak ele alınmasının yanı sıra doğu-batı ve kuzey-güney hattında enerji üreten veya satan devletlerin pazara yönelik stratejik işbirliği olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda bu proje, Rusya ile Türkiye arasında enerji açısından karşılıklı bağımlılığa örnek verilebilir. Proje faaliyete geçtiğinde Türkiye enerji güvenliği hususunda Avrupa'nın yaşadığı krizlerden daha az etkilenecek ve ikinci hattın devreye girmesiyle birlikte dağıtım merkezi haline dönüşme ihtimalini yakalayabilecektir. Bunun yanı sıra TANAP ve Türk Akımı gibi iki önemli projenin birleşme noktasında yer alıyor olmasından dolayı hem Rusya hem de Avrupa açısından önemli bir kavşak konumunda olma ihtimali bulunmaktadır.³⁷⁴

Uçak krizinin ardından ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik adımların atılması ve iletişim kanallarının yeniden geliştirilmesi amacıyla Putin ve Erdoğan arasında telefon diplomasisi gerçekleştirilmiştir. İki devlet arasında pozitif anlamda yaşanan bu gelişmelere rağmen 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov'a düzenlenen suikast sonucu hayatını kaybetmesi "uçak krizinin ardından ilişkileri bozacak yeni bir hadise mi?" sorusunu beraberinde getirmiştir. Tarafların itidali elden bırakmayan tavırları bir sene önce yaşanan kriz ortamına geri dönülmesini engellemiş; bu olay, Rusya devlet başkanı Putin tarafından provokasyon olarak nitelendirilmiştir.³⁷⁵

"Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma"nın 2017 yılı Mayıs ayında gerçekleşen 25.yıl dönümü etkinliklerinde Türk-Rus ilişkilerinin gelişen boyutu ele alınmış ve karşılıklı kazanca yönelik ortaklığın ilerletilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Aynı yıl Eylül ayında Rus devlet başkanı Putin, Türkiye ziyareti gerçekleştirmiş ve yapılan ziyarette havzadaki gelişmeler ışığında Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesine önem verildiği yönünde açıklamalarda bulunulmuştur.³⁷⁶ Siyaset, ekonomi, enerji, güvenlik, kültür gibi

³⁷⁴ Nurşin Ateşoğlu Güney, "Türk-Rus İlişkilerinde İkinci Bahar Kalıcı mı?", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, Ankara: SETA, 2018, ss.47-53.

³⁷⁵ Tüfekçi, op.cit., s.383.

³⁷⁶ Özgür Tüfekçi, "Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, Ankara: SETA, 2017, ss.340-341.

konularda görüşmeler gerçekleştirilerek ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Her iki taraf da gerçekleştirilen görüşmelerde ilişkilerinin kriz öncesine nazaran daha da güçlendirilmiş hale getirilmesini hedeflemektedir.

Türkiye, enerji kaynakları açısından dışa bağımlı bir ülke olmasından dolayı enerjii dışarıdan ithal etmektedir. Türkiye'nin doğalgaz ithal ettiği devletler Rusya, İran, Azerbaycan vb. şeklinde sıralanmaktadır. 2017 yılı verilerine göre, doğalgaz ithalatında %51 oranıyla Rusya, Türkiye'nin en önemli enerji partnerlerini konumundadır. Rusya enerji tedarikçi ülke olarak hem Türkiye'nin hem de Avrupa'nın enerji ihtiyacının neredeyse yarısını tek başına karşılayabilmektedir. Türk Akımı projesi, Karadeniz Havzası'nda Türkiye ile Rusya'nın ikili ilişkilerinde enerji alanında geliştirilen işbirliğinin daha da geliştirilmesine yönelik atılan önemli adımlardan en güncelidir. Türk Akımı projesinin denizaşırı kısmının tamamlandığı, Türkiye kıyısındaki bitiş noktasında ise gaz alma terminalinin inşasına devam edilmesiyle birlikte projenin %70lik kısmının tamamlandığına ilişkin yorumlar yapılmaktadır. 2019 yılının sonuna kadar projenin sorunsuz bir şekilde tamamlanarak faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır.³⁷⁷ Türkiye ile Rusya'nın enerji alanındaki yoğun işbirliği hem ikili hem de uluslararası alanda güvenilirliğini göstermektedir. Hazar Havzası'nda çıkarılan doğalgazın Avrupa pazarına ulaştırılması noktasında Türkiye gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilecek projeler kapsamında hem kuzey-güney hem de doğu-batı yönde geliştirilen güzergâhlar vasıtasıyla enerji açısından önemli bir merkez ülke konumuna sahip olacaktır. Dolayısıyla Rusya'dan gelen doğalgazın havzadaki münhasır ekonomik bölgesinden geçmesine izin vermesiyle doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması noktasında ilişkilerinde işbirliğini ön planda tuttuğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda ilişkilerindeki karşılıklı güvenin ve enerji arz-talep güvenliğinin geliştirilmesine olanak sağlayacaktır. Her iki devletin de çıkarları doğrultusunda enerji işbirliğine odaklanması dikkat çekmektedir.

Karadeniz Havzası'ndaki enerji konusuna güvenlik üzerinden yaklaşıldığında, Hazar Havzası ve Ortadoğu'nun enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması noktasında Türkiye güzergâh olarak önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin enerji

³⁷⁷ "TurkStream on schedule as it nears completion", *Anadolu Agency*, 11.05.2019, <https://www.aa.com.tr/en/energy/finance/turkstream-on-schedule-as-it-nears-completion/25440>, (Erişim Tarihi:20.05.2019)

güzerghâhı olarak niteliğinin güçlendirilmesi, hem kaynak hem de proje çeşitliği yaratılması açısından önemini arttıracaktır. Dolayısıyla enerji arz ve talep eden ülkeler arasında bağlantının kurulmasına yönelik önemli bir konuma sahip olan Türkiye havza güvenliğinin korunmasında katkı sağlayacaktır. Türkiye ile Rusya'nın ikili ilişkilerinde işbirliğini arttırmaları, enerji ve güvenlik ilişkilerini geliştirmeleri her iki devletin de kazanan taraf olmasını ortaya çıkarabilmektedir.

Enerjiye yönelik proje girişimlerinin yanı sıra devletlerin Karadeniz Havzası'ndaki potansiyel enerji kaynaklarına yönelik yoğun bir ilgisi vardır. Türkiye petrol arama faaliyetlerine geç katılan ülke olarak özellikle kara alanlarının %80'inde, deniz alanlarının %90'ındaki potansiyel enerji kaynaklarına yönelik ciddi araştırmalar gerçekleştirilmemiştir.³⁷⁸ Son yıllarda ise, Karadeniz ve Akdeniz'deki olası enerji kaynaklarının araştırılması üzerine politikalar geliştirmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Sismik arama gemileri tarafından yapılan taramalar neticesinde havzanın enerji kaynakları açısından potansiyel taşıdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumdan hareketle 2018 yılı itibariyle satın alınan Güney Kore yapımı Yavuz (Deepsea Metro-I) ve Fatih (Deepsea Metro-II) sondaj gemileriyle denizlerinde petrol arama faaliyetlerinde bulunacağını açıklamıştır.³⁷⁹ Azalan petrol ve doğalgaz rezervleri Rusya'yı araştırma yapmaya ve Karadeniz'de potansiyel enerji kaynaklarına yönelik faaliyetler geliştirmeye itmiştir. 2012 yılında Romanya'nın başlatmış olduğu araştırma faaliyetleri kapsamında Karadeniz'in batı kısmında petrol ve doğalgaz rezervlerinin keşfedilmesi havzadaki devletlerin enerji umutlarını arttırmıştır.³⁸⁰ Bununla birlikte 2017 yılında Rusya'nın Rosneft başkanı Sechin, havzanın batı kısımlarında başlatılan keşif sondaj çalışmalarında 600 milyon ton petrol ve 100 milyar m³ doğalgazın bulunduğunu tahmin ettiklerini açıklamıştır.³⁸¹ Dolayısıyla Karadeniz Havzası, hem

³⁷⁸ Muharrem Hilmi Özev, *Küresel Denklemden Türkiye'nin Enerji Güvenliği*, Ankara: SETA Yayınları, 2017. s.38

³⁷⁹ "Derin sondaj gemisi 'DEEPSEA METRO-1' Çanakkale Boğazı'ndan geçti", *Hürriyet*, 22.02.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/derin-sondaj-gemisi-deepsea-metro-1-canakkale-bogazindan-gecti-41126288>, (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

³⁸⁰ "Romanya'nın petrol keşfi Karadeniz'de umutları artırdı", *Dünya*, 17.07.2014, <https://www.dunya.com/sectorler/enerji/romanya039nin-petrol-kesfi-karadeniz039de-umutlari-artirdi-haberi-252170>, (Erişim Tarihi: 22.05.2019)

³⁸¹ "Rosneft hopes to find gas in Black Sea", *Caspian Barrel*, 20.12.2017, <http://caspianbarrel.org/en/2017/12/rosneft-hopes-to-find-gas-in-black-sea/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2019)

enerji kaynağı potansiyeli olması hem de enerji hatları güzergâhı olması nedeniyle önemini giderek arttırmaktadır.

Türkiye ve Rusya Mavi Akım projesinin ardından Türk Akımı projeleriyle birlikte enerji alanında geliştirdikleri işbirliği ilişkileri genel itibariyle üretici, tedarikçi ve pazar üzerine kurulmuştur. Havzada geliştirilen bu ikili ilişkiler, petrol ve doğalgaz arama ve hatta ihracat ortaklığına da dönüştürülebilir. Karadeniz Havzası'nda geliştirilen enerji arama faaliyetlerinin Rus Rosneft ile İtalyan Eni şirketleri tarafından yürütüğü bilinmektedir.³⁸² Bunun yanı sıra Türkiye'de Karadeniz'de petrol arama faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak gerçekleştirilen arama faaliyetleri uzun ve maliyetli olmasından dolayı zaman almaktadır. Karadeniz Havzası'nda Türkiye ile Rusya arasında enerji üzerine benzer işbirliği geliştirilerek ortak bir mekanizma kurulması havzadaki arama faaliyetlerine, bilgi ve teknoloji paylaşımlarına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu durum ülke ekonomilerine katkı sağlayacak, işbirliğinin geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

Türkiye ile Rusya'nın özellikle enerji ilişkilerindeki bağları, karşılıklı çıkarlarını güçlendirmede itici güç olarak kabul edilmektedir. Havzadaki enerji temeline dayanan ilişkileri, karşılıklı çıkar çerçevesinde işbirliğinin daha da gelişmesine katkı sağlayabilir. Hatta bu durum uzun vadeli ilişkilerde önemini giderek arttıracaktır. Bununla birlikte doğalgaz, petrol, nükleer gibi enerji kaynaklarına yönelik Rusya ile yapılan işbirliği ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın devamlılığını sağlayabilecektir.

Havzadaki Türk-Rus güvenlik ilişkilerinin işbirliğine dönüşmesinde şüphesiz ki aralarında düzenlenen ortak tatbikatların da etkisi oldukça fazladır. 2017 yılında Türk-Rus ortaklığıyla düzenlenen *Deniz Yıldızı-2017* tatbikatı ve gerçekleştirilen görüşmeler savunma ve güvenlik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Tatbikat sonrasında Rusya'nın Karadeniz filosu komutanı Aleksandr Vitko'nun yaptığı açıklamada Türkiye ile Rusya havzada geliştirilen işbirliği neticesinde tehditlere karşı ortak duruş sergilediğini, yapılan tatbikatların kimseye karşı olmadığını, olası bir tehdide karşı Türk-Rus taraflarının kendi ulusal çıkarlarından hareket ederek karşılıklı

³⁸² “Rosneft, Batı Karadeniz'de sondaj çalışmalarına başladı Kaynak: Rosneft, Batı Karadeniz'de sondaj çalışmalarına başladı”, *Enerji Günlüğü*, 21.12.2017, <https://www.enerjigunlugu.net/rosneft-bati-karadenizde-sondaj-calismalarina-basladi-25372h.htm>, (Erişim Tarihi: 23.05.2019)

ortak çıkarlar doğrultusunda havza güvenliğinin sağlanacağını vurgulamıştır.³⁸³ Türkiye Rusya ile ortak tatbikatlar yapmasının yanı sıra NATO kapsamında da tatbikatlar yürütmektedir. 2017 yılında *Deniz Kalkanı-2017* kapsamında NATO üyesi olan kıyıdaş devletlerinde katılımlarıyla karşılıklı işbirliğinin çalışabilirliğinin geliştirilmesi ve tehditlere karşı NATO'nun standart prosedürlerinin uygulanması şeklinde düzenlenen tatbikatı Rusya yakından takip etmiştir.³⁸⁴ Türkiye, Karadeniz'in güvenliği noktasında gerçekleştirilen tatbikatlara da destek vermektedir. Bu doğrultuda Karadeniz'in belirli bölgelerinde *Deniz Kalkanı-2019* (Sea Shield-2019) tatbikatı gerçekleştirilmiştir.³⁸⁵ Karadeniz'de gerginliği arttırmayan tatbikatların düzenlenmesi havza güvenliğinin sağlanması noktasında büyük önem arz etmektedir.

Uçak krizi sonrasında bozulan ilişkilerin yeniden normalleştirilmesi amacıyla Türkiye'nin Rusya'ya gönderilen mektup sonrasında iki devlet arasındaki işbirliği alanlarının derinleştirilmesine önem verilmektedir. İlişkilerin gerginleştiği zaman diliminde Rusya tarafından yaklaşık dokuz ay kadar süren tehdit algılaması yerini havzada geliştirilen ilişkiler sonucunda işbirliğinin yayılması gerekliliğine bırakmıştır. Türkiye'nin hava savunmasını geliştirmesi yönünde Rusya'dan S-400 sistemlerini alması ilişkilerin genel seyrini göstermektedir. Türkiye, çevrelendiği üç denizde çıkarları doğrultusunda var olduğunu göstermeye yönelik *Mavi Vatan-2019* tatbikatını gerçekleştirmiştir. Tatbikatın Karadeniz'de gerçekleşen kısmında güvenliğin sağlanması noktasında Rusya ile gerçekleştirilen ortak tatbikat işbirliğinin geliştirilmesine önem vermektedir.³⁸⁶ Dolayısıyla, Karadeniz Havzası'nda NATO ve Rusya'nın karşı karşıya gelmemeleri hususunda Türkiye genel tavrını sürdürmekte ve Rusya ile geliştirilen işbirliğine ayrı bir önem atfetmektedir.

³⁸³ “Rusya ve Türkiye'den Karadeniz'de ortak tatbikat”, *Sputnik Türkiye*, 05.04.2017, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201704051027945786-rusya-turkiye-novorossiysk-gemi-karedeniz/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

³⁸⁴ “Sea Shield-2017 tatbikatındaki amaç değişikliği Karadeniz'i nasıl etkiler?”, *Sputnik Türkiye*, 31.01.2017, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201701311027009194-sea-shield-nato-kara-deniz/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

³⁸⁵ “Rus gemileri NATO tatbikatının yapıldığı bölgede nöbete başladı”, *Sputnik Türkiye*, 08.04.2019, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201904081038672285-rus-gemileri-nato-tatbikat-yapildigi-bolge-nobet-basladi/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

³⁸⁶ “Rusya'dan Türkiye ile Karadeniz'de ortak tatbikat açıklaması”, *Hürriyet*, 08.03.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyadan-turkiye-ile-karadenizde-ortak-tatbikat-aciklamasi-41142157>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

Türkiye, havzada geliştirilen işbirliği mekanizmalarının yanı sıra ikili üçlü girişimlerle devletlerarasında ilişkilerin geliştirilmesine de önem vermektedir. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında geliştirilen üçlü ilişkiler enerjiden ekonomiye, ulaşımdan savunmaya kadar farklı alanlarda işbirliğinin geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Örneğin; enerji alanında BTC petrol boru hattı, BTE, TANAP doğalgaz boru hattı projeleri; ulaşım alanında BTK demiryolu projesi, savunma alanında GATe projesiyle³⁸⁷ işbirliğinin geliştirilmesine önem verilmektedir. Son zamanlarda Ukrayna ile askeri ve savunma alanında yapılan çeşitli ortak projelerle işbirliğinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır.³⁸⁸ Bununla birlikte Türkiye'nin Rusya ile ileri düzey güvenlik ve savunma işbirliğine verdiği önem de dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye, Azerbaycan ve Rusya'dan gelen uzmanların bir araya gelmesiyle gerçekleştirilen toplantıda üçlü ittifakla birlikte havzadaki ilişkilerin daha da geliştirileceği izlenimi verilmektedir.³⁸⁹ Havzadaki barış, güvenlik ve istikrar ortamının sağlanmasına yönelik geliştirilen işbirliği ortamı havzada meydana gelen krizlerin öncesindeki ortama ulaşabilmek için oldukça önemlidir.

Türkiye ile Rusya ilişkilerinde birbirini tamamlayıcı işlevde olması aralarındaki karşılıklı bağımlılığı geliştirmektedir. Türkiye genel itibariyle tüketim malları, inşaat, turizm gibi sektörlerle Rusya'ya hizmet sunarken; Rusya'dan petrol, doğalgaz gibi yoksun olduğu kaynakları ithal etmektedir. Özellikle ilişkilerinde ürünlerin benzer mallar yerine farklı malların olması, rekabet ortamı yerini işbirliği ortamına bırakarak karşılıklı bağımlılığın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Askeri ve savunma alanlarında geliştirilen projelerde işbirliği ilişkilerine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık, havzanın önemli iki devleti olarak kabul edilen Türkiye ve Rusya'nın gerek ikili ilişkileri gerekse havzadaki diğer devletlerle olan ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Her iki devletin de kendi çıkarlarına uygun karşılıklı ortak

³⁸⁷ “Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar Gürcistan'da”, *Anadolu Ajansı*, 17.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/genelkurmay-baskani-orgeneral-akar-gurcistanda/940501>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

³⁸⁸ “Türkiye ve Ukrayna Arasında Savunma İşbirliği”, *Habertürk*, 17.10.2017, <https://www.haberturk.com/turkiye-ve-ukrayna-arasinda-savunma-isbirligi-2045587-ekonomi>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

³⁸⁹ “Rusya-Azerbaycan-Türkiye üçlü ittifakının geleceği Moskova'da ele alındı”, *Kafkassam*, 02.02.2019, <https://kafkassam.com/rusya-azerbaycan-turkiye-uclu-ittifakinin-gelecegi-moskovada-ele-alindi.html>, (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

çıkarlar etrafında iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeleri, mutlak kazanç elde etmelerini sağlayacak bunun yanı sıra aralarındaki diyalog ve gerçekleştirilen proje ve mekanizmalar işbirliği bağlarını güçlendirecektir. Karadeniz Havzası'nın iki önemli devleti olan Türkiye ve Rusya'nın birbirine yakınlaşarak rakip olarak görmemesi ve havzanın kendilerine işbirliği ortamını sağlamadaki potansiyelini unutulmaması gerekmektedir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin yaşanan güvensizliklerin bir kenarı bırakılarak güven üzerine inşa ediliyor olması işbirliğinin uzun vadeli olması açısından önemlidir. Zira taraflar aldatma ve hile ihtimalini ilişkilerinde yakın temas ve sürekli diyaloglarla önüne geçebilmektedir. Türkiye ile Rusya karşılıklı anlayış ve ortak çıkar üzerine geliştirilmeye çalışılan ilişkilerde özellikle Karadeniz havzasında görece kazanç peşinde koşmaktan ziyade mutlak kazançlarını önemseyerek hareket ettiklerini göstermektedir. 2000'lerden itibaren Türkiye'nin izlemiş olduğu çok yönlü politikayla Rusya ile ilişkilerine ayrı bir önem verilmekte; havzada yaşanan bir takım sorunlara rağmen yakın ilişkilerle çözülebildiği görülmektedir. İlişkilerin derinleştirilerek sürdürülmesine çaba harcanmaktadır. Türkiye Batılı müttefikleriyle ilişkilerini bozmadan, Rusya ile özel ilişkiler geliştirerek Karadeniz havzasında mutlak kazançların ön planda tutulduğu bir işbirliği ortamı yaratılmasına önem verilmektedir.

2. MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ'NİN TÜRK - RUS İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

I.Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle bir statüko oluşturulmaya çalışılan dünya düzeninde 1930'lu yıllar itibariyle revizyonist hareketler gözlenmeye başlamıştır. Örneğin, 1933 yılında gerçekleştirilen Silahsızlanma Konferansı'nın ertesi yıllarında Mançurya'nın Japonya tarafından işgal edilmesi; Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versailles Barış Antlaşması'nın hükümlerine karşı silahlanma yoluna gitmesi; İtalya'nın Habeşistan'a işgal girişiminde bulunması; Milletler Cemiyeti'nin barış ve güvenlik konularında istenilen başarıyı gösterememesi durumlarıyla karşılaşmıştır. Uluslararası arenada yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda artan gerilim ortamı karşısında Türkiye, Boğazlar üzerindeki kontrolün bir komisyondan ziyade kendi egemenliği altında olmasının gerekli olduğunu hissetmiş

bunun yanı sıra bu gelişmeler Türkiye'yi Karadeniz Havzası'nın güvenliğini ve istikrarını muhafaza etme noktasında harekete geçmesine itmiştir. Kurulacak uluslararası komisyonla Boğazlar rejiminin sağlanması Lozan Barış Antlaşması ile kabul edilmiş fakat değişen konjonktür gereği Türkiye'nin talebi üzerine imzacı devletlerin³⁹⁰ bir araya gelerek 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle boğazlar Türkiye'nin egemenliği altına alınmıştır.³⁹¹

Türkiye ve Karadeniz Havzası'nın güvenliğinin sağlanması noktasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle boğazlardan geçiş yapabilecek gemilerin türleri (ticaret gemileri, savaş gemileri, hava araçları) ve geçiş yapabilecekleri zamanları (savaş ve barış) belirlenmiştir. Sözleşmenin 1. kesiminde ticaret gemilerinin hangi durumlarda geçiş yapabileceği açıklanmıştır. Barış zamanlarında ticaret gemilerinin Türk boğazlarından geçişlerinde herhangi bir sınırlama bulunmadığından dolayı serbestçe geçiş yapabileceği; buna karşın savaş tehlikesinin bulunduğu zamanlarda ise boğazlardan geçecek ticaret gemilerinin gündüzleri ve Türkiye'nin belirleyeceği doğrultuda geçiş yapacağı belirtilmiştir. Savaş zamanlarında ticaret gemilerinin boğazlardan geçişleri ise Türkiye'nin bahsi geçen savaşta taraf olarak bulunup bulunmadığına göre değişmektedir. Buna göre savaş zamanında Türkiye'nin bahsi geçen savaşta taraf olarak bulunması durumunda, savaş tehlikesinin bulunduğu zamandaki belirlenen koşullar altında savaşta olmayan ticaret gemilerin düşman gemilerine yardımda bulunmamak koşuluyla geçiş yapabileceği belirlenmiştir. Buna karşın Türkiye bahsi geçen savaşta taraf olarak bulunmadığında ise barış zamanında belirlenen koşullar geçerli olacaktır. Ayrıca ayrı savaş zamanlarında ise Türkiye ile savaşan devletlere ait ticaret gemilerinin boğazlardan geçiş izni kararını Türkiye verecektir.³⁹² Dolayısıyla ticaret gemilerinin barış zamanında boğazlardan rahatça geçiş yapabildiği; savaş tehlikesi ve savaş zamanlarında ise geçişlerde çeşitli sınırlamaların olduğu görülmektedir.

³⁹⁰ Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzacı ülkeler: Avustralya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Fransa, Japonya, Romanya, SSCB, Türkiye, Yugoslavya Yunanistan'dır.

³⁹¹ Bülent Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi Ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. 17 (2014), ss.485-486. Montrö Boğazlar Sözleşmesi 29 madde (5 kesim), 4 ek ve 1 protokolden oluşmaktadır.

³⁹² Montreux Boğazlar Sözleşmesi, (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf) (madde 2, 3, 4, 5, 6)

Sözleşmenin 2. kesiminde savaş gemilerinin boğazlardan hangi durumlar altında geçiş yapabileceği açıklanmış; bununla birlikte kıyıdaş olan-olmayan ayrımına gidilmiştir. Barış zamanında boğazlardan geçiş yapacak hafif suüstü, küçük veya yardımcı savaş gemileri belirlenen koşullar altında ve Türkiye'ye bildirim yapılması koşuluyla gündüzleri giriş yapabilmektedir. Boğazlardan geçiş yapacak yabancı gemilerin toplamda 15.000 tonajı aşmaması ve 9 gemiden fazla olmaması belirtilmiştir. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere ait savaş gemilerinin boğazlardan geçişlerinde belirli sınırlamalar olmasına rağmen kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişlerinde ise gemi geçişi ve tonajlarında inisiyatif tanınmıştır. Yukarıda belirtilen savaş gemilerinin barış zamanında boğazlardan geçişlerinde Türkiye'ye bildirim yapma zorunluluğu hükmü doğrultusunda Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin 8 gün, diğer devletlerin ise 15 gün öncesinden haber vermeleri istenmektedir.³⁹³ Kıyıdaş olmayan devletlere ait savaş gemilerinin toplamda 30.000 tonaj bulundurabileceği ve gemilerin 21 günü aşmayacak şekilde Karadeniz'de kalabileceği belirtilmiştir. Uçak gemileri ve deniz altı gibi gemilerin boğazlardan geçiş yapamayacakları belirtilmiş olup sadece kıyıdaş devletlere ait bahsi geçen gemilerin gündüzleri ve su üstünde olacak şekilde geçiş yapabilecekleri belirlenmiştir. Ayrıca savaş tehlikesinin olduğu zamanlarda Karadeniz'e kıyıdaş ya da kıyıdaş olmayan devletlere ait gemilerin boğazlardan geçişleri sürecinde Türkiye'ye gemileri denetleme imkânı tanınmaktadır. Savaşa taraf olma durumunda ise gemilerin boğazlardan geçişlerinde inisiyatif Türkiye'de olduğundan istediği gibi davranabilmektedir.³⁹⁴ Sözleşmenin 3. kesimi ise hava araçlarının geçişleriyle ilgilidir. Sivil uçaklar boğazların yasak bölgeleri dışında Türkiye'ye ön bildirimde bulunmak koşuluyla geçiş yapabilirken; savaş uçaklarının boğazlardan geçişine yönelik inisiyatif Türkiye'ye aittir.³⁹⁵

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle devletlerin Türk boğazlarından geçişlerinde sağlanan serbestlik, süre kısıtlaması olmaksızın devam etmektedir. Dolayısıyla sözleşmeye taraf olan devletler bir araya gelerek oy birliğiyle alacakları kararlar doğrultusunda sözleşmenin kaldırılmasına ya da belirli içeriklerin değiştirilmesine

³⁹³ Montreux Boğazlar Sözleşmesi, (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf) (madde 10, 11, 12, 13, 14)

³⁹⁴ Montreux Boğazlar Sözleşmesi, (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf) (madde 18, 19, 20)

³⁹⁵ Montreux Boğazlar Sözleşmesi, (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf) (madde 23)

yönelik karar verebilmektedir. Örneğin; ilk aşamada 20 yıllık olarak öngörülen sözleşme, süresinin dolmasına 2 yıl kala ön bildirimle sona erdirilebilir. Veyahut sözleşme de belirlenen hükme göre taraflardan biri belirli koşullar dâhilinde sözleşmeye ait herhangi bir değişiklik talebinde bulunabilir. Sözleşmenin özellikle 14. ve 18. maddelerinin değiştirilmesine yönelik talepte bulunulabilmesi için tarafların 4'te 3'ünün ve Türkiye'nin yanı sıra Karadeniz'e kıyısı bulunan taraf devletlerinde 4'te 3'ünün yer alması gereklidir.³⁹⁶ Dolayısıyla sözleşmeye yönelik yapılacak değişiklik kararlarında Türkiye'nin bir veto hakkının bulunduğu yorumu yapılabilir.

Lozan Barış Antlaşması'yla kabul edilen boğazlar üzerindeki geçişleri denetleyen uluslararası komisyon ve silahsızlandırma hükümleri Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle ortadan kaldırılarak boğazların egemenliğinin Türkiye'ye verilmesi ve boğazların etrafının silahlandırılabilmesi konularında fikir birliğine varılmıştır. Dolayısıyla Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle, Türk boğazları üzerinden gemi geçişlerine yönelik kurallar belirlenmiş ve belirlenen rejimin kontrol yetkisi Türkiye'ye bırakılmıştır. Sözleşme, ticari-savaş; kıyıdaş olan-olmayan ayrımıyla devletlere çeşitli ayrıcalıklar tanımaktadır. Yapılan bu sözleşmeyle birlikte Türkiye kendi güvenliğini sağlayabilecek rejimle çıkarlarını gözetebilmekte ve boğazlar üzerinde tam egemenlik hakkına sahip olabilmektedir. Dolayısıyla Karadeniz Havzası'nın güven ve istikrar içerisinde kalmasına yönelik güvenliğinin sağlanması noktasında boğazların güven içerisinde olması gerekmektedir.³⁹⁷

Boğazlar, Türkiye dışında Karadeniz Havzası'nda bulunan kıyıdaş ve komşu devletler için de önemli bir pozisyona sahiptir. Devletler ekonomilerinin ve güvenliklerinin sağlanması noktasında boğazlara önem vermektedir. Konumu itibariyle Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Boğazların hem ekonomik hem de enerji yönünden dünya ticaretiyle bağlantı kuran önemli noktaları bulunmaktadır. Bu durum kıyıdaş olmayan küresel aktörlerin havzaya yönelik artan ilgisi doğrultusunda boğazlara yönelik politika üretmelerini gerekli kılmaktadır. Karadeniz Havzası'nda oluşacak denge, istikrarın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla havzadaki devletlerin mevcut güvenliklerinin sağlanması noktasında karşılıklı çıkarlarına yönelik

³⁹⁶ Montreux Boğazlar Sözleşmesi, (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf) (madde 28, 29)

³⁹⁷ Bülent Şener, "Tarihsel Boyutlarıyla Boğazlar'ın Jeopolitik Ve Jeostratejik Önemi", *International Journal of Social Science*, S. 35 (2015), ss. 330-331.

ortak hareket etmelerinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi büyük önem arz etmektedir. Sözleşmenin 1956 yılında 20 yıllık geçerlilik süresi dolmasına rağmen günümüze kadar herhangi bir devlet sözleşmeden çekilmeyi talep etmediğinden hala yürürlüğünü sürdürmeye devam etmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin Türkiye üzerinde artan etkisi Boğazlar meselesini uluslararası gündeme taşımıştır. SSCB'nin istekleri doğrultusunda İngiltere Boğazların statüsünün tüm devletlerarasında görüşülerek karar verilebileceğini; Fransa da olası değişim için imzacı devletlerin katılımıyla konferans düzenlenerek konuşulabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık ABD ise Türkiye ile ilişkilerini yakın tutmak amacıyla sözleşme kapsamında Türkiye'nin yanında olduğunu belirtmiştir. SSCB, 1945 ve 1946 yıllarında Soğuk Savaş'ta boğazlar hususundaki değişim talebini Türkiye'ye bildirilmiş olmasına rağmen belirlenen değişime yönelik hükümlerin sözleşmede uygulanmasına gidilmemiştir.³⁹⁸

Boğazların yarı kapalı deniz olarak kabul edilen Karadeniz'in uluslararası sulara bağlanması noktasında tek güzergâh olmasından dolayı havzadaki devletler açısından her zaman önemli kabul edilmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Türk Boğazları'ndaki artan trafik Türkiye'nin söz konusu duruma yönelik önlem almasını gerekli kılmıştır. Boğazları kullanan gemilerin seyir, can ve mal güvenliğinin yanı sıra çevre güvenliğinin de sağlanabilmesi kapsamında deniz trafiğinin düzenlenmesi için 1994 yılında tüm gemiler üzerinde uygulanması planlanan "*Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük*"ü kabul edilmiştir. Tüzükte büyüklüğünden ve taşıdığı yüklerin tehlikeli olabileceğinden endişe duyulan gemilerin geçişlerinde belirli sınırlamalar getirilmiştir. Özellikle boğazlar ve deniz güvenliğinin sağlanması noktasında yüksek tonajlı ve petrol taşıyan gemilerin deniz trafiğinde tehlike yaratacağından dolayı geçişlerinde izin almaları istenmiştir.³⁹⁹

1994 yılında Türkiye'nin açıkladığı boğazların trafiğini düzenleyen tüzük, Rusya başta olmak üzere havzadaki kıyıdaş devletler ile Türkiye arasında problem yaşanmasına neden olmuştur. Rusya, 1936 tarihli imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerindeki serbest dolaşım ve geçiş serbestliği hükümlerine atıfta

³⁹⁸ Ibid., ss.343-344.

³⁹⁹ 1994 Tüzük metni için bkz. Resmi Gazete, Tarih: 11 Ocak 1994. Sayı 21815.

bulunarak ticari gemiler üzerinde herhangi bir kısıtlama yapılamayacağını belirtmekte ve Türkiye'nin açıkladığı bu tüzüğün sözleşmeye aykırı olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye ise 1930'ların ortasında Boğazlardan yıllık ortalama bazda 4500 gemi geçerken, yaklaşık 60 yıl sonrasında bu rakamın 46000 civarına yükselerek on katından fazla artış gösterdiği gerekçesini öne sürmüş ve dolayısıyla sözleşmenin imzalandığı 1930'lu yıllardaki konjonktür ile 1990'lı yıllardaki konjonktürün aynı olmadığını belirtmiştir. Söz konusu duruma ek olarak özellikle tanker petrol taşımacılığındaki artışın boğazlarda deniz trafiğini ve kazaları da arttırdığını belirterek artan kazaların hem can ve mal kayıplarını hem de çevre kirliliğine sebep olduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye söz konusu düzenlemenin uluslararası ulaşımında kullanılan boğazların kıyısı olan devletler tarafından çeşitli önlemler alabileceği durumunun uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilerek Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) gibi kuruluşların hükümlerine de uygun bir biçimde yapıldığını belirtmiştir.⁴⁰⁰

Rusya, Montrö Sözleşmesi'ne aykırılığından dolayı Türkiye'ye nota vermiş bunun yanı sıra IMO'ya da durumu bildiren bir şikâyette bulunmuştur. Rusya'nın Karadeniz limanlarından uluslararası pazarlara tankerler aracılığıyla petrol taşımacılığında boğazları sık sık kullanması gerektiğinden dolayı herhangi bir kısıtlamayla karşı karşıya kalması halinde, söz konusu durumun kendisini ticari kayba uğratacağını ve çıkarlarına aykırı olacağını belirtmiştir. Türkiye ise boğazlardaki tankerle petrol taşımacılığının azaltılması hususunda geliştirilen BTC petrol boru hattı projesiyle Karadeniz Havzası'nın deniz güvenliğini sağlarken aynı zamanda Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara kendi üzerinden ulaştırılmasını amaçladığı yorumları da yapılmaktadır.⁴⁰¹

Türkiye, yapılan bu itirazlar karşısında kayıtsız kalamamış ve 1994 yılında yürürlüğe koyduğu tüzüğün revize edilmesine karar vermiştir. 1998 yılında kabul edilen "*Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü*" ile boğazlar geçişlerdeki deniz trafiğini düzenleyen sınırlamalara esneklik getirilmiştir. Bir önceki tüzükte belirtilen gemi büyüklükleri arttırılmış bunun yanı sıra tehlikeli madde taşıyan gemilerin boğazlardan

⁴⁰⁰ Gündüz Aybay, Nilüfer Oral, "Turkey's Authority To Regulate Passage Of Vessels Through The Turkish Straits", *Perceptions*, C.3, S.2, 1998, s.8

⁴⁰¹ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri", *Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi*, S. 13 (2010), ss.32-33.

geçişlerinde izin almaları gerektiren hükmü yerine bilgi verilmesi hükmünün yeterli olduğu kabul edilmiştir. Zaman zaman gemi geçişlerinde ufak çaplı sorunlar yaşanmasına rağmen Rusya'nın yapmış olduğu itirazlarının da tonu azalmıştır. Türkiye tarafından boğazlara yönelik getirilen esnekliklerle azalan gerilim ortamı neticesinde Rusya ile Türkiye arasında uyum ve işbirliğinin geliştirilebilmesi sağlanmıştır.⁴⁰²

1994 yılında Türkiye ile Rusya arasındaki tüzük gerginliğinin ardından boğazları ilgilendiren bir diğer gelişme de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya'dan Türk uçaklarına karşı hava savunma sistemini korumaya yönelik S-300 füze savunma sistemlerini satın almasından sonra yaşanmıştır. Türkiye söz konusu durumu doğrudan tehdit olarak algıladığını belirterek Kıbrıs'a gönderilen ve füze parçacıklarını taşıdığından şüphelenilen gemilerin durdurulacağı ve hatta arama yapılacağı kararlarını almıştır. Türkiye, Montrö Sözleşmesi'yle kendisine tanınan hakların çıkarlarına, güvenliğine ve egemenliğine zarar verecek şekilde yorumlanamayacağı hususunda verilen güvence doğrultusunda savaş tehlikesi ihtimali durumlarında gemi geçişlerini düzenleme yetkisi parametresine göre hareket etmektedir. Şüphelenilen gemileri durdurup ve arama yaptığında sözleşmesinin hükümleri arasında yer alan geçiş ve serbest dolaşım özgürlüğünü kısıtlayacağından dolayı duruma ilişkin itirazlar yapılmıştır. Herhangi bir devlete ait geminin askeri anlamda mühimmat taşıması durumunun doğrudan kendisine yönelik hedef alınabileceği ihtimalinden dolayı şüphelenilen bir geminin serbest geçişine izin verilmesi zor olmaktadır.⁴⁰³

Soğuk Savaş yıllarında SSCB'nin boğazlarda rahatça hareket edebilmesini engelleyen Montrö Sözleşmesi batı bloku tarafından da desteklenmiştir. Soğuk Savaş'ın bitip iki kutuplu sistemin sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından Karadeniz Havzası'nda ortaya çıkan belirsizlik ortamı küresel aktörlerin yoğun ilgisini çekmiştir. 2000 yılı itibariyle ABD'nin Karadeniz Havzası'na yönelik artan ilgisiyle birlikte kıyıdaş devletlerden Bulgaristan ve Romanya'nın 2004 yılında NATO'ya, 2007 yılında da AB'ye üyelikleriyle havzada kendi unsurları doğrultusunda bulunma isteklerinin yanı sıra Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan renkli devrimlerle yönetime gelen batı destekli liderler zaman zaman Montrö üzerinden tartışmaları gündeme getirerek sözleşme

⁴⁰² İşyar, op.cit., s.725.

⁴⁰³ Aybay, Oral, op.cit., s.10

hükümleri üzerinde esneklikler yaratılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin de üye olduğu NATO, 2004 yılında Akdeniz'de yürütülen Aktif Çaba Operasyonu'nu Karadeniz'i de içine alacak şekilde genişletmek istemiş; fakat Türkiye ve Rusya Karadeniz'in güvenliğini kıyıdaş devletler tarafından sağlanması gerektiği ve stratejik dengeye tehdit edeceği fikirlerinden dolayı bu operasyona sıcak yaklaşmamışlardır. Bu gelişmenin ardından Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin savaş gemilerini içeren maddeleri yeniden gündeme getirilmiş ve tartışılmaya başlanmıştır.⁴⁰⁴

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin sınırlılıklarından dolayı ABD'nin Karadeniz'de sürekli olarak varlık gösteremeyişi, 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaş sırasında yeniden gündeme getirilmiştir. ABD, Gürcistan'a insani yardım götürmek amacıyla iki askeri hastane gemisini Türk boğazlarından geçirmek suretiyle Karadeniz'e sokmayı planlamıştır.⁴⁰⁵ Rusya'nın tepkisi ve Türkiye'nin Montrö hususundaki hassasiyetinden dolayı bu talep olumlu karşılanmamıştır. Karadeniz'e giriş yapmak istediği gemilerin tonajlarının Montrö hükümlerinde belirtilen sınırı aşmasından dolayı ABD duruma çözüm üretmek amacıyla sınırı aşmayan daha küçük tonajlı iki kargo ve bir sahil güvenlik gemisiyle Gürcistan'a insani yardım götürebilmiştir.⁴⁰⁶ Bu durum Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden tartışmaya açılmasına sebebiyet vermektedir. Rusya ve Türkiye dışındaki diğer görece küçük devletlerin havzada ABD'nin varlığını desteklemesi, Türkiye ve Rusya'nın Montrö hususunda benzer pencereden yaklaşmasına neden olmaktadır.

2010 yılının sonlarına doğru Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Arap dünyasındaki demokrasi, özgürlük ve insan hakları söylemleriyle Ortadoğu'da giderek yayılan bir halk ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma, 2011 yılında Libya ve Suriye'de başlayan iç savaş bölgedeki diğer devletleri de etkilemiştir. Türkiye Suriye ile komşu olmasından dolayı savaştan kaçıp ülkesine sığınan insanlara kapılarını açmış ve onlara yardımda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Rusya'nın Suriye rejimi çağrısına destek olmuş fakat

⁴⁰⁴ Kanbolat, vd., op.cit., s.15.

⁴⁰⁵ “Gürcistan'a insani yardımda Montrö krizi”, *CNN Türk*, 16.08.2008, <https://www.cnnturk.com/2008/dunya/08/16/gurcistana.insani.yardimda.monro.krizi/490695.0/index.html>, (Erişim Tarihi:20.05.2019)

⁴⁰⁶ “Türkiye Montrö'ye uydu, sadece 3 ABD yardım gemisinin geçişine izin verdi”, *TürkRus*, 21.8.2008, <http://www.turkrus.com/content/view/9496/160/>, (Erişim Tarihi:20.05.2019)

2015 yılının Mart ayındaki Türkiye'nin askeri müdahalesi bölgedeki devletlerarasında kurulan dengeyi değiştirmiştir. Rusya ise rejim güçlerine destek olmak amacıyla askeri unsurları ve lojistik sevkiyatını boğazları kullanılarak gerçekleştirmiştir. Bu durum, Suriye'deki süren iç savaşın Karadeniz Havzası'nı ve Türk Boğazları'nı ilgilendiren boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁷

2014 yılında Ukrayna'da başlayıp; Rusya ile Ukrayna arasında sorun yaratan gelişmeler havzanın güvenliğini de tehdit etmektedir. Yaşanan bu gelişme ABD'nin Montrö tartışmasını yeniden gündeme getirmesine zemin hazırlamaktadır. Rusya ile Ukrayna arasında gerginleşen ilişkiler, ABD'nin Karadeniz Havzası'nda etkisini arttırmasına yol açmaktadır. 2014 yılında Ukrayna'ya göndermiş olduğu askeri geminin arızalanması sonucunda Montrö'de belirlenen hükümlerden "barış zamanında savaş gemilerinin boğazda bekleme süresi 21 günlük süreyi aşamaz" hükmünün delindiğinden dolayı Rusya durumu Türkiye'ye hatırlatma gereği duymuştur. Türkiye ise durumun kontrolü altında olduğu hususunda Rusya'ya güvence vermiştir.⁴⁰⁸ 2015 yılında Türkiye ile Rusya arasında yaşanan uçak krizi ise havzadaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Rus askeri gemisinin Karadeniz'den Akdeniz'e ulaşımı için Boğazlardan geçiş yaptığı sırada bir askerin omzunda füzenin görüntülenmesi Türkiye tarafından Montrö'nün ihlali olarak yorumlansa dahi sözleşme yönelik herhangi bir aykırılık bulunmadığından dolayı söz konusu durumun daha çok siyasi bir mesaj olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁹ Türkiye, yaşanan uçak krizinin ardından 9 ay sonra Rusya'ya gönderdiği mektupta aralarındaki ilişkilerini normale döndürmeye yönelik istekliliğinden bahsedilmektedir.

NATO'nun 2016 yılında Varşova'da gerçekleştirilen zirve sonrasında Karadeniz'de çok uluslu görev gücünün yapılandırılması fikrine Türkiye'nin de olumlu yaklaşması üzerine sözleşmenin 14.maddesinde belirtilen "*Bir seferde 9 parça gemiyi geçmemek ve toplam tonajı 15.000 tonu aşmamak koşuluyla Karadeniz'e kıyısı olmayan*

⁴⁰⁷ Mesut Hakkı Çaşın, "Askeri Ve Stratejik Açından Montreux'nün Dünü Ve Geleceği", *Public and Private International Law Bulletin*, C. 37, S. 1(2017), s.55.

⁴⁰⁸ "Rusya ile Montrö restleşmesi", *Hürriyet*, 04.04.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-ile-montro-restlesmesi-26149456>, (Erişim Tarihi:26.05.2019)

⁴⁰⁹ "Bakan Yıldırım: Rus askerin füze taşıması Montrö Sözleşmesi'nin ihlali anlamına gelir", *Anadolu Ajansı*, 06.12.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakan-yildirim-rus-askerin-fuze-tasimasi-montro-sozlesmesinin-ihlali-anlamina-gelir/486770>, (Erişim Tarihi:26.05.2019)

ülkelerin savaş gemileri geçebilir.” hükmünün tartışmaya açılıp açılmayacağı merak konusu olmuştur.⁴¹⁰ Fakat boğazlardan geçiş yapan gemilerin sınırı zorlayacak şekilde geçiş yapma talepleri Türkiye’yi zor durumda bırakabilecektir.

Rusya’nın Kırım’ı ilhakı sonrası havzada daha da ısınan sular karşısında ABD ve NATO’nun tıpkı 2008 yılında yaşanan savaş sonrasında diğer kıyıdaş devletlerin yaptığı gibi havzada varlık göstermek istedikleri görülmektedir. 2018 yılında Rusya ile Ukrayna’yı karşı karşıya getiren bir diğer gelişme de Kerç krizidir. Ukrayna gemilerinin Rus karasularını ihlal ettiği gerekçesiyle Ukrayna gemilerine Rusya tarafından el konulması Karadeniz’i dünya gündemine oturmıştır. Türkiye, bu olayın ardından taraflar arasında arabuluculuk yapmayı önererek Ukrayna ve Rusya devlet başkanlarıyla telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Ukrayna’nın ABD ve NATO’nun Karadeniz’de bulunmasına yönelik çağrısı, Montrö tartışmalarının yeniden gündeme getirilmesine neden olmuş ve Türkiye’ye boğazların Rus gemilerine kapatılması çağrısında bulunulmuştur. Kırım’ın ardından Ukrayna’nın doğusunu ve Azak Denizi’ni isteyen Rusya ile karşı karşıya kalan Ukrayna, NATO’dan yardım çağrısında bulunmuş;⁴¹¹ fakat Ukrayna’nın bu talebine Türkiye kanalından resmi anlamda cevap verilmemiştir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin havzada yaşanan her gelişmeden sonra yeniden gündeme getirilip tartışmaya açılmaya çalışılması havzanın güvenliği ve istikrarını da etkilemektedir. Sözleşmenin kıyıdaş olmayan devletleri ilgilendiren belirli sınırlamaları ABD’nin de havzada rahatça hareket etmesini kısıtlamaktadır. Dolayısıyla ABD’de her fırsatta sözleşmeyi tartışmaya açarak süreci kendi çıkarları gereği yönetmek istemektedir. Fakat ABD’nin bu yaklaşımı Rusya ile arasında mücadelenin artmasına neden olmaktadır. Havzadaki giderek gerilen ilişkilerle Montrö’ye yönelik tartışmalar, devletleri çıkarları gereği benzer noktalarda buluşturmayı gerekli kılmaktadır. Örneğin daha küçük ölçekli ülkeler ve ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışan Romanya, Gürcistan ve Ukrayna Karadeniz’de ABD’ye hareket serbestisi sağlayacak esnekliğin yaratılması gerektiğini düşünmektedir. Havzada yaşanan Gürcistan ve Ukrayna krizlerine rağmen sözleşmenin değiştirilmesine yönelik herhangi bir girişimde bulunulmasının havzadaki geçişlerde uygulanan mevcut düzenin bozulmasına ve

⁴¹⁰ Caşın, op.cit., s.106.

⁴¹¹ “Ukrayna İstanbul Boğazı’nın Ruslara kapatılmasını istedi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 29.11.2018, <https://p.dw.com/p/399md>, (Erişim Tarihi:26.05.2019)

belirsizliğe yol açacağı belirtilmektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi devletlerarasında çıkar uyumunu yakaladığından devletleri içeren belirli kurallar bünyesinde istikrarı sağlayıcı bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra havzadaki artan belirsizlik ortamı karşında düzeni ve dengeyi sağlama rolü önem kazanmaktadır. Türkiye havzadaki istikrarsızlık ortamının ortadan kalkmasını isterken; Rusya ise konumunu ABD'ye karşı kaybetmek istememekte ve dolayısıyla sözleşmeyle havzadaki sağlanan mevcut durumun devamlılığına büyük önem vermektedir. Ayrıca olası yeni risklere karşı sözleşmeyle belirlenmiş hükümler birer güvence unsuru olmakla birlikte kıyıdaş olmayan devletlerde ortaya çıkarabilecek olumsuzluklara karşı havzadaki devletlerin ortak hareket etmelerine kolaylık sağlamaktadır.

İmzalandığı dönem itibariyle yaklaşmakta olan savaş tehdidinde karşı önlem almak amacıyla güvenliğin sağlanmasına yönelik imzalanan Montrö, devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra devletlerin koordinasyon içinde bulunmalarını da beraberinde getirmiştir. Havzada yaşanan olumsuzluklara ve kimi zaman devletlerin boğazlardan geçişlerinde tonaj ve kalış gün sayıları hususunda zaman zaman sıkıntı yaratmaya kalkışmalarına rağmen ortak çıkarlarını ön plana tuttuklarında sözleşmenin havzadaki dengeyi sağlayacak bir unsur olduğu görülmektedir.

3. KARADENİZ HAVZASI'NDAKİ İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ VE TÜRK - RUS İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde etkisini hissettirmeye başlayan örgütler, Soğuk Savaş sırasında rollerini arttırmıştır. Küreselleşmeyle birlikte neoliberal fikirlerin ön plana çıkması ile devlet dışı aktörlerin de önemli etkileri olduğu düşüncesi vurgulanmaya başlanmış ve Soğuk Savaş'ın ardından iki kutuplu sistemin sona ermesiyle örgütler rollerini yeni zeminlerde öne çıkarmıştır. Dolayısıyla Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin de çıkarları doğrultusunda işbirliği girişimlerinde buldukları göz ardı edilemeyen bir gerçektir. Devletlerarasında geliştirilen işbirliği olanakları aracılığıyla havza güvenliğinin ve istikrarının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda havzada çeşitli oluşumlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu işbirliği oluşumları kimilerince henüz uluslararası seviyede ve devletlerarasında

karşılıklı etkileşimin yaratılmasında istenileni karşılayamamış olarak görülse dahi havzadaki işbirliği ortamının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Karadeniz Havzası'nda işbirliği ortamının yaratılmasına yönelik girişimlerin görülmeye başladığı dikkat çekmektedir. İki kutuplu sistemin hâkim olduğu Soğuk Savaş süresi boyunca iki farklı kutup arasında kalan Karadeniz'de bu sistemin ortadan kalkması ve sistemdeki değişimle birlikte 1990'larda havzada bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin küresel sisteme entegre edilmeleri amacıyla havzanın istikrarına ve güvenliğine yönelik adımlar atılmış; devletler işbirliğine yönelik oluşumlarda bir araya gelerek bu konuyu dillendirmeye başlamıştır. 2000'lere geldiğinde ise küresel güçlerin havzaya yönelik ilgilerindeki bu artış, çeşitli söylemler geliştirerek Karadeniz'e yönelik genişleme politikalarında bulduklarını göstermektedir.⁴¹² Havzada yaşanan donmuş çatışmalar, 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı ve 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi havzadaki işbirliğine yönelik oluşumları etkilemiştir. Dolayısıyla havzada güvenliğin ve istikrarın kurulabilmesi için işbirliği sürecinin yeniden oluşturulması gerekmektedir.

3.1. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

1990ların başlarında Karadeniz'deki devletlerin bir araya gelerek işbirliğine yönelik kurumsal bir oluşumun içerisinde olma durumu zayıf bir ihtimal olarak görülmekteydi. Bu süreçte Azerbaycan ve Ermenistan arasında çatışmalar yaşanmakta, Gürcistan ve Moldova'da etnik ayrılıkçı meselelerle uğraşılmakta bunun yanı sıra Türkiye ve Sovyet Rusya farklı bloklarda bulunmaktaydı. Ancak Karadeniz Havzası'ndaki konjonktür değişimiyle bir dönüşüm fikri oluşmaya başlamıştır.⁴¹³

Karadeniz Havzası'ndaki işbirliğine yönelik girişim fikirleri 1990 yılında henüz Soğuk Savaş sona ermeden Sovyetler Birliği'nin dağılma aşamasında Türkiye tarafından ortaya atılmıştır. İlk olarak dönemin Türk büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından ortaya atılan Karadeniz'in inisiyatifine yönelik fikir, dönemin

⁴¹² Panagiota Manoli, "Regional Cooperation in the Black Sea: Building an inclusive, innovative, and integrated region", *Black Sea Trade and Development Bank*, 2014, ss.12-13.

⁴¹³ Oktay, op.cit., s.160.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından ilgiyle karşılanmıştır.⁴¹⁴ Bu fikir doğrultusunda havzadaki olası bir rekabete karşı işbirliğinin geliştirilmesine önem verilmiştir. Sovyetler Birliği'nin olumlu yaklaştığı bu fikre yönelik somut adım ise, 19 Aralık 1990 yılında Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı Sovyetler Birliği üyelerinin yanı sıra Bulgaristan ve Romanya temsilcilerinden oluşan bir toplantı da Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) kurulmasına yönelik alınan karar ile atılmıştır. Devam eden toplantılarda işbirliğinin amaç ve prensiplerinin neler olacağı hususunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemin değişen yapısıyla havzada bağımsızlığını kazanan devletler söz sahibi olmaya başlamış ve bu durum havzada işbirliğine yönelik atılan adımlara engel olmamıştır. 25 Haziran 1992 tarihinde havzadaki devletlerin hükümet başkanlarının kurucu üye sıfatıyla katıldıkları İstanbul'daki zirvede *KEİ Zirvesi Deklarasyonu ve Boğaziçi Bildirgesi* imzalanarak süreç işlerlik kazanmıştır. BM ve AGİT genel ilkelerine dayanan bildiri, havza devletleri arasında ikili ve çok taraflı ilişkilerle karşılıklı fayda sağlayan; demokrasiye, insan haklarına, özgürlüğe, serbest piyasa ekonomisine ve güvenliğe dayanan; devletlerarasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilkesiyle anlaşmazlıkların çözümüne yönelik ekonomik işbirliğini öncelleştirilen hususlardan oluşmaktadır. Böylece havzanın kalıcı barış, istikrar ve refah alanı olarak kalması planlanmıştır. Ayrıca Karadeniz, bölgesel bir sistem olarak değerlendirilmekten ziyade Avrupa entegrasyonunun bir parçası olmasının yanı sıra süreci kolaylaştırıcı işlev olarak görülmüştür.⁴¹⁶ Diğer bir ifadeyle, KEİ kapsamında havzadaki devletler arasında sağlanan diyaloglar aracılığıyla iyi ilişkiler kurulabilecek ve karşılıklı kazançya yönelik işbirliği imkânları ekonomik zeminde ortaya çıkabilecektir. Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin çıkarlarını ön planda tutulmasıyla değişen sistemde ortaya çıkan belirsizlikler çerçevesinde havza istikrarının korunması hedeflenmiş bununla birlikte

⁴¹⁴ Kandemir, op.cit., ss.129-130.

⁴¹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)", <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 29.05.2019)

⁴¹⁶ The Bosphorus Statement, Istanbul, 25 June 1992, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1992%20Bosphorus.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019). Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan; Sırbistan ise 2004 yılında üye olmuştur.

farklılaşan önceliklerin havza genelindeki devletlerin işbirliği içerisinde bulunmasıyla kazanç sağlayacakları düşünülmüştür.

5 Haziran 1998 tarihinde Yalta'da gerçekleşen zirvede, havzadaki devletlerin barış, istikrar ve güvenliğin artırılmasına yönelik katkısıyla KEİ'nin tüzel kişilik kimliğini kazanması yönünde devletlerarası bir ekonomik mekanizmaya dönüşecek eylem olarak *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Şartı* imzalanmıştır.⁴¹⁷ 1 Mayıs 1999 tarihinde KEİ şartının yürürlüğe girmesiyle birlikte örgüt, uluslararası örgüt kişiliği kazanmış ve çok taraflı ekonomik işbirliği sayesinde havzada barış ve güvenliğe katkıda bulunacağı öngörülmüştür.⁴¹⁸ KEİ Şartının ikinci bölümünün üçüncü ve dördüncü maddelerinde amaç, prensipler ve işbirliği alanları belirtilmiştir. Buna göre; havzadaki üye devletler, aralarında dostluk ve iyi komşuluk ilkesi ışığında hareket ederek karşılıklı güven ortamını sağlayarak işbirliğini geliştirmek; uluslararası ilkeler gereğince çok taraflı işbirliğini çeşitlendirmek; ekonomik işbirliği çerçevesinde devletlerdeki iş ortamını büyütmek ve KEİ sürecine dâhil etmek şeklinde temel ilkeler belirlenmiştir. KEİ ticaret, bankacılık, iletişim, enerji, tarım, sağlık, çevre, turizm gibi sektör alanlarıyla havzada bulunan devletlerarasındaki mevcut işbirliği ortamını derinleştirirken; yeni işbirliği alanlarının ortaya çıkarılarak değişen sisteme uyum sağlanmasını öngörmektedir. Ayrıca organize suçlar, kaçakçılık, terör gibi eylemlerle mücadelede bulunarak havzanın güvenliğinin sağlanmasını da amaçlanmaktadır.⁴¹⁹

2004 yılında Sırbistan'ın KEİ'ye üye olmasının ardından örgütün üye devlet sayısı 12'ye çıkmıştır. Havzanın ekonomik yönden gelişmişliğini arttırmaya yönelik geliştirilen işbirliğiyle KEİ'nin uluslararası alanda diğer devletlere de açık kapısı bulunmaktadır. KEİ çalışmalarına gözlemci statüsünde devletler ve devlet dışı aktörlerin yanı sıra karşılıklı olarak çeşitli konularda işbirliğini geliştirebilecek sektörel diyalog ortağı devletler ve devlet dışı aktörler katılabilmektedir.⁴²⁰

⁴¹⁷ Yalta Summit Declaration, Yalta, 5 June 1998, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1998%20YALTA.pdf> (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴¹⁸ Istanbul Summit Declaration, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1999%20Istanbul.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴¹⁹ Charter Of The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/Charter/CHARTERweb080630.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴²⁰ The Black Sea Economic Cooperation, "Partners", <http://www.bsec-organization.org/partners>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019). Gözlemciler: ABD, Almanya, Avusturya, Belarus, Çek Cumhuriyeti, Fransa,

KEİ, Karadeniz Havzası'ndaki kıyıdaş devletlerin yanı sıra Kafkasya ve Balkan topraklarını içine alan yaklaşık 20 milyon km²'lik alana sahip bir coğrafyadan oluşmaktadır. Yaklaşık 335 milyon kişiden oluşan örgüt, yıllık 187 milyar\$ ticaret hacmine sahiptir. Dünya genelinde kanıtlanmış enerji kaynakları hususunda Basra Körfezi'nden sonra ikinci en büyük petrol ve doğalgaza sahiptir. Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya kadar en büyük ulaşım ve enerji nakil hattını oluşturmaktadır.⁴²¹

3.1.1. Kurumsal Yapısı ve Geliştirilen Projeler

21. yüzyılda havzanın hem Karadeniz'de hem de küresel sistemde önemli bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Kurulma aşamasından günümüze kadar KEİ, Karadeniz Havzası'ndaki en kapsamlı ve en geniş organizasyon olma yolunda ilerlemektedir. KEİ kurumsal yapısı itibariyle hükümetler arasında Dış İşleri Bakanları Konseyi; parlamentolar arasında KEİ Parlamenterler Asamblesi (KEİPA); iş çevreleri arasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi (KEİK); bankacılık ve finans sektöründe Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB) ve akademik örgütlenmede Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi (UKAM) olmak üzere örgüt içinde işleyişini yürütmektedir.⁴²²

KEİ'nin düzenli periyotlarda toplanarak karar alan organı Dış İşleri Bakanlığı Konseyi'dir. Altı ayda bir dönen başkanlık sürecinde başkanlığı elinde tutan devletin başkanlığında yılda iki kez toplanılmakta ve süreklilik sağlanması amacıyla troyka sistemiyle yürütülmektedir.⁴²³ KEİ kapsamında oybirliği genel ilke olarak benimsenmiş,

Hırvatistan, İsrail, İtalya, Macaristan, Mısır, Polonya, Slovakya, Tunus, Avrupa Komisyonu, Uluslararası Karadeniz Kulübü, Enerji Şartı Sekreteryası, Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Komisyonu'dur. Sektörel Diyalog Ortakları: Japonya, Karadağ, Kore, Slovenya, Karadeniz Uluslararası Armatörler Birliği, Kara ve Azak Denizleri Limanları Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Karayolu Taşımacılığı Birliği, Karadeniz Bölgesi Gemi Üreticileri ve Tersaneciler Birliği, Karadeniz Üniversiteleri Ağı, Karadeniz Yayın Düzenleme Kurumları Forumu, Avrupa Çevre Deniz Bölgeleri Konferansı, Tuna Komisyonu, Uluslararası KOBİ Ağı, Dünya Turizm Örgütü'dür.

⁴²¹ The Black Sea Economic Cooperation, "At Glance", <http://www.bsec-organization.org/bsec-at-glance>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴²² The Black Sea Economic Cooperation, "The Bsec Economic Agenda: Towards an Enhanced BSEC Partnership", Attachment 3 to Annex III to BS/FM/R(2012), <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/Economic%20Agenda%2026th%20CMFA%20B-elgrade.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴²³ Mustafa Aydın, "Europe's Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement", *European Union Institute for Security Studies*, Occasional Paper No:53 (2004), s.25.

ancak kimi zaman konsey nisabı üye devletlerin 2/3 çoğunluğuna karşılık gelmektedir. Karar alımlarında uzlaşmanın sağlanması, yeni üye ve gözlemcinin kabulü, parasal durum gibi bazı konularda oybirliği zorunluluğu kabul edilmiştir.⁴²⁴ Bu durum örgüt içerisindeki devletlerarasında ortak çıkarların geliştirilerek anlaşma sağlanabilmesi açısından önem kazanmaktadır. Dışişleri Bakanları Konseyi kararıyla oluşturulan KEİ çerçevesinde işbirliğinin geliştirmesi açısından üye devletlerden seçilen daimi ve geçici olmak üzere çeşitli alanlarda çalışma ve uzman grupları oluşturulmaktadır.⁴²⁵

KEİ'nin parlamentolar arasındaki faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla KEİPA yılda iki kez toplanmaktadır. KEİPA, örgüte üye devletlerin hükümetler arası toplantılarında alınan kararların uygulanabilirliği için gerekli yasal düzenlemelerin oluşturulmasında üstlenmiş olduğu rol ile üye devletlerin milletvekilleriyle, örgütün belirlenen ilke ve hedeflerinin üye devletler de benimsenmesini sağlamayı ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliğini geliştirmeyi amaç edinmektedir.⁴²⁶

KEİ'nin iş çevrelerine yönelik faaliyetleri için oluşturulan KEİ İş Konseyi, üye devletlerin iş çevreleri arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik atılan adımdır. Bu konsey, havzanın dünya ekonomisiyle daha fazla bütünleşmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Devletlerarasında ticari işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çeşitli projelerin ortaya konulmasıyla iş çevrelerini destekleyici faaliyetlerde bulunmaktadır.⁴²⁷

KEİ'nin bankacılık ve finansa yönelik faaliyetleri için üye devletlerin sermayeleriyle oluşturulan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası, örgütün ortak proje geliştirmesine katkı sağlamaktadır. İş dünyasıyla kurulacak ağlara sağlanan finansman desteğiyle yapılacak projelerle devletlerarasında işbirliğinin geliştirilmesiyle havzada

⁴²⁴ The Black Sea Economic Cooperation, "Charter Of The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation", 1 May 1999, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/Economic%20Agenda%2026th%20CMFA%20B-grade.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019) (madde 17 ve madde 18)

⁴²⁵ Alkan, 21 op.cit., ss.29-30. İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi, Banka ve Finans, Ticari ve Sınai İşbirliği, Tarım ve Tarımsal Sanayi, Ulaşım ve İletişim, Çevre Korunması, Bilim ve Teknoloji, Suçlarla Mücadele gibi çalışma gruplarının yanı sıra İşadamlarına Seyahat ve Vize Kolaylığı, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki, Mevzuata Dair Bilgiler, Ulaştırma gibi uzman gruplarıdır.

⁴²⁶ Aydın, "Europe's Next Shore: ...", op.cit., ss.23-24. Ekonomik, Ticari, Teknik ve Çevre İlişkileri; Hukuki ve Siyasi İlişkiler ve Eğitimsel, Kültürel ve Sosyal İlişkiler olmak üzere üç komiteye sahiptir.

⁴²⁷ Ibid., s.24.

kilit rol oynaması sağlanabilir. Banka sermayesinin oluşturulmasında üye ülkeler arasında çeşitli paylara ayrılmıştır.⁴²⁸

KEİ'nin akademik alandaki örgütlenmesi olarak bilinen Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi de birkaç birimden oluşmaktadır. Bu birimlerden ilki, havzanın entelektüel kaynaklarının geliştirilmesine yönelik üye devletlerdeki üniversiteler arasında işbirliğini sağlayacak Karadeniz Üniversiteleri Erişim Ağı'dır. İkincisi, akademiler arasında ortak projeler geliştirerek işbirliğinin sağlanmasına yönelik Daimi Akademi Komitesi'dir. Sonuncusu ise, örgütün ilke ve hedeflerine ulaşabilmesi için çeşitli araştırmalar yapılarak projelerin geliştirilmesine yönelik Karadeniz Çalışmaları Uluslararası Merkezi'dir.⁴²⁹ Oluşturulan danışma merkezleriyle örgüt içerisindeki devletlerin işbirliğinin geliştirilmesi planlanmaktadır. Bunların yanı sıra havza çevresindeki yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla belediye başkanlarını bünyesinde toplayan Uluslararası Karadeniz Kulübü (UKK) ile işletmeler arasında doğrudan ilişkinin kurulması, ekonomik, çevre ve kültürel yönden temaslarla ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.⁴³⁰

KEİ'nin temel amacı, havzadaki devletlerin coğrafi açıdan birbirine yakınlıkları ve devletlerin ekonomilerinden yararlanılarak birbirlerini tamamlayıcı yönde geliştirilen projeler vasıtasıyla devletlerarasında işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktır.⁴³¹ KEİ, örgüt bünyesinde ortaya konulan projelerle havzanın gelişmesine ve üye olan devletlerarasında ortak çıkarlar doğrultusunda işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara katkı sağlamaktadır. KEİ bünyesindeki işbirliği alanları geniş bir çerçevede sıralanmaktadır.⁴³² Belirlenen alanlara yönelik çeşitli projelerle üye devletlerarasında geliştirilen işbirliği olanakları aracılığıyla havzanın gelişmişliği ve uluslararası sistemle bütünleşmesi sağlanabilecektir. KEİ genel anlamda ekonomik alanlı bir işbirliği örgütü

⁴²⁸ Ibid. Ülkelerin payları sırasıyla Rusya, Türkiye, Yunanistan'ın %16.5; Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna'nın %13.5; Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova'nın %2'lik şeklindedir.

⁴²⁹ Alkan, op.cit., s.31.

⁴³⁰ Aydın, "Europe's Next Shore: ...", loc.cit., s.24.

⁴³¹ Oktay, op.cit., s.163.

⁴³² The Black Sea Economic Cooperation, "Working Areas", <http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation>, (Erişim Tarihi: 05.03.2019). Acil yardım, Bankacılık ve finans, Bilgi ve İletişim teknolojileri, Bilim ve Teknoloji, Çevrenin korunması, Eğitim, Enerji, Gümrük işleri, İstatistiksel veri ve Bilgi değişimi, Kurumsal yenilenme ve İyi yönetim, Küçük ve orta ölçekli işletmeler, Kültür, Sağlık hizmetleri ve İlaç, Suçla mücadele, Tarım, Ticaret ve Kalkınma, Turizm, Ulaştırma şeklindedir.

olarak kabul görmesinin yanı sıra hem havzadaki barış ve istikrarın sağlanmasında hem de yasadışı faaliyetler ve örgütlü suçlarla mücadele noktasında güvenlik konusunu da ön planda tutmaktadır. Bu durum KEİ'nin sadece ekonomik bir işbirliği örgütü olmadığını göstermektedir.⁴³³

2000 yılından itibaren KEİ, çoğunlukla ekonomik alanda işbirliğine yönelik projeler geliştirmeye yönelmiştir. 2001 yılında gerçekleştirilen bakanlar kurulu toplantısında Ekonomik gündem belirlenerek havzanın geleceğine yönelik çeşitli işbirliği alanları belirlenmiş ve geliştirilecek ortak projelerle devletlere fayda sağlayacak bütünleşme ortamı desteklenmektedir. KEİ kapsamındaki devletlerde ekonomik reformların ve demokratik dönüşümlerin sağlanmasına, devletlerarasında ortaklaşa eylem programlarının uygulamasına, devletlerarasında çeşitli koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesine, üye devletlerin yanı sıra ulus aşırı işbirliğine yönelik projelerle de havzanın ekonomik olarak kalkınması kolaylaştıracağı düşünülmektedir.⁴³⁴

2001 yılında kabul edilen “*Gelecek için Ekonomik Gündem*” belgesiyle KEİ'nin ekonomiyi ilintili her sektörde yapılacak olan çalışmalara yön vermesi amaçlanmıştır. Ekonomi Gündeminin kabul edilmesiyle örgütün geleceğe yönelik çeşitli projeler geliştirilmesi kapsamında Proje Geliştirme Fonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Bu gelişmeler, devletlerin sürece gönüllü olarak katkıda bulunacaklarını ve havzadaki işbirliğinin arttırılmasına yönelik yüksek düzeyde projelerin sunulmasıyla üye devletlerarasında aktif bir işleyişin sağlanabileceğini göstermektedir.⁴³⁵

Havzadaki devletlerin ve uluslararası toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarını, barışın ekonomisini ve kalkınmayı olumsuz yönde etkileyecek tehditlere karşı ikili ve çok taraflı işbirliği ortamlarının da geliştirilmesi gerekmektedir. Güvenliğin sağlanması kapsamında teröre ve yasadışı suç faaliyetlerine karşı KEİ *Suçla Mücadelede İşbirliği Anlaşması* doğrultusunda, örgütün görev alanı içerisinde yeni işbirliği yollarının dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca havzada ortaya çıkabilecek herhangi bir çatışma ya da anlaşmazlığın devletlerarasındaki işbirliğini engellediği

⁴³³ Özarslan, op.cit., s. 142.

⁴³⁴ Aydın, “Europe’s Next Shore: ...”, op.cit., s.22

⁴³⁵ “Istanbul Decennial Summit Declaration: Looking Beyond Ten Years Of Cooperation And Progress”, 25 Haziran 2002, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2002%20Istanbul.pdf>, (Erişim tarihi: 13.04.2019)

varsayıldığından böyle durumlarda uluslararası hukukun gerektirdiği ilkeler doğrultusunda çözüm yolları tercih edilmelidir.⁴³⁶ 2001 yılında tüm dünyayı sarsan terör olaylarının yaşanmasının ardından devletler ve devletdışı aktörler terör hususunda hassas adımlar atmıştır. KEİ’de ekonomik ağırlıklı konuların işlenmesinin yanı sıra kavzanın güvenliğine de önem verilmektedir. 2001 yılındaki dışişleri bakanlar konseyi toplantısında “*Uluslararası Terörizmle Mücadelede Ortak Tedbirlere İlişkin Bildiri*” imzalanmıştır. Her türlü terör faaliyetlerine karşı örgüt bünyesinde gerekli adımlar atılarak, uluslararası hukuka BM ve AGİT kararlarına atıfta bulunarak, Karadeniz Havzası’nın barış, güvenlik ve istikrarının korunmasına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁴³⁷ Böylelikle ekonominin yanı sıra güvenlik odaklı çıkarlar da eklenmiştir.

KEİ’nin ortak hedefi ise üye devletlerini en iyi temsil edecek, devletlerarasında kalkınmayı ve ortak işbirliğini sağlayacak projelere dayanan bir kuruluş olarak ortaya çıkmaktadır. Geliştirilen projelerin ticaret, ulaşım, turizm, enerji, telekomünikasyon, bilim ve teknoloji ve terörle mücadele, çevrenin korunması gibi ortak çıkar alanlarıyla işbirliğinin derinleştirilmesi önemli olmaktadır. Özellikle enerji, ticaret ve ulaştırma alanlarında geliştirilen projelere ayrı bir önem vermektedir.⁴³⁸ KEİ üyeleri arasında etkin bir şekilde ulaşım ağı oluşturularak devletlerarasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik Karadeniz Çevre Ulaştırma Koridoru projesi üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda altyapıların geliştirilmesi, devletlerin ulusal düzenlemelerinin örgüt çatısı altında uyumlaştırılması konuları üzerinde çalışılmıştır. 2007 yılında üye devletleri birbirine bağlayacak ana bir güzergâh olarak *Karadeniz Çevre Otoyolu Geliştirilmesine İlişkin Anlayış Muhtırası* ve deniz ulaşımının geliştirilmesine yönelik *KEİ Bölgesinde Deniz Otoyollarının Geliştirilmesi Anlayış Muhtırası* imzalanmıştır. Böylelikle Trans-Avrupa ağları ve Avrupa-Asya ulaşım

⁴³⁶ Istanbul Decennial Summit Declaration: Looking Beyond Ten Years of Cooperation and Progress, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2002%20Istanbul.pdf>

⁴³⁷ Bahadır Bumin Özarlan, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nde Güvenlik İşbirliği”, *21. Yüzyıl Dergisi*, S. 34 (2011), s.90.

⁴³⁸ “Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation Istanbul”, 25 June 2007, [http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20\(15th%20Anniversary\).pdf](http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20(15th%20Anniversary).pdf), s.1-2. (Erişim tarihi: 13.04.2019)

bağlantılarının geliştirilmesine yönelik adımlar atılmış ve atılan bu adım Karadeniz havzasının refahına katkı sağlamıştır.⁴³⁹

KEİ'nin ticari alanda 2007 yılında kabul ettiği “Yatırım Reform Süreci” ve “Karadeniz ve Orta Asya Ekonomik Görünümü” projeleriyle havza ülkelerinin Orta Asya ülkeleriyle birlikte makroekonomik yönden politikalar ortaya koyabileceği kapsamlı bir işbirliği ortamının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, 2006-2010 yılları arasında BM Kalkınma Programı kapsamında Karadeniz'in öncelikli alanlar arasında kabul edilmesiyle Karadeniz Ticaret ve Yatırım Teşvik Programı bünyesinde ticaret ve yatırımın artırılması için havzanın kalkınmasına yönelik adımlar atılmıştır.⁴⁴⁰ Ayrıca üye devletlerin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımlarının havzanın ekonomik işbirliğine katkıda bulunacağı da belirtilmektedir.

KEİ, enerji alanına da önem atfetmekte; enerjiyi devletlerin sürdürülebilir kalkınmaları için temel bir unsur olarak görmektedir. Havzanın enerji kaynakları açısından potansiyeli; petrol taşımacılığı ve geçiş koridorları açısından rolü ve hatta elektrik enerji açısından önemi oldukça büyüktür. Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması noktasında enerjiyi üreten, tüketen ve transit olan ülkelerin çıkarlarına bağlı şekilde devletlerarasındaki enerji işbirliğinin derinleştirmesine yönelik politikalar üretilmektedir. Bu doğrultuda AB ve diğer küresel aktörlerle geliştirilecek karşılıklı işbirliği sayesinde küresel olarak enerji güvenliğini, verimliliğini, rekabetçiliğini ve çevresel sürdürülebilirliğini sağlanabileceği düşünülmektedir.⁴⁴¹ Ayrıca havzada ortaya çıkabilecek hidrokarbon kaynakların araştırılması ve işlenmesi noktasında da işbirliğinin sağlanmasına yönelik örgüt bünyesinde çalışma grupları oluşturulmuştur. Bunlara ek olarak Karadeniz Havzası'nda çevrenin korunmasına yönelik tehlikelere karşı adımlar atılması, çok taraflı girişimler neticesinde önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. Karadeniz'in deniz çevresinin korunmasında diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde bulunularak bir yol

⁴³⁹ “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF69CEF5F299AE5B4> (Erişim tarihi: 13.04.2019) Projeler, ulaşım ve iletişim alanında.

⁴⁴⁰ Ibid., Projeler, ticaret alanında.

⁴⁴¹ “Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation Istanbul”, 25 June 2007, [http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20\(15th%20Anniversary\).pdf](http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20(15th%20Anniversary).pdf), s.3. (Erişim tarihi: 17.04.2019)

izlenmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Karadeniz'deki hem devletlerin ulusal hem de havzanın güvenliği noktasında terör ve uluslararası suç örgütleri tehdit olmakta; devletlerin ortaklaşa olarak girişecekleri karşı mücadele ile çözüm aranmaktadır. Havzadaki mevcut olan çatışmalara karşı uluslararası hukukun gerektirdiği ilkeler neticesinde barışçıl çözümlere odaklanılması gerekmekte; çünkü çatışmaların uzaması işbirliğini engelleyici unsur olarak kalıcılığını sürdürmeye devam etmektedir. Ayrıca telekomünikasyon ağının geliştirilmesine yönelik projeler ortaya konularak havzada bilgi ve iletişim teknolojilerine dayanan bir bilgi toplumunun oluşturulması amaçlanmaktadır.⁴⁴²

2008 yılında onaylanan KEİ Verimliliğinin Geliştirilmesine İlişkin Kılavuz ile örgütün projelere dayanan boyutlarının güçlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Örgüt içerisinde ortak projelerin geliştirilmesiyle devletlerarasında ve havzada ekonomik yönden bütünleşmenin sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca İş Konseyinin katkısıyla havzadaki iş ilişkilerinin desteklenmesine de büyük önem verilmektedir.⁴⁴³

2012 yılındaki KEİ'nin kuruluş yıldönümü zirvesinde 2001 yılında KEİ Ekonomik Gündem'inde üzerinde çalışılan geleceğe yönelik bir eylem planının yerel ve küresel olarak yeni fırsat ve zorluklara yönelik Gelişmiş KEİ Ortaklığına Yönelik Ekonomik Gündemi kabul edilmiştir.⁴⁴⁴ Kabul edilen yeni belgeyle örgütün sürdürülebilir kalkınmasına dikkat edilmesi, proje odaklı çalışmaların geliştirilmesi ve diğer kuruluşlarla girilen ilişkilerde işbirliğinin geliştirilmesi planlanmıştır. Havzanın ekonomik avantajlarını, yatırımlar için öncelikli sektörleri, işbirliğinin faydalarını ve maliyetlerini vurgulayarak üye devletler arasında işbirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.⁴⁴⁵ 2013 yılında Trans Avrupa Süper Bilgi Otoyolu projesiyle

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Istanbul Summit Declaration on the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation Istanbul, 26 June 2012, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/ISTANBUL%20SUMMIT%20DECLARATION%2026June2012.pdf>, s.3. (Erişim tarihi: 19.04.2019)

⁴⁴⁴ "Declaration Of The 25th Anniversary Summit Of The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation", 22 May 2017, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/BSEC%20Summit%20Declaration%20FINAL.pdf> (Erişim tarihi: 19.04.2019)

⁴⁴⁵ <http://www.bsecorganization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/Economic%20Agenda%2026th%20CMFA%20Belgrade.pdf> s.2-3.

telekomünikasyon alanında havzadaki devletlerarasında gelişmiş iletişim ağları altyapısı oluşturularak teknolojik gelişmelere yönelik kapının açılması planlanmıştır.⁴⁴⁶

KEİ'nin devlet/hükümet başkanlarının beş yılda bir biraraya gelerek gerçekleştirmiş oldukları kuruluş yıldönümü zirvelerinde örgüt üyeleri arasında iyi komşuluk ilişkileri ve havzada çok taraflı ekonomik işbirliğiyle barış, istikrar ve güvenlik ortamının sağlanmasına yönelik fırsatların değerlendirilerek gelecekteki zorluklara karşı işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. 2017 yılında gerçekleştirilen 25. Kuruluş Yıldönümü Devlet/Hükümet Başkanları zirvesinde 2002, 2007, 2012 yıllarında gerçekleştirilen zirvelerdeki deklarasyonlara atıfta bulunularak üye devletlerarasında güven, anlayış ve işbirliği içerisinde demokrasi, piyasa ekonomisi, açık toplum politikalarıyla örgütün ivme kazanarak ekonomik bütünleşmeyle havzanın daha iyi bir konum kazanacağına inanılmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel yönden bütünleşmeyle birlikte ortak değerlerin ve çıkarların üst düzeye çıkarılmasında KEİ, işbirliği alanlarının derinleştirilmesiyle yeni etkileşim alanlarının ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin uluslararası hukuk ilkelerini kabul ederek kapsayıcı, şeffaf ve gelişmiş diyalog ve pragmatik yaklaşımlarla istikrara yönelik daha fazla çaba göstermeleri gerektiğinden örgüt bünyesindeki güvenliğin güçlendirilmesine katkıda bulunacak yolların düşünülmesine vurgu yapılmaktadır. Karadeniz'in artan önemi KEİ'nin sorumluluklarını arttırmakta; hem bölgesel hem de küresel düzeyde aktif ve güvenilir bir ortak olarak kalması yönünde çaba sarf edilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Örneğin, havzadaki finansal ve ekonomik kriz, gıda ve enerji güvenliği, çevresel bozulma, iklim değişikliği, terörizm, ulus ötesi organize suç, insan kaçakçılığı, yolsuzluk ve yoksulluk gibi zorluklarla mücadele etmede KEİ, havzadaki etkileşimi geliştirerek fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Daha fazla proje odaklı ve sonuca yönelik yaklaşımlarla havzadaki devletlerarasında işbirliğinin geliştirileceği düşünülmektedir. Havzanın potansiyelini arttırmaya yönelik örgüt üye devletlerinin yanı sıra gözlemci ve sektörel diyalog ortaklarıyla BM, AB, OECD ve diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilerek işbirliğinin güçlendirilmesine de yer verilmektedir. Ayrıca AB Karadeniz Havzası'ndaki devletlere yönelik geliştirmiş

⁴⁴⁶ <http://www.bsecorganization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/BSEC%20Summit%20Declaration%20FINAL.pdf>

olduğu politikalarıyla, KEİ ile arasında geliştirdiği projelerle karşılıklı ortak çıkarlara dayalı sinerjinin geliştirilmesi planlanmaktadır.⁴⁴⁷

3.1.2. KEİ'nin İşbirliğine Katkıları

Soğuk Savaş'ın ardından değişen dünya düzeninde ortaya çıkan belirsizlik ve istikrarsızlık ortamının önüne geçebilmesi adına devletlerin çeşitli girişimlerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Batılı aktörler ile Rusya arasında kalan Karadeniz için rekabet unsurları ön planda tutulduğunda işbirliğinin gerçekleştirilmesinin zor olacağı düşünülmektedir. Ortaya çıkan belirsizlik ortamında havzanın uluslararası sistemle bütünleşmesi önemsendiğinden dolayı KEİ fikri ortaya çıkarılmıştır. KEİ çatısının havzadaki devletlerarasında üç temel hedef üzerine şekillendiği görülmektedir. Bu hedefler, havzadaki devletlerarasında rekabet yerine işbirliğinin ön planda tutulması; küreselleşen dünyayla birlikte havzanın da gelişmesi ve bölgeselleşmesinin sağlanması; olası çatışmalar ve bölünmelerden kaçınmak üzerine devletlerarasında karşılıklı ilişkileri geliştirilmesi şeklindedir.⁴⁴⁸ Kurumsal düzeyde geliştirilen işbirliğiyle havzada barış ortamının yerleştirilmesine ve çatışma potansiyeli olan havzada belirsizliklerin önüne geçilmesine yönelik fırsat yakalanmıştır. Ayrıca devletlerarasında kurulan ilişkilerle Kafkasya'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada ticaretten ulaşım, enerjiden güvenliğe havzadaki aktörler arasında bağlantı kurularak aralarında karşılıklı bağımlılığın gelişmesi de sağlanmıştır.⁴⁴⁹

Karadeniz Havzası'ndaki işbirliğini kesintiye uğratacak çeşitli gelişmelerin olduğu aşikârdır. Soğuk Savaş'ın ardından iki kutuplu sistemin sıkışıklığından kurtulan Karadeniz'de ortaya çıkan aktörler arasında kimi zaman rekabet durumu da söz konusu olmuştur. Havzadaki örgüte üye devletlerarasındaki çıkar çatışmaları, yaşadıkları anlaşmazlıklar ve dondurulmuş çatışmalar örgüt bünyesindeki gelişmeler üzerinde etkili olmuş; sunulan projelere çeşitlilik kazandırılmasını zorlaştırmıştır. Örneğin; küresel güçlerin jeopolitik ve jeostratejik açıdan güç mücadelesinde olduğu Rusya ile Batılı

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Mustafa Aydın, op.cit., s.62.

⁴⁴⁹ Oktay F. Tanrısever, "The Black Sea Economic Cooperation Organization and Its Strengths and Weaknesses in Promoting Globalization of the Black Sea Region: 1992-2012" *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 13 (2012), s.59.

aktörler arasında çıkarlarının ayrışması hem havzadaki devletlerin hem de havza dışındaki aktörlerin politikalarında etkili olmuş; havza güvenliğine yönelik devletlerin farklı yaklaşımları KEİ'nin işbirliğinde sınırlayıcı rol oynamasına neden olmuştur.⁴⁵⁰ Devletlerin öncelikli politikalarındaki farklılıklar ve çıkarlarının çatışması, örgütün ekonomik işbirliğine yönelik hedeflerinde duraksamalar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum, havzadaki devletlerin ikili ilişkilerinde politik, tarihsel ve kültürel problemler yaşamasını da beraberinde getirmektedir. Örneğin; Azerbaycan-Ermenistan, Rusya-Ukrayna, Türkiye-Ermenistan ve Türkiye-Yunanistan ikili ilişkilerinde kimileri geçmişte sorunlar yaşamış kimileri ise hala yaşamaya etmektedir. Dolayısıyla bu durum devlet ilişkilerinde işbirliğinin tercih edilmesiyle sağlanacak kazanç durumuna kimi zaman engelleyici unsur olabilmektedir.⁴⁵¹

Rusya, sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik gücüyle KEİ'nin en önemli üye ülkelerinden biridir. Örgüt çatısı altında geliştirilecek enerji, taşıma ve ticaret projeleri ve üye devletlerle geliştirilecek ikili ve çok taraflı ilişkilerle işbirliği ortamı sağlanabilir. Dolayısıyla Rusya'nın Karadeniz Havzası'na yönelik işbirliğinde sağlayacağı katkısı yadsınamaz büyüklüktedir. Geliştirilen ilişkiler devletlerarasında karşılıklı çıkarın önemsendiği ve işbirliğinin güçlendirildiği bir ortam ortaya çıkarabilir. Havzanın güvenliğini tehdit edecek sorunlara yönelik devletlerin bir araya gelerek samimi bir diyalog ortamı sağlanmasıyla çözüm üretilebilir. Buna ek olarak, Rusya'nın örgüt kapsamında devletlerle yapacağı işbirliği, havza güvenliğini tehdit eden etnik ihtilafların çözüm sürecinde de etkili olabilir. Soğuk Savaş'ın ardından bağımsızlığını kazanan havza devletleri geçmişte yaşanan gelişmelerden ötürü durumu tarihsel açıdan bir Rus tehdidi olarak algılayarak Batılı aktörlerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş; dolayısıyla bu durum işbirliğini engelleyici etki olarak karşımıza çıkmaktadır. KEİ bünyesinde bir araya gelerek oluşturulacak diyalog ve işbirliği ortamı ve geliştirilecek projelerle sorunlara çözüm üretilebilir. Batılı aktörlerden AB ve ABD geliştirmiş oldukları politikalar ve projeler üzerinden havzaya nüfuz etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla bağımsızlığını kazanan devletler, Rusya dışındaki Batılı aktörlerle ilişkilerini geliştirerek onların destekleriyle var olabileme yolunda ilerlemektedir. ABD,

⁴⁵⁰ Commission on the Black Sea, "A 2020 Vision for the Black Sea Region", TEPAV, 2010, s.28.

⁴⁵¹ Alaeddin Yalçınkaya, "Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C 5, Özel Sayı (2017), ss.6-9.

Rusya ile giriştiği enerji mücadelesinde müttefiki olduğu AB'yi önemsemekte bunun yanı sıra havzadaki devletlerle ikili veya NATO üzerinden ilişkiler kurarak ilişkilerini geliştirmektedir. Havzadaki barış ve istikrar ortamının sağlanması noktasında devletlerarasında işbirliğinin geliştirilmesi mutlak bir zorunluluktur. KEİ bünyesinde AB Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan gibi üyesi olan devletlerin yanı sıra birliğin güvenliği noktasında da havzayı önemsemesi gerekmektedir. Bu durum AB'nin havzaya yönelik ürettiği projelerinde KEİ ile iyi ilişkiler geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Havzanın Rusya'dan sonraki en önemli gücü olarak kabul edilen Türkiye, KEİ'nin kurulması aşamasında büyük çaba sarf etmiştir. Havzadaki devletlerin öne sürülen teklife ilgi göstermeleriyle Türkiye devletleri bir örgüt çatısı altında buluşturmaya başarmıştır. Bu durum devletlerarasında önemli bir işbirliği girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin KEİ'ye yönelik siyasi ve ekonomik bakışında havzanın hem kendi içinde hem de batılı devletlerle de geliştirilen ilişkiler doğrultusunda uluslararası sistemle bütünleşme sağlanması düşüncesi yatmaktadır.⁴⁵² Havzadaki devletlerarasında sorunlu alanların varlığı, devlet politikalarında farklı tercihlerin bulunması, geliştirilen projelerin sektörel olarak belirlenen tüm alanlara yayılamaması noktasında KEİ bünyesinde geliştirilen işbirliği sınırlayıcı olarak görülmekte ve bu durum Türkiye'nin ilgisinde de kimi zaman azalmalar yaratmaktadır. Karadeniz Havzası için önemli iki devlet olan Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerini geliştirmeleri, ekonomik alanda da işbirliğini güçlendirmektedir. Söz konusu bu iki ülke KEİ bünyesinde farklı amaçlarla destekleyici olsalar da örgütteki diğer devletlerle ortak çıkarlarını ortaya koyarak işbirliğine katkıda bulunabilmektedir.

KEİ sayesinde Soğuk Savaş sonrasında yeni bağımsızlığını kazanan devletler kendilerini tanıtabilme, bağımsızlıklarının altını çizibilme, istek ve amaçlarını bu platform vasıtasıyla duyurabilme imkânı ve işbirliğine yönelik politika izleyebilme fırsatı yakalamıştır. Ayrıca Rusya, havzadaki değişen dengelerle işbirliğine yakın bir duruş sergilemesi gerektiğini hissetmektedir. AB üyesi olan Yunanistan'da AB ile KEİ arasında köprü vazifesi görerek kendi çıkarlarına yönelik politikalar izlemektedir. Batı sistemleriyle hareket etme güdüsünde olan Bulgaristan ve Romanya ise AB ile

⁴⁵² Oktay, op.cit., s.171.

NATO'ya üyelikleriyle politikalarını bu yönde geliştirmektedir. Bağımsızlığını yeni kazanan devletler KEİ'ye üye olduklarında aynı zamanda diğer devletlerle kurulacak çok taraflı bağlantılarla politikalarını çeşitlendirebilme imkânı elde etmektedir. Bunun yanı sıra havzadaki daha küçük ölçekli devletler ise güvenliklerini ve bağımsızlıklarını koruyarak Batılı aktörler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.⁴⁵³

2000 yılı itibariyle havzadaki devletlerin bakışlarının değişmeye başlaması KEİ'nin istenilen seviyeye çıkarılamamasına neden olmuştur. Örgütteki devletlerin kimilerinin AB'ye üye olması kimilerinin de politikalarında AB'yi önceliğine yerleştirmesi KEİ'ye olan bakışın değişmesinde etkili olmuştur. Örneğin, Bulgaristan ve Romanya politikalarındaki önceliği KEİ yerine AB ve NATO'ya vermiştir. Bununla birlikte Karadeniz'deki devletler incelendiğinde Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ın AB'nin üyesi; Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Rusya'nın BDT'nin üyesi; Azerbaycan, Gürcistan Moldova ve Ukrayna'nın GUAM'ın üyesi; Türkiye ve Azerbaycan'ın ECO'nun üyesi oldukları görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise havzadaki devletlerin genelinin Avrupa Konseyi'nin üyesi olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla havzadaki farklı birliklere üye olan devletler KEİ sayesinde tek bir çatısı altında bir araya getirilmektedir.⁴⁵⁴

KEİ'nin dikkat çekici örgüt olmasındaki bir diğer temel unsur da enerji alanında dünyanın önemli üretici ve tüketici devletlerinin Karadeniz Havzası'nda bir araya getirildiği bir oluşum olmasıdır. Karadeniz Havzası'ndaki çıkar çatışmaları üzerine Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya nakli konusunda güzergâhların nasıl olacağı konusu KEİ bünyesindeki işbirliği ihtimalini azaltmaktadır. Buna karşın Rusya ile Batılı aktörler tarafından öne sürülen projelerdeki farklılıklar ise aralarında rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır. KEİ'nin kurumsal kimliğiyle sektörel bazda enerji hususunda havzadaki işbirliğini geliştirebilecek girişimlerde bulunması örgütün öne çıkmasında etkili olabilir. Aksi takdirde ekonomik ve güvenlik açısından büyük öneme sahip enerjiye yönelik rekabetin çatışmaya dönüşmesi örgüt için dezavantaj yaratabilir.

⁴⁵³ Ibid., ss.161-162.

⁴⁵⁴ Yalçınkaya, op.cit., s.9.

Karadeniz Havzası'ndaki devletlerde etnik çatışmalarla başlayan Transdinyester, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya ve son olarak da Kırım'daki barışçıl çözümlerdeki eksikliklerden dolayı sorunlar dondurulmak zorunda bırakılarak üzeri kapatılmaya çalışılmıştır. Buna karşın KEİ, havzadaki ekonomik işbirliğine yönelmede bu ihtilafli alanların barışçıl yönden çözülmesine yönelik devletlerarasında diyalog ortamı sağlayarak çeşitli sektörlerde projeler geliştirme yoluna gidebilir. Ayrıca KEİ'nin havzanın güvenliği kapsamında organize suç, insan kaçakçılığı, çevresel bozulma ve acil yardım operasyonlarına yönelik sorunlarla mücadelede üye devletlerle daha iyi işbirliği geliştirmesi gerekebilir.⁴⁵⁵ Havzada ekonomik işbirliğin sonucunda devletlerarasında geliştirilen ilişkilerin yanında sorunların çatışmalara dönüşmesi ve hatta zamanla dondurulmasıyla güvenliği tehdit edecek durumlarla da karşılaşmaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ'da sıcak çatışmaya varan gelişmelerin yaşanması ve hatta sorunun hala devam ediyor olması; Ermenistan ile Türkiye arasında geçmişe dayanan meselelerden dolayı aralarında diplomatik temasların bulunmaması; Türkiye ile Yunanistan arasında kimi zaman ilişkileri gerecek olayların yaşanması; Gürcistan ve Ukrayna'nın kendi iç meselesi olarak başlayan sorunların Rusya ile çatışmaya dönüşen boyuta ulaşması örnek verilebilir. Havzada yaşanan bu istikrarsızlıklar devletlerarasındaki ilişkilere de sirayet etmektedir. KEİ çatısı altında oluşturulan iyi komşuluk çerçevesi, devletlerarasında diyalog ortamının kurulmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda devletlerin KEİ altında çok taraflı bir mekanizma ile devletlerarasında diyalog ortamı yakalayabilmesi ve görüşmeler yapılabilmesi sağlanmıştır. Aralarında geliştirilen projeler, ilişkilerin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde işbirliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Sırayla yapılan dönem başkanlıklarıyla örgütün sorunsuz bir şekilde yürütülmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu durum KEİ için başarı sayılabilecek bir unsur olarak kabul edilebilir.⁴⁵⁶ Örneğin; KEİ'nin kurulma aşamasında Türkiye Ermenistan ile sözde soykırım iddiaları, Dağlık-Karabağ vb. meseleler ile ilgili; Yunanistan ile Ege denizindeki karasuları, kıta sahanlığı, Kıbrıs vb. meseleler ile ilgili geçmişte önemli sorunlar yaşamış olmasına rağmen bu ülkelerin örgüte üye olmaları noktasında olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Devletlerin KEİ'ye üye olmaları sürecinde ortaya

⁴⁵⁵ Tanrısever, op.cit., s.67.

⁴⁵⁶ Yalçınkaya, op.cit., s.8.

çıkacak diyalog platformu sayesinde aralarındaki meselelerin sağlıklı şekilde çözülebileceğine inanmaktadır.⁴⁵⁷ Dolayısıyla KEİ kapsamında devletlerarasında ilişkilerin geliştirilerek aralarında yaşanan sorunlara rağmen örgüt kapsamında diyalog kanalları açık tutulmaya çalışılmıştır.

KEİ'yi başarısız bir örgüt olarak kabul etmek tam manasıyla doğru olmayabilir. Kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte hiçbir üye devletler örgütten ayrılmak için talepte bulunmamıştır. Örneğin, BDT'nin üye devletlerinden Gürcistan ve Ukrayna örgütten ayrılma kararları alırken; KEİ için böyle bir durum günümüz itibariyle yaşanmamış; üye devletlerarasındaki ilişkilerin güven içerisinde geliştirilmesine odaklanılmıştır.⁴⁵⁸ Dolayısıyla KEİ'nin görece bir başarı sağladığı kabul edilebilir. Havzaya ekonomik ve sosyal yönden gelişme getirmiştir.

KEİ'nin asıl amacı Karadeniz'deki devletlerin kendi ve havzanın bir bütün olarak güvenliğini tehdit eden sorunlara yönelik çözüm sunabilecek bir platform ortaya koymaktır. Belirlenen bu hedef doğrultusunda havzadaki tüm devletlerin çıkarının uyumlaşacağı bir bakış açısı sunmaktadır. Geliştirilen ekonomik işbirliğiyle havzada ortaya çıkabilecek belirsizlik ve istikrarsızlıkların önüne geçebilecektir. Bunun yanı sıra farklı hedefleri bulunan devletleri bir araya getirerek kazanç sağlama noktasında farklı öncelikleri bulunan devletlerin havzadaki istikrarın sağlanmasıyla ortaya çıkacak kazançlarının arttırılmasında rol oynayacaktır. KEİ belirlenen çalışma alanlarına yönelik havzadaki devletlerarasında ekonomik yönden ilişkileri geliştirmenin yanı sıra güvenlik konusu üzerinde de durmaktadır. Dolayısıyla KEİ'nin hem ekonomik işbirliğin sağlanmasında hem de havza güvenliği ve istikrarının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

KEİ'ye üye devletlerin işbirliğini önemsemeleri ve bu konuda gösterecekleri isteklilik örgütün gelişimine katkı sağlayacaktır. Neorealistler ortaklaşa hareket etmeye isteksiz olan devletin kendi çıkarlarına göre hareket etmesinin havzadaki diğer devletlerle arasında rekabet durumunu ortaya çıkaracağından bu durumun işbirliğini zorlaştırılacağına inanmaktadırlar. Buna karşın KEİ bünyesindeki devletlerarasında ortaklaşa yürütülebilecek projeler ortaya koyarak devletlerin işbirliği yapmalarını

⁴⁵⁷ Ibid., s.9.

⁴⁵⁸ Ibid., s.13.

sağlamaya çalışmaktadır. Fakat bu durum, bünyesinde bulunan üye devletlerarasındaki farklılıklardan dolayı önemli meselelere yönelik karar alımlarında oy birliği nisabına göre hareket edildiğinde kimi zaman ortak çıkarlar üzerinden hareket etmelerini zorlaşmaktadır. Ortaya atılan somut projeler incelendiğinde ise devletlerin ortak çıkarlarına uyacak şekilde hareket edildiği görülmektedir. Buna rağmen havzanın geniş üye devlet yelpazesi ortak çıkar alanlarının belirlenmesinde sınırlayıcı rol oynamaktadır. Örneğin, Karadeniz Havzası'nın doğusundaki Kafkas ülkeleri batısındaki faaliyetleri ilgi çekici bulmazken; havzanın batısındaki Balkan ülkeleri doğusundaki faaliyetlerle ilgilenmeyebilir. Aynı şekilde güneyi ve kuzeyi içinde konumu dışında ortaya konan projeleri ortak bir çıkar olarak görmeyebilir. Bu durumda havzadaki devletlerarasında işbirliğini geliştirmek için devletlerin istekli olacakları oluşumlar geliştirilebilir.⁴⁵⁹ Söz konusu isteklilik hali kapsamında Rusya ile Batılı aktörler arasında denge kurularak havzadaki işbirliğini derinleştirmek gerekebilir.

Karadeniz Havzası'nda KEİ kapsamındaki üye devletlerarasında siyasi, ekonomik ve askeri güç itibarıyla Rusya ve Türkiye'nin öne çıktığı görülmektedir. Havzadaki bu iki önemli devlet arasında çeşitli alanlarda rekabet yaşanması ve bunun da KEİ faaliyetlerine sirayet etmesi beklenebilir.⁴⁶⁰ Örneğin; 2014 yılında Ukrayna'da yaşanan gelişmeler Rusya ile Ukrayna'yı karşı karşıya getirecek önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Havzada yaşanan bu gelişmelerin iki üye devletin birbirleriyle olan ilişkilerini olumsuz etkileyecek olmasından dolayı durumun KEİ'yi de yakından ilgilendirdiği apaçık ortadadır.⁴⁶¹ Ukrayna kriziyle başlayan ve havzayı derinden etkileyen süreçte KEİ çatışmaları çözme hususunda herhangi bir taahhüdü bulunmamasına rağmen devletlerarasında siyasi açıdan diyalog imkânı sunmaktadır. Bu durum iletişim ve işbirliğinin sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir. Karadeniz Havzası'nın en kurumsal yapılarından biri olarak kabul edilen KEİ'nin zayıf yönleri olsa da havza güvenliği ve istikrarının sağlanmasındaki rolü küçümsenmemelidir. Havzada çatışmaların sürmesine rağmen havza istikrarının korunabilmesi adına

⁴⁵⁹ Tanrısever, op.cit., ss.66-67.

⁴⁶⁰ Yalçınkaya, op.cit., ss.13-14.

⁴⁶¹ Ibid.

çalışmalarına devam etmektedir.⁴⁶² Karadeniz Havzası'na yönelik geliştirilecek ortak çıkar alanlarıyla devletlerarasındaki anlaşmazlıklar anlamsız kılınabilir ve kazan-kazan süreciyle aralarındaki işbirliği geliştirilebilir. Türkiye geçmişte yaşamış olduğu anlaşmazlıkları bir kenarı bırakıp havzadaki ortak çıkarına yönelik politikalar yürüttüğü takdirde KEİ bünyesindeki üye devletlerle işbirliği geliştirilebilir ve hatta anlaşmazlıkların önüne geçebilir.

Sonuç itibariyle KEİ, Soğuk Savaş sonrasında havzadaki devletleri bir araya getiren bir oluşumdur. Örgüt çatısı altında devletler kendini temsil ettikleri bir mekanizmada buluşmaktadır. KEİ, devletlerarasında oluşturmuş olduğu etkileşimle havzanın güneyi ile kuzeyi, doğusu ile batısı arasında ortak çıkarlara yönelik politikalar sunmaya çalışarak ekonomik açıdan işbirliği ortamının sağlanmasında öncülük etmiştir. KEİ, bünyesinde yer alan sektörlerde işbirliği alanlarının genişletilerek çeşitli projeler aracılığıyla zorunlu bir işbirliği ortamının oluşturulmasıyla devletlerarasında kurumsal ilişkinin geliştirmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Devletler, aralarındaki ekonomik çıkarlarını ne kadar artırırorsa o kadar ortak çıkarları üzerinden hareket edebilecektir. Bunun yanı sıra KEİ, havzanın sorunlu alanlarına yönelik devletleri örgüt çatısı altında bir araya getirebilen ve gerektiğinde devletlere tavsiyelerde bulunan bir oluşum olduğu dikkat çekmektedir. Oluşturulan çalışma gruplarıyla devletlerarasında güvenin oluşmasına ve iletişimin canlı tutulmasına olanak sağlamaktadır. Havzadaki devletlerarasındaki ilişkilerde öncelik genellikle alçak politika alanlarında olsa dahi rekabeti alçak-yüksek politika olarak tutmadan ve yüksek politikayı dışarıda bırakmadan çeşitli projelerin geliştirilmesi sağlanarak işbirliğine odaklanılabilir. Dolayısıyla KEİ, devletlerarasındaki ortak çıkarlardan hareketle havzadaki işbirliğini uzun vadede sağlayabilir. Buna rağmen KEİ kimilerince başarısız bir örgüt olarak kabul edilse bile havzanın genelini ilgilendirecek bir güvenlik tehdidi ortaya çıktığında örgüt üyelerini ortak payda etrafında buluşturabilecek örgüt olduğu fikri unutulmamalıdır.

⁴⁶² Ludwig Schulz, Colin Dürkop, "The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation (BSEC) - A Mechanism For Integration In A Geopolitically Sensitive Area", *Country Report*, Ankara: Konrad Adenauer Foundation 2014, s.1.

3.2. KARADENİZ DENİZ İŞBİRLİĞİ GÖREV GRUBU

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Karadeniz Havzası'nda devletlerin bir araya gelerek aralarındaki güven sorununun üstesinden gelebilmelerinde yardımcı olacak; farklı siyasal, ekonomik, sosyal yapıdaki devletleri birbirlerine yakınlaştıracak işbirliği girişimleriyle havzadaki barış ve güvenliğin idamesine yönelik çaba sarf edilmektedir. 1998 yılında düzenlenen II. Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları toplantısında havzanın deniz alanının güvenliğinin sağlanması amacıyla Türkiye tarafından kıyıdaş devletlerin katıldıkları çok uluslu ortak deniz kuvvetlerinin oluşturulması fikri gündeme getirilmiş ve diğer devletler tarafından öne sürülen bu fikir olumlu karşılanmıştır. Toplantı sonrası çeşitli uzmanlardan oluşturulan grubunun yapmış olduğu çalışmalar neticesinde antlaşma metni oluşturulmuş; 2 Nisan 2001 tarihinde Dış İşleri Bakanları'nın bir araya gelmesiyle Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna arasında Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) Kuruluş Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁶³

3.2.1. Yapısı ve Faaliyetleri

Anlaşma neticesinde Karadeniz Havzası'ndaki barış ve istikrarın devam ettirilmesi, devletlerarasında karşılıklı iyi komşuluk ilişkilerinin ve işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Antlaşmanın imzalanmasıyla havzadaki kıyıdaş devletlerin ilk defa bir araya geldikleri dikkat çekmektedir. Geliştirilen karşılıklı iyi ilişkilerle havza barışının, istikrarının ve güvenliğinin sağlanması için ortak bir deniz kuvvetlerinin oluşturulması fikri konusunda kararlılık olduğu görülmektedir.⁴⁶⁴ Söz konusu antlaşmanın 2. maddesinde belirtilen ilkeler çerçevesinde BM'nin belirlemiş olduğu amaçlara uyulacağı; uluslararası işbirliği ve devletlerarasında iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirileceği; "bölgesel, müstakil ve şeffaf" bir düzenleme olduğu ve imzalanan antlaşmanın tarafların yapmış olduğu diğer anlaşmaların etkilemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁶⁵ BLACKSEAFOR, herhangi bir devleti hedef almamakla birlikte

⁴⁶³ Alkan, op.cit., s.34.

⁴⁶⁴ Türk Deniz Kuvvetleri, "Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)", Ağustos 2015, s.2.

⁴⁶⁵ BLACKSEAFOR, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair Anlaşma", https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blackseafor=1, (Erişim Tarihi: 01.06.2019)

devletlere ve uluslararası kuruluşlara karşı askeri ittifak oluşturma amacı gütmemektedir. Kararların oydaşma usulüyle alındığı örgütte, taraflar arasında “*iyi niyet ziyaretleri, insani yardım harekâtı, arama ve kurtarma harekâtı, mayın karşı tedbirleri ve çevre koruma harekâtı*” gibi görev alanlarıyla havzada güvenliğinin sağlanması ve işbirliğinin güçlendirilmesi antlaşmanın 4. maddesinde örgütün amaç ve görevleri altında belirtilmiştir.⁴⁶⁶

BLACKSEAFOR’un içerisinde siyasi ve askeri istişare grupları yer almaktadır. Alınan siyasi kararlar Dışişleri veya Savunma Bakanları tarafından ya da yetkilendirilen temsilcilerin arayıcılıklarıyla bir araya geldikleri toplantılarda; askeri karar verme mekanizması ise komutanların bir araya geldikleri Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlar Komitesi (BSNC) toplantılarında yapılmaktadır.⁴⁶⁷ Deniz kuvvetleri unsurlarından oluşan BLACKSEAFOR, görevlerin yerine getirilmesi ve devletlerarasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla tarafların katılımlarıyla hazırlanan program, tatbikat veya eğitim çerçevesinde, yılda bir kez olmak kaydıyla biri Komuta Kontrol Gemisi’nin yanı sıra tarafların tahsis edeceği en az 4-6 gemiden oluşmaktadır.⁴⁶⁸ Karadeniz Havzası’nda kullanmak amacıyla tesis edilen BLACKSEAFOR, gerekli görüldüğü takdirde tarafların oybirliğiyle alacakları kararlar doğrultusunda başka yerde de görevlendirilebilmektedir. Ayrıca BM ve AGİT bünyesinde gerçekleştirilebilecek operasyonlara da görevlendirilebilir.⁴⁶⁹

11 Eylül terör saldırıları sonrasında güvenliğe yönelik yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla terörle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme gibi güvenliği korumada yeni mücadele alanları geliştirilmektedir. Ortaya çıkan bu durum, devletlerin yeni değişime ayak uydurmasını gerekli kılmıştır. 2004 yılında gerçekleştirilen toplantıda BLACKSEAFOR’un statüsünün dönüşümüne yönelik adımların atılmasına; Yüksek Seviyeli Uzmanlar Grubunun oluşturulmasına ve mevcut tehditlere yönelik çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir. BLACKSEAFOR’un terör ve KİS’e yönelik mücadelelerde operasyonel yeteneğinin geliştirilmesi gerektiği kabul edilmiş; genişletilen faaliyet alanlarıyla havzanın daha güvenilir olmasına yönelik çalışmalar

⁴⁶⁶ Ibid.

⁴⁶⁷ Ibid. (6.madde)

⁴⁶⁸ Ibid., (5.madde)

⁴⁶⁹ Ibid., (7.madde)

yürütülmüştür. Yapılan çalışmalar doğrultusunda 2005 yılında BLACKSEAFOR'un üst düzey grup toplantısında “*Terörizm Önleme Görevine ve Kitle İmha Silahlarının Yayılmasına İlişkin Hukuki Yönleri, Teslim Araçlarını ve İlgili Maddeleri Önleme Görevine İlişkin Alt Kavram Belgesi*” kabul edilmiştir.⁴⁷⁰ Karadeniz Havzası'ndaki asimetrik tehditlere karşı geliştirilen terörizme karşı savunma konsepti, doğrudan üzerinde tartışılan bir konu olmasa da havzanın istikrarı için gündeme getirilebilir.⁴⁷¹ Havzadaki kıyıdaş devletlerarasında sinerjinin yaratılması, devletlerin üzerlerine düşen sorumluluğu alması ve havzada ortaya çıkabilecek tehditlere karşı mücadele noktasında BLACKSEAFOR önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni güvenlik tehditleriyle mücadele etmek amacıyla BLACKSEAFOR'un transformasyonuna gerek duyulmuş; 2003 yılına kadar yılda bir kez gerçekleştirilen aktivasyonun 2004 itibariyle Ağustos ve Nisan ayları olmak üzere yılda iki kez olması sağlanmıştır. Böylelikle yapılan operasyon ve tatbikatların yeni güvenlik tehditlerini de kapsayıcı şekilde tespit edilmesi ve kontrolü sonrası önlenmesi; kıyıdaş devletlerarasında bilgi değişimine yönelik mekanizmanın kurulması ve rotasyon dâhilinde belirli bir karargâhın tesis edilmesi amaçlanmıştır.⁴⁷² BLACKSEAFOR kuruluşundan günümüze kadar 22 defa aktivasyon icra etmiştir.⁴⁷³ Yapılan eğitim ve operasyonlarla havzadaki kıyıdaş devletlerarasında askeri açıdan şeffaflıkla aralarında güç karşılaştırması yapılabilmesi sağlanabilmiştir.

BLACKSEAFOR'un yeniden yapılandırılması tamamlandığında havzada ve uluslararası alanda caydırıcı ve güvenliği sağlayıcı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin bir araya gelerek aralarında dostane ilişkilerin kurulmasında ve havzada barış, istikrar ve güvenlik ortamının devamlılığının sağlanmasında etkili olacaktır. Bunların yanı sıra BLACKSEAFOR'un siyasi açıdan öne çıkan özelliği de örgüte üye devletlerin eşit oy hakkına sahip olması ve kararların oybirliğiyle alınmasıdır. Havzadaki farklı kapasitelere sahip küçük ya da büyük devletler karar alma süreçlerinde eşit şartlar altında hareket ederek gerektiğinde veto haklarını kullanabilmektedirler. Türkiye tarafından 19-20 Mayıs 2010'da gerçekleştirilen

⁴⁷⁰ Bülent Karadeniz, “Security and Stability Architecture in the Black Sea”, *Perceptions*, 2007, s.109.

⁴⁷¹ Ibid., ss.108-109.

⁴⁷² https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=247&dil=1&blackseafor=1

⁴⁷³ Türk Deniz Kuvvetleri, “Karadeniz Deniz İşbirliği ...”, op.cit., s.3.

toplantıda BLACKSEAFOR'un kurumsal kimliğinin uluslararası arenada temsil edilmesi fikri öne sürülmüş ve bu fikir diğer katılımcılar tarafından olumlu karşılanmıştır.⁴⁷⁴

3.2.2. Karadeniz Bünyesindeki Gelişmelere Katkısı

BLACKSEAFOR, Karadeniz Havzası'nda birbirinden farklı özellik ve yetenekteki kıyıdaş devletlerarasında yürütülen askeri işbirliğinin geliştirilmesine; havzanın dışarıdan gelecek tehditlere karşı korunmasına yönelik ortak hedef ortaya koyma noktasında önemli bir unsurdur. Devletlerarasında geliştirilen işbirliği sonucunda terör ve KİS gibi yeni güvenlik tehditlerine karşı mücadelede işbirliği anlayışının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. KEİ gibi Türkiye öncülüğünde ortaya atılan bu oluşum, Karadeniz Havzası'nda barış ve istikrarının sağlanmasında büyük rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra kıyıdaş devletlerarasında işbirliğinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Değiştirilen görev yönergesinin ardından 5-27 Ağustos 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen terörizmle mücadele tatbikatı, NATO unsurlarının Karadeniz'e girişlerinin önlenmesi şeklinde yorumlanmıştır. Hem havzadaki kıyıdaş devletlerarasında yer alan hem de NATO üyesi olan Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz'in deniz güvenliği hususunda kapsamlı bir güvenlik sisteminin oluşturulmasında endişe duymaktadır. NATO ise Akdeniz'de gerçekleştirilen Etkin Çaba harekâtının Karadeniz Havzası'nı da kapsamaması gerekliliği öne sürmektedir. Bir diğer NATO üyesi ülke olan Türkiye ise, bu operasyonun Karadeniz'e yayılması girişimlerinden rahatsızlık duymaktadır. Buna karşın Avro-Atlantik kimliğini ön planda tutan Romanya da, Rusya'ya karşı dengeleyici unsur olarak ABD ve NATO'yu havzada görmek istemektedir. Bu durum doğrultusunda Türkiye hem Montrö hususundaki duyarlılığından dolayı sözleşmenin hasarına yol açacak girişimlere soğuk yaklaşmış hem de Karadeniz Havzası'nın güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından BLACKSEAFOR bünyesinde sağlanması gerekliliği ve üçüncü bir devletin dâhil edilmemesi hususunda Rusya ile paydada buluşarak aralarındaki işbirliği ilişkilerini

⁴⁷⁴ Ibid., s.5.

bozacak girişimlerden kaçınmıştır.⁴⁷⁵ BLACKSEAFOR'un yeniden tanımlanması sürecine yeni güvenlik tehditlerinin eklenmesiyle birlikte NATO'nun Karadeniz'e girmesinin önüne geçilmesine çalışılmıştır. NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü operasyonu Karadeniz'de de aynı nitelikleri BLACKSEAFOR üstlendiği için, NATO'nun bahsi geçen operasyonu Karadeniz'e genişletmesine gerek kalmamıştır.

BLACKSEAFOR, Karadeniz Havzası'nda olumlu değişimlere de olanak sağlamaktadır. Örneğin; Soğuk Savaş döneminde farklı bloklarda birbirleriyle potansiyel olarak çatışma ihtimali olan devletlerin işbirliğine girmelerini sağlamıştır. BLACKSEAFOR ile tarihte ilk defa Karadeniz'de kıyıdaş devletlerin katılımlarıyla deniz işbirliğine yönelik iyi komşuluk ve karşılıklı anlayışa dayalı bir inisiyatif ortamı oluşturulmuştur. Bununla birlikte askeri açıdan da devletlerin eşit şartlar altında bir araya gelmelerini sağlayan BLACKSEAFOR ile devletlerin Karadeniz'in güvenliği hususunda ortaklaşa hareket etmeleri sağlanmıştır. Bunlara ek olarak insani ve çevreyle ilgili konularda da BLACKSEAFOR havzada önemli rol oynamaktadır.⁴⁷⁶ Koordine içerisinde oldukları operasyonlarla bu tür sorunlara karşı mücadele etme sürecini gerçekleştirebileceklerdir. Böylelikle BLACKSEAFOR'un havzanın deniz güvenliği hususunda önemli mekanizma olduğu kabul edilmiş ve dolayısıyla havzada ortak güvenlik ve işbirliği ortamının geliştirilmesi önemsenmiştir. BLACKSEAFOR, askeri yönden bir deniz işbirliği mekanizması olmasının yanında yılda iki kere gerçekleşen aktivasyonu ve siyasi istişare toplantılarıyla havzadaki birbirinden farklı özellikteki kıyıdaş devletlerarasında siyasi ilişkilerin ve ortak çıkarların geliştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca devletlerin askeri unsurlarından oluşan BLACKSEAFOR'un askeri bir örgüt olmadığı veya askeri bir örgüt olmasının amaçlanmadığı antlaşma metninde açıkça belirtilmiştir. Havzada güvenlik üzerine oluşturulan mekanizma aracılığı ile devletlerarasındaki işbirliğinin derinleştirilerek BLACKSEAFOR'un kurumsallaşması sağlanmaya çalışılmaktadır.

2008'de Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaşla ortaya çıkan kriz ortamı sonrasında BLACKSEAFOR, planladığı faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş ve sorun yaşayan tarafların platformdan çekilmesini tetiklememiştir. BLACKSEAFOR'a

⁴⁷⁵ Koçer, op.cit., s.212.

⁴⁷⁶ Bilge Buttanrı, *Bölgesel Güç Karadeniz*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.194.

üye olan bu iki ülkede aralarında savaş gerçekleşmemiş gibi hareket ederek planlanan faaliyetlerine devam etmiş; ancak, Gürcistan 2011 yılına kadar katılımını askıya alarak yapılan tatbikatlara katılmama kararı almıştır. Karadeniz Havzası'nın güvenliği hususunda yaşanan olumsuzluklara rağmen Rusya ile Gürcistan aralarında iletişim kurmaya devam etmeleri ve birlikte çalışmaları gerekmektedir.⁴⁷⁷ Dolayısıyla havzanın uzun vadede güvenliğinin ve istikrarının sağlanmasında işbirliği yapmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

2011 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleşen BLACKSEAFOR'un 10. yıldönümünde Boğaz boyunca deniz geçit töreni düzenlenmiş ve bu organizasyonla birlikte tatbikatlara katılmama kararı alan Gürcistan yeniden faaliyetlere katılmıştır. Söz konusu törende havza güvenliğinin ve istikrarının sağlanmasına yönelik geliştirilen mekanizmalarla birlikte tehditlere karşı mücadele edilerek Karadeniz'in güvenli olarak kalmaya devam ettiği vurgulanmaktadır.⁴⁷⁸

2014 yılının başlarında Ukrayna'da yaşanan gelişmelerin Rusya'nın Kırım ilhakına kadar varmasıyla Nisan ayındaki aktivite gerçekleştirilememiştir. Romanya ve Ukrayna'nın katılmayacakları açıklaması; Bulgaristan'ın net bir cevap vermemesi; Türkiye'nin BLACKSEAFOR kapsamında gerçekleştireceği Romanya ziyareti için diplomatik kleransının iptal edilmesi ve Rusya'nın gerçekleştireceği liman ziyaretini iptal etmesiyle gerekli katılım sağlanamamıştır. Ayrıca 2014 Ağustos'unda Bulgaristan komutasında yürütülmesi planlanan aktivitenin Ukrayna'daki gelişmelerden ötürü gerekli toplantılar ve planlama yapılamadığından dolayı aktivasyon gerçekleştirilememiştir.⁴⁷⁹ Bu süre zarfında Rus basınında çıkan haberlere göre Ukrayna ve Rusya arasındaki gerginlikler nedeniyle Ukrayna tarafından BLACKSEAFOR üyelerine yönelik Rusya karşıtı girişimlerde bulunulmuş ancak Ukrayna istediği desteği

⁴⁷⁷ Joshua Kucera, "Black Sea Naval Cooperation Another Casualty Of Ukraine War", *Eurasianet*, 23.06.2014 (<https://eurasianet.org/black-sea-naval-cooperation-another-casualty-of-ukraine-war>) (Erişim Tarihi: 10.06.2019)

⁴⁷⁸ "BlackSeafor Celebrates Its 10th Anniversary", *Bosphorus Naval News*, 08.04.2011, <https://turkishnavy.net/2011/04/08/blackseafor-celebrates-its-10th-anniversary/>, (Erişim Tarihi:15.06.2019)

⁴⁷⁹ Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker, "Karadeniz Deniz Güvenliği: Bölgesel İşbirliği Girişimleri Çerçevesinde NATO-Rusya Federasyonu Rekabeti", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Şakir Şeker, İstanbul: Beta Yayınları, 2018,s.411-412.

bulamamıştır. Dolayısıyla Ukrayna'daki durumun normale dönene kadar faaliyetlerin dondurulmasına yönelik karar verilmiştir.⁴⁸⁰

2014 yılında Ukrayna'da başlayıp Rusya ile Ukrayna arasında çatışmalara varan sürecin yanı sıra 2015 yılında Türkiye'nin Suriye'de Rus Su-24M uçağını düşürülmesiyle Türkiye ile Rusya arasında yaşanan uçak krizi gerginliği sonucunda Rusya BLACKSEAFOR'daki tatbikatlara katılımını askıya aldığı açıklamasıyla söz konusu durumlara yönelik tepkisini ortaya koymuştur.⁴⁸¹ Alınan kararlar sonrasında havzadaki deniz güvenliğinin sağlanmasına yönelik ortaya çıkan BLACKSEAFOR'un zedelenmesine neden olmuş; buna karşın kıyıdaş devletlerarasında Sınır ve Sahil Güvenlik ajansları toplantılarına devam edilmiştir.⁴⁸²

Kuruluşundan günümüze kadar gerçekleştirilen operasyonel düzeydeki faaliyetler kapsamında BLACKSEAFOR, nispeten başarılı olarak kabul edilebilir. Havzadaki devletlerin aralarında etkin bir şekilde iletişim kurmalarıyla olası acil durum ve asimetrik tehditlere karşı mücadele edilmesi, güven ve güvenliğinin sağlanması için Karadeniz Havzası'nda deniz kuvvetleri işbirliğinin gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁴⁸³

Devletlerarasında yaşanan ihtilaflara rağmen ulusal çıkarları gereği havzadaki bütünleşmenin ve güven inşasını sağlamanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. BLACKSEAFOR çıkarları gereği Türkiye'nin güvenliğinin yanı sıra havzanın güvenliği içinde önemlidir. Son zamanlarda BLACKSEAFOR'un işlevsiz kalmasına yönelik yorumlar yapılmasına rağmen devletlerin ortak çıkarına uygun olanı ve havzadaki işbirliğinin yeniden tesis edilmesine yönelik çalışmalarla önemli bir oluşum olduğu unutulmamalıdır. Bu kapsamda oluşumun devletlerin değişen tehdit algılamalarına yönelik geliştirilmesi gerekmektedir. BLACKSEAFOR, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler seyrinde, havzanın barış ve güvenliğinin sağlanmasında ve aralarındaki işbirliğinin gelişmesinde önemli bir platform olarak kabul edilebilir.

⁴⁸⁰ "Ukraine's attempts to exclude Russia from BlackSeaFor fail — military source", Russian News Agency, 18.07.2014, <http://tass.com/russia/741296>, (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

⁴⁸¹ "Russia suspends participation in BLACKSEAFOR drills after Turkey's downing of Russian jet", Russian News Agency, 27.11.2015, <http://tass.com/defense/839869>, (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

⁴⁸² Ulla Schmidt, "Advancing Stability In The Black Sea Region", *Committee On The Civil Dimension Of Security (CDS)*, 2017, s.15.

⁴⁸³ W. Alejandro Sanchez, "Did BLACKSEAFOR Ever Have a Chance?", *E-international Relations*, 18 Kasım 2012, <https://www.e-ir.info/2012/11/18/did-blackseafor-ever-have-a-chance/>, (Erişim Tarihi: 16.06.2019)

Geliştirilen işbirliği sayesinde Karadeniz Havzası'nı ilgilendiren meselelerde BLACKSEAFOR'un rolü öne çıkarılarak yeniden bir uyum yakalanabilir.

3.3. KARADENİZ UYUM HAREKÂTI

Soğuk Savaş sonrasında devletlerin değişen güvenlik algısı 11 Eylül saldırıları sonrasında evrilerek; terörizm, yasadışı faaliyetler ve kitle imha silahlarının güvenliği tehdit eden etkisiyle güvenlik politikalarının geliştirilmesini gerekli kılmıştır. NATO bu husustan hareketle Doğu Akdeniz'de başlatmış olduğu Aktif Çaba Harekâtı ile şüpheli gemilerin takip edilmesini ve gerektiğinde müdahalede bulunulmasını içeren faaliyetler yürütmektedir. 2000'li yıllarda alınan kararlar doğrultusunda operasyonların devletlerin karasularını hariç tutmak kaydıyla genişletilmesi gündeme getirilmiştir. Akdeniz'de yürütülen operasyonun Karadeniz'de takibi gerçekleştirilemediğinden dolayı operasyonun Karadeniz'i de kapsayacak şekilde genişletilmesi fikri Türkiye'nin duruma şüpheyile yaklaşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda BLACKSEAFOR, 2004 yılında gerçekleştirilen toplantıda yürütülen faaliyetlere terör ve KİS ile mücadele konularının eklenmesiyle Karadeniz Havzası'nda ortaya çıkabilecek olası bir güvenlik boşluğu iddiasının önüne geçilmesine çabalamıştır.

NATO Aktif Çaba operasyonunun Karadeniz'e genişletilmesine karşılık Türkiye'ye NATO ile koordinasyon ve bilgi paylaşımını içeren Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH)'nı teklif etmiştir. Bu durum neticesinde havzanın deniz güvenliği ve işbirliğini güçlendirecek yeni bir oluşum ortaya çıkmıştır. Karadeniz Havzası'ndaki güvenliğin sağlanması noktasında 1 Mart 2004 tarihinde terör, organize suçlar ve yasadışı faaliyetlere karşı deniz güvenliğinin sağlanması amacıyla BMGK'nın 1373, 1540, 1566 sayılı dünya genelindeki terör ve asimetrik tehditleri önleme hususundaki kararları⁴⁸⁴ doğrultusunda KUH Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından başlatılmıştır. Havzanın Türk karasuları ve uluslararası sularının yanı sıra hava sahasında yürütülmeye başlatılan KUH, deniz kuvvetlerine bağlı unsurlarla 2006 yılının sonuna kadar milli nitelikte faaliyetlerini sürdürmüştür. Türkiye, Montrö ile oluşturulan dengenin korunması gerektiğini düşündüğünden dolayı Karadeniz'e yönelik

⁴⁸⁴ Panagiota Manoli, *The Dynamics of Black Sea Subregionalism*, England: AshgateRoutledge, 2012, s.48.

operasyonların kıyıdaş ülkeler tarafından yürütülmesi gerekliliği üzerinde hareket etmektedir. Buna karşın NATO ile uyumlu şekilde yürütülecek operasyonlarda ise tamamlayıcı işlev görmektedir.⁴⁸⁵

KUH, görevini icra ederken önceden belirlenen alanlara fırkateyn, hücumbot, korvet, denizaltı gibi deniz unsurlarının yanı sıra operasyona helikopter ve deniz uçakları destekleriyle karakol faaliyetini sürdürülebilmektedir. KUH bünyesine katılmayı düşünen diğer devletlerle aralarındaki koordinasyonu ve bilgi değişimini sağlamak amacıyla 10 Ekim 2005 tarihinde Karadeniz Ereğli’de Daimi Koordinasyon Merkezi kurulmuştur.⁴⁸⁶

KUH’un amacı, Karadeniz Havzası’nda ortaya çıkabilecek her türlü terör eylemlerin, suç örgütlerin ve yasadışı faaliyetlerin önüne geçilerek oluşabilecek potansiyel tehditleri önlenmek ve engellemektir.⁴⁸⁷ KUH’un görevleri ise, yasadışı faaliyetlerde bulunan gemilerin tespit edilmesini sağlamak ve gerekli karakol faaliyetlerini gerçekleştirmektir. Bunların yanı sıra şüphelenilen gemilerle ilgili arama faaliyetleri gerçekleştirilerek tespit edilen durumlar platformdaki devletler ve NATO makamlarıyla paylaşılmaktadır. Gerçekleştirilen operasyonlar, Karadeniz’de yasadışı faaliyetlerle mücadele edilmesine ve deniz güvenliğinin daha güvenli bir şekilde devam edilmesinde katkı sağlamaktadır.⁴⁸⁸

Havzada birbirinden farklı özellikteki kıyıdaş devletlerin farklılaşan dış politikalarına karşılık havza güvenliğinin sağlanabilmesi noktasında çeşitli zorluklara rağmen aralarındaki kararlılıkla diyalog ve işbirliğini teşvik etmektedir.⁴⁸⁹ KUH ile havzadaki barış ve istikrarın sağlanması noktasında Türkiye, havza dışı aktörlerin Karadeniz’de hareket etmesini istememiştir. Harekâtın tek taraflı olması yerine çok taraflı bir oluşuma dönüşmesi ve uluslararası kimlik kazanabilmesi için havzadaki kıyıdaş devletlerin oluşuma dâhil olmaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Karadeniz’e kıyıdaş devletler ise Türkiye’nin bu çağrısına olumlu yaklaşmışlardır. Taraflar arasında

⁴⁸⁵ Koçer, op.cit., s.213.

⁴⁸⁶ Türk Deniz Kuvvetleri, “Karadeniz Uyumu Harekatı” 02.03.2016, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27 (Erişim Tarihi: 18.06.2019)

⁴⁸⁷ Deborah Sanders, *Maritime Power in the Black Sea*, Routledge, New York, 2016, s.79.

⁴⁸⁸ Koçer, op.cit., ss.213-214.

⁴⁸⁹ Sanders, loc.cit.

yapılan olan ikili anlaşmalarla harekât çok taraflı oluşum haline getirilmiştir. Türkiye ile Rusya arasında yapılan görüşmelerin ardından 27 Aralık 2006'da Rusya KUH'a katılımcı devlet olmuştur. 2005 yılında görüşmelerin başladığı süreçte 17 Ocak 2007'de imzalanan protokol ile Ukrayna KUH bünyesine bilgi değişimi temelinde katılmıştır. Bunların yanı sıra 2006 yılında başlayan görüşmeler doğrultusunda Romanya'nın 6 Aralık 2010'da yapılan mutabakat sonucunda KUH'a dahil edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁹⁰

ABD'nin harekâtın oluşumuna karşı sergilemiş olduğu şüpheli yaklaşım doğrultusunda Bulgaristan ve Gürcistan'ın KUH'a katılımları henüz gerçekleşmemiştir. Bulgaristan ve Gürcistan havzadaki diğer bir oluşum olan BLACKSEAFOR bünyesinde birlikte yer alırken; KUH ile birlikte hareket etmeye yanaşmamış, bahsi geçen oluşumda NATO'nun da bulunmasını istemişlerdir. 2013 yılında Gürcistan KUH'a katılma ile ilgili bilgi talebinde bulunmuş ve Gürcistan'ın bu talebi 2018 yılı itibariyle deniz güvenliğine yönelik işbirliği gündemine alınmıştır. Bulgaristan ise Romanya'nın sürece dâhil olmasının ardından KUH'a karşı olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. 2011 yılı itibariyle ikili toplantılar yürütülmüş ve 2015'te KUH'a katılmak ile ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelere rağmen henüz katılım sağlanamamış; Bulgaristan'ın KUH'tan bağımsız olarak karşılıklı beyaz resmin paylaşımına yönelik çalışma yapması konuları kayıt altına alınmıştır.⁴⁹¹ Türkiye ise Karadeniz Havzası'nda çok uluslu bir oluşumla kıyıdaş devletler tarafından güvenliğin sağlanması gerekliliği konusu üzerinde durmaktadır.

KUH, NATO tarafından Akdeniz'de yürütülen Aktif Çaba operasyonun Karadeniz'deki yansıması olarak görülmekte ve havzada BLACKSEAFOR misyonu ile desteklenmektedir. BLACKSEAFOR belirli periyotlarda yılda iki kez ve gerektiğinde devletlerin çağrısı üzerine yapılırken; KUH dâimi operasyonlarla yürütülmektedir. KUH kapsamında devletler karakol zamanlarını kendileri belirlemektedir. KUH'un herhangi bir aktivasyon zamanı ya da ortaklaşa yürütülen bir yapısı bulunmamakla birlikte oluşum devletlerarasındaki koordinasyona ve bilgi paylaşımına dayanmaktadır.⁴⁹²

⁴⁹⁰ https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Çomak, Şeker, op.cit., ss.408-409.

2014 yılı itibariyle Ukrayna’da yaşanan, Rusya’nın Kırım’ı ilhakına kadar varan gelişmeler havzadaki işbirliği üzerinde zedeleyici etkisi olmuştur. Havzanın deniz güvenliğine yönelik ortaya çıkan BLACKSEAFOR, KUH gibi oluşumlar süreçten olumsuz etkilenmiş ve hatta kimilerince başarısız olarak kabul edilmiştir.⁴⁹³ Bunun yanı sıra 2015 yılında Rusya ile Türkiye arasında yaşanan uçak krizi KUH faaliyetlerini de etkilemiştir. Bahsi geçen kriz neticesinde faaliyet çerçevesinde yürütülen bilgi paylaşımının askıya alınması ve askeri irtibat unsurlarının geri çekilmesi gerçekleşmiştir. Ancak Rusya ile Türkiye arasında ilişkilerin normalleşmesinin ardından KUH’un yeniden devreye sokulması kararı alınarak bilgi paylaşımı ve diğer konularda mutabakat sağlanmıştır.⁴⁹⁴

Sonuç olarak, devletlerin işbirliği yapmayı tercih etmeleri sonucunda havza güvenliğinin korunması sağlanabilir. Devletlerarasındaki görüş ayrılıklarına rağmen bu ayrılıkların barışçıl yollar tercih edilerek çözümlerin ortaya konulabildiği ve devletlerin bir araya gelebildiği mekanizmalar önem kazanmaktadır.

3.4. KARADENİZ’DE GÜVEN VE GÜVENLİK ARTTIRICI ÖNLEMLER İNİSİYATİFİ

Karadeniz Havzası’ndaki kıyıdaş devletler tarafından bir araya gelinerek aralarındaki işbirliğinin geliştirilmesinin yanı sıra havza istikrarının ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik birçok girişimlerde bulunulmuştur. Karadeniz’de Ukrayna’nın 1994 yılı itibariyle gündeme getirdiği inisiyatif ile 1998’de başlatılıp 2001’e kadar süren görüşmelerin ardından 25 Nisan 2002 tarihinde imzalanan ortak bildiriyle “*Karadeniz’de Deniz Kuvvetleri Alanında Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler (KGGAÖ)*” belgesi kabul edilmiştir.⁴⁹⁵ Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna arasında imzalanan ve 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren KGGAÖ, havzadaki güven ve güvenliğin sağlanması noktasında ortaya atılan inisiyatif

⁴⁹³ Volodymyr Dubovyk, “The Implications of the Crimean Annexation for Black Sea Security”, *PONARS Eurasia*, 31.03.2016, <http://www.ponarseurasia.org/article/implications-crimean-annexation-black-sea-security>, (Erişim Tarihi:20.06.2019)

⁴⁹⁴ Çomak, Şeker, op.cit., s.404.

⁴⁹⁵ Teoman Ertuğrul Tulun, “Karadeniz’in Her Zamankinden Daha Fazla Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemlere Gereklinimi Var”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Analiz No: 2018/30, ss.1-2.

olarak önem kazanmakta⁴⁹⁶ ve bahsi geçen oluşuma en büyük destek Türkiye tarafından verilmektedir.⁴⁹⁷

KGGAÖ, havzadaki kıyıdaş devletlere ait deniz kuvvetlerinin düzenli olarak temas içerisinde olmalarının yanı sıra sayısal gücü ve bileşimiyle ilgili bilgi değişimi ve hatta işbirliği yapmalarını amaçlamaktadır. Ayrıca devletlerarasında planlanan Yıllık Deniz Güven Tatbikatıyla havzada güvenin oluşturulması hedeflenmektedir. Bu hususta yapılacak faaliyetlerde devletlerin karasuları ve bu karasularının ötesinde üsler veya deniz destek üslerinin olması gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁹⁸ İmzalanan ortak bildirin BM'nin amaç ve ilkeleriyle uyum içinde olduğu; 1936 Montrö Sözleşmesi'nin yükümlülüklerine göre hareket edildiği; KGGAÖ belgesinin siyasi açıdan bağlayıcı olduğu; havza güvenliği ve istikrarını artırmanın yanı sıra iyi komşuluk ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmeye katkıda bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁹

2014 yılında Kırım ilhakıyla Ukrayna ile Rusya'nın karşı karşıya gelmesi sonucunda KGGAÖ inisiyatifi de süreçten etkilenmiştir. 2016 yılındaki KGGAÖ belgesinin 14. gözden geçirme yıllık toplantısında yaşanan gelişmelerden dolayı belgede kabul edilen hükümlerin etkisizleştirildiği bunun yanı sıra havza güvenliğini tehdit edecek kırılğan ve karmaşık gelişmeleri engellemede ve çözüm üretmede başarılı olamadığı görüşü hâkim olmuştur. Buna karşın KGGAÖ belgesi hükümlerinin taraflar arasında askıya alınmadığı aksine yükümlülüklerle bağlı olduğu bununla birlikte imkânlar dâhilinde havza güvenliği ve istikrarına yönelik uygulanmaya devam edeceği konusu üzerinde durulmuştur.⁵⁰⁰

2017 yılında Türkiye KGGAÖ'nün dönem başkanlığını devralmıştır. Bu süreç aynı zamanda KGGAÖ inisiyatifinin kuruluşunun 15. yıldönümüne denk gelmektedir. Türkiye, durgunlaşan faaliyetlerin yeniden canlandırılabilmesi; havzadaki istikrar ve güvenliğin sağlanabilmesi; taraflar arasında iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilebilmesi ve işbirliğinin güçlendirilmesinin sağlanabilmesi kapsamında "Denizcilik Alanında

⁴⁹⁶ United Nations, <https://undocs.org/en/A/57/82>, (Erişim Tarihi: 20.06.2019) s.2

⁴⁹⁷ Koçer, op.cit., s.207.

⁴⁹⁸ Tulun, op.cit., s.2.

⁴⁹⁹ <https://undocs.org/en/A/57/82> (4., 7. Ve 11. Paragraflar)

⁵⁰⁰ Tulun, op.cit., ss.3-4.

İşbirliği” seminerini gerçekleştirmiştir.⁵⁰¹ Karadeniz Havzası’ndaki altı kıyıdaş devletin bir araya gelmesinin ve Kırım krizi sonrası Ukrayna ve Rusya’nın aynı ortamda bulunmalarının oldukça önemli olduğu belirtilmiştir.⁵⁰²

Havzadaki devletlerarasında güven ve güvenliğin oluşturulmasında, tehditlere karşı önlemler alınmasında işbirliği üzerinde büyük rol oynamaktadır. Havzada meydana gelen istikrarı bozucu ve güvensizliğe yol açan meseleler devletlerarasındaki iyi komşuluk ilişkilerini de zedelemektedir. Dolayısıyla havzadaki devletlerin barışın korunması ve devam ettirilebilmesi noktasında KGGAÖ belgesinde belirlenen hükümlere uymaları gerekmektedir.

3.5. KARADENİZ’E SAHİLDAR DEVLETLER SINIR/SAHİL GÜVENLİK TEŞKİLATLARI İŞBİRLİĞİ FORUMU

Karadeniz Havzası’ndaki barış, istikrar ve deniz güvenliğine yönelik bir diğer önemli girişim de 2000 yılı itibariyle Türkiye tarafından öne sürülen Karadeniz’e yönelik sınır ve sahil güvenliğinin havzanın kıyıdaş devletleri tarafından yürütülmesi fikridir. Söz konusu fikre diğer devletlerin olumlu yaklaşımlarıyla devletler bir araya gelmişlerdir. Yürütülen yıllık toplantılar neticesinde 2003 yılında havzadaki yasadışı faaliyetlerle ilgili bilgi sağlamaya yönelik bir bilgi değişim sistemi olarak bilinen Karadeniz Sınır Koordinasyon ve Bilgi Merkezi’nin kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁰³ 2006 yılında Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna’nın katılımlarıyla 7.’si gerçekleştirilen Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları Liderler Toplantısı’nda sınır / sahil güvenlik konularında alınan kararlardan hareketle mevcut yasal zeminde koordinasyon ve işbirliğine yönelik imzalanan antlaşma neticesinde BSCF’ye kurumsal mekanizma kimliği kazandırılmıştır.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Türk Deniz Kuvvetleri, "Basın Duyurusu" 21.04.2017, <https://www.dzkk.tsk.tr/guncelduyuru.php?id=1089&dil=1> (Erişim Tarihi: 20.06.2019)

⁵⁰² "CMD Seminerinde Montrö Vurgusu", Marine Deal, 04.05.2017, <http://www.marinedealnews.com/cmd-seminerinde-montro-vurgusu/> (Erişim Tarihi: 20.06.2019)

⁵⁰³ Manoli, "The Dynamics of...", op.cit., s.48-49.

⁵⁰⁴ Sahil Güvenlik Komutanlığı, "Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)", https://www.sg.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararası_iliskiler/uluslararası_iliskiler.asp, (Erişim Tarihi: 21.06.2019)

BSCF'nin başlıca görevleri arasında havzadaki kıyıdaş devletlerarasında güven ve güvenliğin geliştirilmesine yönelik barış ve istikrarın sağlanması; terör, KİS ve her türlü yasadışı faaliyetin engellenmesine yönelik yürütülen operasyonlarla üye devletlerle Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi; arama ve kurtarma, balıkçılık faaliyetleri, doğal kaynaklar ve çevrenin korunması konuları yer almaktadır. Ayrıca taraflar arasındaki bilgi değişimine yönelik çeşitli iletişim kanallarının kurulması ve personel değişim programlarıyla devletlerarasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi de amaçlanmaktadır.⁵⁰⁵

BSCF bünyesindeki “*Karadeniz’de Deniz Güvenliği ve Seyir Emniyeti*”, “*Harekâta Yönelik Durum Analizi ve Bilgi Değişiminin Geliştirilmesi*”, “*Yasadışı Faaliyetlerin Erken Teşhisine Yönelik Ortak Bir Sistem Geliştirilmesi*”, “*Otomatik Bilgi Değişim Sistemi Üzerinden Bilgi Değişimi ve Bilgi Sistemlerinin Geliştirilmesi*” çalışma gruplarıyla faaliyetlerini yürütmektedir. BSCF kapsamında taraflar arasında ziyaretler, çok taraflı toplantılar, gerekli eğitimler, tatbikatlar ve personel değişimleri şeklinde her yıl faaliyetler düzenlenmektedir. BSCF bünyesinde kıyıdaş devletlerin sahil güvenlik unsurlarının katılımlarıyla düzenlenen “*Black Sea Hawk*” tatbikatıyla havzanın deniz güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır.⁵⁰⁶

2014 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna arasında yaşanan kriz BSCF faaliyetlerini de etkilemiştir. O dönemki BSCF başkanlığındaki Ukrayna tarafından liderler toplantısının yapılamayacağı belirtilmiş ve dolayısıyla dönem başkanlığı Türkiye’ye geçmiştir. 2015 yılında gerçekleştirilen deniz tatbikatına da BSCF taraflarından sadece Ukrayna katılmamıştır. Karadeniz’deki kriz halinin normalleşmeye başlaması hususunda hemfikir olan havza devletlerinin katılımlarıyla havza güvenliğinin geliştirilmesine yönelik 2018 yılında BSCF liderler toplantısı 19.su düzenlenmiştir. Söz konusu toplantı Ukrayna’da gerçekleştirilmiş ve dönem başkanlığı Romanya’dan Ukrayna’ya geçmiştir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Ibid.

⁵⁰⁶ Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, “Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)”, <http://www.jsga.edu.tr/page.aspx?m=80&id=66>, (Erişim Tarihi: 21.06.2019)

⁵⁰⁷ https://www.sg.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararası_iliskiler/uluslararası_iliskiler.asp

3.6. HAVZADAKİ DİĞER GİŞİRİMLER

Karadeniz Havzası'nda meydana gelen diğer girişimler sırasıyla aşağıda açıklanmaktadır.

Kafkasya İstikrar Ve İşbirliği Platformu (KİİP): 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaş sonrasında, Türkiye tarafından ortaya atılan inisiyatif havzada zedelenen düzenin sağlanmasına ve ortaya çıkan belirsizliğin önüne geçilebilmesine yönelik olmuştur. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan yapmış olduğu ziyaretlerinde Güney Kafkasya'daki üç devlet ile (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) Türkiye ve Rusya'yı kapsayacak yeni bir platformun kurulmasına yönelik önerisini gündeme getirmiştir.⁵⁰⁸

KİİP, barışın ve istikrarın sağlanmasına yönelik havzadaki diğer oluşumları tamamlayan ve devletlerarasında diyalog kurma imkânı sunabilen bir platform olarak tanımlanabilir. KİİP ile havza devletleri arasında oluşabilecek gerginliklerin karşılıklı diyaloglar ve geliştirilen ekonomik ilişkilerle savaşa dönüşmeden önlemesi bunun yanı sıra askeri ve enerji güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca bu platform bünyesindeki Güney Kafkasya devletlerinin ekonomilerinin canlandırılmasına yönelik devletlerarasında işbirliğinin sağlanması, enerji ve ulaşım hatlarının geliştirilmesi gibi konular üzerinde durulması planlanmıştır.⁵⁰⁹

KİİP önerisi, Güney Kafkasya'daki barış ortamı tesisinin sağlanamamasından dolayı kurumsal bir kimlik kazanmamıştır. Taraflar Türkiye'nin sunmuş olduğu bu girişime olumlu yaklaşmış ve yapılan görüşmelerde devletlerarasındaki anlaşmazlığın çözülebilmesi ve gerekli işbirliği ortamının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Buna karşın devletlerarasındaki ikili sorunlara yönelik çözüm üretme noktasındaki olumsuzluğun giderilememesi KİİP'i engellemiş ve hatta çözüm önerileri hususunda küresel aktörlerin dışarıdan yetersiz ve etkisiz kalmaları KİİP'i sonuçsuz bırakmıştır.⁵¹⁰

Türkiye'nin KİİP önerisi, uluslararası kamuoyunda da büyük yankı uyandırmaktadır. Başta ABD olmak üzere AB ve Batılı devletler de Türkiye'nin bu girişimine şüpheyle yaklaşmışlardır. Avro-Atlantik bloku Rusya'ya karşı ortak bir tavır

⁵⁰⁸ Kandemir, op.cit., ss.146-147.

⁵⁰⁹ Mitat Çelikpala, "Türkiye ve Kafkasya: ...", op.cit., s.109.

⁵¹⁰ Ibid.

yürütmeye çalıştığından dolayı Türkiye'nin bağımsız ve tek taraflı tavrıyla dışlanma hissi yaratarak müttefikliği sürüncemede bırakıp bırakmadığı konusunda şüphe duymuşlardır. Ve hatta Türkiye'nin doğrudan Rusya ile müzakerelere başlanmasından rahatsız olmuşlardır. Rusya ise Türkiye'nin bahsi geçen platform önerisine olumlu yaklaşmış; önerinin altının doldurulması ve aralarındaki çatışma ihtimaline karşı havzanın barışı ve istikrarının sağlanması noktasında devletlerin kendi sorunlarının kendileri tarafından çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Havzanın yakın çevresinde olduğu için burada gerçekleşebilecek bir oluşumda kendisinin de sürece dâhil edilmesinin gerektiğini belirtmiştir. Güney Kafkasya'daki üç devlet ise KİİP'e olumlu veya olumsuz yaklaşımları hususunda net bir tavır sergileyememiştir. Bu devletler sorunların kendi pencerelerinden çıkarları doğrultusunda tartışılarak çözebilecek şekilde olmasını istemişlerdir.⁵¹¹

Genel itibariyle bu platform taraflar tarafından reddedilmemesine rağmen yapılan görüşmelerin ardından net bir sonuç verdiğini söylemek mümkün değildir. Devletler ilişkilerini KİİP üzerinden yürütmek yerine havzanın önemli kuruluşu olan KEİ üzerinden bir araya gelerek ilişkilerini yürütmeyi tercih etmektedirler. Gereken destek verildiği takdirde KİİP havzadaki işbirliğini sağlayabilme ve devletlerarasındaki güvenlik ekseninde geliştirilen ilişkilerle Güney Kafkasya'daki meselelerde önemli rol oynayabilme gücüne sahiptir.

Demokrasi ve Kalkınma Örgütü (GUAM): Karadeniz Havzası'nda ikili ve çoklu işbirliğinin geliştirilmesine yönelik Avrupa ve havzanın güvenliğinin, siyasi ve ekonomik açıdan karşılıklı çıkarlarının esas alınarak 1997 yılında Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova devlet liderlerini bir araya gelerek oluşturdukları girişimdir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlerin bir araya gelerek iyi komşuluk ilişkilerini geliştirildiği ve havzadaki gelişmeleri yakından takip ederek işbirliği ortamının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Dört ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla insan hakları, demokrasi, toprak bütünlüğü gibi ilkelere uyulacağı vurgulanmıştır. Girişim bünyesinde devletler arasındaki geliştirilen ilişkilerle

⁵¹¹ Ibid., ss.109-111.

ekonomik yönden katkı sağlanabilecektir.⁵¹² Ekonomik yönden geliştirilen ilişkiler sayesinde havzadaki Rus etkisinin kırılacağı düşünülmektedir.

GUAM'ın kuruluş aşamasında Rusya'nın büyük etkisi olduğuna inanılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlerde Rusya'nın desteklediği etnik ayrılıkçı faaliyetler çatışmalara ve havzanın güvenliğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Azerbaycan Dağlık Karabağ, Gürcistan Abhazya ve Güney Osetya, Moldova Transdinyester meseleleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Ukrayna ise Rusya ile arasında Karadeniz filosu ve Kırım'ın statüsü üzerine çeşitli sorunlar yaşamıştır.⁵¹³ Ayrıca GUAM üyesi olan devletler, Avro-Atlantik blokta ilişkilerini geliştirilmesine de önem vermektedir. ABD'nin de önem verdiği bu oluşum, geliştirilen ilişkilerde terörizm, nükleer silahlar ve çeşitli sorunlara karşı barışçıl çözümler üretmeye odaklanmıştır.⁵¹⁴ Ancak Rusya, Batı'nın ilgi gösterdiği bu oluşumu kendi çıkarlarına tehdit olarak algılamış ve rahatsızlık hissetmiştir.

2001 yılında gerçekleştirilen Yalta Zirvesi'nde girişimin kurumsallaştırılmasına yönelik ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi, örgütün bünyesindeki iletişim kanallarının artırılması, terör ve her türlü suçlarla mücadele edilmesi, havzada çeşitli alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi gibi örgütün temel hedefleri belirlenmiş ve kurumsal yapısı oluşturulmuştur.⁵¹⁵ Avro-Atlantik blokla yakın ilişkiler geliştirilerek enerji ve ulaşım alanlarında projelere katkı sağlanmasına odaklanılmaktadır. Rusya'nın etkisinin azaltılmasına yönelik ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra ortak çıkarlar ve kurumsal yönden dördü zeminde işbirliğine ulaşma imkanı yaratılmıştır.⁵¹⁶

2000'lerin hemen başında Karadeniz Havzası'ndaki devletlerde yaşanan renkli devrimlerle birlikte demokratikleşme hareketleri GUAM kapsamının oturtulmasına

⁵¹² GUAM, "Joint Communique of the Meeting of the President of Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine", 10.10.1997, <http://guam-organization.org/en/joint-communique-of-the-president-of-azerbaijan-georgia-moldova-and-ukraine-strasbourg-october-10-1997/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2019)

⁵¹³ Manoli, "*The Dynamics of ...*", op.cit., s.50.

⁵¹⁴ Klympush-Tsintsadze, op.cit., s.44.

⁵¹⁵ GUAM, "Yalta GUUAM Charter 2001", 07.06.2001, <https://guam-organization.org/en/yalta-guam-charter-2001/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2019). Örgütün işbirliği alanları olarak, ekonomi, bilim, teknoloji, çevre, ulaştırma, enerji ve iletişim, kültür, eğitim, medya turizm gibi alanlar belirtilmiştir. Kurumsal yapısı: Dışişleri Bakanları Konseyi, Ulusal Koordinatörler Konseyi, Daimi Temsilciler Konseyi, Parlamenter Asamblesi, İş Konseyi ve Sekreteryayı kapsamaktadır.

⁵¹⁶ Klympush-Tsintsadze, op.cit., ss.48-49.

yardımcı olmuştur. 2006 yılında gerçekleştirilen zirvede GUAM oluşumu Demokrasi ve Kalkınma ismini alarak örgüt haline dönüştürülmüştür.⁵¹⁷ GUAM, Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını kazanan devletlerin Rusya'ya karşı Karadeniz Havzası'nda egemenliklerini korunmaları ve Rusya olmadan çeşitli alanlarda politikalar üretmeleri üzerine geliştirilmiştir. Rusya'dan ayrı hareket eden devletlerin Avro-Atlantik blokla yakın ilişkiler geliştirmesi aşamalı olarak bütünleşme isteği içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu durum ortak sorunlar etrafında birleşen devletlerin sorunlara da çözüm arayışında ortak hareket ettikleri görülmektedir.

2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü Savaşı, 2000lerin başında yaşanan renkli devrimlerin başarısızlığı, 2010 yılında Rusya yanlısı kesimin Ukrayna iktidarı başına getirilmesiyle örgüt durgunluk dönemi yaşamaya başlamıştır.⁵¹⁸ 2013 yılında Ukrayna'da yaşanan olayların yanı sıra Rusya ile ilişkilerinin krize dönüşmesinin ardından örgütün alanı giderek daralmıştır. Yaşanan gelişmeler ışığında örgütün zayıflığı güç mücadelelerinin aracı haline dönüşmüş ve devletlerin bütünleşme hedeflerine ulaşmaları giderek zorlaşmıştır.

Demokratik Seçenek Topluluğu (DST): Demokrasi, insan hakları ve sivil toplumun güçlendirilmesi; havzayı tehdit eden terör, yasadışı faaliyetler ve dondurulmuş çatışmalara çözüm üretilebilmesi amacıyla 2005 yılında Ukrayna ve Gürcistan'ın öncülüğünde Baltık, Karadeniz ve Hazar coğrafyasında bulunan devletlerin bir araya gelerek Demokratik Seçenek Topluluğu (DST) oluşturulmuştur. DST işbirliği için bir hükümet ve hükümet dışı işbirliği platformudur.⁵¹⁹ Ukrayna ve Gürcistan'ın yanı sıra 2006 yılında yapılan toplantıyla Litvanya, Letonya, Estonya, Romanya, Moldova, Slovenya ve Makedonya DST'ye katılmıştır. Gözlemci üye ülkeler ise ABD, AB, Azerbaycan, Bulgaristan, Çekya, Ermenistan, Macaristan, Polonya ve AGİT' ten oluşmaktadır.⁵²⁰

⁵¹⁷ GUAM, "GUAM-United States Joint Statement", 23.05.2006, <https://guam-organization.org/en/guam-ukited-states-joint-statement-kyiv-may-23-2006/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2019)

⁵¹⁸ Manoli, "The Dynamics of ... ", op.cit., s.52.

⁵¹⁹ Michael Emerson, "What Should the Community of Democratic Choice Do?", *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, Policy Brief, No:98, 2006, s.1.

⁵²⁰ Fabrizio Tassinari, "A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative", *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, Policy Brief, No:105, 2006, s.1.

DST, GUAM'a kıyasla daha geniş coğrafyayı kapsadığından havzadaki güncel sorunları da değerlendirmeye almakta ve Avro-Atlantik aktörlerle birlikte hareket edilmesini benimsemektedir. Avrupa değerleriyle bütünleşmenin sağlanmasına yönelik bir girişim olarak kabul edilebilen DST geniş bir coğrafyayı kaplaması ve aidiyetlerindeki çeşitliliklerinden dolayı tarafları arasında ortak alanların genişlemesi mümkün olmamıştır. Taraflar arasında oluşan fikir ayrılıkları farklı alanlarda işbirliği ortamının geliştirilmesine katkı sağlayamamıştır. Bu durum aynı zamanda havzadaki devletler üzerinde Rus etkisinin de azaltılmasına yönelik çaba şeklinde yorumlanabilir. Rusya bahsi geçen oluşumu havzadaki artan Rus etkisini azaltmak amacıyla oluşturulan Avro-Atlantik yanlısı bir tasarı olarak nitelendirmektedir.⁵²¹ Oluşum kapsamında bu yönde hareket edilirken Rusya'yı da rahatsız edecek hamlelerden kaçınılmıştır.

Karadeniz Forumu: 2006 yılında Romanya'nın önerisiyle Karadeniz Havzası'ndaki devletlerarasında yüksek profilli bir girişimin gerekliliğini vurgulayan Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu başlatılmıştır. Bükreş'te toplanan zirveye Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya ve Ukrayna katılmıştır.⁵²² Toplantı sonunda yayımlanan ortak deklarasyonda, havzadaki işbirliğini geliştirmek için devlet dışı aktörlerle sinerjinin yakalanması; devletlerarasında ortak bir vizyon oluşturularak gündemlerin belirlenmesi; demokrasi unsurlarının desteklenerek iyi yönetim ve sivil toplumların geliştirilmesi; çevrenin korunması; çatışma sonrası yeniden yapılanmanın sağlanması şeklinde ortak vizyon yaratacak amaç/hedefler belirlenmiştir. Ayrıca devletlerarasındaki iyi komşuluk ilişkileriyle havzadaki işbirliği ortamını geliştireceği düşünülmüştür. Kalıcı bir yapısı veya organları bulunmayan forumun havzada nasıl işlev göreceği bir sorun olmuştur.⁵²³ Karadeniz Forumu'na katılım sağlayan devletlerin işbirliğine yönelik yüksek beklentileri olmasına rağmen havzadaki enerji ve güvenliği tehdit eden meselelere değinmemiş olmaları dikkat çekicidir. Dolayısıyla belirlenen hedeflere de ne şekilde ulaşabileceği belirsizdir. Ayrıca forum, Rusya ve Türkiye tarafından var olan oluşumların birer kopyası olarak görülmektedir. Karadeniz Havzası'nda ekonomik işbirliğine yönelik KEİ ve deniz

⁵²¹ Fatma Aslı Kelkitli, *Turkish–Russian relations Competition and Cooperation in Eurasia*, New York: Routledge, 2017. S.71.

⁵²² Tassinari, op.cit., s.2.

⁵²³ Kelkitli, op.cit., s.71

güvenliğine yönelik BLACKSEAFOR işbirliği mekanizmalarının havzadaki işbirliğinin derinleştirilmesi noktasında yeterli olduğu ve odağın bu oluşumlara verilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir.⁵²⁴ Nitekim forum, havza ve uluslararası çevredeki devletler bünyesinde kabul görmediğinden dolayı sadece bir toplantı gerçekleştirilmiş ve düzenli olarak sürdürülen bir oluşuma dönüştürülemediği görülmüştür.

2000 yılı itibariyle Karadeniz Havzası'nda -Türkiye ve Rusya hariç- yerel düzeydeki işbirliği girişimlerinde artış olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu girişimlerde demokrasi, iyi yönetim, sivil toplum konuları vurgulanmaktadır. Devletlerarasında diyalog ortamını yaratmak, havzadaki meselelere bakış konusunda farkındalık yaratılarak uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek konularıyla ilgilenen bu oluşumların örgütsel yapı unsurlarından yoksun olduklarından dolayı Karadeniz Havzası'na uyum sağlama noktasında pek başarılı olamadıkları yorumları yapılmaktadır.⁵²⁵

Genel olarak Karadeniz Havzası'nda devletler arasında karşılıklı güvenin oluşturulmasıyla işbirliği girişimleri gerçekleştirilmektedir. Devletler çeşitli mekanizmalarla havzada barış, istikrar ve güven ortamının sağlanması amacıyla işbirliğine yöneldikleri ve ortak çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Havzadaki işbirliğinin geliştirilmesinde devletlerin ikili ilişkilerinin yanı sıra KEİ, BLACKSEAFOR, KUH gibi oluşumlara da katkısı olduğu söylenebilir. Karadeniz Havzası'nda yaşanan krizler, çatışmalar ve çeşitli rekabet alanlarının olmasına rağmen Türkiye havzada çok taraflılığın, ekonomik ve siyasi yönden gelişmiş ilişkilerin ve havzadaki devletlerle ortak çıkarlar doğrultusunda Karadeniz Havzası'nın güvenliğinin korunabileceğine inanmaktadır. Türkiye Rusya ile birlikte havzada çeşitli girişimler yaratılmasıyla kurumsallaşmanın sağlanmasını istemektedir. Aktörlerin havzada göstermiş olduğu tek taraflı politikalar işbirliği mekanizmaları üzerinde olumsuz yönde etki gösterebilir. Ancak devletlerin mutlak kazançlarına yönelik hareket etmeleri sağlandığında uzun vadeli işbirliğinin gerçekleşmesi beklenebilir.

⁵²⁴ Manoli, "*The Dynamics of ...* ", op.cit., s.55.

⁵²⁵ Manoli, op.cit., s.13.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz Havzası'nda Türk-Rus ilişkilerinin inişli çıkışlı ve değişkenlik gösteren bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dönem itibariyle her iki devlette ciddi sıkıntılar yaşamış ve değişen uluslararası sistemde kendilerine yer edinme gayreti içerisinde olmuşlardır. SSCB'nin dağılmasının ardından AB ve ABD'nin havzaya yönelik ilgisi giderek artmaktadır. Batılı aktörlerin havzadaki artan ilgisi Türk-Rus ilişkilerinin genel seyrini de etkilemektedir. Yakın çevrelerinde Batılı devletlerin etkisinin artması ve Irak işgali gibi gelişmeler Türkiye ve Rusya'nın Batı'ya karşı hayal kırıklığı hissetmesine neden olmuştur. Ancak devletler arasındaki ikili ilişkilerdeki yakınlaşma sadece Batılı devletlerden kaynaklanmamaktadır. Zira kesişen bu durumun aksine Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerinde kendine has bir gelişim mevcuttur. Türkiye ile Rusya arasında farklı sektörlerde kurulan işbirliği ve gelişen ekonomik bağların politika yapıcılarının karşılıklı istek ve azimlerinden kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir. Aralarındaki ekonomik, ticari ve enerji bağlarının güçlendirilmesi iki devlet arasındaki gerginliklerin azaltılmasında ve birbirlerine karşı şüphe ve güvensizliğin önüne geçilmesinde önemli rol oynamaktadır. 2000'li yıllardan itibaren her iki devlette de görülen iktidar değişiklikleri bunda önemli rol oynamaktadır. Tarafların birbirleriyle uzlaşma yoluna gitmesinin önemli ve olumlu bir tercih olduğu kanısına varılmaktadır. Karadeniz Havzası'nda devletler arasında siyasi ve ekonomik bağların güçlendirilmesinde devletler birbirlerinin gerekli olduğunu hissetmektedir. Hem Türkiye hem de Rusya ikili ilişkilerinde birbirlerine siyasi ve ekonomik açıdan kazançlar sağlayacak işbirliğini zorunluluktan değil; isteyerek tercih etmektedirler. Dolayısıyla "Türkiye ile Rusya arasında gelişen ilişkiler Batı kaynaklı zorunlulukların dışında kendine has bir durumu mevcuttur." hipotezi doğrulanmaktadır.

Karadeniz Havzası'nda yaşanan gelişmeler hem Türkiye hem de Rusya tarafından yakından takip edilmektedir. Dağlık Karabağ meselesinde karşı karşıya gelen taraflar, aralarındaki ekonomik bağlar ve yatırımlar vasıtasıyla gerginliklerin yumuşatılmasına katkı sağlamaktadır. Kendi iç meseleleriyle uğraşıldığı süre zarfında enerji alanında yapılan anlaşmalarla taraflar arasında ilişkiler daha da geliştirildiği görülmektedir. 2008 yılında yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Türkiye, Gürcistan ile iyi ilişkilerini yürütmesine rağmen Rusya'yı eleştirmekten imtina etmiştir. Bunun yanı sıra aralarındaki ilişkileri güçlendirecek yatırımlar ve projeler üzerinde görüşmeler

gerçekleştirmeye devam etmişlerdir. Rusya'nın Kırım ilhakında Türkiye, Rusya'yı eleştirmekten kaçınmış ve hatta alınan yaptırım kararlarına katılmamıştır. Dönem itibariyle Türk Akımı projesi gündeme gelmiş ve güzergâhın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasına karar verilmiştir. Artan ekonomik bağların yanı sıra siyasi ve güvenlik konuları da ilişkilerinde önem arz etmektedir. Dolayısıyla "Karadeniz'in güvenliğini tehdit eden sorunlar, Türk-Rus işbirliğini engellemektedir." hipotezine ulaşılmaktadır.

Karadeniz Havzası'ndaki meselelere yönelik çözüm aranması veya ortak projeler geliştirilmesi yerine ayrışma ve rekabetin sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Dağlık Karabağ meselesinde Türkiye Azerbaycan'ın yanında olduğunu belirten bir tavır sergilemektedir. Bunun yanı sıra ihtilafli bölgelerdeki meselenin çözümünün gerçekleştirilebilmesi için yetki alanının Azerbaycan'da olması taraftarıdır. Rusya ise Kafkasya üzerindeki etkisini yitirmemek için her iki ülke arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Sorunun çözümü noktasında Türkiye, AGİT çerçevesinde sürecin sürdürülmesi taraftarıyken; Rusya, kendisinin koordine edeceği üçlü devlet başkanları zirveleriyle sürecin yürütülmesini önemsemektedir. Abhazya ve Güney Osetya'da meseleleri Rusya açısından Sovyetler' in dağılmasıyla başlayan süreçte Gürcistan'a karşı ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmasıyla başlamış ve 2008 yılında egemenlik haklarını tanınmasıyla çözülmüştür. Türkiye ise Gürcistan ile arasında siyasi, ekonomik bağlarının olmasından dolayı Gürcistan'ın topraklarının bütünlüğüne önem vermeye devam etmiştir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım ilhak etmesinin ardından Türkiye, bu kararı tanımayacağını belirtmiştir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu ve bölgede yaşanan Tatarların durumlarını önemsendiğini dile getirmektedir. Moldova'da yaşanan Transdinyester meselesi için de toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtmiştir. Türkiye ile Rusya arasında artan ekonomik ve siyasi bağlarla oluşan diyalogun yanı sıra geliştirilen işbirliğine rağmen; Karadeniz Havzası'ndaki meselelere karşı henüz ortak bir bakış açısı geliştirilememiştir. Dolayısıyla "Karadeniz'in güvenliğini tehdit eden sorunlar, Türkiye ve Rusya'nın ortak bakışlarıyla çözüme kavuşturulabilir." hipotezine ulaşılamamaktadır.

Havzada anlaşmazlıkların var olmasına rağmen ekonomik, enerji alanlarında geliştirilen işbirliğinin yanı sıra artan diyalog ve temaslarla birlikte birbirine bağımlı ilişkiler geliştirilmektedir. Bu durum, ilişkilerin sağlam ve istikrarlı bir zeminde

tutulmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye ile Rusya arasında enerji güvenliğiyle işbirliği ortamının oluşması iki devlet arasında siyasi yönden yakınlaşmanın sağlanmasına olanak tanımaktadır. 1990'ların başından itibaren yaşanan krizler havzada belirsizlik ortamı oluşturmuştur. Ekonomi ve enerji alanlarında geliştirilen işbirliği sayesinde bu süreçten etkilenen ikili ilişkilerdeki gergin atmosfer yumuşatılmıştır. Özellikle Mavi Akım ve Türk Akımı projeleri ilişkilerinde önemli kazanımlar elde edilmesini sağlayan önemli unsurlardandır. Türkiye ile Rusya arasındaki artan ekonomik ilişkilerin karmaşık karşılıklı bağımlılık türünden güvenlik ilişkileri üzerinde etkisi olmaktadır. Bu durum zayıf olarak kabul edilen askeri alanda bile ikili ilişkilerin canlandırılmasında etkili olmaktadır. Çeşitli girişimlerle bir araya gelen iki devlet, yapılan ortak tatbikatlarla birlikte güvenlik ilişkilerini geliştirmektedir. Bunun yanı sıra hem Türkiye ve Rusya hükümetleri arasında hem de devletdışı alanlarda bağlantılar kurularak ilişkilerin yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Devlet düzeyinde yapılan karşılıklı ziyaretler; havzadaki meselelerle ilgili devlet başkanları, bakanlar arasında düzenli görüşmeler ve yakın temaslar bunlara örnek verilebilir. Devlet dışında kurulacak ilişkilerde ise karşılıklı yatırım yapan işadamları, üniversite bünyesinde araştırma yapan akademisyenler, tatil için gelen turistler Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Türk - Rus ilişkilerinde ikili ziyaretler oldukça önemlidir. Uçak krizi sonrasında bozulan ikili ilişkilerin yeniden normalleşmesinin ardından iki ülkenin devlet başkanları birçok kez bir araya gelmiştir. Devletler düzeyinde gerçekleştirilen bu ziyaretlerle birlikte Türkiye ve Rusya'daki devlet dışı aktörler, dernekler ve kuruluşlar bir araya getirilmektedir. Dolayısıyla "Türk - Rus ilişkilerinde enerji alanında yürütülen işbirliği siyasi, askeri, ekonomi gibi alanlardaki işbirliğine katkı sunmaktadır." hipotezi desteklenmektedir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, havzada yaşanan her gelişmeden sonra yeniden gündeme getirilip tartışmaya açılmaktadır. Özellikle Rusya - Gürcistan Savaşı ve Kırım'ın ilhak edilmesi gelişmelerinde ABD tarafından sözleşmenin sınırlılıkları gündeme getirilmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi devletlerarasında çıkar uyumunu yakaladığından devletleri içeren belirli kurallar bünyesinde istikrarı sağlayıcı bir unsur olarak kabul edilmektedir. Türkiye havzadaki istikrarsızlık ortamının ortadan kalkmasını isterken; Rusya ise konumunu ABD'ye karşı kaybetmek istememekte ve dolayısıyla sözleşmeyle birlikte havzada sağlanan mevcut durumun devamlılığına

büyük önem vermektedir. Bunun yanı sıra olası yeni risklere karşı sözleşmede belirlenmiş hükümler birer güvence unsuru olarak kıyıdaş olmayan devletlerin ortaya çıkarabileceği olumsuzluklara karşı havzadaki devletlerin ortak hareket etmelerine kolaylık sağlamaktadır. Havzadaki statükonun korunması konusunun üzerinde durulması gerektiğinden “Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Karadeniz Havzası’ndaki devletler arasında güvenliği sağlamaktadır.” hipotezine ulaşılmaktadır.

Havzada yer alan devletler başta olmak üzere belli başlı girişimlerle devlet dışı aktörlerin de havzada etkileri mevcuttur. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan belirsizliğin yanı sıra havzada yaşanan çatışma ve kriz ortamında uluslararası sistemdeki aktörler arasında anarşinin olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bu anarşi devletlerin kendi aralarında ikili, üçlü hatta havzadaki diğer devletlerin bir araya gelerek işbirliği ortamının yaratılma çabasına engel olmamıştır. Türkiye ile Rusya havza dışındaki aktörlerin Karadeniz’e girişine karşı ortak hareket etme eğilimde bulunarak havzadaki devletlerle işbirliği içerisinde olmaktadır. Karadeniz Havzası’ndaki devletler arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla KEİ kapsamında devletler bir araya getirilmiştir. KEİ bünyesinde alınacak her türlü güven ve güvenliği artırıcı önlemin havzadaki olası tehlikeleri önleme potansiyeline sahip olduğu görüşü benimsenmektedir. Havzanın bütünlüğünden yana olan Türkiye ve Rusya NATO’nun havzadaki etkinlik alanını genişletme amacına karşı çıkmıştır. Havza güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanması gerekçesiyle BLACKSEAFOR, KUH gibi güvenliğe yönelik işbirliği girişimleriyle ilişkileri geliştirilmiştir. Havzadaki DST, Karadeniz Forumu gibi diğer girişimler de iki devlet açısından olumlu karşılanmıştır. Havzada geliştirilen diyalog ve iyi komşuluk ilişkisi, karşılıklı yararın geliştirilmesi Türk - Rus ilişkilerine önemli katkı sağlamaktadır. Ortaklaşa proje ve programların geliştirilmesine yönelik politikalar üretilmesi, havzadaki diğer devletlerin de güvenlik ve işbirliğine sağlayacakları katkı yönünden istekli olmalarında oldukça önemlidir. Dolayısıyla “Karadeniz’de işbirliğine yönelik geliştirilen kurumlar, havzanın güvenliğine katkıda bulunmaktadır.” hipotezine ulaşılmaktadır.

Genel itibariyle, havzaya yönelik Türk-Rus ilişkilerinde kimi zaman anlaşmazlıklar yaşanmasına rağmen ilişkilerinde kısa vadeli kazançlar yerine uzun vadeli ortak kazançlara daha fazla önem verilmektedir. Dolayısıyla ilişkilerin tamamen bozulmasına müsaade edilmemektedir. Yaşanan uçak krizi sonrasında bir dönem karşı

karşıya gelen iki ülke, gerginleşen ilişkilerinin havzaya sıçrayarak Türk-Rus ilişkilerinde arka arkaya krizlerin yaşanacağı şeklinde senaryolar ortaya atılmıştır. Böyle bir senaryoda Türkiye'nin NATO ve ABD'nin havzadaki etkilerinin daha da arttırılmasına yönelik politika sergilemesi Rusya ile olan ilişkilerinde zıtlasma yaşamasına neden olabilir. Fakat böyle bir senaryonun gerçekleşmesi hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın çıkarlarına uygun olmayabilir. Bahsedilen senaryonun ilişkilerde aşırılığa kaçacağından gerçekçi olduğu söylenemez. Havzada yaşanacak bu tip bir kriz ortamının hem havzanın güvenliğini tehdit edeceği hem de her iki devletin çıkarlarına uygun bir seçenek olmayacağı apaçık ortadır. Taraflar aralarında yaşanacak zıtlaşmanın yıkıcı etkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ayrıca iki ülke arasında zıtlaşmanın yaşanması ve ilişkilerinde havzadaki enerji, ekonomik, askeri temelli ortaya çıkan girişimlerin ve işbirliğinin boşa gitmesine neden olabilir. Aynı zamanda karşılıklı ziyaretlerle birlikte üst düzeye taşınan ilişkilerinin boşa gitmesine ve geliştirilen ilişkilerden her iki tarafında mahrum kalmasına neden olabilir. Zıtlaşmanın aşırıya kaçan etkisini fark eden Türkiye, Rusya ile ilişkilerini mutlak kazancın ön planda olduğu işbirliğine dayandırmaktadır. Rusya ile Türkiye havzada birbirine ihtiyaç duyan iki ülke olduğundan ekonomik, enerji ve güvenlik açısından geliştirilen ilişkilerinde birinin ihtiyacını diğeri karşılayabilmektedir. İlişkilerindeki tamamlayıcı rolleri güvenlik ilişkilerine de yansıtılarak sorunlara ortak çözümler üretilebilir.

Sonuç olarak Karadeniz Havzası'nın mevcut konjonktürü ve belirsizliği içinde birinci bölümde bahsedilen kuramsal çerçeveden hareketle Türkiye'nin havzada artan Rus etkisinin göz önünde bulundurulmasıyla Rusya ile yaptığı işbirliğinin gelecekte de mevcut askeri, ekonomik ve güvenlik trendlerini sürdüğü sürece devam edeceği düşünülmektedir. 2008 ve 2014 yılındaki gelişmeler sonucunda Rusya'nın havzada etkisini arttırdığı koşullarda dahi ilişkilerinde görece kazanç odaklanmak yerine mutlak kazancına odaklandığı görülmektedir. Mutlak kazanç temelli bir işbirliği yürütüldüğünde Türkiye havzada kendi güvenliğini sağlarken aynı zamanda siyasi, ekonomik, askeri boyutlarını da güçlendirebilecektir. Devletlerin ortaya çıkan fırsatlar konusunda kendi kazançlarını önceleyici politikalar izlemek yerine uzun vadeli işbirliğini düşünerek hareket etmeleri havzanın genelini kapsayacak ortak kazanç sağlanmalarında etkili olacaktır. Türkiye, Rusya ile kıyaslandığında olası zayıflığının

farkındadır. Rusya ile rekabet içerisinde olmak yerine işbirliğini tercih ederek kazanımlarını arttırmaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR Demet Şefika, "Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 22 (2009), ss.21-42.
- AKILLI Erman, "Ulusal Çıkar", *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, ed. Arif Behiç Özcan, Yusuf Çınar. İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2014.
- ALKAN Akın, *21.Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 5.b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2008.
- ATEŞOĞLU GÜNEY Nurşin, "Türk-Rus İlişkilerinde İkinci Bahar Kalıcı mı?", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, Ankara: SETA, 2018
- AXELROD Robert, Robert O. KEOHANE, "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, C. 38, S. 1 (1985), ss. 226-254.
- AYBAY Gündüz, Nilüfer ORAL, "Turkey's Authority To Regulate Passage Of Vessels Through The Turkish Straits", *Perceptions*, C.3, S.2, 1998, ss.1-12.
- AYDIN KOYUNCU Çiğdem, "Güney Akım Projesi Çerçevesinde Bulgaristan Enerji Politikasının Analizi", *Alternatif Politika*, C. 8, S. 2 (2016), ss.347-375.
- AYDIN Mustafa, "Contending Agendas for the Black Sea Region A Regional Alternative", *Demokratizatsiya*, 2012, ss.47-61.
- AYDIN Mustafa, "Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu", *Türk Dış Politikası:Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt II*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 8. b., 2005.
- AYDIN Mustafa, "Europe's Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement", *European Union Institute for Security Studies*, Occasional Paper No:53, 2004, ss.1-37.
- AYDIN Mustafa, "Regional Cooperation In The Black Sea And The Role Of Institutions", *Perceptions*, C. 10, S. 3 (2005), ss.57-83.
- AYDIN Mustafa, Sinem AKGÜL AÇIKMEŞE, "Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Ana Akımlara Yeniden Bakış", *Uluslararası İlişkiler*, C. 12, S. 46 (2015), ss.1-9.
- BALCER Adam, "An Audit of Power: Turkey's Leverage in the Post-Soviet Space", *EDAM Centre for Economics and Foreign Policy Studies*, Black Sea Discussion Paper Series, , S. 3, 2012. ss.1-15.
- BALCI Ali, "Realizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Ali Balcı, Şaban Kardeş. 4.b., İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- BALDWIN David A., *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press, 1993.
- BEACHÁIN Donnacha Ó., Abel Polese, "What Happened to the Colour Revolutions? Authoritarian Responses from Former Soviet Spaces", *Journal of International and Area Studies*, C. 17, S. 2 (2010), ss.31-51.

- BİN Li, "Absolute Gains, Relative Gains, And US Security Policy On China", *Defense & Security Analysis*, C. 19, S. 4 (2003), ss.309-317.
- BOZDAĞLIOĞLU Yücel, "Neorealizm", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007.
- BOZDAĞLIOĞLU Yücel, Çınar ÖZEN, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 4 (2004), ss. 59-79.
- BOZKURT Saynur Giray, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 1, S. 1 (2006), ss.118-138.
- BOZKURT Saynur Giray, "Gürcistan, Ukrayna Ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 9 (2006), ss.151-167.
- BOZKURT Saynur Giray, "Gürcistan'daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu", *Karadeniz Araştırmalar*, S. 19 (2008). ss.1-30.
- BUDAK Türkan, "Türkiye'nin Enerji Politikasında Tanap ve Türk Akımı", *BİLGESAM*, No:1364, 2017, ss.1-8.
- BURCHILL Scott, "Liberalism", *Theories of International Relations*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit and Jacqui True. 3.b., New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- BURCHILL Scott, *The National Interest in International Relations Theory*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- BUTTANRI Bilge, *Bölgesel Güç Karadeniz*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- BUZAN Barry, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Chapel Hill:University of North Carolina Press, 1983.
- CAFERSOY Nazim, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, C. 8, S. 4 (2002), ss. 51-101.
- CANAR Burçin, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*, Ankara:Phoenix Yayınevi, 2013.
- CAŞIN Mesut Hakkı, "Askeri Ve Stratejik Açından Montreux'nün Dünü Ve Geleceği", *Public and Private International Law Bulletin*, C. 37, S. 1(2017), ss. 51-112.
- CIOBANU Ceslav, "Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis, Political Economy and Prosoects for Solution", *Institute for Public Policy - Moldova*, 2009.
- Commission on the Black Sea, "A 2020 Vision for the Black Sea Region", *TEPAV*, 2010, ss. s.3-70.
- ÇELİK Hüseyin, Hakan ÇETİNOĞLU, "Karadeniz Yetki Alanları", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Şakir Şeker, İstanbul: Beta Yayınları, 2018.
- ÇELİKPALA Mitat, "Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı", *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, C. 7, S. 14 (2012), ss. 1-35.
- ÇELİKPALA Mitat, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", *Uluslararası İlişkiler*, C. 10, S. 40 (2014), ss.75-99.

- ÇELİKPALA Mitat, “Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 10, S. 3 (2010), ss.287-302.
- ÇELİKPALA Mitat, “Geçmişten Günümüze Vazgeçilmeyen Kavram: Ulusal Çıkar”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1 (2005), ss. 439-461.
- ÇELİKPALA Mitat, “Security in the Black Sea Region Policy Report II”, *Commission On The Black Sea*, 2010, ss.1-23.
- ÇELİKPALA Mitat , “Rusya Federasyonu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası:Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt III*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. b., 2013.
- ÇELİKPALA Mitat, “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 25 (2010), ss. 93-126.
- ÇITAK Emre, "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Kitaplar, 2014.
- ÇOMAK Hasret, Ufuk CERRAH, “Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna Ve Kırım’ın Güvenliği Ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Bilge İnsanlar Stratejik Araştırma Merkezi*, 2014 ss.725-744.
- ÇOMAK Hasret, Burak Şakir ŞEKER, “Karadeniz Deniz Güvenliği: Bölgesel İşbirliği Girişimleri Çerçevesinde NATO-Rusya Federasyonu Rekabeti”, *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Şakir Şeker, İstanbul: Beta Yayınları, 2018.
- ÇULHA Efe, “Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), ss. 287-298.
- DEMİRTAŞ COŞKUN Birgül, "Çıkar", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007.
- DEMİRTEPE Turgut, Dağlık Karabağ Sorunu, Dar Alanda Büyük Oyun, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK Raporları, Sayı 11-07, 2011.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Güvenlik Durumu”, *Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi*, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2015.
- EMERSON Michael, “The Black Sea as Epicentre of the Aftershocks of the EU’s Earthquake”, *Centre for European Policy Studies (CEPS) Policy Brief*, S. 79 (2005), ss.1-11.
- EMERSON Michael, “The EU’s New Black Sea Policy: What Kind Of Regionalism Is This?”, *CEPS Working Document*, No: 297, 2008. ss.1-15.
- EMERSON Michael, “What Should the Community of Democratic Choice Do?”, *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, Policy Brief, No:98, 2006, ss.1-4.
- ERDOĞAN Nuray, “TANAP Projesinin Türkiye Ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri Ve Önemi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 2017, ss: 10-26.

- EREKER Fulya, Utku ÖZER, “Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”, *Rusya’nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013.
- ERHAN Çağrı, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 56, S. 4 (2001), ss.77-93.
- EROL Mehmet Seyfettin Erol, Sertif DEMİR, “Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek”, *Akademik Bakış*, C. 6, S. 11 (2012), ss.17-33.
- ERŞEN Emre, “Turkey and Russia: An Emerging Strategic Axis in Eurasia”, *EurOrient*, S.35-36 (2011), ss.263-285.
- ERŞEN Emre, Emel Parlar DAL, “Türk Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi Sonrası”, *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar: Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, ed. Osman Orhan, İstanbul: Tasam Yayınları, 2018,
- ERŞEN Emre, “Türkiye’nin Rusya ve Güney Kafkasya Politikası 2014”, *Türk Dış Politikası Yılığ 2014*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı, Ankara: SETA, 2015.
- EVANS Graham, Jeffrey NEWNHAM, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Londra: Penguin Books, 1998.
- FRANKEL Joseph, *National Interest*, United Kingdom: Palgrave Macmillan, 1970.
- GEOANA Mircea, “Preface”, *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Washington D.C.: the German Marshall, 2004.
- GLASER Charles L., John C. MATTHEWS III, “Current Gains and Future Outcomes”, *International Security*, C. 21, S. 4 (1997), ss.186-197.
- GRIECO Joseph M, “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, *International Organization*, C. 42, S. 3 (1988), ss. 485-507.
- GRIECO Joseph M., "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism, An Introduction", *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ed. Charles W. Kegley Jr., New York: St. Martin's Press, 1995.
- GRIECO Joseph M., *Cooperation Among Nations: Europe, America, And Non-Tariff Barriers To Trade*, New York: Cornell University Press, 1990.
- GRIECO Joseph, Robert POWELL, Duncan SNIDAL, “The Relative-Gains Problem for International Cooperation”, *The American Political Science Review*, C. 87, S. 3 (1993), ss.727-743.
- GRIFFITHS Martin, Steven C. ROACH, M. Scott SOLOMON, *Fifty Key Thinkers In International Relations*, 2.b., New York: Routledge Press, 2009.
- GROTZKY Daniel, Mirela ISIC, “The Black Sea Region: Clashing Identities and Risks to European Stability,” *Center for Applied Policy Research*, Policy Analysis, S. 4 (2008), ss.1-20.
- HAMILTON Daniel, “A Transatlantic Strategy for the Wider Black Sea?”, *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic, and Energy*

- Perspectives*, ed. Daniel S. Hamilton and Gerhard Mangott, Washington D.C.:Center for Transatlantic Relations SAIS, 2008.
- HOLSTI Ole R., “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challengers”, *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ed. Charles W. Kegley Jr. New York: St. Martin's Press, 1995.
- İMANBEYLİ Vügar, “Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna Kırım Meselesi”, *SETA Perspektif*, S. 36 (2014), ss.1-8.
- İSMAYİL Toğrul, “Ruslar Kırım’da Neleri Ele Geçirdi?”, *EkoAvrasya*, Yıl:7, S. 27 (2014/3a).
- İŞYAR Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2010.
- İŞYAR Ömer Göksel, "1990 dönemi Rusya Federasyonu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (ed.) Haydar Çakmak, Ankara:Barış Platin Kitap, 2008.
- İŞYAR Ömer Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayınları, 2009.
- İŞYAR Ömer Göksel, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2004.
- JACKSON Robert, Georg SØRENSEN, *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, 5.b. , United Kingdom: Oxford University Press, 2013.
- KALIN İbrahim, “Putin'in Ziyareti ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, *Eko Avrasya*, 2015 / 1, ss.7-101.
- KAMALOV İlyas, “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, C. 9, S. 21 (2009), ss.13-21
- KAMALOV İlyas, *Moskova'nın Rövanşı Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, İstanbul: Yeditepe Kitapevi, 2008.
- KANBOLAT Hasan, “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, *Stratejik Analiz*, S. 72 (2006), ss.24-36.
- KANBOLAT Hasan, “Türkiye, Karadeniz’de Yeni Ufuklara Yelken Açmak İstiyor”, *Avrasya Dosyası*, C. 13, S. 1, (2007), ss.45-80.
- KANBOLAT Hasan, Nur Jale ECE, Necmettin AKTEN, Nilüfer ORAL, “75. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*, Rapor No: 51, The Black Sea International Rapor No: 8, Ankara, 2011, ss.1-30.
- KANDEMİR Eyyub, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- KARADENİZ Bülent, “Security and Stability Architecture in the Black Sea”, *Perceptions*, 2007, ss.95-117.
- KASAPOĞLU Can, F. Doruk ERGUN, “The Crimean Standoff: Implications for Turkey”, *EDAM*, Discussion Paper Series, S.2 (2014), ss.1-9.

- KAYA Sezgin, "Sovyet Sonrası Dönem Rus Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi", *Avrasya ve Avrasyacılık*, ed. Ömer Göksel İşyar, Bursa: Dora Yayıncılık, 2010.
- KAYA Sezgin, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 63, S. 3 (2008), ss.83-111.
- KELKİTLİ Fatma Aslı, *Turkish-Russian relations Competition and Cooperation in Eurasia*, New York: Routledge, 2017.
- KEOHANE Robert O., Joseph S. NYE, *Power And Interdependence*, 4.b., London: Pearson Longman, 2011.
- KING Charles, "Is The Black Sea A Region: Cooperation and Security Building", *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building: Cooperation and Security Building*, ed.by Oleksandr Pavliuk and Ivanna Klympush-Tsintsadze, London: East-West Institute, 2004.
- KING Charles, *Karadeniz*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- KINIKOĞLU Suat, "Turkey's Black Sea Policy: Strategic Interplay at a Critical Junction", *Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea*, ed. Ronald D. Asmus, Washington D.C : The German Marshall Fund, 2006.
- KINIKOĞLU Suat, "Türk-Rus İlişkileri: Kasyanov Ziyaretinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*, C. 6, S. 4 (2001), ss.155-164.
- KINIKOĞLU Suat, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası*, C. 12, S. 1 (2006), ss.99-124.
- KLIMENKO Ekaterina, "Protracted Armed Conflicts In The Post-Soviet Space And Their Impact On Black Sea Security", *SIPRI Insights on Peace and Security*, S. 2018/8 (2018), ss.1-28.
- KLYMPUSH-TSİNTSADZE Ivana, "Cooperative Efforts in the Black Sea Region" , *The Black Sea Region, Cooperation and Security Building*, ed. Oleksandr Pavliuk and Ivanna Klympush-Tsintsadze, East West Institute, 2003.
- KOÇER Gökhan, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Akademik Bakış*, C. 1, S. 1, (2007), ss.195-217.
- KURT Selim, *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017.
- KURT Selim, "Karadeniz Güvenliği: Donmuş Çatışmaların Bölge Güvenliğine Etkileri", 2. *Uluslararası Hocalı Soykırımı Ve Bölgesel Güvenlik Sempozyumu E-Kitabı*, 2018.
- LIPPERT Barbara, "The Discussion on EU Neighbourhood Policy – Concepts, Reform Proposals and National Positions", *Friedrich-Ebert-Stiftung, International Policy Analysis*, 2007, ss.1-24.
- LIPSON Charles, "International Cooperation in Economic and Security Affairs", *World Politics*, C. 37, S. 1 (1984), ss.1-23.
- LIPSON Charles, *Reliable Partners How Democracies Have Made a Separate Peace*, United Kingdom: Princeton University Press, 2003.

- MANOLI Panagiota, “Regional Cooperation in the Black Sea: Building an inclusive, innovative, and integrated region”, *Black Sea Trade and Development Bank*, 2014, ss.2-24.
- MANOLI Panagiota, *The Dynamics of Black Sea Subregionalism*, England: AshgateRoutledge, 2012.
- MANSFIELD Harvey C., “Self-Interest Rightly Understood”, *Political Theory*, C. 23, S. 1 (1995), ss. 48-66.
- MILNER Helen, “International Theories of Cooperation Among Nations: Strengths and Weaknesses”, *World Politics*, C. 44, S. 3 (1992), ss. 466-496.
- MORAR Filon, “The Myth of ‘Frozen Conflicts’ Transcending Illusive Dilemmas,” *Concordiam Journal of European Security and Defense Issues*, C. 1, S. 2 (2010), ss.10-17.
- MORELLI Vincent L., “Ukraine: Current Issues and U.S. Policy”, *Congressional Research Service*, 2017, ss.1-46.
- MORGENTHAU Hans J., "Another "Great Debate": The National Interest of the United States", *The American Political Science Review*, C. 46, S. 4 (1952), ss. 961-988.
- MORGENTHAU Hans, Kenneth THOMPSON, *Politics Among Nations*, 6.b., Singapore : McGraw-Hill Higher Education, 1997.
- NIKOLAI Kovalsky, “Russia and the Black Sea Realities”, *Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict*, Ed. Tunç Aybak, London: I.B. Tauris, 2001.
- NUECHTERLEIN Donald E., "National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making", *British Journal of International Studies*, C. 2, S. 3 (1976), ss. 246-266.
- NUR Jale Ece, “Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları -Gürcistan’ın Karadeniz’de Seyreden Gemilere El Koyması”, *ORSAM*, Rapor No: 28 Şubat 2011, s.23.
- NYE Jr. Joseph S., "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*, C. 105, S. 2 (1990), ss. 177-192.
- NYE Joseph, David WELCH , *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History*, 9.b., Essex: Pearson, 2014.
- OĞAN Sinan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi*, S. 7 (2003), ss.1-20.
- OĞUZLU Tarık, “Liberalizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Ali Balcı, Şaban Kardaş. 4.b., İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- OKTAY Emel G., “Türkiye’nin Avrasya’daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, S. 10 (2006), ss.149-179.
- ÖZALP Mustafa, *Küresel Enerji Denkleminde Merkez Ülke Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

- ÖZARSLAN Bahadır Bumin, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nde Güvenlik İşbirliği”, *21. Yüzyıl Dergisi*, S. 34 (2011), ss.87-94.
- ÖZARSLAN Bahadır Bumin, “Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Güvenlik Politikaları Ve Türk-Rus İlişkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 1 (2012), ss.135-166.
- ÖZDAL Habibe, *Rus Dış Politikasında Ukrayna - Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına*, Ankara: Usak Yayınları, 2016.
- ÖZEV Muharrem Hilmi, *Küresel Denklemden Türkiye'nin Enerji Güvenliği*, Ankara: SETA Yayınları, 2017.
- PAVLIUK Oleksandr, “Introduction”, *The BlackSea Region: Cooperation and Security Building*, ed. Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klympush, EastWest Institute, Londra, 2003.
- POLAT Doğan Şafak, “Nato ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 5, Özel Sayı, 2017, ss.51-66.
- POWELL Robert, “Absolute and Relative Gains in International Relations Theory”, *The American Political Science Review*, C. 85, S. 4 (1991), ss. 1303-1320.
- POWELL Robert, “The Problem of Absolute and Relative Gains in International Relations Theory”, *Cooperative Models in International Relations Research*, ed. Michael D. Intriligator, Urs Luterbacher, Boston: Springer, 1994.
- ROSENAU James, "National Interest", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L. Sills, Vol. 11, New York: The Macmillan Company & The Free Press, 1968.
- SANDERS Deborah, *Maritime Power in the Black Sea*, Routledge, New York, 2016
- SAPMAZ Ahmet, Gökhan SARI, “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 8, S. 15 (2012), ss.1-31.
- SAPMAZ Ahmet, *Rusya Federasyonu’nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm-Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- SARIAHMETOĞLU Nesrin, “Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), ss.93-119.
- SCHMIDT Ulla, “Advancing Stability In The Black Sea Region”, *Committee On The Civil Dimension Of Security (CDS)*, 2017, ss.1-20.
- SCHULZ Ludwig, Colin DÜRKOP, “The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation (BSEC) - A Mechanism For Integration In A Geopolitically Sensitive Area”, *Country Report*, Ankara: Konrad Adenauer Foundation 2014.
- SEVİM Cenk, “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri,” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 13 (2009), ss. 93–105.

- STULBERG Adam N., “Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia’s Influence in the Caspian Energy Bonanza”, *Geopolitics*, C. 10, S. 1 (2005). ss. 1-25
- ŞENBAŞ Demet, “Neorealizm ve İran Dış Politikası”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar*, ed. Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, London: Transnational Press London, 2017.
- ŞENER Bülent, “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi Ve Hukuki Statüsü”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. 17 (2014), ss.467-493.
- ŞENER Bülent, “Tarihsel Boyutlarıyla Boğazlar’ın Jeopolitik Ve Jeostratejik Önemi”, *International Journal of Social Science*, S. 35 (2015), s.327-349.
- ŞİRİYEV Zaur, “Azerbaycan’ın Askeri Doktrini Ve Dış Politika Yansımaları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, C. 5, S. 9 (2010). ss. 132-147.
- TANRISEVER Oktay F., “The Black Sea Economic Cooperation Organization and Its Strengths and Weaknesses in Promoting Globalization of the Black Sea Region: 1992-2012” *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 13 (2012), ss.57-72.
- TASSINARI Fabrizio, “A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative”, *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, Policy Brief, No:105, 2006, ss.1-16.
- TAŞÇI Tekin Aycan, “Türkiye - Rusya İlişkilerinde Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)”, *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM) Rusya - Kafkasya Araştırmaları*, 08.12.2014, s.1-15.
- TAYFUR Fatih, “Dış Politika”, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, der. Atilla Eralp, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- TELLAL Erel, “Rusya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt II*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 8. b., 2005.
- TELLAL Erel, “SSCB’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (ed.) Baskın Oran, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- TELLAL Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, S. 3 (2010), ss.189-236.
- TSANTOULIS Yannis, “Subregionalism in the Black Sea and the EU’s Role: Incentives, Obstacles and a ‘New Synergy’”, *Center for European Integration Studies*, Discussion Paper, No: C183, 2008, ss.1-27.
- TULUN Teoman Ertuğrul, “Karadeniz’in Her Zamankinden Daha Fazla Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemlere Gereksinimi Var”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Analiz No: 2018/30, ss.1-6.
- TÜFEKÇİ Özgür, “Türkiye’nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2016”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, Ankara: SETA, 2017.

- Türk Deniz Kuvvetleri, “Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)”, Ağustos 2015.
- UZGEL İlhan, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2004.
- ÜNVER H. Akın, “Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm“, *Uluslararası İlişkiler*, C. 14, S. 54 (2017), ss.3-19.
- VASILIEV Alexander, “The Black Sea Region in Turkish Foreign Policy Strategy: Russia & Turkey on the Black Sea”, *Carnegie Moscow Center Black Sea Peace Building Network Russian Expert Group*, Report No:2, 2010, ss.1-6.
- VAYRYNEN Raimo, “Regionalism: Old and New,” *International Studies Review*, C. 5, S. 1 (2003), ss.25-51.
- WALTZ Kenneth N., *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- WALTZ Kenneth N., “The Origins of War in Neorealist Theory”, *The Journal of Interdisciplinary History*, C. 18, S. 4 (1988), ss. 615-628.
- WEAVER Carol, *The Politics of the Black Sea Region, EU Neighbourhood, Conflict Zone or Future Security Community?*, London: Routledge, 2016.
- WENDT Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- WILLIAMS Paul D., *Security Studies: An Introduction*, New York: Routledge, 2008.
- YALÇINKAYA Alaeddin, “Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C 5, Özel Sayı (2017), ss.1-16.
- YANIK Lerna K., “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 12, S. 46 (2015), ss. 35-55.
- YAYLA Atilla, *Liberalizm*, 4.b., Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- YILMAZ Muzaffer Ercan, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, *Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi*, S. 13 (2010), ss. 27-41.
- ZACHER Mark W., Richard A. MATTHEW, "Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands", *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, ed. Charles W. Kegley Jr. New York: St. Martin's Press, 1995.
- ZENGİN Eyüp, Aqil ESEDOV, “Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9 (2009), ss.97-108.

İnternet Kaynakları:

- “Ateşkes anlaşması ne içeriyor? İşte Minsk’te imzalanan protokolün tüm maddeleri”, *TÜRKRUS*, 08.09.2014, <http://www.turkrus.com/66463-ateskes-anlasmasi-ne->

iceriyor-iste-minsk%E2%80%99te-imzalanana-protokolun-tum-maddeleri-xh.aspx.
(Erişim Tarihi 01.02.2019)

“Azerbaycan: 'Bakü-supsa Petrol Boru Hattı ile Sevkiyat Yeniden Başlayacak’”,
Haberler, 20.09.2008, <https://www.haberler.com/azerbaycan-baku-supsa-petrol-boru-hatti-ile-haberi/>. (Erişim Tarihi: 08.03.2019)

“Bakan Yıldırım: Rus askerin füze taşıması Montrö Sözleşmesi'nin ihlali anlamına gelir”,
Anadolu Ajansı, 06.12.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakan-yildirim-rus-askerin-fuze-tasimasi-montro-sozlesmesinin-ihlali-anlamina-gelir/486770>, (Erişim Tarihi:26.05.2019)

“Basin”, <https://www.britannica.com/science/basin>. (Erişim Tarihi:17.10.2018)

“Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi”,
<http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>.

"Black Sea", <https://www.britannica.com/place/Black-Sea>. (Erişim Tarihi:15.10.2018)

“BlackSeafor Celebrates Its 10th Anniversary”,
Bosphorus Naval News, 08.04.2011, <https://turkishnavy.net/2011/04/08/blackseafor-celebrates-its-10th-anniversary/>,
(Erişim Tarihi:15.06.2019)

“Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattı projesine ret Kaynak: Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattı projesine ret”,
Enerji Günlüğü, 09.03.2013, <https://www.enerjigunlugu.net/burgazdedeagac-petrol-boru-hatti-projesine-ret-2649h.htm>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019)

“CMD Seminerinde Montrö Vurgusu”,
Marine Deal, 04.05.2017, <http://www.marinedealnews.com/cmd-seminerinde-montro-vurgusu/> (Erişim Tarihi: 20.06.2019)

“Dağlık Karabağ'da gerilim tırmandı”,
Euronews, 03.04.2016, <https://tr.euronews.com/2016/04/03/daglik-karabag-da-gerilim-tirmandi>. (Erişim Tarihi: 04.11.2018).

“Davutoğlu: Her türlü tedbir hakkımız ve görevimiz”,
AlJazeera Türk, 24.11.2015 , <http://www.aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-her-turlu-tedbir-hakkimiz-ve-gorevimiz>, (Erişim Tarihi:05.05.2019)

“Declaration on the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation Istanbul”, 25 June 2007, [http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20\(15th%20Anniversary\).pdf](http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20(15th%20Anniversary).pdf), (Erişim tarihi: 13.04.2019)

“Declaration Of The 25th Anniversary Summit Of The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation”, 22 May 2017, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/BSEC%20Summit%20Declaration%20FINAL.pdf> (Erişim tarihi: 19.04.2019)

“Derin sondaj gemisi 'DEEPSEA METRO-1' Çanakkale Boğazı'ndan geçti”,
Hürriyet, 22.02.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/derin-sondaj-gemisi-deepsea-metro-1-canakkale-bogazindan-gecti-41126288>, (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

- “Europe’s longest: Putin leads column of trucks at Crimean bridge opening ceremony”, *Russia Today*, 15.05.2018, <https://www.rt.com/news/426774-crimea-bridge-opening-ceremony/>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- “Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar Gürcistan'da”, *Anadolu Ajansı*, 17.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/genelkurmay-baskani-orgeneral-akar-gurcistanda/940501>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- “Güney Akımı' krizde”, *Deutsche Welle Türkçe*, 16.12.2013, <https://p.dw.com/p/1AaS8>. (Erişim Tarihi: 03.03.2019)
- “Gürcistan'a insani yardımda Montrö krizi”, *CNN Türk*, 16.08.2008, <https://www.cnnturk.com/2008/dunya/08/16/gurcistana.insani.yardimda.montro.krizi/490695.0/index.html>, (Erişim Tarihi:20.05.2019)
- “In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves”, *Newyork Times*, 17.05.2014, <https://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html>. (Erişim Tarihi: 22.02.2019)
- “Istanbul Summit Declaration”, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1999%20Istanbul.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- “Istanbul Summit Declaration on the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation Istanbul”, 26 June 2012, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/ISTANBUL%20SUMMIT%20DECLARATION%2026June2012.pdf>, s.3. (Erişim tarihi: 19.04.2019)
- “Kalibr füzeleri taşıyan Rus Amiral Grigoroviç fırkateyninden Karadeniz’de bir ilk”, *Sputnik Türkiye*, 16.08.2018, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201808161034782115-kalibr-fuzeler-tasiyan-rus-amiral-grigorovic-firkateynin-karadeniz-ilk/>, (Erişim Tarihi:15.05.2019)
- “Karadeniz”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Karadeniz>_. (Erişim Tarihi:15.10.2018).
- “Karadeniz Filosu, 50’den fazla yeni gemiyle güçleniyor”, *Gazetem*, 26.07.2017, <https://www.gazetem.ru/karadeniz-filosu-50den-fazla-yeni-gemiyle-gucleniyor/>, (Erişim Tarihi:05.05.2019).
- “Karadeniz Ekonomik İşbirliği” <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF69CEF5F299AE5B4> (Erişim tarihi: 13.04.2019)
- “Kremlin, Karadeniz Filosu Anlaşmasının iptal sürecini başlattı”, *Kırım Haber Ajansı*, 28.03.2014, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/kremlin-karadeniz-filosu-anlasmasinin-iptal-surecini-baslatti/131554/>. (Erişim Tarihi 28.01.2019)"Rusya-Abhazya ortaklık anlaşması yürürlükte" *Sputnik News Türkiye*, 05.03.2015, <https://tr.sputniknews.com/asya/201503051014300966/>. (Erişim Tarihi: 03.01.2019)
- “Minsk öldü, yaşasın Minsk”, *Deutsche Welle Türkçe*, 12.02.2016, <https://p.dw.com/p/1HuD8>, (Erişim Tarihi: 03.02.2019)
- “NATO'dan son hamle: Karadeniz'e Romanya öncülüğünde çok uluslu askeri birlik”, *TÜRKTRUS*, 27.10.2016, <http://turkrus.com/286593-natodan-son-hamle->

- karadenize-romanya-onculugunde-cok-uluslu-askeri-birlik-xh.aspx. (Erişim Tarihi: 01.04.2019)
- “Pan-European Oil Pipeline”, *Revolvy*, <https://www.revolvy.com/page/Pan%252DEuropean-Oil-Pipeline>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019)
- “Putin: sırtımızdan bıçaklandık”, *NTV*, 24.11.2015, <https://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUeUR1ywwGWxaQ>, (Erişim Tarihi:05.05.2019)
- “Putin'den Cumhurbaşkanı Gül'e kutlama”, *Son Dakika*, 30.08.2007, <https://www.sondakika.com/haber/haber-putin-den-cumhurbaskani-gul-e-kutlama/>. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)
- “Putin'den sürpriz açıklama: Mavi Akım'ı uzatalım”, *HaberRus*, 19.04.2012, <https://haberrus.com/economics/2012/04/19/putinden-surpriz-aciklama-mavi-akimi-uzatalim.html>(Erişim Tarihi: 25.04.2019)
- “Romanya'nın petrol keşfi Karadeniz'de umutları artırdı”, *Dünya*, 17.07.2014, <https://www.dunya.com/sectorler/enerji/romanya039nin-petrol-kesfi-karadeniz039de-umutlari-artirdi-haberi-252170>, (Erişim Tarihi: 22.05.2019)
- “Rosneft, Batı Karadeniz'de sondaj çalışmalarına başladı”, *Enerji Günlüğü*, 21.12.2017, <https://www.enerjigunlugu.net/rosneft-bati-karadenizde-sondaj-calismalarina-basladi-25372h.htm>, (Erişim Tarihi: 23.05.2019)
- “Rosneft hopes to find gas in Black Sea”, *Caspian Barrel*, 20.12.2017, <http://caspianbarrel.org/en/2017/12/rosneft-hopes-to-find-gas-in-black-sea/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2019)
- “Rus basınında Erdoğan'ın ziyareti: Tarihi gelişme”, *Dünyabülteni*, 14.01.2010, <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/rus-basininda-erdoganin-ziyareti-tarihi-gelisme-h102073.html>(Erişim Tarihi: 25.04.2019)
- “Rus gemileri NATO tatbikatının yapıldığı bölgede nöbete başladı”, *Sputnik Türkiye*, 08.04.2019, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201904081038672285-rus-gemileri-nato-tatbikat-yapildigi-bolge-nobet-basladi/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- “Russia suspends participation in BLACKSEAFOR drills after Turkey's downing of Russian jet”, *Russian News Agency*, 27.11.2015, <http://tass.com/defense/839869>, (Erişim Tarihi:15.06.2019)
- “Rusya-Azerbaycan-Türkiye üçlü ittifakının geleceği Moskova'da ele alındı”, *Kafkassam*, 02.02.2019, <https://kafkassam.com/rusya-azerbaycan-turkiye-uclu-ittifakinin-gelecegi-moskovada-ele-alindi.html>, (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
- “Rusya: Güney Akım durduruldu”, *Sputnik Türkiye*, 14.01.2016, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201601141020207483-rusya-guney-akim-dogalgaz/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2019)
- “Rusya, Güney Osetya ile 'ittifak anlaşması' imzaladı”*BBC News Türkçe*, 18.03.2015 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_rusya_guney_osetya. (Erişim Tarihi: 02.01.2019)

- “Rusya’dan Türkiye ile Karadeniz’de ortak tatbikat açıklaması”, *Hürriyet*, 08.03.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyadan-turkiye-ile-karadenizde-ortak-tatbikat-aciklamasi-41142157>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- “Rusya ile Montrö restleşmesi”, *Hürriyet*, 04.04.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-ile-montro-restlesmesi-26149456>, (Erişim Tarihi:26.05.2019)
- “Rusya’nın Kerç Boğazı ve Azak Denizi’nden sonra hedefi Karadeniz”, *Euronews Türkçe*, 01.12.2018, <https://tr.euronews.com/2018/12/01/rusya-ukrayna-gerginliginde-yeni-cephe-kerc-bogaz-ve-azak-denizi>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- “Rusya ve Türkiye’den Karadeniz’de ortak tatbikat”, *Sputnik Türkiye*, 05.04.2017, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201704051027945786-rusya-turkiye-novorossiysk-gemi-karedeniz/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- “Sea Shield-2017’ tatbikatındaki amaç değişikliği Karadeniz’i nasıl etkiler?”, *Sputnik Türkiye*, 31.01.2017, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201701311027009194-sea-shield-nato-kara-deniz/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- “TANAP’tan Avrupa’ya gaz temininde son aşamaya gelindi”, *NTV*, 17.04.2019, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/tanaptan-avrupaya-gaz-temininde-son-asamaya-gelindi,mD_yxFnB7kqUCiaJUXubDA. (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
- “The National Interest’in TCG Anadolu yorumu”, *Kokpit.aero*, 28.02.19, <http://www.kokpit.aero/national-interest-tcg-anadolu-yorumu>, (Erişim tarihi: 20.05.2019)
- “The Three Seas Initiative”, <http://three-seas.eu/about/> (Erişim Tarihi:15.04.2019)
- “Turkish Stream gas pipeline: Moscow & Ankara sign agreement in Istanbul”, *Russia Today*, 10.10.2016, <https://www.rt.com/business/362279-gazprom-turkish-stream-pipeline/>, (Erişim Tarihi:16.05.2019)
- “TurkStream on schedule as it nears completion”, *Anadolu Agency*, 11.05.2019, <https://www.aa.com.tr/en/energy/finance/turkstream-on-schedule-as-it-nears-completion/25440>, (Erişim Tarihi:20.05.2019)
- “Türkiye, Güney Akım’a imza attı, Putin ‘nükleeri aldık’ havasına girdi”, *Hürriyet*, 07.08.2009, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-guney-akim-a-imza-atti-putin-nukleeri-aldik-havasina-girdi-12229239>(Erişim Tarihi: 25.04.2019)
- “Türkiye Montrö’ye uydu, sadece 3 ABD yardım gemisinin geçişine izin verdi”, *TürkRus*, 21.8.2008, <http://www.turkrus.com/content/view/9496/160/>, (Erişim Tarihi:20.05.2019)
- “Türkiye ve Ukrayna Arasında Savunma İşbirliği”, *Habertürk*, 17.10.2017, <https://www.haberturk.com/turkiye-ve-ukrayna-arasinda-savunma-isbirligi-2045587-ekonomi>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- “Ukraine's attempts to exclude Russia from BlackSeaFor fail — military source”, *Russian News Agency*, 18.07.2014, <http://tass.com/russia/741296>, (Erişim Tarihi:15.06.2019)

- “Ukrayna İstanbul Boğazı'nın Ruslara kapatılmasını istedi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 29.11.2018, <https://p.dw.com/p/399md>, (Erişim Tarihi:26.05.2019)
- “Yalta Summit Declaration”, Yalta, 5 June 1998, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1998%20YALTA.pdf> (Erişim Tarihi: 05.02.2019).
- “2. Kırım Savaşı”, *Hürriyet*, 28.04.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/2-kirim-savasi-14551971>. (Erişim Tarihi 20.01.2019)
- “Эрдоган в послании Путину использовал слово "извините””, *PIA Новосту*, 27.09.2016, <https://ria.ru/20160627/1453142996.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2019)
- ASMUS Ronald D., Bruce P. JACKSON, “The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, *Policy Review*, 01.06.2004, <https://www.hoover.org/research/black-sea-and-frontiers-freedom>. (Erişim Tarihi:20.10.2018)
- BLACKSEAFOR, “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair Anlaşma”, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blackseafor=1, (Erişim Tarihi: 01.06.2019)
- Charter Of The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/Charter/CHARTERweb080630.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- Commission Of The European Communities, “Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative”, *Communication From The Commission To The Council And The European Parliament*, 2007, ss.1-13. http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf. (Erişim Tarihi: 10.04.2019)
- DUBOVYK Volodymyr, “The Implications of the Crimean Annexation for Black Sea Security”, *PONARS Eurasia*, 31.03.2016, <http://www.ponarseurasia.org/article/implications-crimean-annexation-black-sea-security>, (Erişim Tarihi:20.06.2019)
- European Comission, “Eastern Partnership”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/eastern-partnership_en (Erişim Tarihi:15.04.2019)
- European Commission, “European Neighbourhood Policy”, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/european-neighbourhood-policy_en (Erişim Tarihi: 10.04.2019)
- European Parliament, “European Parliament resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea (2010/2087(INI))”, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN> (Erişim Tarihi:15.04.2019)
- European Parliament, “European Parliament resolution of 10 June 2015 on the state of EU-Russia relations (2015/2001(INI))”, http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0225_EN.html?redirect (Erişim Tarihi:15.04.2019)
- International Energy Agency, “Energy security”, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>. (Erişim Tarihi: 24.02.2019)

- FANDRICH Dennis, “Odessa-Brody Pipeline Project to be Revived”, *Pipeline Technology Journal*, 19.07.2016, <https://www.pipeline-journal.net/news/odessa-brody-pipeline-project-be-revived>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019)
- Gazprom Export, “TurkStream”, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2019)
- GUAM, “GUAM-United States Joint Statement”, 23.05.2006, <https://guam-organization.org/en/guam-united-states-joint-statement-kyiv-may-23-2006/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2019)
- GUAM, “Joint Communiqué of the Meeting of the President of Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine”, 10.10.1997, <http://guam-organization.org/en/joint-communicue-of-the-meeting-of-the-president-of-azerbaijan-georgia-moldova-and-ukraine-strasbourg-october-10-1997/> (Erişim Tarihi: 22.06.2019)
- GUAM, “Yalta GUAM Charter 2001”, 07.06.2001, <https://guam-organization.org/en/yalta-guam-charter-2001/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2019)
- International Court Of Justice “Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)”, <https://www.icj-cij.org/en/case/132>. (Erişim tarihi: 05.05.2019)
- İSMAYIL Elnur, “Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti”, *Bilgesam*, 19.09.2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrılıkci-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.XTQtHvIzbiW>. (Erişim Tarihi:15.01.2019).
- İŞERİ Emre, “Enerji boru hatları rekabeti ve Türkiye”, *Aljazeera Türk*, 19.06.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/enerji-boru-hatlari-rekabeti-ve-turkiye>. (Erişim Tarihi: 01.03.2019)
- İŞERİ Emre, “TANAP: '21. yüzyılın projesi’”, *Aljazeera Türk*, 20.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/tanap-21-yuzyilin-projesi>. (Erişim Tarihi: 05.03.2019)
- Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, “Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)”, <http://www.jsga.edu.tr/page.aspx?m=80&id=66>, (Erişim Tarihi: 21.06.2019)
- KEMALOĞLU İlyas, “Türk-Rus ilişkileri kaldığı yerden edecek mi?”, *Karar*, 11.08.2016 , <https://www.karar.com/gorusler/turk-rus-iliskileri-215052>, (Erişim Tarihi:10.05.2019)
- KISACIK Sina, “Rusya Federasyonu’na Alternatif Boru Hatları Çerçevesinde Hazar Geçişli Boru Hattı, Beyaz Akım Ve Orta Asya-Çin Boru Hatlarının İncelenmesi”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 19.06.2013, <http://politikaakademisi.org/2013/06/19/rusya-federasyonuna-alternatif-boru-hatlari-cercevesinde-hazar-gecisli-boru-hatti-beyaz-akim-ve-orta-asya-cin-boru-hatlarinin-incelenmesi/>. (Erişim Tarihi: 06.03.2019)
- KUCERA Joshua, “Russia Claims "Mastery" Over Turkey in Black Sea”, *Eurasianet*, 25.09.2016, <https://eurasianet.org/russia-claims-mastery-over-turkey-black-sea>, (Erişim Tarihi:12.05.2019)

- KUCERA Joshua, “Black Sea Naval Cooperation Another Casualty Of Ukraine War”, *Eurasianet*, 23.06.2014 (<https://eurasianet.org/black-sea-naval-cooperation-another-casualty-of-ukraine-war>) (Erişim Tarihi: 10.06.2019)
- Montreux Boğazlar Sözleşmesi, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf, (Erişim tarihi: 01.05.2019)
- President of Russia, “Agreement on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation signed”, 18.03.2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20604>. (Erişim Tarihi: 20.02.2019)
- President of Russia, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, 10.02.2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>. (Erişim Tarihi: 15.03.2019)
- Sahil Güvenlik Komutanlığı, “Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)”, https://www.sg.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararası_iliskiler/uluslararası_iliskiler.asp, (Erişim Tarihi: 21.06.2019)
- SANCHEZ Alejandro W., “Did BLACKSEAFOR Ever Have a Chance?”, *E-international Relations*, 18 Kasım 2012, <https://www.e-ir.info/2012/11/18/did-blackseafor-ever-have-a-chance/>, (Erişim Tarihi:16.06.2019)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “16 Kasım 2001 tarihinde Türkiye ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı uyarınca; kurulmuş olan yüksek düzeyli Ortak Çalışma Grubu'nun ilk toplantısının 9 Nisan 2002 tarihinde Moskova'da yapılması hk.”, No:49 - 9 Nisan 2002, http://www.mfa.gov.tr/no_49---9-nisan-2002_-16-kasim-2001-tarihinde-turkiye-ve-rusya-federasyonu-disisleri-bakanlari-tarafindan-imzalanan-avrasya_da-isbirligi-eylem-planı-uyarinca_-kurulmus-olan-yukse-duzeyli-ortak-calisma-grubu_nun-ilk-toplantisinin-9-nisan-2002-tarihinde-tr.mfa. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu_-kei_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 29.05.2019)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Kırım'da 2014 Yılında Düzenlenen Referandum Hk.”, No: 63, 16 Mart 2016, http://www.mfa.gov.tr/no_-63_-16-mart-2016_-kirim_da-2014-yilinda-duzenlenen-referandum-hk_.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 29.04.2019)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti İle Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi Ve Dostluğun Ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha Da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova”, 13 Şubat 2009, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-iliskilerin-yeni-bir-asamaya-dogru-ilerlemesi-ve-dostlugun-ve-cok-boyutlu.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 20.04.2019)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki Üst Düzey İşbirliği Konseyi Toplantısına ilişkin ortak basın açıklaması”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-ust-duzey-isbirligi-konseyi-toplantısına-iliskin-ortak-basin-aciklamasi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>. (Erişim Tarihi: 26.02.2019)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Petrol Boru Hatları”, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari>. (Erişim Tarihi: 06.03.2019)
- T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, “30 Nisan 2014 Tarihli Toplantı”, 30.04.2014, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-nisan-2014-tarihli-toplanti>. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)
- T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, “29 Mart 2017 Tarihli Toplantı”, 29.03.2017, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti>. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)
- T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, “30 Ocak 2019 Tarihli Toplantı”, 30.01.2019, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-ocak-2019-tarihli-toplanti>. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)
- TELLİ Azime, “Türkiye ve Rusya İlişkilerinin Normalleşmesinde Enerji Faktörü: Değerli Yakınlaşma”, *Akça Koca Kültür Platformu*, 07.10.2016, <http://www.akcakocakulturplatformu.org/yazi/129/turkiye-ve-rusya-iliskilerinin-normallesmesinde-enerji-faktoru-degerli-yakinlasma>, (Erişim Tarihi: 17.05.2019)
- The Black Sea Economic Cooperation, “At Glance”, <http://www.bsec-organization.org/bsec-at-glance>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- The Black Sea Economic Cooperation, “Partners”, <http://www.bsec-organization.org/partner>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- The Black Sea Economic Cooperation, “The Bsec Economic Agenda: Towards an Enhanced BSEC Partnership”, Attachment 3 to Annex III to BS/FM/R(2012), <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/Economic%20Agenda%2026th%20CMFA%20Belgrade.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)
- The Black Sea Economic Cooperation, “Charter Of The Organization Of The Black Sea Economic Cooperation”, 1 May 1999, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/Economic%20Agenda%2026th%20CMFA%20Belgrade.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019)
- The Black Sea Economic Cooperation, “Istanbul Decennial Summit Declaration: Looking Beyond Ten Years Of Cooperation And Progress”, 25 Haziran 2002, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2002%20Istanbul.pdf>, (Erişim tarihi: 13.04.2019)
- The Black Sea Economic Cooperation, “Working Areas”, <http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation>, (Erişim Tarihi: 05.03.2019)
- The Bosphorus Statement, Istanbul, 25 June 1992, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1992%20Bosphorus.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, 18.02.2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186. (Erişim Tarihi: 15.03.2019)
- The White House, “National Security Strategy”, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf. (Erişim Tarihi: 01.04.2019)
- The White House, “National Security Strategy of the United States of America”, 2017, s.47 <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.04.2019)
- TurkStream, “Proje TürkAkım Boru Hattı”, <http://turkstream.info/tr/project/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2019)
- Türk Deniz Kuvvetleri, “Akdeniz ve Karadeniz İsimleri Nereden Gelmektedir?”, <https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?catid=9&dil=1&wiki=1> (Erişim Tarihi:15.10.2018)
- Türk Deniz Kuvvetleri, “Basın Duyurusu” 21.04.2017, <https://www.dzkk.tsk.tr/guncelduyuru.php?id=1089&dil=1> (Erişim Tarihi: 20.06.2019)
- Türk Deniz Kuvvetleri, “Fırkateyn Muhrip Projeleri”, 20.02.2019, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=76, (Erişim Tarihi: 15.05.2019)
- Türk Deniz Kuvvetleri, "Karadeniz Uyum Harekatı" 02.03.2016, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27 (Erişim Tarihi: 18.06.2019)
- United Nations, <https://undocs.org/en/A/57/82>, (Erişim Tarihi: 20.06.2019)
- VAROL Tuğçe, “Ruslardan Samsun-Ceyhan Projesini Ortadan Kaldırarak Teklif”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 11.09.2013, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/ruslardan-samsun-ceyhan-projesini-ortadan-kaldiracak-teklif>. (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	SERHAT BAYRAK
Tez Adı	Türk – Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER
Anabilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	DOÇ.DR. SEZGİN KAYA
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 23.07.2019

İmza :

